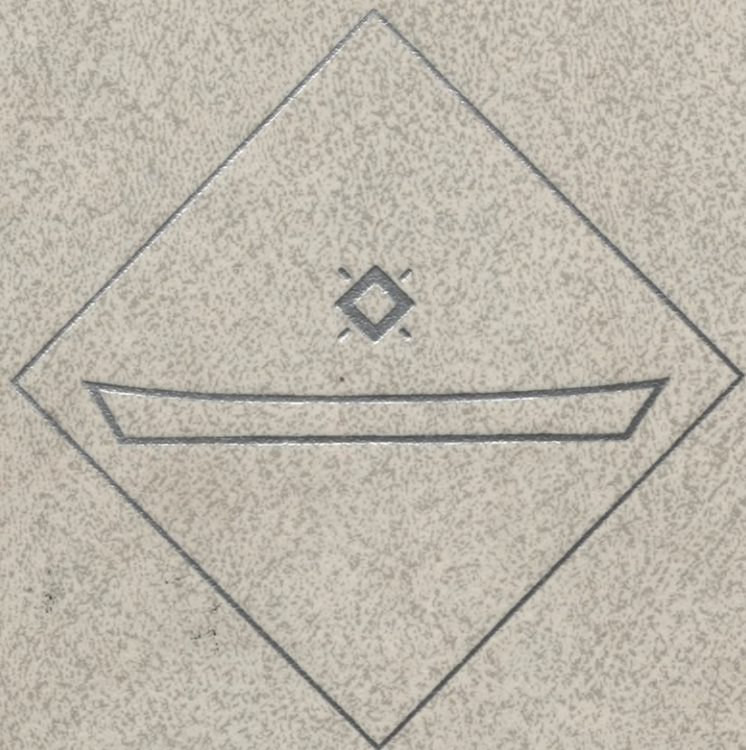
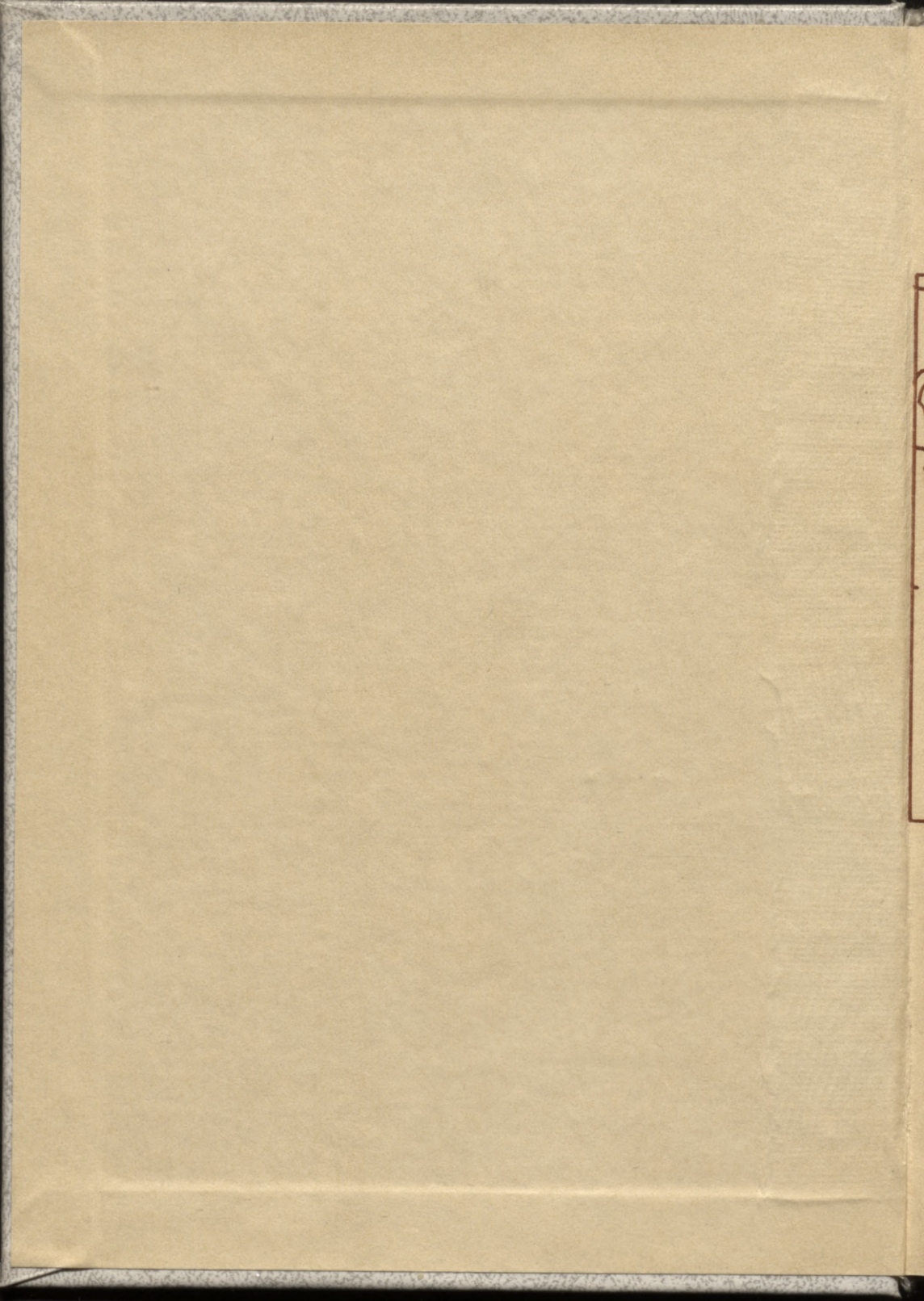
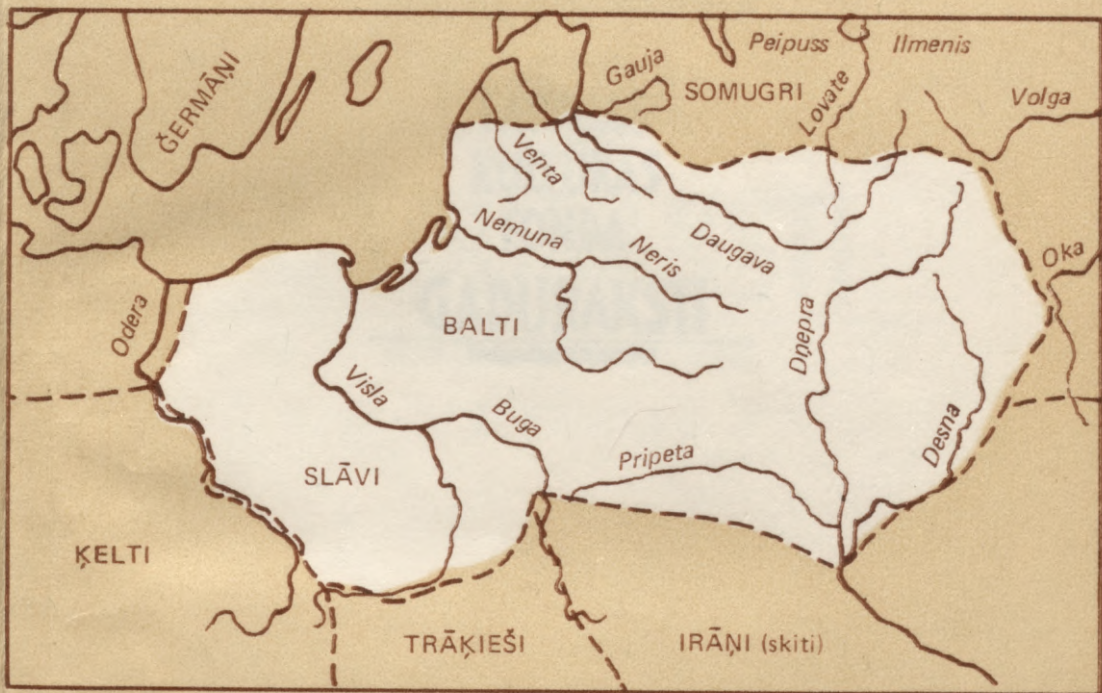

91-3
L 167

ENT...ADONAN...
ENT...ADONAN...
ENT...ADONAN...

BALTI UN TO KAIMIŅI 1.GADU TŪKSTOŠA P.M. 2.PUSĒ

L
9
54
LATVIJAS
KULTŪRAS

FONDA
GADURAKSTI

GADURAKSTI

1987-1988

LATVIAS
KULTURAS
FONDA
GADURAKSTI

91-3
L 167

L
9

714(SL)
L 802

LATVIJAS KULTŪRAS FONDA

GADURAKSTI

1987-1988

LATVIJAS
KULTŪRAS
FONDA
GADURAKSTI
1987-1988

REDAKCIJA
REDAKCIJA
REDAKCIJA

Kopējais izdevums: V. Anšpina, M. Bērziņa, K. Eirina, J. Gaiķis, G. Janiņa,
A. Kalviņa, P. Kariņa un V. Stradiņa foto.

© Avots, 1991

RĪGA «AVOTS» 1991

003010410-308
1803(11)-91
1991-2-481-00302-2

71.4 (2L)
La 805

LATVIJAS
KULTŪRAS
FONDA

Krājums rakstīts 1988. gadā un atspoguļo Latvijas Kultūras fonda darbības sākumu kopš 1987. gada.

Nelieli papildinājumi un precizējumi veikti pēc 1989. gada 27. maija — pēc Latvijas Kultūras fonda I kongresā pieņemtā lēmuma par atdalīšanos no Padomju Kultūras fonda.

Grāmata tapšanas gaitā kļuvusi par vēstures liecību — gan sabiedriskās apziņas pārmaiņām, gan jaunā laika jausmām, ko vēstija ne tikai mītiņi un demonstrācijas, ar ko Kultūras fondam nācās atbildēt uz sabiedriskās dzīves nepietiekamībām.

Grāmatā lietoti ieku, vietu, iestāžu administratīvie nosaukumi un jēdzieni, kādi oficiāli pastāvēja laikā starp 1988. un 1989. gadu. Arī tāpēc, ka vēsturisko nosaukumu atjaunošana joprojām turpinās.

Sastādītāja

LATVIJAS VALSTS
BIBLIOTEKA

91-44.101

0302015197

RECENZENTE ASTRIDA ALĶE

MĀKSLINIEKS DAINIS LAPSA

Krājumā izmantoti V. Auziņa, M. Brašmanes, R. Eitvina, J. Geistarta, G. Janaiša, A. Kālvāna, P. Korsaka un V. Strautnieces foto.

0803010410—208
L M803(11)—91 91

ISBN 5—401—00369—2

© «Avots», 1991

CeĶalaiva. Ceļš. Laiva iznesēja. Laiva ceļā. Mūsu vedums, mūsu nesums, mūsu devums. Dzīvības kustības zīme. Evolūcijas zīme. Attīstību uzturošs simbols.

Laivu ceļi. Ūdensceļi. Baltijas jūra. Kas Kurzemi vij. Kas glabā Ainažu jūrskolu Vidzemē. Kas pieteic Baltijas tirdzniecības flotes vēsturi. Kas atgādina Liepājas vēsturi. Kas atgādina Daugavas laivu ceļus. Tirgotāju laivas, kara laivas, vikingi, polockieši, ceļš no varjagiem uz grieķiem, krustneši. Liellaivas, baržas, kuģi. Arī Zalstera laiva.

Dziesma par Daugavas laivinieku. Kam karsti pukst sirds. Raiņa Uldis, Baiba, Gatis. Arī Dullais Dauka, kas aizgāja pār jūru uz apvārsni saulei pretī.

Tad vēl bībeliskie priekšstati par pasaules glābšanos milzīgajā pasaules laivā — Noasa šķirstā un šodienas globālā alternatīva — visi mēs zem saules. Vienā laivā, kas jānosargā.

Māras laiva — horizontālā dzīves līnija. Plašuma māte Māra, Horizonta māte, viļņveidīgās dzīves māte. Dzīves šūpulis.

Bet vertikālā: saule. Lielā gaitā. Lielā gaitā saule staigā. Ave soll! Caurvijus saules dziesma latviešu folklorā, latviešu kultūrā, rakstā. Saules koks, saules raksts. Arī te viņa kvadrātiņā, kā ornamentā. Ornamentālā saules zīme.

LATVIJAS KULTŪRAS FONDA EMBLĒMA. Etniska savā saules uzrādē un aktuāli sadzīviska savā laivas formā. Mazliet apcerīga, bet cerīga un aicinoša savā lakoniskajā stiprumā. Pietiekama, lai mēs ar to varētu uzrunāt, strādāt un apliecināt savu kultūras piederību šodienai, darbiem un kopdarbiem. Domāju, ka skaista un gudra citu republiku kultūras fondu emblēmu vidū. Lūdzam mīlēt, saudzēt un valkāt godam.

IMANTS ZIEDONIS

Emblēmu zīmējis ILMĀRS BLUMBERGS

Ceļotājus. Ceļi. Latvijas iedzīvotāji. Latvijas ceļi. Mūsu vedums, mūsu
nesums, mūsu devums. Drīvas kustības zīme. Evolūcijas zīme.
Atbilstību uzstādot simbolus.

Latvian ceļi. Okeāni. Baltijas jūra. Kas Kurzemī vij. Kas glāb
Ainažu jūrskolu Vidzemē. Kas pīcēle Baltijas tirzniecības līdēs
vēsturi. Kas atgādina Liepājas vēsturi. Kas atgādina Daugavas laivu
ceļus. Turgotāju laivas, kara laivas, vikings, polockieši, ceļi no var-
jāiem uz grieķiem, krūmes. Latvijas, Baltijas, kara, kuģi. Ar Baltijas
laiva.

Dziļums par Daugavas laivniecību. Kam karsti gūst ards.
Ratņi Ulis, Bābe, Gāls. Ar Baltijas Danks, kas aizgāja pār jūru
uz pārvārti saulē grieši.

Tad vēl dibelēkie priekšlati par pārsaukt glābšanos miltgājā
pārsaukt laivā — Nāss šķūst un šodienas glābā atcīnālvā —
visi mēs zem saules. Viena laiva, kas jānosargā.

Māras laiva — horizontālā daives līnija. Plāsums mātē. Mātē.
Horizontāla mātē, vijveidīgās daives mātē. Dāves šūnās.

Beļ vertikālā: saule. Lielā galā. Lielā galā saule stāgā. Ave
soli. Cauriņas saules dziesma latviešu folklorā, latviešu kultūrā,
rakstā. Saules koks, saules raksts. Ar te viņa kvadrātīgā, kā omā-
mentā. Ornamētālā saules zīme.

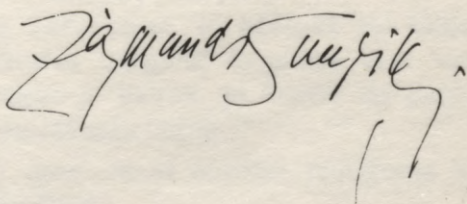
LATVIJAS KULTURAS FONDA EMBLEMA. Emblema savā au-
tes uzrādē un aktuālā sadzīvības savā laivas formā. Mākslēt apoc-
tīva, bet esīga un atcīnošā savā lakoniskajā stīgumā. Pīcēkuma,
lai mēs ar to varētu uzrunāt, atgādāt un aplūcināt savu kultūras
pīcērtību šodienā, darbīam un kopdarbīam. Domāju, ka skatsla un
gūta cilu reģionālu kultūras fondu emblemām vidū. I. Jāzāam mātē,
saulē un valkāt godam.

EMBLEMAS ZĪMĒS
EMBLEMAS ZĪMĒS

Kāda ir Latvijas Kultūras fonda saucējzīme? Sacīts: tā ir laiva, simbols mūsu likteņupei Daugavai, Gaismas pilij un neapturamai gaitai. Taču šajā zīmē es redzu arī cirvi — tādu, kāds tas bija, kad mūsu senči vēl nemācēja akmenī izdirbt caurumu, lai ieliktu kātu, vai tādu — no bronzas un dzelzs, ar kādu tie cirta līdumus un, ienaidniekiem uzmācoties, devās cīņā.

Mūsu zīme arī atgādina, ka būs tikai tas, ko paši paveiksim un izcīnīsim. Ja mēs savu cirvi gļēvi būsīm nosvieduši pretiniekam pie kājām, ir naivi cerēt, ka viņš to pacels un ieliks mums atpakaļ sauļā. Vienaldzība ir nepiederība. Tas, kas iet bojā, tas, kas nav sakārtots, ir MŪSU, tā ir daļa no mums pašiem. Mēs esam kā upe, kas iežņaugta augstos, šauros krastos. Taču atcerēsimies, ka šauros krastos straume iegūst lielu spēku, kas var griezt varenus riteņus.

ZIGMUNDS SKUJIŅS

Latvijas Kultūras fonds ir dzimis mazliet agrāk par nupat tik plaši izvēršušos Latvijas atjaunotnes kustību un pēdējo savā ziņā arī rosinājis. Taču Kultūras fonda mūžs var būt daudz, daudz ilgāks nekā kustības mūžs, lielo uzplūdu laiks, jo katra kustība risina laikmeta uzdevumus, bet kultūras sfēra jau skar vairāk mūžības problēmas.

Es mūsu darbā redzu trīs misijas. Pirmā ir laikmetos krāto vērtību saglabāšana un tālāk došana. Otrā ir tautas un zemes iekšējā un ārējā sakopšana. Trešā ir jaunu kultūras vērtību ģenerēšana visplašākajā aspektā un visdažādākajiem sabiedrības slāņiem.

Latvija ir ļoti savdabīga zeme — gan krustceļu zeme, gan neparasti dziļu vēsturisku sakņu zeme. Tādēļ Kultūras fondam te jā-saskaras ar ļoti daudzu faktu, kultūru, laikmetu mantojumu un jāprot to visu sasaistīt vienā veselumā, ar ko Latvija var rādīt sevi Pasaulei.

JĀNIS STRADIŅŠ

Latvijas Kultūras fondam ir jābūt ideju ražotājam, drošības iedvesējam, barjeru salauzējam, kopā savedējam.

Tas ir uzticības dienests, kas spēj rādīt glābšanas ceļu un sadarbības iespējas. Ja līdz šim kultūra bieži tika saprasta tikai kā šaura mākslas un apkalpojošās masu kultūras darbība, tad LKF jāveicina kultūras jēdziena visplašākā izpratne, tajā ietverot eiropiskās civilizācijas formu daudzveidību. LKF nāk ar garīguma līmeni kā kultūras mērauklu.

Lai LKF top par īstu kultūras žēlsirdības fondu, kur ne tikai var rast glābiņu daudzas kultūras bāreņu nozares, bet kur katrs var arī apliecināt savu darboties un palīdzēt gribu.

Ar cerību

IMANTS LANCMANIS

Jo nabagāka kultūra, jo bēdīgākai klājas. Un kultūras bagātība ir kultūras dārgumi bagātina visu vecumu. Tāpēc Latvijas kultūra iegus jo vairāk, jo brīvāk un pašstāvīgāk attīstīsies visā nacionālā mazākuma kultūra.

Pateikšu (1988. - 1989. g.) man lielas aktuālas jautājums par Krievu kultūras centru celtniecību Rīgā.

Manuprāt, Kultūras fonda mērķis ir ne tikai glābt tradīcijas, bet arī rūpēties par to, lai mūsu laiks atstātu šajā zemē cionīgas pēdas. Būtu vēlama, lai Rīgā bez jau minētā Krievu kultūras centra izvāktajā laikā parādītos tādi jauni arhitektūras plānprojekti kā, piemēram, Latvijas Kultūras fonda celtnē, Latvijas jaunatnes centrs.

Mūsu ar visiem trūkumiem pārbagātajā laikā mana priekš-

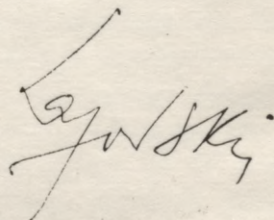
Kultūra (no latīņu *cultus*) — godināšana, kopšana.

Fonds (no latīņu *fundus*) — pamats.

Tātad — kultūras, resp., godināšanas un kopšanas, pamats. Uz ko tas attiecināms?

- Dabas, cilvēku radīto vērtību kopšana vienlaikus ar harmonijas kopšanu starp šiem abiem (dabas un cilvēka radītajām vērtībām).
- Cilvēks kā indivīds — kopšana izglītošanas nozīmē no šūpuļa līdz kapam — ģimene, skola (visa izglītība), māksla, mūzika etc., tradīcijas, morāle.
- Tauta kā cilvēku kopa — valodas (tautas dvēseles), vēstures, paražu, garamantu etc. godināšana vai — labāk — godināšana un atbildīga kopšana.
- Rūpes par savas tautas apzināšanos kā cilvēces daļu — sākt ar saitēm ar dzimto vietu, novadu, Latviju, Baltiju, plašo pasauli — visa tā kopšana.

ILMĀRS LAZOVSKIS

likums, prasīms, var likties neviela. Tāču lozungus: vispirms dienšņko
maizi, bet pēc tam kultūru — nav pareizi. Ir jāluka saņemas: jo var-
tāk kultūras (un līdz ar to brīvības un cilvēctības), jo vairāk būa
maizes. Un otrādi.

ROALDS DOBROVENSĶIS

Roalds Dobrovensķis

Kultūras jēga vienmēr bijusi laiku sasaistē. Tieši to mūsu die-
nās ne reizi vien ir mēģinājuši apzināti un varmācīgi saraut. Pa-
sludinājusi sevi par visu pagājušo gadsimtu un paaudžu tiesnesi,
pēdējā minūte bija ar mieru no pagātnes atstāt pavisam nedaudz:
to, kas atbilda viņas priekšrakstiem.

Latvijas Kultūras fonda uzdevums — savu spēku robežās sa-
saistīt sarauto, aizstāvēt kultūras vienību un nedalāmību — gan
nacionālo, gan arī vispārcilvēcisko.

Manuprāt, vajadzētu nekavējoties sākt gatavot un izdot jaunu
enciklopēdiju «Latvijas kultūra». Šī izdevuma 5—7 sējumos lat-
viešu kultūra pirmoreiz būtu parādīta relatīvi pilnīgi, no tās aizsā-
kumiem līdz mūsdienām, bez svītrojumiem un izkropļojumiem, bez
vārdu un notikumu dališanas «šķīstos» un «nešķīstos», bez vulgāras
visa ideoloģizācijas. Tas pats attiecas arī uz citu Latvijas tautu un
nacionalitāšu kultūrām.

Jo nabagāka kultūras ziņā kāda zeme, jo bēdīgāk tai klājas.
Un katras etniskās grupas kultūras dārgumi bagātina visu vese-
lumu. Tāpēc Latvijas kultūra iegūs jo vairāk, jo brīvāk un patstā-
vīgāk attīstīsies visa nacionālā mazākuma kultūra.

Patlaban (1988.—1989. g.) man liekas aktuāls jautājums par
Krievu kultūras centra celtniecību Rīgā.

Manuprāt, Kultūras fonda mērķis ir ne tikai glabāt tradīcijas,
bet arī rūpēties par to, lai mūsu laiks atstātu šajā zemē cienīgas
pēdas. Būtu vēlams, lai Rīgā bez jau minētā Krievu kultūras cen-
tra tuvākajā laikā parādītos tādi jauni arhitektūras pieminekļi kā,
piemēram, Latvijas Kultūras fonda celtnē, Latvijas jaunatnes centrs.

Mūsu ar visādiem trūkumiem pārbagātajā laikā mans priekš-

likums, protams, var likties nevieta. Taču lozungs: vispirms dienišķo maizi, bet pēc tam kultūru — nav pareizs. Ir laiks saprast: jo vairāk kultūras (un līdz ar to brīvības un cilvēcības), jo vairāk būs maizes. Un otrādi.

ROALDS DOBROVENSĶIS

Roalds Dobrovenskis

Kultūras jēga vienmēr bijusi ļoti sarežģīta. Tāpat kā mūsdienu
nāš un ceļi vien ir mērķināji, arī kultūra ir mērķināji. Kultūra
stādina, bet par visu pagājušo gadu mūžs un pasaulē tiešām
pēdējā mīnīte bija ar mērķi no pēdējās atēstā pavisam nebūda:
jo kas atbūda viņas pārtikaslietu.

Latvijas Kultūras fonda uzdevums — savā apgānā fobētās sa-
cietībai, pasaulē, aizlāvēt kultūras vairošanu un nodrošināšanu — gan
nacionālo, gan arī vispārējās.

Manuprāt, vajadzētu neapstāties arī kādā vienā un izdot jaunus
publikācijas. Latvijas Kultūras fonda uzdevums — 3-4 sējums lat-
visās kultūras pārtikas. Būtu parādīta tālāki pilsēti, no kas āra-
kūnām līdz mūsdienām, bez savstarpējām un iekšējām, bet
vārdu un nozīmju būtības un stāstus un stāstus, bet vārdu
visā ideoloģiskā. Tas pats attiecas arī uz citu kultūras tānu un
nacionālās kultūras.

Jo nabadzīga kultūras zīns kāda zeme, jo bēdīgāk tai klājas.
Un kārtas tūnākas grupas kultūras dārgumu pagātnā visu ves-
lumu. Tāpēc Latvijas kultūras iegūti jo vairāk, jo privāk un patstā-
vīgāk attīstīties visā nacionālā mazākuma kultūras.

Pēlābān (1988—1989 g.) man liekas atbūda jauktums par
Krievu kultūras centra celtniecību Rīgā.

Manuprāt, Kultūras fonda mērķis ir ne tikai glabāt tradīcijas,
bet arī rūpēties par to, lai mūsdienu laika atēstā šajā zeme elnīgas
pēdas. Būtu vēlams, lai Rīgā, bet jau mūsdienās Krievu kultūras cen-
tra tuvākajā laikā parādītos tādi jauni atbūdnīgas pieminekļi kā
piemēram, Latvijas Kultūras fonda celtnes, Latvijas jaunatnes centra.
Mūsu ar visādiem trūkumiem pārbaudītajā laikā mans priekš-

Vārda *cultura* etimoloģija uzrāda, ka tas cēlies no cita vārda — *cultus* (kults). Pēdējais savukārt pieder pie ļoti pārprastu vārdu kategorijas.

Kults nenozīmē tikai kādu lokālu kultisku darbību, kulta dziļākā jēga ir dzīva satiksme ar garīgo pasauli, Dievu. Tas ir dzīvs un dinamisks process, kura gaitā tie, kuri piedalās kultā (dievkalpojumā), top apdāvināti ar garīgās pasaules pieredzi. Kults — tas ir ceļš uz atklāsmes pasauli. Arī kultūra šī vārda patiesajā nozīmē ir viss, kas atklāsmes iedvesmots. Šis princips kultūru atšķir no anti-kultūras. Tieši konkrētā, kultiskā sadarbība ar Dievu ienesusi pasaulē visu to, ko saucam par kultūras vērtībām. Patiesībā kultūra ir zemes īstenībā iemiesota atklāsme.

Mūsu šodienas uzdevums ir likvidēt anti-kultūras radīto mākslīgo pārrāvumu, apzināt, pamanīt kultūrā kulta saknes. Nebaidieties atzīt to avotu, kas uzturējis cilvēces radošo aktivitāti. Pamanīt kultūrā tās apslēpto, sakrālo centru nozīmē nonākt pie jaunas, padziļinātas izpratnes par kultūras procesiem, to jēgu.

Kultūras fondam jāpalīdz apzināt kultūru, arī mūsu tautas kultūru, kā daļu no pasaules garīgās attīstības. Kultūras fondam jāpalīdz atšķirt kultūru no anti-kultūras un pseidokultūras, vadot cilvēku cauri profānajiem uzslāpojumiem līdz eksistences pamatiem — švētūmam, satiksmei ar garīgo pasauli, Dievam.

JURIS RUBENIS

Juris Rubenis

INDULIS ZARIŅŠ

Latvijas Kultūras fonda sūtība ir visu latviešu radošo iespēju apvienošana, pilnveidošana un saglabāšana.

Uzskatu, ka radošais gars jāskata laikā un telpā, no tautas apzināšanās un tālāk nākotnē. Brīva doma var attīstīties tīrā, dabīgā vidē.

Pārstāvot mākslinieku izglītošanas iestādi, man būtu jādoma par kultūras latviskošanu reizē ar tās atjaunošanu un modernizēšanu.

Kultūra ir spēks — mums pedagogiem tas jāapzinās! Neticiet tiem, kuri apgalvo, ka mūsu kultūra ir atpalikusi. Ar sirdi un prātu apliecinu, ka mūsu māksla jebkurā jomā var nostāties līdztiesīgi visām pasaules tautām.

INDULIS ZARIŅŠ

JURIS RUBINS

Juris Rubins

Es esmu optimists. Es ticu pasaules pareizībai. Un labo cietni pārsvaram. Es ticu pasionārisma kustībai pasaulē, labestībai latviskā dzīvēs ziņā un tam, ko krievi sauc par peredvižņičestvo («передвижничество»). Tā ir liela, skaista un neuzvarama pasaules kustība.

Jebkurā zigzagu un sinusoīdu vētrā es ticu, ka pasaulē valda ritms, indoeiropēiskais Lielais Rīts, krieviskais Lad (Лад). Tas palīdz orientēties vēstures un sadzīvīskajā haosā un uztvert jebkuru haosu kā tapšanas spēli, pareizāk — kā vienu spēles tūri, un tikai. Kā pārejas situāciju. Tas palīdz ieraudzīt absurdu un absurdalitāti no augšas, bet noliegumu un nihilismu pieņemt ne kā tēvu, bet tikai kā vienu no nabaga brāļiem.

Es ticu zvaigžņu spēkam. Es ticu, ka katrai simbola zvaigznei ir sava enerģētiska loma cilvēka gara evolūcijā, ka tās staru leņķi ir enerģijas sadales leņķi, kas mūs nodrošina tieši ar to enerģiju, kas tautas, valsts vai rases attīstībai tik vajadzīgas. Latviešiem tāda eksistenciāli svēta zīme ir Auseklis, astoņstūru zvaigzne. Piecstūru zvaigzne ir pasaules humānisma simbols, cilvēka zīme un cilvēcības zīme. Bet sešstūru zvaigzne, kas sastāv no diviem trīsstūriem, man atgādina kopā saspīestu smilšu pulksteni, vienmēr iztekošo un ieteikošo evolūcijas rādītāju.

Šīs zīmes neviens nav spējīgs diskreditēt. Kā formulas, kā absolūti likumi tās pastāv nemaldīgi. Un nepiesavināmi. Maldība pastāv pretenzijās. Ka šīs zvaigznes varētu kādam piederēt. Nav uz šīm zvaigznēm monopola nevienam. Tautas un valstis tikai var aplicināt savu piederību šīm formulām, šīm zvaigznēm, nevis otrādi. Cik konsekventi un cik stipri mēs dzīvojam šo zvaigžņu spēku laukā,

cik stipri mēs saderam, tik stipri mēs piederam attīstībai. No mūsu neticības, no mūsu nevarības vai nolieguma šīs zvaigznes nekļūs vājākas. Kas var diskreditēt vielas nezūdamības likumu, kas var nodarīt pāri gaismas ātrumam? Pāri var nodarīt tikai pats sev. Šos likumus neievērojot vai, vēl aplamāk, ar tiem uzsākot pretrīņu.

Es piederu visu šo zvaigžņu enerģijai. No piecstaru zvaigznes runā Leonardo da Vinči aplī atrastie cilvēciskie proporciju spēki, mana gaidošā māte izplestām rokām, Prometejs, Danko, dejā iedzies cilvēks, varbūt Ļeņina aicinošais žests no postamenta un arī Krustā Sistais.

Sešstaru zvaigznē es jūtu, kā es augu no trīsstūra pamatnes uz virsotni un kā es atdošu visu iekrāto, iestrādāto, smalkāko un dārgāko atkal atpakaļ — otrā trīsstūrī ar galotni uz leju — ietiecos, ieteku masā, tumsonībā, nejēdzībā, es izteku kā smilšu pulkstenis, atkal un atkal apkārt apgriezts, es involucionēju. Es evolucionēju un involucionēju.

Astoņstaru zvaigznē es jūtu debespušu atvērtību, kaut kādu lielu brīvības iespēju uz visām pusēm, vēju un sauļu stāvokļus, tā ir reizē slēgta un vaļēja, ļoti sološa forma.

Tas par zvaigznēm un zvaigžņu optimismu.

Vai tiešām nekas neviēs pesimismu?

Pesimismu izraisa laika zagļi. Kas jau tā īsajā tavā mūžā tevi bremzē, kavē tavus labos nodomus, liek cīnīties, izcīnīt, pierādīt acīm redzamas lietas, izdomā mākslīgus noteikumus. Var jau to saukt arī par dialektiku, bet var arī par birokrātisku cūcību. Tie zog visu līmeņu laiku. Valstisko — kavēdami, jā, savā mazvērtības un viduvējības kompleksā greizsirdīgi riebdami katram pārkārtošanās entuziastam. Tie zog kalendāro laiku, tie zog mūsu bioloģisko laiku. Viņu dēļ mēs nejūtam pilnībā savus darbus gandarītus, viņu dēļ mēs novecojam un nereti tiekam ierauti viņu piešmucētajā dzīves veidā un stilā. Viņi mums vārdu «problēma» uztiēpj kā vienīgi pareizā dzīves stila terminu. Paceļ jēdzienu «problēma» karoga augstumā, tā pieradinādami mūs noņemties ar viņu saražotajām kļūdām un nejēdzībām. Caur šo terminu šie hronofāgi aprij mūsu laiku un enerģiju. Viņi zog arī ideoloģisko laiku. Jo viņi, re, arī «pārkārtojas», viņi pārkārto zagšanas terminoloģiju — viņi nozog cēlus vārdus no mutes un pasaka tos pirmie. Viņi apzog ideoloģiju.

Konkrēti runājot, mūsu republikā pašlaik diezgan daudz spe-

kulē un flirtē ar nacionālā un internacionālā jēdzieniem un nevar teikt, ka internacionālisma piesaucēji vienmēr būtu tie godīgākie un taisnīgākie. Jo Rīga ir pārpildīta ar stipri bezdarbīgu lieku iedzīvotāju pienākumu. Elementāri tas izpaužas parku nobradātībā, sētu nolaistībā. Nesaimnieciskumā un milzīgajā patērēšanas kārē un alkātībā. Mūsu republikā iet bojā augļu dārzi un selekcijas darbs. Iet bojā gadsimtos iedibinātā unikālā arhitektūra — unikālas lauku sētas. Šo kompleksu nolaistība ir tik liela, ka lauku sociālistiskie lielsaimnieki grib jau to neredzēt, grib redzēt visu to ātrāk novācam — gan unikālas viensētas, gan vecās pilis un muižu kompleksus —, lai nestāv acu priekšā kā mūžīgs pārmetums, sak, nenobeigtus upurus vajag nobeigt līdz galam. Ceļ jaunas kantoru ēkas par miljoniem, turpat blakus ļaujot sabrukt skaistām pilīm parku ielokā. Protams, tas ir intelīgences trūkums. Vēl joprojām cilvēka radošais ģēnijs stāv malā vai arī koncentrējas izstāžu zālēs — arhitektu projektu izstādes, dizaina izstādes, modes demonstrējumi. Un milzīgi ieinteresēta skatītāju un klausītāju masa. Bet pa vidu kaut kāds starpslānis, kas intelīgento domu nevar, negrib un neprot novadīt līdz vispārībai, līdz gribošajai dzīves videi. Manai paaudzei vēl jādzīvo un jāstrādā vienos un tais pašos kabinetos ar manas paaudzes nīdējiem, nesodītiem, pie atbildības nesauktiem vēl strādājošiem vai specpolikliniku, specsanatoriju un citus specpakalpojumus baudošiem pārkārtošanās pretiniekiem, inerciāliem sabiedriskiem darbiniekiem, kas vēl nesen savā neinteliģencē iznīcināja ciltsdarbu ar Latvijas brūnajām govīm, kas sapūdēja jumtu Valsts bibliotēkai un līdz ar to tūkstošiem grāmatu, kas avārijas stāvoklī noveda Rīgā tūkstošiem dzīvokļu. Viņi dzīvo greznos dzīvokļos un bauda pašlaik labāko no pārkārtošanās pagaidām skopajiem augļiem. Tas vieš pesimismu.

Bet tautu Likteņkoks aug savu gaitu. Šodien es to rakstu, bet rīt atklāsim pirmo Visu Leļļu dienu Vecrīgā. Pagājušnedēļ bija pirmā mūsu Daugavas sakopšanas talka. Pie Likteņupes Daugavas. Talkā bija ļoti daudz jaunatnes. Nākošvasar šīs talkas aizstiepsies līdz Baltkrievijai, kur satiksies ar Baltkrievijas Kultūras fonda aktīvistiem. Tautu koks zarojas. Un katra koka veselības pakāpi nosaka tā sazarotības pakāpe, mazo zariņu daudzums kokā. Tas kokam dod specifiski bagātu lapotni, ēnu un gaismu spēles un tikai kuplam kokam raksturīgo skaisto šalkoņu.

Vēlu visiem stabu un mietu mīlētājiem Jaunajā gadā pavērties ozolu zarotnē, paklausīties liepu lapotnē. Mēs esam tik stipri un skaisti, cik stipri ir mūsu maziņie.

Novēlu visiem gudru prātu ikdienā, ticību pāri ikdienai un mīlestību bez mēra — vietu un laiku tā pati atradīs.

1988. gada Saulgriežos

IMANTS ZIEDONIS

levads

...skatām, bet īpaši pēdējās pēdējās...
...Latvijas pirmos pasta...
...sakarā ka...
...izkār...
...no...
...darba...
...inventāru...
...Apkā...
...kur viens...
...tikko...
...

...ledzīvotājiem...
...daļi...
...Cik daudz...
...administratīvi...
...sakarā ar likum...
...Tā kabinetā dekla...
...ka...
...par to, lai...
...kā...
...par visu...
...nodrošināšanu.

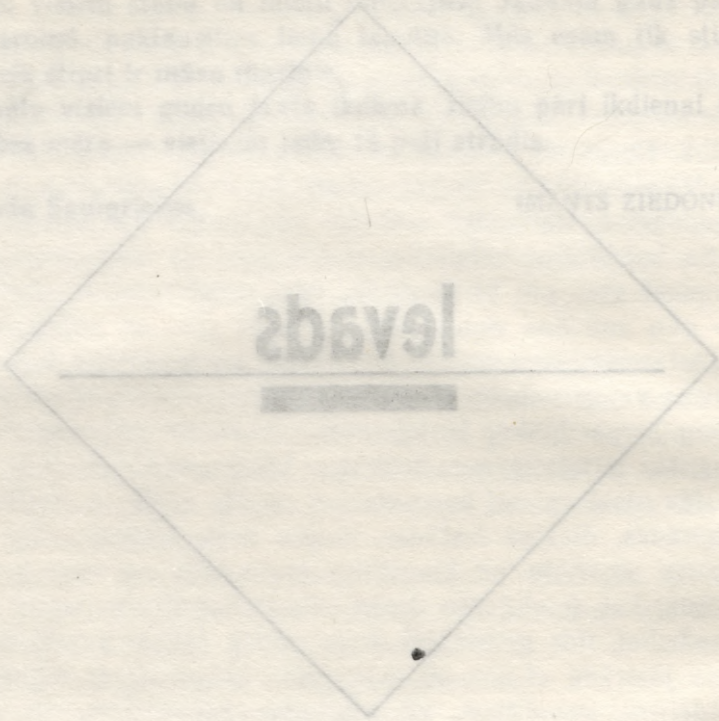
...vēlās raizes, kur...
...atbilst...
...No...
...ka...
...nacionālās kultūras...
...demokrā...
...ar

...viena no šīm ir mūsu mīļākā, kas ir ...
...viena no šīm ir mūsu mīļākā, kas ir ...

...viena no šīm ir mūsu mīļākā, kas ir ...
...viena no šīm ir mūsu mīļākā, kas ir ...

1988. gada februāris

GRANTIS ZIRDONIS

No Kultūras fonda vēstures

«Doma par īpaša pabalstu fonda dibināšanu kulturāliem pasākumiem radās Latvijas pirmos pastāvēšanas gados. Saimnieciskais sabrukums kā nenovēršamas sekas pēc kara bij par smagu, lai kulturāli sabiedrisko dzīvi varētu nostiprināt pašdarbības ceļā vien. Izkaisītā un tikko no karaspēka daļām vai tālajām bēgļu gaitām dzimtenē atgriezušies latvju inteligence agrāko rosīga darba pajumtu vietā atrada drupas, izpostītus skolas namus, izputinātu inventāru, rūpju nomāktus ļaudis par savas iedzīves atjaunošanu. Apskaužams nebij arī stāvoklis, kādā bij vispār valsts dzīve, kur viena Latvijas daļa atradās vēl iebrucēju avantūristu varā, bet pārējā tikko iesākta pašvaldību organizēšana.

Palīdzību nevarēja gaidīt no kārtējā budžeta, kas iedzīvotājiem par smagu padarītu nodokļu nastu, jau tā apgrūtinātu dažādām ārkārtējām nodevām praktisko pasākumu atjaunošanai. Cik daudz uzmanības ir nācies piegriezt tīri saimnieciskām un administratīvi-politiskām lietām, redzams no Tautas Padomes stenogrammām: reti sēdēs paceļas kāds kulturālas nozares jautājums sakarā ar likumprojekta pieņemšanu vai vienīgi kā ierosinājums. Tā kabineta deklarācijā 1919. gada vasarā pāris ļoti vispārējos teicienos uzsvērts, ka valdība, cik tas viņas spēkos stāvēs, katrā ziņā rūpēsies par to, lai m ā k s l a dabūtu no valdības vajadzīgo pabalstīšanu, un ka domās arī par pašiem māksliniekiem, radošiem un izpildošiem, par viņu stāvokļa nodrošināšanu.

Neraugoties uz to, ka solījumam līdzī vilkās raizes, kur ņemt līdzekļus, tautas priekšstāvjos tas atrada dzīvu atbalsi; vēl vairāk pašā sabiedrībā. No svešām varām mūsu pašai dziedīgo karēivju atbrīvotajā zemē valdija atdzimšanas sajūsma un pārliecība, ka izcīnītai patstāvībai dodams īpatns nacionālas kultūras iemiesojums; šis kulturālās uzbūves darbs likās nepieciešams valsts demokrātiskās iekārtas izveidošanai, kurā nu pati tauta var ņemt dalību ar

¹ Fragmenti no grāmatas: Kultūras Fonds, 1920—1928. — R., 1928. — 3., 4., 5., 6., 7. lpp.

savu iniciatīvi un radošiem spēkiem. Latvju tauta ir tik daudz cietsi, ka viņa beidzot grib runāt, saka dzejnieks un Tautas Padomes loceklis Kārlis Skalbe kādā sēdē. Mūsu tauta ir kā krūze, kura, patlaban kā izņemta no ceplā, grib skanēt. Pašos pamatos viņa palikusi vesela, vēlas būt vēl viengabalaināka un darināt savu mākslu, savu garīgo dzīvi.

Cenšanos uz to vēl atbalstīja piedzīvojumu atmiņas no iepriekšējiem attīstības posmiem, kur caurcaurim redzama sabiedriskās dzīves rosība, neatvairāma dziņa pēc izglītības, garīgās neatkarības ar diezgan ievērojamiem sasniegumiem. Tagad tomēr pēc visām lielajām katastrofām kulturālo mērķu sekmēšanā vajadzēja nākt palīgā valstij. Skolas, lielākās zinātniskās un mākslas iestādes jau pašā sākumā nodrošināja valsts budžeta kārtībā pa daļai autonomus uzņēmumus, bet bez kārtēja materiālā atbalsta palika visa plašā ārpusšķolas izglītības nozare, kas neietilpst likumā par izglītības iestādēm. Principā atzīstot tās svarīgo nozīmi, meklēja vajadzīgā atrisinājuma un atzina par nepieciešamu nodibināt Kultūras fondu. [..]

Kultūras fonds pastāv no 1920. gada 18. novembra, kad spēkā stājās Noteikumi par šo jaundibināto iestādi. Tie izstrādāti, ministru kabinetam 28. oktobra 1920. gada sēdē vienojoties, ka pie Izglītības ministrijas nodibināms šāds mākslas un izglītības veicināšanas fonds. [..]

Likums par Kultūras fondu pieņemts Satversmes Sapulcē 1921. gada 4. maijā, izsludināts V[aldības] V[ēstneša] 254. nrā, 1921. gada 9. novembrī. Vēlāk, sakarā ar Saeimas sanākšanu, pieņemts pārgrozījums, publicēts 18. decembrī 1922. Likumam spēkā stājoties, noteikumi skaitās par atceltiem.

Likumā paredzēto līdzekļu ievākšana, kuras kārtību nosaka finanču ministrs, vienojoties ar izglītības ministru, tāpat piespriesto summu izmaksa nodota Izglītības ministrijas pārziņā. [..]

Kad Satversmes Sapulce 1920. gada beigās stājās pie noteikumu pārvēršanas par likumu, iesniegto pārgrozījuma projektu apsprieda izglītības, finanču un budžeta komisijas. Izglītības komisija savā priekšlikumā atzina, ka līdzekļu pavairošanai Kultūras fondam par labu ņemamas: 3 procenti no dzelzceļu biļetēm, 10 procenti no kinematogrāfu biļetēm, 20 procenti no kabarē un varietē biļetēm un 10 procenti no alkoholisko dzērienu pārdošanas cenām. Bez tam vēl pārrunās bij izvirzījies jautājums par dejas biļešu, kāršu, tabakas, 1. un 2. šķiras restorānu, uz ārzemēm izvedamo greznumlietu aplikšanu ar īpašu nodevu. Ienākušās summas nododamas Kf. Domes rīcībā, paredzot tās sastāvā 9 personas, t. i., noteikumos minēto triju prezidentu *ex officio* sastāvu papildinot ar 6 ievēlamiem parlamenta locekļiem. Līdzekļi izlietojami vienīgi garīgās kultūras vajadzībām, saprotot zem tām visu, kam sakars ar kultūru, kā tautas namiem, tautas augstskolām, iestādēm eksperimentālai pädagoģijai, rakstniecībai, mākslai, zinātnei, šo nozaru darbiniekiem, — vārdu sakot, vi-

sai plašajai ārpuskolas izglītībai. Nozares pilnīgi arī šeit nav nosauktas, atstājot, pēc kāda zīmīga motivējuma, «tiesības pašai dzīvei uzstādīt prasības». Tā kā vispārīgā budžeta atvieglināšana ar Kultūras fondu nebij domāta jau pašā sākumā, jo ministru kabineta izdotajos noteikumos tas dibināts mākslu un izglītības veicināšanai, tad skolas un valdības iestādes, kuru pastāvēšana nodrošināta valsts budžetā, atzina par pabalstāmām tikai atsevišķos gadījumos. [.]

Izpostīto vajadzības bij patiešām lielas, bet izpostīta bij arī garīgā kultūra, viņas vērtības. Okupācijas laikā neiznāca gandrīz neviena redzamāka grāmata, tikai pāris kalendāru, nedarbojās mākslas iestādes, biedrības. Augstskola ilgi vēl bij bez latviešu mācības grāmatām. Pārnest līdzekļus no garīgās kultūras budžeta materiālās kultūras vajadzībām nozīmētu lūkot glābt vienu izpostīto apgabalu uz otra rēķina, jo nacionālā kultūra bij tāds pat izpostīts apgabals. Saeima iesniegumu noraidīja.»

* * *

NO RAIŅA RUNAS SATVERSMES SAPULCĒ 1921. GADA 14. OKTOBRĪ¹

«Mani kungi! Es pa to laiku, kopš esmu Latvijā, redzēju ar lielām bēdām, cik mūsu kultūra ir īsti zema. Es diemžēl par mūsu kultūras trūkumu esmu pārliecinājies arī šinī namā, kuru sauc par augsto un kuram vajadzētu būt kultūras ziņā augstam. Šodien manas jūtas pastiprinājās. Te uzstājās runātāji, kuri grib Kultūras fondu likvidēt. Viņi liek priekšā tā vietā ielikt budžeta posteni Izglītības ministrijā. Par to vispirms gribu kādu vārdu teikt. Ja Kultūras fondu kā tādu likvidē, tas nozīmē, ka kultūras nozīme līdz zināmam mēram arī tiek likvidēta. Ja šo posteni ieliek Izglītības ministrijā, tad ar to kultūras nozīme tiek pazemināta, ja viņa tiek ielikta birokrātiskā iestādē. Kultūras fonds kā tāds, kā patstāvīga iestāde stāv pāri šim birokrātismam. Ja kultūras lietu nodotu Izglītības ministrijai, tad gaidas par kultūras veicināšanu paliktu tikpat vienmuļīgas kā visas citas birokrātiskas lietas. Tā tas neizbēgami būtu, ja budžetu avotu, kam jāatsaucas uz visām kultūras prasībām, nostādītu uz tās pašas pakāpes, uz kuras atrodas visi citi nodokļu posteni. Tā arī mūsu runātāji uzskatīja šo lietu. Pret Kultūras fondu runātāji uzstājās nevis ar kādiem nozīmīgiem argumentiem, bet uzstājās ar pavisam sīkiem argumentiem, ar mazām lietām. Viņi aizrāda, ka būtu neērti rēķināt, grūtības celtos pie procentu noskaitīšanas un tāpēc Kultūras fonds nav vajadzīgs. Izglītības ministrijā pastāvēja Kultūras departaments, bet tagad viņa vairs nav. Tas tika likvidēts. Tātad šai iestādei, kura likvidēja kul-

¹ Rainis. Dzīve un darbi. — R., 1931. — XI. — 370.—374. lpp.

tūras iestādi, jūs uzdosiet gadāt par kultūru. Tagad viņai nav nekāda orgāna, kurš gādā par kultūru. Viņai nav orgāna, kas uzņemtos Kultūras fonda funkcijas. Un, ja jūs tagad dibinātu jaunu iestādi, tad būtu atkal sīki iemesli, par kuriem varētu runāt, tad atkal būtu birokrātisko ierēdņu skaita pavairošana, tad atkal vajadzētu, jaunu departamentu dibinājot, asīgnēt summas priekš ierēdņiem. Bet šis priekšlikums — Kultūras fonda funkcijas nodot Izglītības ministrijai — tomēr iziet galvenā kārtā nevis uz kādu nebūt birokrātisma ērtību, bet uz to, ka kultūru pašu kā tādu neuzskata par tik lielu lietu, ka par viņu būtu vērts runāt atsevišķā Kultūras fondā. Es redzu, ka tāds uzskats ir ļoti izplatīts ne vien publikā — tur varbūt pat mazāk —, bet taisni šīnī augstā namā. Kultūru neuzskata par svarīgu lietu. Es redzu to ne vien tanī spārnā, kur mēdz par kultūru zemi domāt, bet arī tanī, kur kultūru teicas stādot augstāk. Es neredzu, ka tur sevišķi uzstātos par kultūras lietu. Es gribu pāriet uz tiem sīkākiem jautājumiem, kuri būtu vietā, lai mēs likvidētu Kultūras fondu. Te tika teikts, ka no neviena posteņa, kuri minēti projektā, nevarot ņemt ienākumu priekš Kultūras fonda. Ja dzelzceļu biļetes aplikšot ar nodokli, tad apgrūtināšot braukšanu, tad tikšot ņemti dubulti nodokļi no viena un tā paša priekšmeta, ko speciāli šīnī lietā tura par nelogisku. Nelogiski tātad būtu ņemt nodokli no dzelzceļa biļetēm par labu kultūrai, bet nebūtu nelogiski, kad tos ienākumus izlietotu citur. Tad tas būtu loģiski. Mana frakcija liek priekšā ņemt biļešu nodokli tikai no pirmās un otrās klases biļetēm. Es tam esmu pretim. Es domāju, ka līdz šim uzliktais nodoklis nav nekādas neērtības radījis. Dzelzceļu maksa tā kā tā tiks paaugstināta, tā ka publikai nest uzlikto nodokli nebūtu tik grūti, vismaz ne grūtāk kā līdz šim, bet līdzekļi kultūrai caur to stipri pavairotos.

Bez tam bij ienākums domāts arī no alkoholiskiem dzērieniem. Te man jāsaka, ka es dzirdēju, ka Latvijas tautai, Latvijas valstij draudot briesmas. Kādas briesmas? Šīs briesmas ir tās, ka varbūt Latvijas tauta vairs nedzeršot. Man tās briesmas neizliekas par tādām, kuru dēļ tauta ietu postā. Tauta neies postā, ja tā vairs nedzers. (*Saucieni no vietām: «Viņi dzers kandžu!»*) Jūs kandžu nedzersiet. Man jāsaka tālāk, ka es esmu pret savas frakcijas lēmumu, kuru viņa taisīja, apspriežot spirta nodokli. Es domāju, ka nevajadzētu ņemt valstij ienākumus no alkoholiskiem dzērieniem, bet tos pavisam aizliegt, tad visa manta paliktu tautā pašā iekšā. Tad tauta būtu stiprāka ne vien garīgi, bet arī materiāli. Viņa būs stipra ne no garīgiem dzērieniem, bet viņas garīgais saturs nāks no ārienes. (*Nemiers*). Bļodnieka kungs par to laikam šaubās. Es domāju, ka arī materiālais stāvoklis tautai uzlabotos, ja nebūtu šo garīgo dzērienu. Valsts varētu nodokļus dabūt no tādas tautas, kas materiāli apdrošināta caur nedzeršanu, daudz vairāk nekā tagad no tautas, kura ir vājināta garīgi un materiāli caur dzeršanu. Es ne-

domāju, ka man nāktos sevišķi par to plašāk runāt. Dzeršana ir tik nodrāzta patiesība, ka par to nav jārunā. Man bija jāuzkavējas pie šīs lietas tāpēc, ka šis jautājums šodien bija pacelts. Tiek teikts, ka nodoklis dzērieniem jau tā pārāk augsti pacelts, ka no viņa arī nenāktos jaunus līdzekļus ņemt. Es domāju, ka tā lieta nestāv. Ja jau reiz tie dzērieni pastāv, tad vēl vairāk tauta var no tiem mantot priekš valsts līdzekļiem.

Bija vēl domas, ka ar to cietīšot pašvaldības. Pašvaldības ienākumi ar to mazināšoties, jo viņas ienākumi esot kabarē. Vispār jā-saka, ka šiem «kabarē» šodien ir te laimīga diena. Viņus vienprātīgi aizstāv tādas puses, kuras parasti nemēdz saskaņoties savā starpā. Tika teikts, ka kabarē ienākumus varēšot kontrolēt un viņus ierobežot, bet ka tās prasīšot lielu ierēdņu skaitu un savukārt arī līdzekļu palielināšanu. Kabarē skaitu var vai nu palielināt, vai pazemināt. Ja to samazinās, tad jājautā, kur glābsies tie, kas kandžu nelieto; tie paliks tad bez mājas vietas, jo līdz šim viņiem bij kabarē. Vēl ir cits ienākuma avots: kinematogrāfi. Par tiem man arī kāds vārds jā-saka. Es gribu vispirms paskaidrot attiecībā uz iebildumu, ka kinematogrāfisti esot tautas izpriecas vietas un tādēļ nevarot viņus aplikt ar nodokļiem. Man ir jāizsakās pretim, tāpēc ka kinematogrāfi ir daudz dārgāki nekā opera un teātris. Kas var maksāt dārgās kinematogrāfa cenas, tas varēs arī aiziet uz teātri vai operu, ja tik būs garša. Man jā-saka, ka teātri lētākā vieta ir līdz 5 rubļiem, turpretim kinematogrāfos nav tik lētas vietas; augstākās cenas teātri ir līdz 75 rubļiem, turpretim kinematogrāfos līdz 100 rbļ. Es neesmu par to noteikti informēts, bet apmēram tādām cenām vajaga būt. Ja tur priecājas visa mūsu publika, tas nozīmē, ka mūsu garīgais līmenis ir ļoti zems. Ka tur priecājas ne tikai tā saucamie zemākie, bet arī augstākie tautas slāņi, tas neko citu nepierāda kā tikai viņu garīgo tukšumu. Kas būtu šai lietā darāms? Nevis šie kino jāatsvabina no nodokļiem, jāpabalsta tie, bet taisni ir jāpabalsta tās iestādes, kurās mēs vēlētos tautu redzēt — teātris, opera, koncerti, tie mums jāpabalsta. Visas šīs iestādes tagad tiešām ir ļoti dārgas, bet mēs neko nevaram darīt, lai viņas tiktu lētākas. Mūsu budžets ir tik aprobežots, ka mēs vēl būsim spiesti paaugstināt cenas. Mēs liekam badoties pat teātra darbiniekiem. Teātru darbinieku stāvoklis, salīdzinot ar citiem, ir tik trūcīgs, ka gandrīz kauns par to runāt. Tas viens. Tad otrs — teātri nevar konkurēt labi ar kino. Par ko gan mūsu Nacionālais teātris var izrādīt lielu jauninscinējumu tikai vienu? Agrāk mums bija prakse dot vismaz 4 izrādes par gadu, vajadzēja pat 6—8 lielus inscenējumus dot. Bet tas nav iespējams aiz ierobežota budžeta. Nākošu pusgadu mēs pavisam nevarēsīm lielu jauninscenējumu vairs dot. Mūsu līdzekļi ir izsmelti. Ja tā stāv ar līdzekļiem, kā lai mēs teātri darām vairāk pieejamu kā kinematogrāfus. Un tomēr šeit nāk ar priekšlikumu kinematogrāfus atsvabināt no nodokļiem. Man liekas, te ir noticis

pārpratus. Kas to ir teicis, ir lietu pārpratis, citādi es to nevaru izskaidrot. Kino mēs gribam atsavināt no nodokļa, bet vai jūs zināt, cik teātris maksā nodokļus? — viņš maksā pilsētai 10 procentus. Tas nāk par labu pilsētai, bet par ļaunu tautai, kura grib mākslu baudīt. Te no šī katedra ļoti aizstāvēja pilsētas intereses. Man jāsaka, ka Rīgas pilsēta samērā daudz mazāk priekš kultūras darījusi nekā tāda pilsēta kā Liepāja. Liepāja saviem teātriem vairāk nāk palīgā nekā Rīga. Rīga dod teātrim namu, Rīga dod teātrim ēku, bet ēkas remonts jātaisa teātrim pašam, tikai pamata remontu taisha pilsēta. Piemēram, tagad pacelts jautājums, lai grīdas, kas jāieliek, tiek liktas uz teātra konta, tā ka arī te pilsēta mēģina cik iespējams savus izdevumus samazināt un teātrim jāuzņemas izdevumi uz sevi. Bez tam teātrim jāuzņemas pat tādi izdevumi kā par dažādiem izrikojumiem, kuri nāk par brīvu, piem.: invalīdiem. Tie izdevumi jānes tāpat teātrim pašam, te nenāk palīgā ne valsts, ne pilsēta. Tātad kultūras iestādei, kura būtu pabalstāma no pašvaldības un valsts, jāpabalsta kultūras mērķis ar saviem līdzekļiem. Man liekas, tagad lieta pat tik tālu aizgājusi, ka mūsu teātri nevar iztikt ar saviem līdzekļiem. Mēs grieztos pie Kultūras fonda, bet tas mums aizliegts. Valstij pašai jāgādā par līdzekļiem, bet valstij līdzekļu nav. Visu to saņemot kopā, man jāsaka, ka mūsu kultūra, kura vēl tik jauna, būtu tiešām jāpabalsta ar visiem līdzekļiem, ar daudz lielākiem līdzekļiem, nekā te tiek runāts. Te tika teikts, ka ienākumi Kultūras fondam būtu varbūt 10 miljoni gadā. Šie ienākumi arī priekš īstas kultūras iestādes ļoti mazi, jo tā, kā tagad Kultūras fonda dome strādā, tad īstām kultūras iestādēm nāk no šīs summas ļoti mazs procents. Mēs domājam, ka Kultūras fonda dome jāstāda citādā veidā. Mēs ceram, ka jauns sastāvs līdzekļus pavairoš un ka tad viņi tiks izdalīti tā, kā tas patiešām nāk par labu tautai, tautas masām. Tikai tautas masa īsti ir kultūras nesēja, tai visvairāk jābūt piepildītai ar kultūru, un tikai tad tā var būt liela un stipra un uzturēt valsti, kad viņa ir kulturāla. Es ceru uz jums, tautas vietnieki, ka jūs šinī jautājumā nenostāsaties tikai uz skaidri praktiska stāvokļa, kas grib tikai materiālo dzīvi nodrošināt un garīgo atstāt pēdējā vietā. Es ceru, ka jūs teiksat tāpat kā citās valstīs, lielās, kulturālās, civilizētās valstīs, ka kulturālais līmenis paceļ arī materiālo līmeni, ka bez augstas garīgas kultūras nevar būt augsta materiāla kultūra. To tur zin. Mēs esam vēl jauna kultūra, un mēs domājam, ka mums vispirms vajaga labi paēsties, un tad mēs iesim strādāt zinātnē un mākslā. Bet paruna saka, ka pilns vēders nestrādā tik labi kā tukšs. Jūs negādājat tik daudz, lai tiktu apgādāti visi kabārē un varjetē un kinematogrāfu īpašnieki, bet gādājat, lai materiālā dzīve būtu uz tik augsta stāvokļa, kā jums te tēloja. Domājiet, ka jūs tik tad sasniegsat materiālo kultūru, kad garīgi būsiet augsti. No gara viss iziet, un tur visam jāatgriežas atpakaļ. Dariet latviešu tautu par kulturālu tautu.» (Aplausi).

Latvijas kultūras piepildāmā krātuve

Latvijā darbojušies vairāki Kultūras fondi. Un katrs no tiem uzkrājis ne tikai naudas līdzekļus kultūras attīstības veicināšanai, bet arī uztvēris būtisko sava laika garā.

Pirmais Latvijas Kultūras fonds nodibināts 1920. gadā, un tā darbībā (cik var spriest pēc dokumentiem, arhīvu materiāliem un atmiņu stāstījumiem) dominēja Latvijas Republikas jauncelsmes skurbums. (Kā citādi lai nosauc strauji plaukstošo mākslu un kultūru, kuras sasniegumi mums pašiem vēl šobrīd diez vai ir tā isti apzināti?) Gan KF izdotās grāmatas, gan rīkotās izstādes, gan pabalstītie mākslinieki, zinātnieki, rakstnieki, gan veicinātās lauku bibliotēkas un tautas nami bija tas stingrais, mērķtiecīgi veidotais pamats, uz kura balstīties varam arī šodien.

1940. gadu uzskatām par nemotivētu Kultūras fonda darbības pārtraukšanas brīdi — tāds pienāca lielākajai daļai agrāk nodibināto sabiedrisko organizāciju. Taču, sākoties Lielajam Tēvijas karam un Latvijai nonākot vācu okupācijā, Kultūras fonds rodas no jauna... Kāpēc? Ko tas veicināja un balstīja? Kas balstīja pašu fondu? Sī Latvijas Kultūras fonda (jā, to tā arī sauca!) darbība pētīta pārlietu maz, lai varētu izdarīt secinājumus par okupācijas varas centieniem savu ideoloģiju ietērt latviešiem tik pazīstamās drānās.

Pēckara periodā Latvija varmācīgi tika izrauta no Eiropas kultūras konteksta un kā vienīgo un pareizo norādi kultūras attīstības izpaušmēm saņēmām gandrīz tikai no «baltakmeņu» Maskavas. Bet šādā struktūrā nekādaļ pašdarbībai nav vietas. Jo runa vairs nav par kaut kādu kultūras attīstības veicināšanu (bet tās ir Kultūras fonda darbības pamatprincips!), bet par noteiktu kultūrpolitiku. Šajā gadījumā — kultūras politizāciju, kurā vienīgās un noteicošās ir kultūras pārvaldes administratīvās metodes.

Tā tas turpinājās, līdz...

...1987. gada ziemā dzima «perestroikas» laika bērns — Padomju Kultūras fonds. Tā paša gada aprīlī tika nodibināta arī PKF

Latvijas republikāniskā nodaļa. Ar laiku mūsu nodaļa, tāpat kā citas, kuras to vēlējās, drīkstēja saukties savas republikas vārdā. Mēs, piemēram, par Latvijas Kultūras fondu. Tomēr lietas būtība nemainījās. Maskavas izpratnē mēs bijām republikāniskā nodaļa, kaut arī Latvijā no LKF tika gaidīts sava pirmā Kultūras fonda darbības turpinājums. Tā nu «augšas» savu bija padarījušas — organizācija radīta. Tālākais palika «apakšu» ziņā — ar ko šī fonda darbību piepildīt. Latvijā to darīt kērās daudzie gaišie kultūrcilvēki, kuru radošā enerģija, kaut tikusi ilgstoši slāpēta, tomēr pavisam vēl nebija pagaisusi. Latvijā Kultūras fonds kļuva par reālās pārbūves, vēl vairāk — par tautas atmodas tiešu līdzdalībnieku, saņemdamš pirmām kārtām Daugavas aizstāvēšanai modušos cilvēku emocijas, ilgu un cerību «palu udeņus». Tautas radošajiem spēkiem vajadzēja ap kaut ko koncentrēties. Un par tādu Latvijā kļuva Kultūras fonds. Liela, gribētos apgalvot, — izšķiroša nozīme bija Tautas dzejnieka Imanta Ziedoņa ievēlēšanai par LKF priekšsēdētāju. Viņa garaspēks cilvēkus cēla aktīvai darbībai. Tāpat kā līdz šim viņš bija modinājis sabiedrību iekšējās inteliģences izkopšanai.

Unikāla bija uzticēšanās enerģija, kas plūda no Latvijas malu malām, no visas pasaules un kas uzkrājās fondam adresētajās vēstulēs. Apzināti vai neapzināti ne viens vien cilvēks atjaunoto Kultūras fondu saistīja ar pirmo — 1920. gadā dibināto. Taču varam runāt galvenokārt par garīgo pēctecību, idejas pēctecību. Jo laikā no 1987. līdz 1989. gadam tieši tautas aktivitāte radīja to jauno sabiedrisko spēku, kuru šobrīd saprotam ar vārdiem — Latvijas Kultūras fonds. Veidojās jaunas struktūras, kuru pamats — LKF kopas, attīstījās pašdarbības iniciatīvas.

1989. gada sākumā pretrunīgās attiecības, kuras veidojās ar Padomju Kultūras fondu, nobrieda līdz lēmumam sasaukt LKF pirmo kongresu, kur būtu risināms jautājums par faktiski un juridiski patstāvīga Latvijas Kultūras fonda izveidi, lai varētu tālāk attīstīt aizsāktās iniciatīvas. 27. maijā Dailes teātra telpās vairāk nekā 600 delegātu vienbalsīgi pieņēma Latvijas Kultūras fonda Statūtus, kuru pirmais punkts liecina: šī ir patstāvīga un neatkarīga sabiedriska organizācija. Kongresa delegātu vidū bija arī Austrālijas un ASV LKF kopu pārstāvji. Būtiski fonda turpmāko darbību raksturo Elgas Rodzes-Ķiseles (Austrālija) vārdi: «Mani gandarītas, ka esmu kongresā nevis kā viesis, bet kā delegāte. Ka es, ierodoties pirmoreiz Latvijā pēc vairāk nekā četrdesmit gadiem, nu esmu šai kongresā ar balsstiesībām.»

Gribas izteikt pārliecību, ka jaunais Latvijas Kultūras fonds — tautas pašapziņas apliecinātājs, garīgās brīvības rosinātājs — būs patiess aizsākums (daudzviet — turpinājums jaunā kvalitātē) procesam, kad Latvijas kultūrā vienlīdzīgas balsstiesības būs gan latviešu, ebreju, krievu, libiešu, gan Krievijas latviešu, gan trimdas latviešu kultūras nesējiem. Kolektīvās radītgrības un darbošanās

Latvijas Kultūras fonda Valdes prezidija sastāvs

(1989. gada 27. maijā)

Imants Ziedonis	— priekšsēdētājs, Latvijas PSR Rakstnieku savienības valdes loceklis, Latvijas PSR Tautas dzejnieks
Ramona Umblija	— priekšsēdētāja pirmā vietniece, mākslas zinātniece
Norberts Ramanovskis	— priekšsēdētāja vietnieks, inženieris
Valdis Grimze	— priekšsēdētāja vietnieks, ražošanas apvienības «Daiļrade» direktors
Andrejs Cīrulis	— Latvijas PSR Žurnālistu savienības valdes loceklis, laikraksta «Padomju Jau-natne» redaktors
Roalds Dobrovenskis	— Latvijas PSR Rakstnieku savienības valdes loceklis, rakstnieks
Guntis Eberhards	— LKF Daugavas komisijas priekšsēdētājs, LVU profesors, ģeogrāfijas zinātņu dok-tors
Imants Lancmanis	— Rundāles pils muzeja direktors, Latvi-jas PSR Nopelniem bagātais mākslas darbinieks
Ilmārs Lazovskis	— LKF Spīdolas padomes priekšsēdētājs, RMI profesors, medicīnas zinātņu dok-tors
Juris Rubenis	— Latvijas ev. luteriskās baznīcas Konsisto-rijas prezidija padomnieks, Teoloģijas semināra prorektors, teoloģijas maģistrs
Zigmunds Skujiņš	— Latvijas PSR Rakstnieku savienības valdes loceklis, LPSR Tautas rakstnieks

Grupa Latvijas Kultūras fonda prezidija locekļu Rīgas pils Skulptūru dārzā (1988. g.)

No kreisās: I. Lancmanis, J. Stradiņš, E. Strods, R. Umblija, I. Zariņš, I. Ziedonis

Jānis Stradiņš

— akadēmiķis, Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Organiskās sintēzes institūta laboratorijas vadītājs, ķīmijas zinātņu doktors, Latvijas PSR Rakstnieku savienības valdes loceklis

Indulis Zariņš

— PSRS Tautas mākslinieks, PSRS Mākslas akadēmijas īstenais loceklis, Latvijas Mākslas akadēmijas rektors, profesors

ieloces, vitrāžas. Ilgus gadus apsūbējušais krāšņums nebija acij pieejams. Bet varbūt tieši tāpēc arī saglabājies?

Dzimis 1844. gada 20. septembrī Bukaišu pagastā, Kristaps Morbergs pagājušā gadsimta otrajā pusē ienāca Rīgā kā daudzi citi latviešu lauku jaunieši — meklēt darbu un iztikas avotu.

Palikšana tēva sētā Kristapam Morbergam nekā liela nesolīja. Viņš bija ģimenē piektais un jaunākais dēls. Ar to jau bija apzīmots viņa liktenis kalpa kārtā. Tomēr Kristaps Morbergs negāja uz tuvējo Zagares pilsētiņu, kurā varbūt varētu atrast sev vieglākas dienas. Viņš arī nelipa klāt vietējai muižai, kuras dzimtkunga firsta Līvena dienestā dažs labs no bukaišniekiem bija ticis uz augšu. Morbergs devās uz Jelgavu. Te viņš mācījās pie kāda Jelgavas būvmeistara, agri rītos gāja darbā, piedalījās peldu mājas celšanā Lielupes malā iepretim pilij.

Nākamajos deviņos gados Kristapa Morberga dzīves ceļš gājis strauji augšup — viņš ticis pie materiālās un garīgās mantas. Tieši kā? Par to precīzu dokumentālu ziņu nav, tomēr ir skaidrs, ka viņa ierašanās Rīgā un augšupeja saistīta ar pilsētas attīstībā nozīmīgu laikmetu — nocietinājumu vaļņu nojaukšanu (1857—1863). Straujā celtniecība pavēra jaunas iespējas. Pateicoties būvamatnieka pieredzei, ko bija ieguvis, strādādams par būvmateriālu pieņēmēju un zīmētāju būvbirojā, arī Kristaps Morbergs pats kļūst par gruntsgabalu īpašnieku.

1873. gadā — kā redzams no Rīgas pilsētas Būvju nodaļas arhīva datiem — viņš iesniedz sava pirmā nama (tagad Komunāru bulvārī 5) projektu.

Lūk, Kristapa Morberga īpašumu aptuvena hronoloģija (pēc tā laika adresēm):

- 1874. g. — Aspazijas bulvārī 3
- 1876. g. — Zigfrīda Meierovica bulvārī 8/10
- 1878. g. — Aspazijas bulvārī Nr. 4 un Nr. 5 (tagadējās «Rīgas» viesnīcas vietā)
- 1882. g. — zemes gabals Teātra laukuma un Vaļņu ielas stūrī
- 1887. g. — Vaļņu ielā Nr. 12/14.

Uz projektiem ir tā laika Rīgas vadošo arhitektu K. Felsko, J. Baumaņa, V. Grabes apstiprinājumi, bet iecerē un risinājumā droši vien bijusi arī paša Kristapa Morberga radošā līdzdalība.

Ekās, kas atrodas Padomju bulvārī 3 un Vaļņu ielā 12/14, saskatāmas Jāņa Baumaņa projektētajā Bruņniecības namā izmantotās itāliešu un agrās renesanses atskaņas. Arī citos Kristapa Morberga namos netrūkst klasisko stilu elementu.

Aspazijas bulvāris, ieskaitot bijušās «Romans» viesnīcas arhitektūru, kā arī Padomju bulvāra daļa pieskaitāma pie skaistākajiem

Rīgas apbūves lokiem. Lielā mērā tas, pateicoties arī Kristapa Morberga personībai.

Sajā laikā par namīpašniekiem kļuva daudzi no laukiem ienākušie latvieši. Sākumā kapitālu viņi ieguva no ilgtermiņa hipotēku aizdevumiem. Pārējais bija paša spēju un uzņēmības ziņā. Šī gadsimta sākumā ap četrdesmit procentu Rīgas namsaimnieku jau bija latvieši.

No vienkārša, neizglītota lauku puisi arī Kristaps Morbergs bija kļuvis par darba un pieredzes veidotu vāciskās Rīgas namsaimnieku. Izbaudījis savā agrā jaunībā daudz grūtuma, Kristaps Morbergs vēlējās, lai viņa raženā mūža ieguvumi dotu atbalstu mazturīgajiem un centīgajiem un lai viņiem spīdētu laipnāka saule nekā tā, kas viņam pašam, mērojot ceļu no «Lielstrikaišu» mājām Zemgalē uz tolaik tālo nezināmo Rīgu.

1928. gada 18. aprīlī Universitātes padomes sēdē profesors Dr. med. M. Zīle sacīja:

«... viņš gribēja cilvēcei labu darīt kaut kādā plašākā un cēlākā nozīmē. Garās, nemiera pilnās naktīs viņš vienmēr domājis..., ka savas mantas izlietošanai jāsprauž tikai un vienīgi ideāls mērķis: jāpalīdz savai tautai, jāpalīdz cilvēcei. Ar to pašu viņš pierādījis, ka viņš savas sirds dziļumos bijis dziļi dievbijīgs cilvēks, jo «cilvēcei palīdzēt» ir galu galā vienīgā un istā dievbijība.»¹

«Kristaps Morbergs visu savu mantu pilnā īpašumā novēlējis Latvijas Universitātei, un 1931. gada 23. janvārī Latvijas Universitāte kā universālmantiniiece pārņēmusi viņa lielo dāvinājumu savā rīcībā... Ar šo augstsirdīgo nelaiķa novēlējumu līdzināts garais un grūtais izglītības ceļš tai mūsu akadēmiskās jaunatnes daļai, kuru vienīgi līdzekļu trūkums kavētu iegūt augstāko izglītību.»²

PEC A. SABLOVSKA SAGATAVOTIEM MATERIĀLIEM

¹ Kristaps Morbergs (1844—1928). — R.: Latvijas Universitātes izdevums, 1938. — 62. lpp.

² Turpat. — 5. lpp.

GENĒS ĒRĒMĀRĀS
Lielā Daugavas izpildes
priekšlikums

Daugavas programma

• **Daugava** •

Daugavas programma ir izstrādāta, pamatojoties uz Daugavas izpildes vēstures un kultūras pētījumiem un ņemot vērā tās dabiskās, sabiedrības un kopienas īpašības, tās kultūras, tautas, tēvzemes apzināšanu un atjaunošanu.

Kultūras un Daugavas izpildes galvenā mērķa ir iedzīvotājiem Daugavu kā tautas mantojumu, kā seno tautskaitu, kas kopdarbojoties pilētāji, cieņpilni un radoši izstrādāt, saglabāt Daugavu mūsu bērniem un mazbērniem, lai tie varētu plašā un dziļā mērķa tautas atjaunošanas darbībā.

Daugavas programma ir izstrādāta, ņemot vērā tās dabiskās un godamās vēstures, kultūras un tautas mantojumu.

Tā veids:

- par tautas, tautas un tautas atjaunošanu un pilētāji, kas ir tautas mantojumu un izpildes, par tautas mantojumu un citu objektu būvi, kas nestabilizē Daugavas tautas atjaunošanu.
- par tautas mantojumu un tautas mantojumu un izpildes, par tautas mantojumu un citu objektu būvi, kas nestabilizē Daugavas tautas atjaunošanu.

Tā iestājas:

- par vēsturiski izveidotajiem, novadiem raksturīgās lauku un apdzīvoto vietu atjaunošanu, par novadiem tipisko ainurisko vietvārdu (tādu, strautu, purvu, mežu, pļavu, oļu u. c.) atjaunošanu senajos vārdos un to atzīmēšanu dabā ar arhitektūras dizaineru un atjaunošanas speciālistu izstrādātiem skulpturāliem veidojumiem, zīmēm un mazo arhitektūru;
- par ceļu un bāzeju tīklu, veģētāciju un parku, apdzīvoto vietu atjaunošanu, vēstures, kultūras, tautas celtniecības un arhitektūras pieminekļu un objektu atjaunošanu un atjaunošanu;
- par padalītiem un vispusīgu novada ģeoloģisko, ģeogrāfisko, botānisko, zooloģisko, ainavisko, arheoloģisko, folkloristisko, etnogrāfisko, vēsturisko izpildi;

GUNTIS EBERHARDS
*LKF Daugavas komisijas
priekšsēdētājs*

Daugavas programma

Daugavas programma ir mūsu lielākās upes Daugavas dabas, vēstures un kultūras mantojuma, tās svētuma un krāšņuma glabāšana un kopšana. Tā ir tautas pašcieņas atgūšana, savas Tēvzemes apzināšanās un tās atjaunošana.

Kultūras fonda Daugavas komisijas galvenā iecere ir iezīmēt Daugavu kā tautas likteņupi, kā seno satiksmes ceļu; kopdarbojoties pilsētām, ciemiem un kaimiņtautām, saglabāt Daugavu mūsu bērniem un mazbērniem, sekmēt un vērst plašumā un dziļumā tautas atjaunotnes kustību.

Daugavas programma virzīta uz kultūrvides sakopšanu un gadsimtos izveidojušās kultūrainavas atjaunošanu.

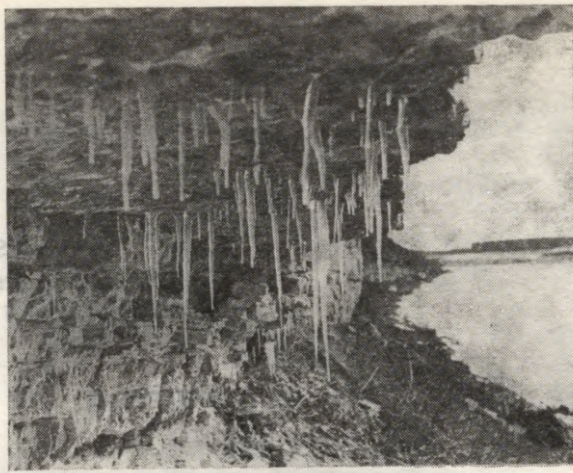
Tā vērsta

- pret gaisa, ūdeņu un zemes piesārņošanu un pielūzņošanu, dabas ainavu bojāšanu un iznīcināšanu, pret tādu jaunu ražotņu un citu objektu būvi, kas neatbilst Daugavas ceļa sakopšanas idejām;
- pret nesakoptajiem un pamestajiem karjeriem un izgāztuvēm, pret jaunu ierīkošanu Daugavas ielejā.

Tā iestājas

- par vēsturiski izveidojušās, novadiem raksturīgās lauku un apdzīvoto vietu ainavas atjaunošanu, par novadiem tipisko aizmirsto vietvārdu (māju, strautu, purvu, mežu, pļavu, ceļu u. c.) saukšanu senajos vārdos un to atzīmēšanu dabā ar arhitektu, dizaineru un apzaļumošanas speciālistu izstrādātiem skulpturāliem veidojumiem, zīmēm un mazo arhitektūru;
- par ceļu un šoseju tīkla, veco aleju un parku, apdzīvoto vietu ainavas, vēstures, kultūras, tautas celtniecības un arhitektūras pieminekļu un objektu sakopšanu un atjaunošanu;
- par padziļinātu un vispusīgu novada ģeoloģisko, ģeogrāfisko, botānisko, zooloģisko, ainavisko, arheoloģisko, folkloristisko, etnogrāfisko, vēsturisko izpēti;

ESBERHARDS
as komissijas

Darņavas programma ir mūsu lielākā un
Daugavas dabas
Daugavas dabas
Daugavas dabas

to ir veidots
pārdomājot
un mūsu bēr-
ģu labai
snu un gab-

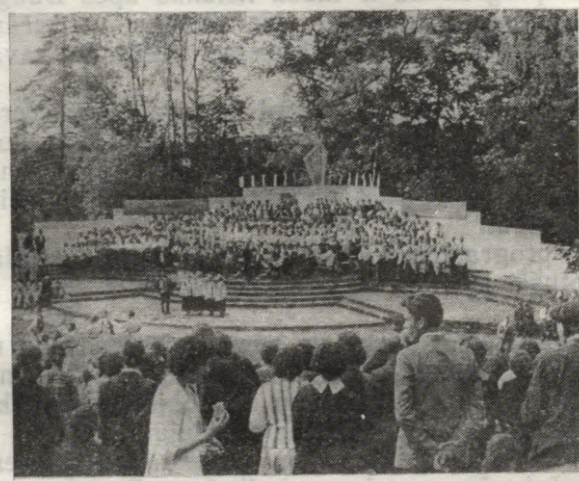
un pilsēto-
pilsēto-
pilsēto-

rtim un iz-
pilsēto-

tas, novērtot
Daugavas dabas
Daugavas dabas
Daugavas dabas

isku, apbal-
as celtniec-
u sakopānu

ģoģisko, ģe-
ģoģisko, ģe-
ģoģisko

vēlmes un
šana un kop-
spriestānās
Kultūras
Daugavu kā
pilsētām, cie-
niem un ma-
stjuņņoņnes
Daugavu
simtos izveid
Tā vēst

Tā izslā

Daugava pirms appludināšanas:
Pavasaris lejpus Pļaviņām
Koncerts Vigantes parka estrādē
A. Briedes skulptūra «Daina»
pirms tās iegāšanas Daugavā
Pie Liepavota

- par jaunu aizsargājamo un sevišķi aprūpējamo dabas un kultūrvēsturisko objektu (rezervātu, liegumu, dabas un nacionālo parku) režīmu noteikšanu.

Latvijas Kultūras fonds Daugavas programmas ietvaros organizē

- teritorijas ainaviskās un ainaviski arhitektoniskās pār-
kārtošanas un atjaunošanas projektu konkursus un
skates,
- izstrādā Daugavas ceļa dabas un kultūrvēsturiskā
mantojuma, pašas Daugavas sakopšanas karti, fiksē
šos objektus un dabas ainavas foto un kino dokumentos
kartotēkās (arhīvā),
- veido senu un tagadējo unikālo Daugavas un tās ap-
kārtnes pārveidošanas projektu, karšu, plānu u. c. do-
kumentu arhīvu, kā arī cilvēku likteņu, aroda prasmju,
tautas gudrības un folkloras materiālu arhīvu; da-
žādu ideju datu banku.

Programmā iecerēta populārzinātnisku grāmatu (sērijā «Dau-
gavas raksti») sagatavošana, Daugavas karšu atlanta izveidošana,
Daugavas svētku (dienu) iedibināšana, gada darba noslēguma pār-
skatu — izstāžu organizēšana.

Daugavas sakopšanas programma ir starptautiska, tā reali-
zējama sadarbībā ar Daugavas ceļa pilsētām, ciemiem, tautām.

JĀNIS GRAUDONIS
*LKF Daugavas komisijas
priekšsēdētāja vietnieks*

Daugavas krastu kultūrapzināšana

Istenojot Daugavas programmu, uzmanības lokā ņemamas šajā reģionā ar tautas vēsturi saistītās vietas un objekti:

- visu veidu arheoloģijas pieminekļi (apmetnes, pilskalni, kapu uzkalniņi un kapsētas, seno tīrumu, kulta vietas, ceļi u. c.),
- ar revolucionārām cīņām, kariem un citiem notikumiem saistītās vietas,
- ievērojamu literatūras, mākslas, zinātnes, valsts un sabiedrisko darbinieku dzimšanas, dzīves un darba vietas, viņu kapi,
- etnogrāfiski nozīmīgi objekti,
- arhitektūras un mākslas objekti, kā arī citas vietas un objekti, kam ir mākslinieciska, vēsturiska un zinātniska nozīme.

Visi šie objekti ir saistīti ar zemi, tie visi ietveras ainavā, tāpēc par tiem jādomā no dažādiem aspektiem.

Citādi aplūkojamas ar valodniecību un folkloru saistītās parādības:

- vietvārdi,
- izlokšņu izplatības novadi,
- dažādu žanru folklorā,
- dažādas tautas kultūras parādības, tautas darba un sadzīves tradīcijas.

Visu minēto objektu un parādību kopšanas un saglabāšanas darbs jāsāk ar to apzināšanu un inventarizēšanu. Inventarizācijā ietilpst kartotēkas sastādīšana par visiem objektiem un parādībām, norādot to 1) precīzu nosaukumu (tautā un literatūrā), 2) vietas norādi, 3) tuvākās apkārtnes raksturojumu, 4) paša objekta aprakstu, 5) ziņas par objekta vai parādības konstatēšanas laiku un tā atklājēju, 6) ziņas par pētīšanu (kad, kas to darījis, kur atrodami materiāli), 7) kas un kur par to rakstīts literatūrā, 8) objekta situācijas plāns, foto, uzmērījumi.

Inventarizācija jānoslēdz ar objektu vai parādību vietas atzīmēšanu kartē (kartografēšanu).

Konkrētais kopšanas darbs dažāda veida objektiem būs dažāds. Tāpēc pirms praktiskas darbības sākuma viss labi jāapsver un jāizšķiras, kādu attiecīgo objektu gribam redzēt pēc tā pilnīgas apkopšanas, kādā secībā un tieši ko darīt.

Dažādo kultūras objektu apzināšana un inventarizēšana jāveic speciālistu vadībā vai ar tiem konsultējoties. Daļa kultūras pieminekļu Daugavas krastos ir jau apzināti, pat kartografēti. Rajonu un ciemu aktīvistiem pirms savas darbības sākuma jākonsultējas ar Latvijas Kultūras fonda Daugavas komisijas kultūrgrupu, lai saņemtu informāciju par to, kas jau ir paveikts un kur visvairāk nepieciešama palīdzība.

Visu tautas kultūras vērtību izzināšana, inventarizēšana un kopšana nevar būt viendienīga kampaņa. Šim pasākumam rūpīgi jāsaģatavojas, jāorganizē darba grupas, kas varēs darboties ilglaicīgi.

Uzzināt, kādi vēstures un kultūras pieminekļi atrodas konkrētajā apvidū, kas apstiprināti par republikas nozīmes objektiem, var pēc «Latvijas PSR vēstures un kultūras pieminekļu saraksta». Tādam vajadzētu būt katrā ciema padomē vai rajonu (pilsētu) kultūras nodaļās. Turpat var noskaidrot, kādi objekti ar rajonu izpildkomiteju lēmumiem atzīti par vietējās nozīmes aizsargājamiem objektiem. Bet jāapzinās arī tas, ka dabā vēl arvien ir mums nezināmi pieminekļi, īpaši arheoloģijas objekti. Tāpēc izskan aicinājums pārbaudīt tās vietas, kam tautā doti, piemēram, tādi nosaukumi: Krievu kapi, Zviedru kapi, Kapu kalniņš, arī Franču kaps, un apskatīties vietas, kur upju krastos rodas izskalojumi, kur grants karjeros atsedzas tumšas zemes kārtas vai atrodami cilvēku kauli. Cilvēku kauli vai senlietas rādīs, ka esat pamanījuši senkapus, bet tumša, pat melna zeme, kurā atrodamas trauku lauskas vai pat senlietas, liecinās par senu dzīvesvietu. Ja kaut ko tādu pamanāt, ziņojiet tuvākajam novadpētniecības muzejam vai republikas Zinātņu akadēmijas Vēstures institūtam Rīgā.

Izmantojiet arī iespēju tikties ar sava novada vecākajiem cilvēkiem un uzziniet viņu atmiņas par dažādiem vēsturiskiem notikumiem novadā, par ievērojamiem novadniekiem, pierakstiet viņu minētos vietu nosaukumus, stāstījumu par dažādiem darbu paņēmieniem un darbarīkiem, par ģimenes svinībām un svētku rituālajām ieražām.

Esiet aktīvi savas apkārtnes vēstures un kultūras vērtību krājēji un kopēji! Konkrētu pasākumu veikšanai ieteicams saistīties ar Latvijas PSR Dabas un kultūras pieminekļu aizsardzības biedrības biedriem un tagad arī ar Latvijas Tautas frontes dalībniekiem, lai kultūras izpētes darbs ritētu ciešā saskaņā.

Daugavas ielejā — jaunizveidotajā dabas aizsardzības liegumā izcils kultūras piemineklis ir Krāslavas senākās apbūves komplekss. Par tās likteni gadu gaitā materiālu sagatavojusi Krāslavas pils pirmsprojekta izpētes autore arhitekte

LIESMA MARKOVA

Pils Daugavas ielejā

«Vēstures, arheoloģijas, arhitektūras un mākslas pieminekļi, kas veido katras tautas kultūras mantojumu, nav sauss un teorētisks tā sākuma posms.

Atrazdamies mums apkārt, tie aktīvi iekļaujas šodienā un nodrošina kultūras un mākslas nepārtrauktību.»

I. Lancmanis

Ceļotājam no Rīgas puses Krāslava atklājas kā pārsteigums. Ceļš kārtējo reizi uzskrien kalnā, un tad ir jāapstājas: lejā paveras varenā, kūstošo ledāju ūdeņu izskalotā Daugavas senleja. Pilsētiņa izvietojusies tās labajā pusē uz senā krasta terasēm, kas paceļas vairāku metru augstumā virs upes līmeņa. Krasta augšdaļā redzama muižas pils ar parku, tā saucamā Bibliotēkas ēka (arī ar parku) un katoļu baznīca. Bet lejā, tuvāk Daugavai, — vecais tirgus laukums. Šeit vajadzētu būt arī rātsnamam...

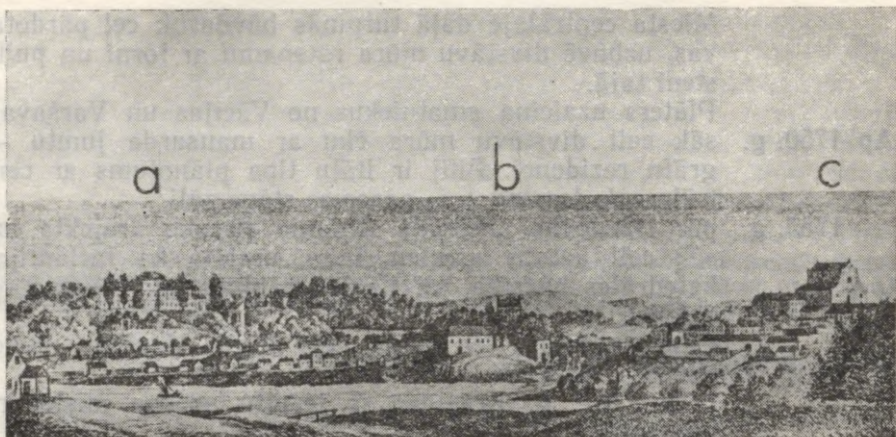
Ziņas par Krāslavas vēsturi visvairāk atrodamas novadpētnieka G. Manteifeļa 19. gs. beigu un 20. gs. sākuma publikācijās un vēsturnieka B. Brežgo mūsu gadsimta 20.—40. gadu publikācijās un atstātajos rokrakstos.

Visvairāk faktu atrodams par 18. gs un 19. gs. notikumiem.

1729. g. Krāslava tiek apstiprināta par miestu, tajā reģistrētas 47 sētas. Kā vecākās mūra ēkas minētas muižnieku viesnīca «Livonija», divi krogi, graudu noliktava, zirgu pasta stacija.

1729. g. Jans Ludvigs Plāters, Latgales un Daugavpils stārstas, par 14 tūkstošiem dālderu nopērk Krāslavu.

- Miesta centrālajā daļā turpinās būvdarbi: ceļ pārdotavas, uzbūvē divstāvu mūra rātsnamu ar torni un pulksteni tajā.
- Plāters uzaicina amatniekus no Vācijas un Varšavas.
- Ap 1750. g. sāk celt divstāvu mūra ēku ar mansarda jumtu — grāfu rezidenci. Piliņ ir itāļu tipa plānojums ar centrālo *sala terrena*, t. i., pazemes stāva zāli.
1755. g. pēc Dženovas arhitekta Antonio Parako projekta uzsāk celt katoļu baznīcu, kura iecerēta kā Infantijas katedrāles baznīca, lai Krāslava kļūtu par bīskapa rezidenci.
- Cauri miestam iet pasta ceļš Rīga—Vitebska—Smolenska—Maskava.
- Līdz 1757. g. Krāslavā ir jezuītu ordeņa misionāru fundācija.
1759. g. Konstantīns Ludvigs Plāters pabeidz celt savam dēlam Maltas ordeņa bruņiniekam Teofilam trīsstāvu mūra ēku. Pirmajā stāvā ir dzīvojamās telpas, bet augstāk divstāvīgā zālē — bibliotēka ar 20 tūkstošiem sējumu. Regulārais parks pils priekšā bija publisks, t. i., pieejams visiem iedzīvotājiem.
1764. g. nodibinās ebreju draudze. Uzceltā sinagoga bija lielākā un vecākā Latgalē (gājusi bojā 1940. g.). Notiek regulāri gadatirgi — 4 reizes gadā.
- Pēc Plāteru pasūtījuma glezniecības darbus Krāslavas katoļu baznīcā izpilda itāļu izcelsmes meistars Gastoldi.
1764. g. Kazimirs Konstantīns Plāters tiek izvēlēts par sūtni uz Saeimu.
1770. gados pabeigta pils pārbūve dienvidu pusē, samazināti logu izmēri, bet iekštelpu sienas rotā fresku gleznojumi. Pils gleznu kolekcijā atradies M. Bačarelli (1731.—1818., Polijas karaļa Staņislava Augusta galma gleznotājs) darbs «Jans III pie Vīnes 1683. gadā».
1766. g. Kazimirs Konstantīns Plāters kļūst par Polijas karaļa sūtni Pēterburgā.
1772. g. Polijas dalīšanas rezultātā Latgales teritoriju pievieno Krievijai.
- Kaut arī šeit minētie fakti ir fragmentāri, tomēr tie ļoti skaidri iezīmē Krāslavas uzplaukumu Plāteru valdīšanas laikā, kad Latgale ir Polijas sastāvdaļa. Krāslavai vajadzēja kļūt par garīdzniecības, tirdzniecības, amatniecības un izglītības centru, kas apliecinātu Plāteru izcilo vietu sabiedrībā, spēju līdzināties lielākajām poļu magnātu dzimtām.

Krāslavas panorāma. Skats no Daugavas. 18. gs. beigū (?) gravīra

- a — Plāteru pils
- b — «Bibliotēka»
- c — baznīca

- 1777. g. politisko pārmaiņu dēļ Krāslavas baznīca tiek iesvētīta tikai kā draudzes dievnams.
- 1778. g. no Romas atved Krāslavas patrona sv. Donāta relikvijas, kuras novieto īpaši celtā kapličā. Krāslavā izgatavo augstas kvalitātes tepiķus, samtu, tūku, katūnu, spēļu kārtis, ieročus, ratus, zelta un sudraba izstrādājumus, krāsns podiņus.
- 1780. g. par godu Katrīnas II braukšanai cauri miestam tiek ierīkotas tā saucamās Potjomkina būves. Tās ir izklaidus stāvošas butaforiskas mūra fasādes, kurām vēlāk piebūvē koka ēkas. Iespējams, ka minētās būves uz cēla tāpēc, lai miestam piešķirtu imponantāku izskatu.
- 1789. g. grāfiene Auguste Plātere par saviem līdzekļiem uzceļ slimnīcu, ko pārzina žēlsirdīgo māsu ordeņa mūķenes.
- 1791. g. beidz būvēt grāfu pili.
- 1793. g. Kazimirs Konstantīns Plāters kļūst par Lietuvas vicekancleru.
- 1811. g. Krāslavu sāk minēt kā ārštata pilsētu.
- 1811. g. jezuiti pārceļ savu ģimnāziju no Daugavpils uz Krāslavu, kur tā darbojas līdz 1815. gadam.
- 1814. g. atver apriņķa skolu, ko uztur misionāru ordeņa mūki.
- 1825. g. tiek izdots pilsētas plāns.
- 1826. g. ugunsgrēkā nodeg puse pilsētas.
- 1829. g. reizē ar lūgumu, lai Krievijas valdība nelikvidē Krāslavā skolu, grāfs Ādams Plāters atdod savu pili, tā saucamo bibliotēkas ēku, skolas vajadzībām.

- 1808.— parka rekonstrukcija. Maz izkoptajā muižas pils kalna
 1843. g. dienvidu nogāzē izveido romantisku ainavu parku —
 pastaigu celiņus, skatu laukumu, grotas, «pazemes
 ejas», lapenes.
 Šajā laikā pārbūvē arī pili un tā saucamo bibliotēku,
 mansarda jumtus nomaina ar lēzeniem četrslīpņu
 skārda segumiem.
1852. g. Krāslavā reģistrēti 3030 iedzīvotāji, 389 nami, no tiem
 32 mūra, rātsnams, tirgotavu rindas ar 45 bodēm, koka
 namos vēl 35 bodes, ādu apstrādes fabrika, krāsns po-
 diņu darbnīca.
1855. g. Tērbatas augstskolas profesora A. Pecolda ceļojuma
 piezīmēs par Krāslavu teikts: «Miestam senās godības
 vietā bēdīgs izskats — ēkas vai nu pa daļai, vai pilnīgi
 sabrukušas un atgādina labākus laikus, kad Krāslavu
 varēja pieskaitīt turīgām pilsētām.»
1859. g. uzceļ divas koka baznīcas — vienu pašā miestā, otru —
 kapsētā.
1864. g. pēc apgabala galvenā priekšnieka grāfa Muravjova
 pavēles slēdz Krāslavas klosteri, bet žēlsirdīgo māsu
 katoļu kapliču pārvērš par kara baznīcu, jo miestā iz-
 vieto ap 400 cara armijas kareivju.
1865. g. pie Krāslavas uzceļ Daugavpils—Vitebskas dzelzeļa
 staciju.
1868. g. bez garnizona Krāslavā ir 4017 iedzīvotāji, pilsētā ir
 525 nami, 111 tirgotavas, 13 krogi, alus darītava, deg-
 vīna fabrika, 3 ādu fabrikas, 2 dzirnavas.
- Ap 1870. g. grāfs Jevgeņijs Plāters ierīko ārstniecības kūrortu. Tas
 atrodas apmēram 1 km no Krāslavas pie sērūdēns avo-
 tiem. Darbojas apmēram 20 gadus.
- Ap 1880. g. uzceļ ugunsdzēsēju depo.
1883. g. par Krāslavas īpašniekiem kļūst Gustavs un Marija
 Plāteri. Palielinās apstrādājamās zemes platības (no
 135 līdz 400 desetinām). No Silēzijas ievēd fazānus,
 audzētava kļūst plaši pazīstama visā Krievijā, arī cara
 galmā.
1891. g. remonta laikā nojauc rātsnama torni un otro stāvu.
1897. g. Krāslavā 7800 iedzīvotāji.
1905. g. 8000 iedzīvotāji, 877 ēkas (121 mūra).
1910. g. Krievijas cara ministrs Vainovskis ierosina Plāteriem
 pārdot Krāslavu par 2 miljoniem zelta rubļu.
1912. g. sāk darboties neliela elektrostacija. Tai pieslēdz Plā-
 teru pili, kazarmas, slimnīcu, abas pareizticīgo baznī-
 cas, luterāņu baznīcu un aptieku.
1914. g. Krāslavā dzīvo 10 500 iedzīvotāju.
 I pasaules karš. Muižas īpašniece Marija Plātere visus

Krāslavas pils
restaurācija

- vērtīgākos dokumentus no dzimtas arhīva nosūta uz Pēterburgu, bet pati dodas uz Spāniju.
1924. g. pils pāriet Latvijas Izglītības ministrijas īpašumā un tur ierīko ģimnāziju.
- Pēc II pasaules kara pili sāk izmantot pamatskolas, vēlāk — vidusskolas vajadzībām.
1975. g. skolas vajadzībām uzceļ jaunu ēku un pils paliek tukša.
1976. g. tiek pasūtīta projekta dokumentācija remonta un rekonstrukcijas pasākumiem.
1980. g. sākot būvdarbus, tiek nojaukts jumts, likvidēta koka apdare — durvju vērtnes, paneļi, dēļu grīdas.
1982. g. bojā gājuši visi pils pārsegumi.
1984. g. RPI Arhitektūras fakultātes kurss docenta J. Vasiļjeva vadībā vasarā celtnes mūros konstatē 18. gs. gleznojumus. Interjeru gleznojumu noskaidrošanai uzaicina Rundāles pils muzeja speciālistus.
1985. g. sakarā ar atklājumiem tiek izdarītas korekcijas projektu dokumentācijā, tiek mainīta pils izmantošanas programma.
1986. g. pili sāk likt pārsegumus un jumta konstrukcijas.

Aizsargājamo kultūras un vēstures pieminekļu sarakstos kopš 1967. gada iekļauts gan Krāslavas vēsturiskā centra pilsētbūvnieciskais ansamblis, gan pils komplekss ar parku un būvēm, kā arī Sv. Ludviga baznīca.

Pēckara gadu celtniecības laikā pilsētas vēsturiskā struktūra nav izjaukta neatgriezeniski. Galvenie akcenti ir tirgus laukums ar

apbūvi (aptieka, iebraucamā vieta, viesnīca «Livonija» u. c.), rātsnams (apbūvēts saglabājies 1. stāvs), sv. Ludviga baznīcas komplekss, pils komplekss, parku ieskaitot, tā saucamā bibliotēkas ēka ar regulārā parka vietu, zirgu pasta ēka, ierindas dzīvojamā apbūve, kas arī ir saglabājusies.

Tomēr šajā laikā (ap 1980. gadu) bojā gājuši pils pārsegumi, un neviens vairs neuzzinās, vai telpā, kuras sienas sedz Romas ainavas, uz griestiem bijuši gleznojumi. Katru gadu ar telpu remonta problēmām cīnās maiņu vidusskolas kolektīvs, kas apdzīvo tā saucamo bibliotēkas ēku. Pamazām brūk no laukakmeņiem mūrētie parka vārti, siltumnīcas velves, grota ...

Laiks rit ...

Savienot vienā veselumā

Pats būtiskākais tomēr ir tas, ka Daugavas programma parāda nepieciešamību dabas un kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanu savienot vienā veselumā. Pašreiz tās ir divas nošķirtas puses, ko pastiprina arī resoriskā pieeja (Dabas aizsardzības komiteja un Kultūras komiteja). Taču dzīve jau prasa citu pieeju. Par to liecina Gaujas nacionālā parka darbības pieredze, arī Slīteres un Teiču rezervātu pieaugošās rūpes par kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanu. Ja mēs balstāmies uz tradicionālo pieeju, tad it kā zaudē vērtību pats būtiskākais: viss, kas atrodas «ārpus aizsargājamiem objektiem», bet kas veido mūsu kultūrainavu, atspoguļo kultūrvides attīstību, tās saturu un vizuālās īpatnības. Kaut arī ainavas aizsardzības nepieciešamība tiek postulēta, praktiski tā ir grūti realizējama. Galvenais cēlonis — līdz galam neizprastā ainavu aizsardzības būtība. Vairumā gadījumu dabas aizsardzība tiek uztverta kā aizliegumu sistēma. Tomēr galvenais priekšnoteikums ir konstruktīva darbība, kas tiek realizēta ar mērķtiecīgu, ar ekoloģiskajiem ierobežojumiem sabalansētu saimniecisko darbību. Tas nozīmē dzīvot un strādāt tā, lai konkrētajā ainavā nerastos cilvēkam un videi nelabvēlīgas situācijas un tiktu saglabāts viss dabas un kultūrvēsturiskais mantojums.

Daugavas programma mani piesaistīja kā problēma, kas prasa netradicionālu darbību. Savienot vienā veselumā to, kas izpētes līmenī ilgu gadu ticis mākslīgi nošķirts. Savienot vienā veselumā dabaszinātnieku, vēsturnieku, arheologu, valodnieku — visas zinātnes nozares te nenosaukt — zināšanas un turpmākās darbības intereses, lai saprastu, kā veidojusies Daugavas ielejas ainava, kā tā saglabājusies cilvēku atmiņā, priekšstats, kas tajā ir būtisks, attīstāms vai saglabājams. Integrētājs šajā gadījumā ir pati Daugava, pareizāk — Daugavas ieleja. Un ne tikai kā teritorija (kas ir būtiski), bet arī kā īpašu attiecību un informācijas lauks, kā simbols.

Dabiski, tālāk rodas praktiski jautājumi — ko un kā darīt un

vai tādu programmu vispār iespējams realizēt? Tas ir liels, pietiekami ilgstošs darbs, kura apjoms iziet ārpus vaļasprieka nodarbību ietvariem. Rīkoties vajag neatliekami tūlīt! Jo pretējā gadījumā mēs vēl ilgi maldīsimies starp dažādiem pasākumiem, kuru sekas — konstruktīvās vai destruktīvās — nevar uzreiz paredzēt. Tādēļ jārada tāds pamats, kas ļautu kontrolēt situāciju un mērķtiecīgi darboties. Manuprāt, tādu veido 1) kopīga koncepcija, 2) atsevišķas rīcības programmas, 3) visas darbības vadības sistēma.

Reālā situācija nosaka laika ierobežojumu: mēs nevaram atļauties šos uzdevumus risināt lēni un pakāpeniski. Šodien tas jā dara vienlaicīgi. Turklāt jā rēķinās ar to, ka šāda pieeja — gan teorētiskā, gan praktiskā — var ietekmēt darba kvalitāti.

Un tomēr jā sāk ar kopīgu koncepciju. Lai to izstrādātu, nepietiek tikai ar vispārīgām idejām, teorētiskiem spriedumiem. Vajadzīgs fakto materiāls, kas atļautu idejas saistīt ar Daugavas ielejas realitātēm. Sajā teritorijā notiek saimnieciskā darbība, te ir pilsētas un citas apdzīvotās vietas, satiksmes maģistrāles, hidroelektrostacijas utt. Citiem vārdiem sakot, Daugavas ieleja Latvijas teritorijā iezīmē vienu no galvenajām koncentrētas cilvēka darbības līnijām.

Reālā ainavas telpa ir aizpildīta ar dažādas izcelsmes un nozīmes objektiem. Par tiem nepieciešama informācija. Tāpēc pats pirmais solis — visu objektu uzskaitē, «inventarizācija». To darot, nevaram aprobežoties tikai ar tradicionālo sarakstu sastādīšanu, jo nepieciešama arī informācija par objektu izvietojumu, to koncentrācijas vietām. Inventarizācijas nolūkā lietderīgi sastādīt pārskata kartes, kuru mērogs jāizvēlas tāds, lai visa Daugavas ieleja Latvijas robežās būtu pārskatāma vienotā veselumā. Vispiemērotākais šķiet mērogs 1 : 100 000 (1 cm uz kartes atbilst 1 km dabā).

Pašreiz ir sastādītas šādas darba kartes: ģeomorfoloģiskā (G. Eberhards), reto un aizsargājamo augu atradņu (I. Fatare), toponīmu (R. Avotiņa) un īpaši aizsargājamo dabas objektu (D. Granta). Vēl nepieciešamas kultūras un vēstures pieminekļu un ainavu kartes, kā arī karte, kurā būtu attēloti destruktīvie faktori un procesi, piesārņojumu avoti, sapostītās un piesārņotās vietas. Visu karšu saistītā analīze atļaus izdalīt nozīmīgākās telpiskās vienības, norobežot neaizskaramās vietas vai, gluži pretēji, norādīs darbības smagumcentrus, kā arī sniegs reālu priekšstatu par to, kurās vietās jāveic izpētes darbi, kur var sākties kādi projektēšanas darbi, kur veicami neatliekami pasākumi. Tātad jau šāda līmeņa analīze dos nepieciešamo izejas informāciju atsevišķu rīcības programmu izstrādāšanai.

Pārskata karte ļaus pāriet uz nākamo darbības līmeni, kurā galvenā uzmanība pievēršama ne vairs Daugavas ielejai kopumā, bet gan konkrētiem apvidiem, vietām, objektiem. Jāsastāda detalizētas kartes, kuru mērogs varētu būt tāds pats kā kolhozu un padomju saimniecību zemju plāniem. Taču kartes sastādīšanu nevajadzētu

uzskatīt par mērķi, tā ir tikai līdzeklis darbības plānošanai un koordinēšanai. Un vēl. Karte ir īstenības modelis, bet ikdienas apziņas līmenī vieglāk uztverama ir pati realitāte, konkrēti objekti. Tāpēc uzreiz jādomā par tādu kartes grafisko tēlu, kas to padarītu viegli uztveramu neprofesionāļiem, ļautu viņiem viegli pāriet no abstraktām zīmēm uz realitāti.

Struktūras izstrādāšana ir viens no atbildīgākajiem uzdevumiem Daugavas programmas ietvaros. Savlaicīgi jādomā par daudzpusīgās darbības vadīšanas organizatorisko pusi, kas sevišķi svarīga tagad, pašā sākumā, kad nav vēl pieredzes, noteikta darbības ritma. Taču nedrīkst pieļaut vadības birokratizēšanu!

Nobeigumā gribu teikt, ka mana attieksme pret Daugavas programmu nav mainījies, mainījies vienīgi tās izpratnes līmenis, priekšstati par darba apjomu. Ar to saistītais laiks un notikumi aplicina likumsakarību — problēma kļūst par cilvēku vienotāju. Arī tā ir Daugavas programmas vērtība.

Daugava vienotāja

Baltkrievijas Kultūras fonds pagaidām ir vienīgais no savienoto republiku līdzīga veida organizācijām, ar kuru Latvijas Kultūras fondam veidojas nopietna un cieša sadarbība. Pats sākums, gluži tāpat kā tas bija, veidojoties LKF Daugavas komisijai, raisījās kopīgajā sabiedrības cīņā pret Daugavpils HES, kuras uzcelšanas sekas apdraudētu arī kaimiņrepubliku. Daugava—Rietumdvina — šis senais tirdzniecības ceļš nu vieno mūsu tautas gluži jaunā kontekstā.

Tiešs turpinājums šai kopdarbībai un aizsāktajam dialogam, bet jau citā kvalitātē notika Daugavpilī, kad 1988. gadā te uz sarīkojumu ciklu un zinātniski praktisko konferenci «Savai Daugavai» kopā ar latviešu zinātniekiem un kultūras darbiniekiem bija ieradusies arī viesi no Baltkrievijas Kultūras fonda. Sarunu centrā izvirzījās jautājums par Daugavas—Rietumdvinas baseina saglabāšanas kopīgu programmu.

Anatolijs Gorbunovs (tolaik LKP CK sekretārs) sacīja:

«Ja mēs vēlamies iesaistīties Daugavas programmā, vispirmām kārtām mums jābūt skaidrībā par Daugavas ekoloģisko situāciju, par tās kultūrvēsturiskajiem, ainaviskajiem objektiem un to stāvokli. Mums jāuzdod sev jautājums: vai varam pārvērst Daugavu par kultūrceļu? Paši saprotam, ka šobrīd līdz tam vēl tālu. Acīmredzot, kad mēs sāksim to kopt, daudzas problēmas parādīsies vēl asāk, nekā to redzam šodien. Jo vairāk cilvēku iedziļināsies šajās problēmās, jo vairāk cilvēku jutīsies kā eksperti savā mājā, savā ciemā, savā sētā, jo lielāks būs mūsu kopīgā darba efekts.»

Nākamreiz, kad kopā ar Baltkrievijas kolēģiem viesojāties Krāslavā, Daugavas svētkos, sarunas bija konkrētākas un centrējās uz vienu mērķi: nepieciešama konference, kurā piedalītos Daugavas—Rietumdvinas krastos esošo republiku pārstāvji, lai savus spēkus apvienotu kopīgam darbam, izstrādājot vienotu programmu dabas parka izveidei. Latvijas zinātnieki ar Daugavpils rajona vadību

sadarbojās, veidojot projektu par dabas lieguma izveidošanu teritorijā līdz Piedrujai. Taču par Daugavu kā vienotāju kultūrceļu varētu runāt tikai tad, ja šim darbam būtu turpinājums arī kaimiņrepubliku teritorijā, cerot, ka galu galā viss tālākais upes posms līdz pat Valdajam iegūtu aizsargājamas teritorijas statusu.

Nākamā tikšanās reize bija Polockā. Tā bija iecerēta kā zinātniski praktiskā konference, lai apkopotu esošos viedokļus par dažādiem Daugavas—Rietumdvinas kultūrvēstures un ekoloģijas jautājumiem un organizētu koordinācijas centru ar mērķi veidot kopīgu dabas parku. Diemžēl šī tikšanās mūsu sadarbībā jaunas nianšes un lielāku konkrētību neienesā. Varbūt te skatāms ir tā procesa rezultāts, kad atsevišķu republiku zinātnieki pārlieku specializējas tikai vienas noteiktas teritorijas problēmu izpētē un netver šīs pārādības kopsakarībās? Un tāpēc, iespējams, ir jāpaiet zināmajam laikam, lai notiktu elementāra informācijas apmaiņa un personisku kontaktu dibināšana, un tikai pēc tam iespējams kvalitatīvi jauns sadarbības loks. Taču, nenoliedzami, šai konferencē bija arī sava pozitīva nozīme, un ne tikai tāpēc, ka notika pirmais mēģinājums dibināt starprepublikānisko Daugavas—Rietumdvinas zinātniskās izpētes koordinācijas centru, bet galvenokārt tādēļ, ka šajos personiskajos kontaktos ieguvām daudz izsmeltošāku informāciju par aktualitātēm Baltkrievijā, par situāciju, kādā strādā tās Kultūras fonds, — vārdu sakot, dziļāk iepazīnām to pamatu, uz kura turpmāk veidosies latviešu un baltkrievu tautu tālākie kontakti.

Nav iespējams īpaši nodalīt iekšpolitikas stāvokli republikā un kultūras problēmas, kuras risināt liek laiks un sabiedrība. Par pagātnes metastāzēm šodienā un to pārvarēšanas ceļiem, precīzāk — par mēģinājumiem, cerībām un neveiksmēm runājam daudz.

«Es par baltkrievu kļuvu. Bet mani bērni nu jau tādi ir kopš dzimšanas, viņu pirmā valoda ir baltkrievu,» teica Genādijs Sokalavs-Kubajs, mākslinieks un mākslas zinātnieks. Viņš pēc savas iniciatīvas Minskas Mākslas institūtā sagatavojis un pasniedz kursu «Baltkrievu kultūra». Un viņš ir arī viens no tās nelielās radošās inteliģences saujņas, kuras spilgtākās virsotnes ir Vasils Bikavs un Aļess Adamovičs, kas savas republikas ekonomisko un sociālo atdzimšanu nevar iedomāties atrauti no nacionālās atdzimšanas. Lai gan šoreiz precīzāk būtu teikt: nacionālās piedzimšanas. Tā teikt ir kaut sāpīgāk, bet patiesāk.

Sobrīd Baltkrievijas Kultūras fonda programma «Spadčina» («Mantojums») aptver tik plašu jautājumu loku, ka rodas bažas: kuram gan ir pa spēkam to visu realizēt? Galvenokārt tā ir aizejošās vēstures iemūžināšana — ilgajos gados, kad baltkrievu vēsture tika aizstāta ar vispārējām Padomju Krievijas vēstures patiesībām, ir sakrājies tik daudz neizteiktā. Taču paši baltkrievi šo programmu skata bez ilūzijām un novērtē arī pretspēkus, kuri stāsies pretim tās

realizācijai. Jo staļiniskās kultūrpolitikas un vēstures traktējuma idejas ir ļoti dzīvotspējīgas.

Runājot par latviešu un baltkrievu saskarsmēm kultūras jomā, Rainim ne tikai kā dzejniekam, bet kā dziļas kultūras cilvēkam bijusi liela nozīme baltkrievu tautas dzīvē. Jo runa nav tikai par atsevišķām iniciatīvām baltkrievu skolu radīšanā Latvijā 20. gados, bet gan par Raiņa sapratnes pilno attieksmi pret šīs tautas kultūru un it īpaši valodu. Salīdzinot ar situāciju Baltkrievijā 20. gados Raiņa devums jāvērtē ar Renesanses mērauklu. Tāpēc šobrīd, kad atskanējušas pirmās noteiktās balsis par baltkrievu skolu atjaunošanu Latvijā, šo faktu varam vērtēt ne tikai kā centienus dot mazākumtautībām to, kas tām pienākas, bet arī kā nopietnu mēģinājumu iedzīvināt un atjaunot Raiņa tradīciju. Un baltkrievi mūsu aktivitāti šajā jomā uztver daudz nopietnāk un dziļāk, nekā mums tas varbūt sākotnēji šķiet. Jo pašā Baltkrievijā tiek dibinātas tikai pirmās baltkrievu klases un bērnudārzi (kaut arī par baltkrieviem sevi sauc apmēram 80 procenti šīs republikas iedzīvotāju). Šis process norisinās, pārvarot grūtības un neticību, cerot, ka pēc gadiem šī valoda varētu izdzīvot.

Tomēr izrādās, ka, sekojot nez no kurienes nākušām tradīcijām, Raiņa piemiņas iemūžināšanai Vitebskas teātri vēl nepieciešami pamudinājumi un formāls iegāsts. Tie jāmeklē arī, lai varētu iestudēt kādu no viņa lugām šajā teātri... Tiesa gan, Baltkrievijas Kultūras fondam ir iecere, no kuras viņi atkāpties nevēlas un kura var kļūt par «taustāmu» abu fondu sadarbības soli. Tā ir ideja par piemiņas cilņa izveidošanu Bigosovas stacijā, kurā Rainis apstājies ceļā no trimdas uz Latviju. Vitebskas gubernā apglabāta arī Raiņa māte. Mūsu kopīgās rūpes ir pieminekļa uzcelšana viņas atdusas vietā. Šajā vienotībā, kas mums ar baltkrieviem ir ceļā uz Raiņa pasauli, likumsakarīgi ir tas, ka 1988. gada Dzejas dienu prēmiju saņēmis baltkrievu dzejnieks Vasils Sjomuha par «Uguns un nakts» atdzejošanu. Pēc tikšanās Daugavpilī izskanēja ideja, ka, iekļaujoties mūsu senizveidotajā tradīcijā, šajā novadā ir nepieciešamas baltkrievu dzejas dienas. 1988. g. Kupalas svētkos (tie gan tika dēvēti par Minskas pilsētas svētkiem) tika uzaicināti arī divi folkloras ansambļi no Krāslavas novada: «Dagda» un «Krāslavieši». Viņi uzstājās pašā pilsētas centrā, pie Jankas Kupalas pieminekļa.

Līgo svētkos uz Rīgu bija atbraukušas zinātnieces — Regīna Gamzoviča un Gaļina Tavļaja, lai uzklausītu, ko par šiem svētkiem zina nevis speciālisti, bet galvenokārt «neprofesionāļi», tie, kuriem šie svētki mīt domās un ikdienā. Lai redzētu, kas notiek, kad svinēt drīkst, lai būtu klāt pirmajos atļautajos Tautas svētkos. Ar cerību, ka par tādiem kļūs arī Kupalas svētki Baltkrievijā.

Baltkrievi meklē ceļu pie mums. Ko esam gatavi saprast, ko — dot, ko no mums viņi cer saņemt? Neko daudz, bet tajā pašā laikā

tik daudz, ka nezinām, kā to spēsīm iedot: uzticēšanos, nacionālo vērtību godā celšanu un atzīšanu. Tomēr mūsu kaimiņi skaidri apzinās tās attiecības, kādas viņiem izveidojušās ar Baltijas republikām. Latvijā jūtama diezgan nevērīga attieksme pret šo kaimiņkultūru. Galvenais iemesls — paši to neapzinādamies, esam sekojuši pavadai, ko mums rokās iespiedis staļinisms. «Velciet nost vīzes un iejūciet slāvos!», «Nav tādas baltkrievu valodas, ir tikai krievu valodas dialekts», «Jums nav savas vēstures, tāpēc nevarat pretendēt saukties par tautu!» — šādas un līdzīgas deklarācijas ilgi un cītīgi dēstītas ne tikai baltkrievu, bet arī pārējo Savienības tautu apziņā. Un tāpēc atrast kopīgu valodu ir grūti, jo izpostīto atjaunot vienmēr ir grūtāk nekā celt no jauna. Taču ir vēl kāds faktors, kas šo dialogu traucē.

Māras Zālītes «Lāčplēša» Tumšais bruņinieks ir «bez acu, bez ausu, bez valodas». Biedējošais simbols, baismā vīzija — mūsu tautai šobrīd ir nopietnākais ienaidnieks. Bezsakņu, bezdzimtenes un beztautības cilvēki ir viena no mūsu lielākajām nelaimēm. Šie cilvēki, kuri dzīvo tikai pagaidām un šobrīd, bez plašākas piesaistes laikā un cilvēcē. Baltkrievu inteligence ļoti dziļi pārdzīvo to, ka liela daļa šo bezdzimtenes cilvēku kādreiz ir bijuši baltkrievi. Un vai maz var būt vēl lielāka nelaime par savas tautas un valodas noliegšanu, atteikšanos no savas nacionālās piederības? Vai var būt sāpīgākas izjūtas par tām, kad jūties atbildīgs par savas tautas atlūzušā zara, tā šķembu klaidu gaitām un bezpiederības bezrūpībā nodarīto postu citu tautu nacionālajām jūtām un kultūrai?

Krāslavas nomalē, vietā, kuru krāslavieši sauc par «Berendeja mežu», atrodas dīvainu, pusfantastisku, no koka darinātu tēlu galerija. Šajā vietā viesojāmie diezgan kuplā skaitā: kopā ar mums, Latvijas Kultūras fonda pārstāvjiem, patālo ceļu uz pilsētas nomali mēroja arī Baltkrievijas Kultūras fonda darbinieki. Tovakar pie Zeņas, «Berendejevkas» saimnieka, pulcējās visai raiba sabiedrība — pārsvarā šīs nomales iedzīvotāji, bet bija arī citos rajonos dzīvojošie. Taču pati «Berendejevka» nav tikai šo koka «skulptūru dārzs». Tas ir vesels pašizveidots dzīves modelis, kura centrā ir māja, kas celta no tēstiem balķiem, — tās celtniecībā varēja samaniēt zināmu etnogrāfisku elementu imitāciju. Turpat līdzās neliels lauks, kurā iesēto labību novāc ar sirpjiem, te dzied arī dziesmas — vesels pašu izdomāts rituāls.

Tomēr šajā vakarā valdīja savāda smeldze. Zeņa ir baltkrievs. Precīzāk izsakoties, viņš tāds ir pēc pases un tiecas par tādu kļūt dvēselē. Bet, cik tāls ir viņa pašradītais «baltkrievu etnogrāfijas» modelis no īstenības, tikpat smaga ir šī savu sen pazaudēto sakņu meklēšana, kas galu galā izpaužas visai savādās materiālajās formās.

Par Zeņu un viņa «Berendejevkas» iemītniekiem pilsētā gan pa-

smīn, gan izturas ar iecietību, gan arī atbalsta. Visas šīs izjūtas ir labi saprotamas. Dīvainais primitīvisms garīguma izpausmē, raupjš kā paša tēstie tēli, šķiet eksotisks, ja skatāmies no tāluma. Bet tuvumā — vai vairāk tomēr nav smīnu? Un tomēr — ne uz brīdi nedrīkstam niecināt nekādas garīguma izpausmes, lai cik dažkārt savdabīgas būtu to materiālizācijas formas, vērtēt tās kā labākas vai sliktākas, «pareizas» vai «nepareizas».

Šī dīvainās formās eksistējošā garīguma pamats un dziļākā būtība ir šī pati nacionālās pašapziņas rašanās. Tomēr uz dzimto pusi, kur Žeņa pēdējoreiz bijis pirms gadiem trīsdesmit, vairs nevelk. Viņš pat nezina — ir tur kāds rads vai nav. Un tā «Berendejevka», šī materializētā ilūzija par piederību savai tautai, kļuvusi par viņa dzīves centru un saturu.

Šīs dažādās sakarības, kas saistītas gan ar iesīkstējušo tradīciju mantojumu, gan ar sociālpolitisko situāciju mūsu kaimiņrepublikā, gan ar mūsu pašu aizspriedumiem, vispirms objektīvi jāizvērtē, lai tālākā sadarbība pāraugtu «pompozā internacionālisma» tradīcijas. Un aizsākums jau ir. Ne jau tikai uzskaitītajos kopīgajos pasākumos — tas briest un veidojas, reāli novērtējot tos ceļus, pa kuriem ejot mums visvairāk nepieciešams savstarpējs atbalsts.

«Skaldi un valdi» politikas sekas nav iznīcināmas uzreiz. Tā ir augsne, kas vēl ilgi baros aizspriedumu un neuzticēšanās stādus.

Minskā, iepazīstot Baltkrievijas Kultūras fonda darbu, satikāmies ar jaunu baltkrievu mākslinieku Fjodoru Kaškureviču. Neparastās pasauluztveres un īpatnējā radošā rokraksta ziņā viņš ir gan tuvs, gan savdabīgi atšķirīgs ne tikai no baltkrievu t. s. oficiālā avangarda, bet radniecīgs daudziem jaunajiem latviešu māksliniekiem. Taču mūsu solījumu palīdzēt un veicināt dialogu ar viņiem Fjodors uztvēra ar ironiju un vieglu rezignāciju: «Par mums viņi neinteresēsies.» Šajos vārdos izskanēja ne tik daudz aizvainotas mākslinieka pašcieņas balss, bet gan apzināts fakta konstatējums. Baltijas mākslinieku pašreizējā orientācija uz Rietumu tradīcijām ir dabiska — to noteic ne tikai ģeogrāfiskie apstākļi, bet arī saknes, kas iesniedzas vairākās paaudzēs. Turklāt, kā pieredze rāda, skatiens uz Austrumiem nepārtraukti apstājas pie «sociālistiskā reālisma» upuriem. Tas ir process, kura galarezultātā baltkrievu māksla neizraisa interesi ne t. s. Centrā ar saviem likumiem un prioritātēm, ne arī kaimiņos, Baltijā. Taču ceļi, kuri ejami līdz brīvai un radošai mūsu mākslu saskarsmei, veicami ātrāk, lai šī savdabīgā izolācija neradītu grūtības uzsākt dialogu, kā tas parasti ir pēc ilgstošas klusēšanas.

Tomēr pastāv arī tāda inerce un stereotipi, kuru pārvarēšana ir elementārs ētikas jautājums.

Daugavpilī sarīkojumu «Savai Daugavai» laikā rakstnieks Vla-

dimirs Orlovs sarunā ar partijas pilsētas komitejas atbildīgiem darbiniekiem asi izvirzīja jautājumu par nepieciešamību te dzīvojošajiem tautiešiem regulāri piegādāt baltkrievu grāmatas un preses izdevumus. Taču saimnieku vidū tobrīd šis ierosinājums izraisīja nevilnotu izbrīnu — tik ļoti esam saraduši ar apkaunojošo apzīmējumu «krievu valodā runājošā iedzīvotāju daļa», ka pēkšņa viņa ierunāšanās citā valodā rada tādu kā aizvainojošu pārsteigumu...

Un tomēr — baltkrievu nacionālās pašapziņas dzimšana notiek. Arī te, pie mums — Latvijā.

•Spīdola•

Kā Latvijas Kultūras fonda sastāvdaļai Spīdolas fondam jāveic jāveicina kultūras vērtību aprūmēšana visplašākajā nozīmē: literatūra, māksla, literatūras un mākslas vēsture, mūzika, mūzikas vēsture, valodniecība, visu to zinātnu vēsture, kuras arpus literatūras un mākslas sfēras ir saistītas ar kultūru, jo to izpēti objekts ir Cilvēks. Kā taglīt un medicīna, Spīdolas fonda uzdevums ir sekot šo nozaru attīstībai, padarot tās izpētamas un pieejamas tautas apgaismībai. Spīdolas fondam jāveic arī starptauka sakarības starp latviešu un citu tautu kultūrām gan Padomju Savienības, gan visas pasaules apjomā. Tādējādi Spīdolas fonda daļa ir Kultūras fonda darbu nest tautas, veicinot kultūru mijiedarbību. Tā veic latviešu kultūras iznesumu pasaulē, jo vispārīgāka ir latviešu interese par pasaules internacionāli un tajā pašā laikā kultūras savu spēju propagandēšanā.

Spīdolas fondam jāpatērē savs darbu nozīmētību vienas ziņas un kultūras jomas ziņās, jāveic visai nozīmīgi savstarpēji sakarības un mijiedarbības darbi, jāveic objektīvu kultūras aprūmē. Tādējādi Spīdolas fonda darbu nozīmētību jāveic par visu humānā izpētīšanu un izpētīšanu. Tā veic savas nozares profesionalizāciju pārveidēšanu, tā veic darbus jāpārvar arī pasaules mērogā. Par pasaules darbu jāveic informācija ir vienpusīga, šaura un daudzējādā ziņā nepilnīga. Pasīvi vislabāk esam informēti par tehnisku, tehnisku un tehniskajiem ansambļiem, par ierīcībām un ierīcībām, par tehniskiem politiskiem politikāniem. Turpretī par pasaules kultūru, mākslu un filozofiju, liela mēroga mūziku, kā arī zinātnu un vēstures jomas informācija ir visai virspusēja. Bet to visu visairāk vajadzētu nodot mūsu jaunatnei — studentiem un skolniekiem.

divus cilvēkus, kuri atstāj savas komitajas atbildīgām dar-
biniekiem, lai izvirzītu jautājumu par nepieciešamību te daļveido-
jam tautiskām regulārām izdevībām latviešu grāmatas un preses iz-
devuma. Tāds saimniecību labā labrīcība ir ierosinājums izraisīt ja-
nāko izdevumu — tik ļoti esam saradīti ar apkaimu, jo apzīmējumu
latviešu valodā runājošu iedzīvotāju daļai, ka pēkšņi viņi ierunā-
jās, kā valodā runā, kā runā, kā runā, kā runā, kā runā, kā runā.

1919. gada 15. — latviešu nacionālās pašapziņas dzimšana notiek.
Arī ik, pie mums — Latvija.

•globīq2•

ILMĀRS LAZOVSKIS

*LKF Spīdolas komisijas
priekšsēdētājs*

Akmens, šķelies,
Celies, mana apburtā tauta, celies!
Pēc simtgadu miega uz jaunu dzīvi,
Pēc vergu sloga uz gaismas brīvi!

Rainis

Kā Latvijas Kultūras fonda sastāvdaļai Spīdolas fondam jo īpaši jāveicina kultūras vērtību apzināšana visplašākajā nozīmē: literatūra, māksla, literatūras un mākslas vēsture, mūzika, mūzikas vēsture, valodniecība, visu to zinātņu vēsture, kuras, ārpus literatūras un mākslas stāvēdamas, tomēr ir saistībā ar kultūru, jo to izpētes objekts ir Cilvēks. Kā izglītība un medicīna. Spīdolas fonda uzdevums ir sekmēt šo nozaru attīstību, padarot tās izprotamas un pieejamas tautas apgaismībai. Spīdolas fondam jāveic arī starpnieka funkcijas starp latviešu un citu tautu kultūrām gan Padomju Savienības, gan visas pasaules apjomā. Tādējādi Spīdolas fonda daļa ir Kultūras fonda darbu nest tautās, veicinot kultūru mijiedarbību. It īpaši latviešu kultūras iznesumu pasaulē, jo vispārzināma ir latviešu interese par pasaules internacionāli un tajā pašā laikā kautrīgums savu spēju propagandēšanā.

Spīdolas fondam jāpalīdz arī pārvarēt norobežotību vienas zinātnes un kultūras jomas ietvaros. Jāļauj visām nozarēm savstarpēji saskarties un tuvināties, arī tā saucamo eksakto zinātņu kultūras izpratnē. Tādējādi Spīdolas fondam caur humanitāro jāklūst par visa humānā izplatītāju un tālāknesēju. Tā būtu savas nozares provinciālisma pārvarēšana, bet provinciālisms jāpārvar arī pasaules mērogā. Par pasaules kultūru mūsu informācija ir vienpusīga, šaura un daudzējādā ziņā primitīva. Relatīvi vislabāk esam informēti par popmūziku, rokmūziku un to dažādajiem ansambļiem, par narkomāniju un noziedzību, par lieliem politiskiem notikumiem. Turpretī par pasaules kultūru, mākslu un filozofiju, liela mēroga mūziku, kā arī zinātņu un vēstures jomu informācija ir visai virspusēja. Bet to taču visātrāk vajadzētu nodot mūsu jaunatnei — studentiem un skolēniem.

Rosināšana nozīmē ideju radišanu. Ir vajadzīgi gan ideju izvirzītāji, gan ideju realizētāji. Ne vienmēr šīs abas spējas atrodamas vienā cilvēkā, bet tās ir vienlīdz svarīgas. Ģenerēt ideju nozīmē izteikt tēmu, domu priekšlikumus, kas varētu veicināt jaunu darbu rašanos kultūrā vai kultūras vēsturē, tādējādi piešķirot dvēseliskajam jeb idejai materiālu ietvaru — konkrētu piepildījumu. Sevišķi lieli robi ir humanitārajās nozarēs — latviešu valodniecībā, klasiskajās valodās. Latvijā ir gandrīz izzuduši sanskrita, senebreju, arābu, grieķu un latīņu valodu speciālisti. Ir tikai daži cilvēki, kas vēl spēj mācīt klasiskās valodas. Taču bez klasiskajām valodām, bez mitoloģijas un tautas mākslas zināšanām nav iespējams apgūt Latvijas vēsturi un senos rakstus. Mums ir bagāta folklorā, ko mēs nespējam pilnībā izmantot, jo esam zaudējuši pasaules seno kultūru saites.

Spīdolas fonda atbalsta funkcija saskatāma stipendijās. Viena no stipendijām ir «Atbalsts». To paredzēts piešķirt kultūras, izglītības un zinātnes nozaru darbiniekiem, kas nāk ar savu ierosmi, profesionālo gatavību un nesavtīgu atdevi. Tās uzdevums ir veicināt kultūras vērtību apzināšanu, nozīmīgu kultūras tekstu tulkošanu latviešu valodā vai arī no tās, kā arī senu kultūras vērtību iesaisti šodienas aprītē ar vārdniecām un citiem līdzekļiem.

Lūk, orientierim dažī temati, kuru pamatīga izstrāde būtu stipendijas vērtā.

Latviešu tautas pašnoteikšanās vēsture, Latvija pēdējos divsimt gados (vēsturisku dokumentu un materiālu atlase), indoeiropieši un latvieši (zinātnisku rakstu izlase par etnoģenēzes, etnogrāfijas, valodniecības jautājumiem), latviešu kultūras sakari ar citām tuvākajām tautām vēsturiskā skatījumā, latviešu un Latvijas starptautiskās un reģionālās organizācijas, Rīgas latviešu biedrības vēsture, latviešu tradicionālo koloniju vēsture Krievijā, ASV, Brazīlijā un citur, latviešu emigrācijas vēsture, Atturības kustības vēsture, Dziesmu svētku vēstures materiālu apzināšana un apkopošana, Latvijas jūrniecības, vispārīgās un augstākās izglītības vēsture, kā arī sporta biedrību, reliģisko konfesiju un novadpētniecības muzeju vēsture.

Iespējami arī zinātnisku pētījumu temati dažādās nozarēs, apzinot Latvijas kultūrvēsturisko fenomenu. Te, piemēram, iekļaujas Rīgas latvieši dažādos gadsimtos, latviešu inteligences sākotne, jaunlatīņu literatūra Rīgā, tās tulkošana un aprakstīšana, senās hronikas kā žanrs, Latvijas medicīnas un farmācijas atsevišķu posmu vēsture.

Interesanta tēma būtu citu Latvijā dzīvojošo tautu (lībiešu, krievu, ebreju, poļu, baltkrievu, igauņu, lietuviņu un citu) kultūra Latvijā tās dažādos periodos, sa-

dzīves kultūras attīstība, ieskaitot dažādu skolu (Kaucmindes mājturības skola, biškopības skola, lauksaimniecības skola un citas) vēsturi, latviešiem veltītās zinātniskās literatūras bibliogrāfija dažādu valstu izdevumos, jaunas ierosmes dažādu zinātnes, tehnikas, mākslas, atsevišķu nozaru terminoloģisko vārdnīcu sagatavē. Jāpiezīmē, ka šajās jomās jau kopš pāris gadu desmitiem ir aizsākumi, bet darbs prasīt prasās pēc turpinājuma.

Būtu jārada arī enciklopēdiska vārdnīca par 20. gs. latviešu kultūras, zinātnes un sabiedriskajiem darbiniekiem (šķirkļu saraksta sastādīšana un komentēšana), latviešu fonoarhīvu apraksts un katalogu sastādīšana, latviešu valodas visaptveroša vārdnīca (tēzaurs), kas dotu katra vārda skaidrojumu, norādītu tā izcelsmi, radniecību ar citām valodām, bet īpaši svarīga būtu vārdu vēsture — kur un kad vārds pirmoreiz literatūrā sastopams, kas ir tā autors. Šāda vārdnīca būtu milzu darbs: jādomā, ka pat viena burta izstrādāšanai būtu vajadzīgi vairāki gadi.

Ierosināti ir arī dažādi projekti darbībai — kā, piemēram, kultūras socioloģiskajam dienestam Latvijā, mūsdienu informātikas lietošanai kultūras dokumentācijā un kultūras informācijas datu bankas veidošanā, Latvijas mācībai citzemju latviešu izcelsmes jaunatnes vajadzībām.

Stipendijas «Cerība» svarīgākais uzdevums ir atbalstīt latviešu kultūrai visvairāk vajadzīgo specialitāšu apgūšanu, dodot iespēju turpināt studiju laikā aizsāktos pētījumus, studēt citās republikās un valstīs, mācīties aspirantūrā pēc Latvijas Kultūras fonda ieteikuma.

Stipendija «Cerība» paredzēta 21—30 gadu veciem jauniešiem. Daži priekšnosacījumi: jau apliecinātas spējas radoši strādāt, kā arī labi apgūta latviešu valoda ar ieskatu latviešu kultūras vēsturē un šodienā. Nozares, kur varētu strādāt tie, kuri pretendē uz stipendiju «Cerība», ir, piemēram, etnoloģija, etnogrāfija, mitoloģija, psihoanalīze, socioloģija, antropoloģija, demogrāfija, starptautisko tiesību zinātnes, klasiskās valodas, lejasvācu senie dialekti (16.—18. gs. arhīvu tekstu tulkošana), Ziemeļeiropas reģiona valodas (zviedru, norvēģu, frīzu, holandiešu, somu, libiešu), paleoloģija (mūzikas paleoloģija), mūzikas arheoloģija. Nosauktās specialitātes nav vienīgās, taču tās dod ievirzi. Stipendijas kandidāts var piedāvāt pats savu nozari, protams, dodot tai stingru pamatojumu.

Pabalsta «Ceļmaize» mērķis ir sniegt iespēju kultūras, zinātnes un izglītības darbiniekiem paplašināt savu redzesloku, braucot uz citām republikām vai valstīm ar nolūku strādāt arhīvos, bibliotēkās, apmeklēt noteiktas vietas vai objektus, piedalīties apspriedēs.

Paredzēts arī pabalsts «**Burtnieku nams**». To var piedāvāt ziedošanas veidā kāda saimniecība, dodot iespēju radošam darbam, dzīvojot pansijā (ar pilnu telpu iekārtojumu un uzturu). Šis pabalsts domāts tām kultūras nozarēm, kurām nav savu radošo savienību, kā arī tiem studējošajiem savpatņiem, kuri nav radošo savienību biedri.

Spīdolas fonds paredzējis arī «**Spīdolas balvu**». Tā piešķirama par veikumu, kas guvis sabiedrībā plašu rezonansi un kļuvis par izcilu ieguldījumu Latvijas kultūras attīstībā. Lai nepieļautu šīs balvas devalvāciju, to nolemts piešķirt tikai reizi trijos gados. Spīdolas stipendiju un pabalsta kandidātus izvirza gan iestāžu vai organizāciju kolektīvi, gan atsevišķi cilvēki, gan Spīdolas padomes locekļi. Pabalsta pretendents ir tiesības savu kandidatūru izvirzīt arī pašam. Galvenais priekšnosacījums, lai Spīdolas padome varētu vispusīgi izvērtēt kandidāta darbu un perspektīvas. Nepieciešams veikuma izvērst raksturojums un sabiedriskās nozīmības pamatojums, tā izvērtēšanai pieaicinot ekspertus katrā konkrētajā nozarē. Padomei būs tiesības variēt stipendiju un pabalstu apjomu, izmaksu laiku, kā arī atsevišķus veidus.

Kultūras un kultūras pētījumu pamatā neapšaubāmi jābūt labai un pamatīgai humanitārajai izglītībai. Un viens no Spīdolas fonda uzdevumiem, kā jau minēts, ir šādas izglītības veicināšana.

Jāatjauno, cik vien ātri iespējams, klasiskā izglītība, sengrieķu, latīņu, sanskrita un senebreju valodas apgūšana, kā tas bija 20. un 30. gados. Jāsāk gatavot šādas ievirzes speciālistus Latvijas Universitātē un jāveido humanitārā tipa vidusskolas Latvijā, kurās būtu konkurss (pretendentu ieinteresētība) ar ļoti stingrām prasībām (skolēnu ieinteresētība), augstāks atalgojums labi kvalificētiem pedagogiem (skolotāju ieinteresētība) un plašs, bagāts humanitārs izglītības pamats (absolventu ieinteresētība) līdz ar eksakto zināšanu apjomu laba vidusskolas absolventa līmenī. Jāpiezīmē, ka Latvijā jau sen bija izveidojusies sava zinātniskā un filozofiskā tradīcija antīkās kultūras apgūvē, un šo tradīciju ir nepieciešams nevis radīt, bet atjaunot.

Lūk, daži priekšlikumi Spīdolas skolas izveidei.

- Mācību programma atbilst vispārīzglītojošās skolas programmai, taču skolotājam dotas tiesības to variēt. Visos priekšmetos stingras prasības un prognozējams atbirums.
- Maksas skola, kas nodrošinātu skolotāju algu variēšanas iespējas un vienlaikus nestimulētu kvantitātes prioritāti pār kvalitāti.
- Humanitārā vidusskola atšķiras ar pastiprinātu estētisko un humanitāro ievirzi. Bez parastajiem priekšmetiem papildus mācāma latviešu folklorā, Latvijas vēsture, daba, latīņu valoda, grieķu valodas elementi,

divas svešvalodas, loģikas un psiholoģijas pamati, klavierspēle vai kāda cita mūzikas instrumenta apguve. Rokdarbi — meitenēm un zēniem pēc dzīves diktētas vajadzības. Iespējas fakultatīvām nodarbībām zīmēšanā, gleznošanā, fotomākslā, dejošanā, tehniskajās zinātnēs. Izkopjama runas kultūra un diskusiju māksla.

- Mācību procesa sastāvdaļa — ceļojumi pa Latviju, Savienību un pasauli.

Patlaban vairāk nekā jebkad latviešu kultūrai ir nepieciešams ne tikai Lāčplēsis. Spīdola ir Lāčplēša gars, kultūra, garīgā dzīve, dvēsele. Un tieši šobrīd mums kultūras un sociālajā darbībā ir vajadzīga Spīdolas klātbūtne. Nerimtīgi to atgādināt un balstīt — Spīdolas fonda uzdevums.

Spīdolas padomes pirmās stipendijas

«ATBALSTS»

Brigitai Cīrulei — tulkotājai, lai veicinātu darbu tulkošanu no latīņu un angļu valodas, lai nostiprinātu klasiskās filoloģijas prestižu Latvijas kultūrkontekstā.

Pēterim Korsakam — fotovēsturniekam. Mērķis — materiālu apkopošana un grāmatas sarakstīšana par latviešu fotogrāfijas pamatlīcēju Mārtiņu Bucleru.

Pēterim Blūmam — arhitektam. Atzinība un atbalsts sabiedriskās domas veidošanā kultūrvēsturiskā un arhitektoniskā mantojuma aktualizēšanai, kā arī par nozīmīgiem zinātniskiem pētījumiem, kas saistīti ar Vecrīgas restaurācijas jautājumiem.

Ivaram Abajam — pedagogam, fiziķim — veicinot novadpētniecības sistēmas izstrādi mikrovides pētīšanā.

Ivaram Bērziņam — juristam, žurnālistam. Latvijas atturības kustības muzeja izveidošanai un materiālu apkopošanai grāmatā.

Arvim Popem — inženierim un **Jānim Hartmanim** — skolotājam. Pirmais etaps Latvijas jūrniecības enciklopēdijas sagatavošanā.

Iriņai un Jurim Zeibārtiem — Gulbenes novadpētniecības muzeja līdzstrādniekiem. Stipendija piešķirta par regulāru, sistemātisku, kvalitatīvu kultūras darbu, par vēstures aktualizāciju, it īpaši jaunākās paaudzes vidū. Ierosinājums — sagatavot grāmatu: apceļojumu par Gulbenes novadu.

Vladimiram Eihenbaumam — vēsturniekam. Rādītāja «Latvijas Republikas zinātnes, kultūras un citas sabiedriskas organizācijas un apvienības 1920.—1940. gadā» sastādīšanai.

«CERĪBA»

Marikai Kalvelei — Tartu Valsts universitātes studentei. Lībiešu valodas apgūšanai un kultūrtekstu tulkošanai no šīs valodas.

«SĀLSMAIZE»

Larim un Gunvorai Strunkēm (Zviedrija) — Niklāva un Lara Strunkes izstādes sagatavošanai.

Detlefam Henningam (Vācijas Federatīvā Republika) — vēsturniekam. Pētījuma «Padomju Latvija 1919. gadā» sagatavošanai.

Prēmija piešķirta **Jurim Tāram** (Zviedrija) — mākslas zinātniekam, atzīmējot viņa ieguldījumu Kārļa Ieviņa glezniecības apzināšanā un pētīšanā.

«CEĻAMAIZE»

Gunai Eglītei un Ingunai Beķerei — tulkotājām no japāņu valodas. Japāņu valodas un literatūras zināšanu nostiprināšanai un kultūras tālākai attīstībai braucienam uz Japānu.

Solveigai Elsbēgai — tulkotājai. Zviedrijas apmeklēšanai, lai papildinātu materiālus A. Strindberga lugu izlases sagatavošanai un tulkošanai latviešu valodā.

Edgaram Muceniekam — filozofam. Brauciens uz VFR pa Zentas Mauriņas dzīves vietām, lai apkopotu materiālus par viņas zinātnisko, sabiedrisko un literāro darbību.

Vārds stipendiātiem

Kad pirms gadiem četrpadsmit ar mugursomu plecos apstaigāju Vecpiebalgu, lai vāktu ziņas par aizgājušo dienu fotogrāfiju, nonācu arī līdz Gustava Zakerta mājiņai.

Pēteris Korsaks un Gustava Zakerta meita Vanda fotoizstādē pie kapličas sienas Vecpiebalgā.

Gustavs Zakerts

Tajā dzīvoja ienācēji. Viņi man atļāva apskatīt bēniņus — šo vienreizējo latviešu zemnieku «arhīvu». Te nu atklājās posta un reizē arī prieka aina — juku jukām mētājās fotogrāfa mūža darbs. Veselās fotoplates kopā ar saplēstajām. Viss samīdīts, kopā salīpis. Viens bija skaidrs — Jāglābj! Kamēr vēl ir ko glābt. Bilžu kopēšanā iesaistījās trīs fotogrāfu apvienības — «Iris», VEF kultūras pils un Ogres fotostudija, vēl arī Limbažu fotogrāfs Pīlāgs. Vēlāk sameklēju fotogrāfa meitu, un tapa īss apraksts par Gustavu Žakertu Latvijas fotovēstures grāmatai.

Atgriezies no pirmā pasaules kara, Gustavs Žakerts uzcēla sev mājiņu no muižas zemes iedalītajā divus hektārus lielajā zemes gabaliņā. Mājā tika ierīkots foto paviljons, kurp piebaldzēni nāca gan priekos, gan bēdās. Nāca fotogrāfēt jaundzimušos, lūgt kāzās un arī bērēs. (Pašam fotogrāfam gan nav ne piemiņas vietas, ne kapa kopiņas — viņš 1945. gadā gājis bojā Vācijā.)

Izglābtajos stikliņos atdzīvojās 20.—30. gadu Vecpiebalga. Un nav nemaz vairs tik daudz cilvēku, kuri vēl var nosaukt fotogrāfijās

Kulšanas talka «Žakertos»
(30. gados)

Dēju ēvelēšana Vecpiebalgā
(20. gados)

Pie vecās kapličas izveidotā fotoizstāde

skatāmo. Vecpiebalgas kapu svētku laikā topošā Latvijas Kultūras fonda fotoapvienība sarīkoja Gustava Žakerta personālizstādi.

Ļaužu atsaucība bija milzīga. Kad izlika apskatei pirmās fotogrāfijas, pienāca kāda sieviete. Stāv un raud. Piegāju klāt, apņēmu ap pleciem. Viņa saka: «Ieraudzīju savu mammīti...»

Sī izstāde vien jau ir pētījuma vērtā. Te atklājās gan cilvēku attieksme pret senajām fotogrāfijām, gan piebaldzēnu psiholoģija. Sirdis atvērās, atmiņu pavediens šķetināt šķetinājās. Neizpalika arī pārsteigumi. Blakus stāvēdamas, skolas biedrenes pazīst viena otru fotogrāfijās, bet dzīvē — vairs ne.

No apmēram tūkstoš fotogrāfijām tika noskaidrota apmēram puse. Domājam šo darbu turpināt. Lai atmiņa apmet loku laikā un telpā, atdod mums atpakaļ apzinātās vērtības, ko fotogrāfs Gustavs Žakerts pirms pusgadsimta jau Vecpiebalgā bija atklājis.

PETERIS KORSAKS

* * *

Grūti pateikt, kad īsti pirmoreiz esmu dzirdējusi lībiešu vārdu. Taču ieklausīties tajā es sāku tikai Tartu, jau mācīdamās universitātē. Maza tautiņa, toreiz sacīja — 90—100 cilvēki, dzīvo Latvijas teritorijā. Arī tie tomēr bija vien vārdi, bet pirmoreiz sadzirdēju un ieraudzīju lībieti 1986. gadā «Tartu pavasara» dienās. Domkalnā pie senā upurakmens stāvēja stalts vīrs sirmu bārdu, patiesi Stalts, Oskars.

Uz Kurzemi pirmoreiz aizbraucu 1987. gada vasarā. Neaizmirstams laiks un neaizmirstamas tikšanās mazajos zvejnieku ciematīņos, tikai drusciņ pārlietu klusos un mierīgos. Tomēr lībiešu tautu es ieraudzīju lielu, jo liels un iekšēji bagāts ir katrs tās pārstāvis, ko esmu sastapusi. Jā, viņiem gan nāk līdzī vieglas skumjas, kas plīvo gaisā, un kāds čukst: «Pēdējie, pēdējie...»

Bet vai tiešām pēdējie? Godīgi sakot, es nespēju pateikt — protams, pēdējie, viss, cauri, ko nu vairs... To var saukt par ideālismu, ilūzijām, plivināšanos rožainos mākoņos. Var likt nokāpt atpakaļ uz melnās zemes un atvērt acis. Bet, arī atvērusi acis un stāvēdama uz zemes, es redzu lībiešus, dzīvus cilvēkus, un dzirdu livu valodu. Nevaru piekrist profesoram Vēri, ka sen par vēlu esot sākt mācīt lībiešu valodu šodienas skolā, atliekot vien rāmi pavadīt pēdējos un tad apmierināti nopūsties: «Tas bija viss, ko es varēju darīt.»

Nē, kamēr pasaulē ir kaut viens cilvēks, kurš prot lībiešu valodu, nav par vēlu. Mums taču ir arī četri lībiešu bērni, kuri mācītēvu mēlē runāt!

Vajadzīga skola, lībiešu svētdienas skola. Labprāt mācītu tajā lībiešu valodu, tikai pagaidām man pašai vismaz kāds gadiņš vēl jāpamācās. Labprāt palīdzētu tai vienai kā — kaut vai grīdas berzt, bet vēl mums pat grīdas nav. Jāieliek!

Jau šodien es varu tulkot lībiešu teikas un pasakas. Kā rakstījis O. Loritss, lībiešu folklorā ir otrs lielākais pieminekļis blakus Latviešu Indriķa hronikai, ko lībiešu tauta sev uzcēlusi. Daudzos latviešos rit lībiešu asinis, tādēļ neaizmirsīsim paņemt līdzī arī gara bagātības!

MARIKA KALVELE

LKF Spīdolas stipendiāte Marika Kalvele Latvijas Kultūras fondam no Tartu literatūras muzeja fondiem nodevusi Kurzemes zvejniekciemās Oskara Loritss pierakstītās lībiešu teikas, kas tiek izmantotas tālākajos vietu kultūrvēstures pētījumos. Šī ir viena no teikām, ko M. Kalvele tulkojusi no lībiešu valodas.

SVEŠINIEKS GANA ZILUS ZIRGUS

Ak, šie jūras zirgi māc tik skaisti dancot, gluži kā franksēzil Vecais Rebanu Didriķis (kādas divas paaudzes atpakaļ) stāstījis, kā reiz pavasarī Ruoču (Zviedru) dēli debesbraukšanas dienā gājuši uz Kolkas baznīcu. Jūrmalā viņi ieraudzījuši tādu kā milzīgu dzīvnieku bāru — vai nu zirgu, vai govju, no tālienes neesot varējuši saskatīt. Pienākuši tuvāk un redzējuši, ka kaut kas nav riktīgi: tur bijis pulku zilu zirgu, tik viens vīrs klāt, toties zirgu vismaz

pārdesmit. Piegājuši pie tā vīra — viņš stāvējis Kolkas pusē garu pātagu rokā. Ceļinieki lūguši, lai iedodot viņiem zirgus (viņi bija četratā), viņi aizauļotu līdz Kolkai uz dievkalpojumu, tā viņi sacījuši it kā jokodami. — Tos nevarot dot, tie esot karaļa zirgi. Tad viens saimniekdēls sacījis, ka pats noķersot sev zirgu, un pienācis tuvāk, lūk, tā, pavisam klāt neesot vēl ticis, kad svešinieks brīdinājis, lai to nu gan nedarot, lai sargoties zirgiem pieskārties, jo tad viņi varot tikt uz vietas samīdīti. Tad zirgu gans uzlēcis kādam zirgam mugurā — ļoti, ļoti skaisti zirgi esot bijuši — un iejājis jūrā, viss ganāmpulks sekojis dejodams, lēkādams un zoiēgdams.

Saimniekdēli vēlāk nožēlojuši, ka nepajautājuši, kādam karalim tie zirgi īsti piederējuši.

KULTŪRVIDES APZINĀŠANAS EKSPEDĪCIJA DUNDAGAS APKĀRTNES CIEMOS

Lauku kultūrvides pašreizējais stāvoklis ir novērtējams kā kritisks. Nepievēršoties kultūrvides apzināšanai, jau tuvākajos gados mūsu priekšteču atstātā kultūras mantojuma apzināšana un atjaunošana var kļūt neiespējama. Lauku vides apzināšanā galvenās darba formas ir vietējo iedzīvotāju aptauja un kultūrobjektu fik-sācija.

1988. gadā vasarā neliela entuziastu grupa aptaujāja vietējos iedzīvotājus dažos Dundagas apkaimes ciemos.

Darba veikšanai mēs izmantojām šādus materiālus:

- vecāko vietējo Dundagas apkaimes ciemu iedzīvotāju sarakstu un adreses,
- 1933. gadā sastādīto Dundagas pagasta ciemu māju sarakstu,
- 20., 30. gadu topogrāfiskās kartes (M 1 : 75 000),
- mūsdienu topogrāfiskās kartes,
- Dundagas apkārtnes valsts aizsardzībā ņemto republikas un vietējās nozīmes kultūras un dabas pieminekļu sarakstu,
- Dundagas pagasta ciemos pierakstītās teikas un nostāstus,
- izrakstus no publikācijām par Dundagas pagasta ciemu un tajos esošo kultūrobjektu vēsturi,
- Dundagas pagasta ciemu sarakstu,
- aptaujas darba metodikas norādījumus.

Gatavojoties iedzīvotāju aptaujai, vispirms iepazīnāties ar vietējā novada vēsturi, folkloru. Izvēlējamies ciemu, kurā strādāsim. No minētajiem materiāliem atlasījām tos, kas raksturo konkrēto

ciemu. Izanalizējām aptaujas darba metodiku. Par vides objektiem mēs interesējāmies galvenokārt šādā skatījumā:

- visi dabas, kultūras un vēstures pieminekļi, kuri vairāk vai mazāk saistīti ar apvidum nozīmīgiem kultūras un vēstures notikumiem, kā arī dabas objekti, kas ievērojami ar saviem izmēriem, īpatnībām vai nozīmi,
- mutvārdu informācija, kas saglabājusies vietējo iedzīvotāju atmiņā un bagātina ziņas par kultūrvēsturiskajiem un dabas objektiem.

Precizēsīm, kādus vides objektus būtu nepieciešams apzināt:

- *dabas objekti*: dižakmeņi, dižkoki, īpatnēji koki, iežu atsegumi, avoti, alas, ezeri, upes, kalni, gravas, skatu punkti ar izcilu ainavisku nozīmi, dravas koki, ar folkloru saistīti dabas objekti,
- *kultūras un vēstures pieminekļi*: arheoloģiskie (pilskalni, senkapi, apmetnes, kulta vietas, senlietu atradumu vietas); arhitektūras (tautas celtniecības pieminekļi, muižu kompleksi, atsevišķas ēkas, baznīcas, mācītājmājas, kapličas, krogi); zinātnes un tehnikas (tilti, ūdens un vējdzirnavas, senu darbnīcu un manufaktūru vietas, ievērojamu zinātnieku dzimšanas un dzīves vietas, seni ceļi, dzelzs, ķieģeļu, kaļķu, darvas ceplī); vēstures (pieminekļi, skolas, kauju vietas, ievērojamu cilvēku dzimšanas un dzīves vietas).

Vēl noskaidrojām vietējo iedzīvotāju dzīvesvietas, iepazīnāties ar ciema ģeogrāfiju, kultūras un dabas pieminekļu novietojumu dabā.

Sarunājoties ar teicēju, sākumā iepazīnāties, paskaidrojām nāciena iemeslu, pārrunājām mūs interesējošo jautājumu loku. Noskaidrojām ciemam piederošās mājas, to saimniekus, tāpat aprunājāmies par zināmajiem ciema kultūras un dabas pieminekļiem. Parasti pēc šīs ievada sarunas teicējs saprata mūsu interešu loku, viņa domāšana pārorientējās uz pagātnes notikumiem. Būtiskākā bija saruna par teicēja dzimto māju, vecākiem. Tā deva iespēju visdziļāk ieskatīties pagātnē. Sarunas saturu noteica jau minētā kultūrobjektu kopa un teicēja atmiņas. Izmantojot ciema vietvārdu sarakstu, precizējām šo vietu novietojumu, nosaukuma izcelšanās apstākļus. Sarunas beigu daļā pievērsāmies folkloras tēmai: pastāstījām mums zināmās vietējās teikas, nostāstus. Šeit nozīmīgi bija vietvārdu un teiku saraksti, kas sastādīti konkrētajam ciemam. Centāmies noskaidrot ar folkloru saistītās apkārtnes vietas, teikās pieminētos vietējos iedzīvotājus, to dzīvesvietas, likteņus.

Jautājumu loks bija plašs, sarunas ilgumu noteica mūsu savstarpējā saprašanās, teicēja zināšanas. Parasti aptauja ilga apmēram četras stundas. Nereti, iegriežoties pie teicēja vēlreiz, atkal noskaidrojām daudz interesanta.

Sarunas laikā pierakstīto centāmies vakarā sakārtot un pārrak-

stīt. Aptaujas lapā norādījām teicēja vārdu, uzvārdu, dzimšanas gadu, adresi. Iegūto informāciju sakārtojām pēc piederības pie noteiktas objektu kategorijas un secīgi pierakstījām.

Ieradušies pie nākamā sarunu biedra, izmantojām iepriekšējo pieredzi. Tā mūsu sarunas kļuva saturīgākas, varējām pārbaudīt iegūto faktu materiālu. Izmantojām sīka mēroga kartes, lai atzīmētu ciemam raksturīgo vietu nosaukumus (pļavas, mežus, kalnus, bijušās mājvietas...), teikās minēto notikumu norises vietas, kultūras un dabas pieminekļus. Parasti kultūrobjektu fiksāciju veicām pēc vietējo iedzīvotāju aptaujas, izmantojot iegūto faktu materiālu.

Sis darbs noritēja Alakstes, Muņciema, Dižostes, Mazostes, Nevejas, Kaļķu, Sudes, Šlīteres ciemos. Nevienā no ciemiem vēsturiskās kultūrvides apzināšana netika veikta pilnībā. Jaunatrasītie kultūrobjekti jāfiksē uz kartes. Iegūto aptaujas materiālu kvalitāte ir vērtējama kā apmierinoša. Aptauju izdarīja deviņpadsmit ekspedīcijas dalībnieki, galvenokārt LVU studenti. Vidēji katrs strādāja sešas dienas. Galvenās grūtības — sarunas organizēšana ar teicēju. Turpmāk, organizējot šādas novadpētniecības ekspedīcijas, lielāka uzmanība jāpievērš iepriekšējai dalībnieku sagatavošanai, iepazīstinot viņus ar pētāmā novada kultūru, vēsturi, ar veicamā darba praktiskajiem aspektiem.

Nobeigumā izsakām pateicību Dundagas pils saimniecei Jautrītei Freimutei, kura rūpējās par mūsu sadzīves apstākļiem, tāpat pateicamies Dabas un pieminekļu aizsardzības biedrības Talsu rajona nodaļai, konkrēti — tās vadītāja vietniekam Agrim Bērziņam par finansiālo atbalstu.

IVARS ABAJS

Domas un darbi

Vietvārdu komisijā

«Vārds glabā tautas atmiņu» — tā savu pirmo publikāciju par tikko nodibinātās vietvārdu komisijas tālāko darbu nosauca akadēmiķis Jānis Stradiņš. Šis teikums arī izteic pašu darba būtību — atjaunot laika gaitā nomainītos un sagrozītos, politisku un ideoloģisku vētru pārvērtītos ielu nosaukumus, kā arī citus vietvārdus.

Pirmais darbs bija priekšlikumu izstrādāšana Rīgas pilsētas Tautas deputātu padomes izpildkomitejai par ielu pārdēvēšanu Vecrīgā, kā galveno kritēriju izvirzot vēsturiskuma principu. Savu agrāko nosaukumu atguva, piemēram, Doma laukums, Pils laukums, kā arī vairākas ielas — Ķēniņu un Jēkaba ielas.

Vietvārdu komisijas darbība guva plašu atsaucību, un rīdnieki nāca ar daudziem priekšlikumiem, lai turpinātu aizsākto. Pašlaik pilsētas izpildkomitejai ierosināts atdot Rīgas vēsturiskajā teritorijā Aspazijas bulvāra, K. Valdemāra ielas nosaukumus, atjaunot A. Dombrovska ielas nosaukumu Vecmilgrāvī.

Vēsturiskuma princips tika izmantots, arī izvēloties jauno ielas nosaukumu, — tā tas notika ar Riharda Vāgnera ielu Vecrīgā. Jauniešu iniciatīvas grupa nāca klajā ar ierosinājumu pārdēvēt Suvo-rova ielu par Aleksandra Čaka ielu, jo šī iela cieši saistīta ar dzejnieka dzīvi.

Cits darbības aspekts: rosinājums mainīt pompozos kopsaimniecību nosaukumus — «Komunisma ceļš», «Zelta druva» un tamlīdzīgs, to vietā saimniecībai atstājot kādreizējo ciema nosaukumu. Šīs idejas iniciators ir Eriks Hānbergs. Saņemti priekšlikumi atjaunot Latvijas agrāko administratīvo dalījumu pagastos un apriņķos, reizē atjaunojot, protams, to nosaukumus.

Grandioza ir iecere ar komisijas palīdzību sākt veidot «Tēvzemes vietvārdu atlantu» («Sarkano grāmatu»), kas aicināts sasiet pārrauto tautas kultūrvēsturiskās atmiņas saikni.

Par Rīgas ielu vārdiem

Terminoloģijas komisijai šais dienās nācās spriest par dažu ierēdņu ierosinājumu pārlatviskot dažus Rīgas ielu vārdus: viņu nacionālās jūtas aizkaļot *ķeizara, Nikolaja, Aleksandra, Elizabetes, Marijas* u. c. vārdi mūsu ielu nosaukumos. Terminoloģijas komisijas locekļi nu gan atzinās, ka viņi līdz šim minētos vārdos neesot redzējuši neko piedauzīgu, bet tikai nekaitīgas bijušu laiku atliekas. Bet varbūt tomēr minētās ielas gribēs pārdēvēt, un tāpēc derēs te atstāstīt terminoloģijas komisijas uzskatus šai lietā. Uzreiz pārdēvējot prāvu skaitu ielu, un pie tam tādas centrālas ielas kā *Nikolaja, Aleksandra, Suvorova, Marijas, Elizabetes, Romanova, Ģertrūdes, Paulučija, Tottlebena* u. c. ielas, publikai rastos praktiskas grūtības un jukas, jo tik ātri nevarētu jauno nomenklātūru piesavināties. Tāda pārdēvēšana tāpēc būtu izdarāma labāk pamazām. Un pirmā rindā gan derētu pārdēvēt tās ielas, kas nosauktas maz pazīstamu ārzemju pilsētu vārdos, tā, piem., *Vjazmas, Suzdaļas, Elbingas* u. c. ielas. Tās varētu saukt, piem., par *Raunas, Piebalgas, Ludzas, Krāslavas* u. c. ielām. Apdomīgāki jārikojas ar tām ielām un vietām, kas nosauktas kādas personas vārdā. Minētā ierēdņu grupa bija proponējusi pārdēvēt, piem., arī *Vērmaņa* dārzu. Bet, tā darīdami, mēs nu gan būtum ļoti nepateicīgi tai Vērmaņa kundzei, kas šo dārzu Rīgai ir devusi un pie tam nebijusi pat vāciete (ja jau tie vācieši tā ir skaužami), bet zviedriete. Un tad, kādus vārdus likt, piem., *Nikolaja, Aleksandra* u. c. vietā? Minētā ierēdņu grupa tai vietā proponē, piem., *Līgas, Imantas, Lāčplēša, Induļa* u. c. vārdus. Bet Līgas vārds ir Zariņa Kārļa izgudrojums — bez pamata un vajadzības. *Imantas* vārds, kā tagad izrādījies, chronikā īsteni ir rakstīts «Imaut», un par latviešu varoni šo lībieti, par kuņu mums zināms tikai tas, ka viņš nodūris bīskapu Bērtuli, ir pārvērtis tikai Merķeļa dzejojums. Lai tad nu šis *Imanta* paliek dzejā, bet nerēgojas uz mūsu ielu stūriem! Tad jau labāk varam celt godā un kāda

Nikolaja vai Aleksandra vietā mūsu pašu mirušos darbiniekus *Kronvaldu, Valdemāru, Ausekli, Pumpuru, Blaumani, Poruku, Dārziņu, Rozentālu, Mūlenbachu, Olavu, Briedi* u. c. jeb *Stenderu, Merķeli* u. c.

* * *

Sis raksts pirmo reizi publicēts laikraksta «Latvijas Sargs» 1921. gada 13. aprīļa numurā. Neizprotamu iemeslu dēļ (protams, var jau vainot stagnācijas posmu) minētais apcerējums nav iekļauts J. Endzelīna Darbu izlasē. Tā kā pašreiz iepriekšējo ielu, laukumu, parku u. tml. nosaukumu atjaunošana ir ļoti aktuāla gan Rīgā, gan citās Latvijas pilsētās, būtu lietderīgi ar šīm Latvijas Republikas sākungadu speciālistu atziņām (J. Endzelīns pauž ne tikai savu, bet arī visas terminoloģijas komisijas viedokli!) iepazīstināt interesentus. Rakstā starp citu minēti skolotājs un žurnālists Zariņa Kārlis (arī Zariņu Kārlis, īst. v. Kārlis Millers; 1844—1911) un Livonijas bīskaps Bērtulis (Bertolds; ?—1198). Vietvārdu atjaunošanā vai pārdēvēšanā arī tagad nedrīkst pieļaut steigu, neapdomību, emociju uzplūdus vai lētu politisku spēli. Publikācijā saglabāta J. Endzelīna rakstība, kas nedaudz atšķiras no pašreizējās oficiālās ortogrāfijas. Tipogrāfijas burtu zīmju trūkuma dēļ uzvārdā *Mūlenbachs* virs ū nav uzlikta garumzīme.

1923. gadā Rīgā tika pārdēvēts vairāk nekā 150 ielu, parku un laukumu (skat. «Valdības Vēstnesis», 1923. g. 2. novembrī), to skaitā arī daudzi J. Endzelīna rakstā minētie objekti: Keizardārzs → Viestura dārzs, Keizarmežs → Mežaparks, Keizara prospekts → Meža prospekts, Nikolaja iela → Valdemāra iela, Alēksandra iela → Brīvības iela, Suvorova iela → Krišjāņa Barona iela, Romanova iela → Lāčplēša iela, Pauluči iela → Merķeļa iela, Totlebena bulvāris → Kalpaka bulvāris, Vjazmas iela → Saikavas iela, Suzdaļas iela → Gaiziņa iela, Elbingas iela → Vatsona iela. No 1923. gada Rīgā pastāvēja arī Ausekļa, Andreja Pumpura, Blaumaņa, Pulkveža Brieža, Stendera un Ludzas iela, Kronvalda bulvāris, no 1924. gada — Induļa iela, no 1927. gada — Imantas iela, no 1929. gada — Poruka un Olava iela, no 1932. gada — Emīla Dārziņa iela, no 1934. gada — Piebalgas iela, no 1938. gada — Krāslavas iela. Jaņa Rozentāla, Kārļa Milenbaha un Līgas vārdā nekad neviena Rīgas iela nav nosaukta. Padomju varas laikā (1940.—1941., 1950.—1973. g.) prāvs skaits iepriekš minēto Rīgas ielu un dārzu tika pārdēvēts: Valdemāra iela → Gorkija iela, Brīvības iela → Leņina iela, Elizabetes iela → Kirova iela, Marijas iela → Suvorova iela, Gertrūdes iela → Kārļa Marksa iela, Vatsona iela → Augusta Arāja-Bērceces iela, Olava iela → Nikolaja Ostrovska iela, Pulkveža Brieža iela → Sverdlova iela, Kalpaka bulvāris → Komunāru bulvāris, Vērmanes dārzs → Kirova parks, Viestura dārzs → Dziesmu svētku parks. Mācīsimies no pagātnes kļūdām vietvārdu izvēlē un nedarīsim šobrīd neko tādu, par ko mums rīt būtu jākaunas!

J. Endzelīna rakstu publicēšanai
sagatavojis un savas pārdomas izteicis

Jānis Loja

Atkal mājās pārnāk strēlnieki

Laikā, kad patiesības, par kurām šaubīties nebija pieņemts, drūp, kad realitātē esošais barojas bijušā augsnē, tādā veidā cerot izdzīvot līdz topošajam, vairāk nekā jebkad izjūtam nepieciešamību pēc paliekošām vērtībām. Folklorā, kultūras un mākslas virsotnēs. Vēsturē. Šajā jomā varbūt aktīvāk nekā jebkurā citā. Lai cauri «tukšajiem» slāņiem tomēr izdotos piekļūt patiesības tīrradnim.

Laikā, kad Latvijas Kultūras fondā sāka iezīmēties latviešu Strēlnieku ceļš, vēstures izvētīšanas un patiesību pārvērtēšanas laiks bija tikai aizsācies. Tas notika 1987. gada rudenī, kad pirmoreiz šo ceļu iezīmēt kopā ar LKF vadību bija sanākuši vēsturnieki, žurnālisti un citi interesenti, tiekoties Jāņa Petera kabinetā. Viņi jau tolaik izjuta, ka tieši Peteram vajadzētu spēt apvienot kultūras un politikas strāvojumus un vadīt šīs — Latviešu strēlnieku piemiņas komisijas darbu. (Ar laiku lielās sabiedriskās slodze dēļ J. Peteram nācās no šīs komisijas vadītāja posteņa atteikties, savu vietu atstājot vakantu uz nenoteiktu laiku. Līdzvērtīgas personības, kura spētu kultūrspēku integrēt ar politisko spēku, neatradās...)

Bet tolaik, 1987. gadā, jau bija ieskanējušies vārdi par neskartajiem tautas vēstures slāņiem — tolaik svaigi un negaidīti, bet, no šodienas viedokļa raugoties, — tik bikli un pieticīgi. Tomēr zemstrāvās iezīmējās arī tie «āderu krustpunkti», kuru būtība un dziļākās sakarības ar savu laiku, ar vēsturi, ar šodienu skaidrāk iezīmējās tikai vēlāk. Krustpunkti, kurus veidoja politikas ceļš un kultūras ceļš. Un katreiz, tiem tuvojoties, jautām «mūžības skarto» garu. Jau ar pirmo dunošo kā zvans skaņu, kura ievadīja 1988. gadu, — Aleksandra Čaka «Mūžības skarto» iestudējumu Dailes teātrī.

Iet Strēlnieku ceļu Latvijas Kultūras fonds aicināja nevis tāpēc, lai sniegtu kādu alternatīvu vēstures traktējumu vai uzrādītu nepadarīto tiem institūtiem, kuriem tas jādara profesionālā pienā-

kuma dēļ. Šis ceļš veidojās, to daudzo gājēju aizsākts, kuri jau bija uzsākuši darbu, kopjot strēlnieku piemiņu. Daļa no šiem darītājiem pārtapusi par LKF kopām: Rīgas 69. vidusskolas Latvijas vēstures «Strops», Kritušo karavīru piemiņas kopa, Jelgavas novada kopa, kā arī vēl citas. Sie spēki kļuva labāk redzami 1988. gada maija pirmajā brīvdienā, kad Latvijas Kultūras fonds aicināja doties sakopt Tēvzemes kapus — ne tikai savu piederīgo, bet arī tos, kuri pamestībā aizauguši. Arīdzan latviešu strēlnieku un citu karavīru brāļu kapus.

Topavasār no zemzemes cēlās arī pieminekļi, precīzāk — to piesmiētās daļas. Pirmie sava «Lāčplēša» (tēlnieks K. Jansons) detaļu atrada Jelgavas «puzura» aktivisti. Pēc tam Valka, Dobeles, Cēsis... Tie tautas apziņā vairs nebija Brīvības pieminekļu fragmenti, bet pati piesmiētā Brīvība, kas tikusi skaldīta, malta, tomēr ilgas pēc tās cēlušas no zemes šos daudzām paaudzēm gandrīz aizmirstos tēlus. Taču ierēdniecības pretestība šādu pagātnes slāņu piesaukšanai un nepieciešamībai augšāmcelt arī pašus pieminekļus (Latvijā nogāzti ir apmēram trīsdesmit šādi darbi) lika Kultūras fondam izveidot Vēstures konsultatīvo komisiju (priekšsēdētājs Elmārs Pelkaus). Tās pienākums — dot savu slēdzienu strīdīgajos jautājumos par Brīvības un citu (terora upuru, karavīru brāļu kapu) pieminekļu atjaunošanas nepieciešamību, secību, par to mākslinieciskajām un kultūrvēsturiskajām vērtībām.

Bet daudzos individuālos entuziastus 1989. gada 15. aprīlī apvienoja atjaunotā Brāļu kapu komiteja, kura darbojās no 1922. gada un nelikumīgi tika likvidēta 1940. gadā. Šo atjaunošanas nepieciešamību noteica objektīvie apstākļi — entuziasma stihiskums prasīja pāreju jaunā kvalitātē, lai darbs nesāktu apsīkt. Arī šīs komitejas atjaunošana bija solis jau aizsāktajā Strēlnieku ceļā.

Esam izsalkuši arī pēc tās vēstures, kura mīt mums pagalmā. Latvieši «aizjāja pasaulē tālu», bet atgriezties viņiem nācies vairākkārt. Pirmoreiz, kad ilgas pēc Latvijas izrādījās stiprākas par pasaules plašuma elpas un citiem vilinājumiem un strēlnieki pēc miera līguma noslēgšanas (1920. gadā) ar Padomju Krieviju devās mājup. Ne visi. Otrreiz viņi atgriezās četrdesmitajos, tie, kuri bija pārdzīvojuši trīsdesmito gadu represijas. Atgriezās Mājās, bet ne tautas vēsturē. Piecdesmitajos gados bija jānāk vēlreiz — šoreiz jau kā vēstures daļai. Septiņdesmitie gadi daļu no viņiem svitroja no vēstures. Liecība šim laikam — pārdēvētais Latviešu sarkano strēlnieku laukums. Jo mums, lūk, ir tikai un vienīgi — sarkanie. Taču šobrīd vēsturē savu vietu rod arī tie, par kuru esamību runāt nebija pieņemts, — brīvās Latvijas izcīnītāji.

Un Strēlnieku ceļš no šķietami labi pārredzama un apzināta pārvēršas likumainā, grambainā, grūti pārvaramā. Ja nu reiz esam uzņēmušies to godam izdarīt, tad šis ceļš tāds arī jāskata, nevis jālūko izkopt sev patīkamākais posms.

Piemīņas akmens pie
Piņķu baznīcas.
Priekšplānā prāvests
Jānis Liepiņš

Spreidīšis Piņķu baznīcā

Strēlniekiem veltītais cilnis K. Zāles vei-
dotajā Brīvības pieminekļī

Pašlaik Kultūras fonda Strēlnieku ceļā ir viens mezglis. Piemiņas akmens, kurš tika novietots pie Piņķu baznīcas: «Cīņā iet ir brīvu vīru daļa, / Cīņā krist ir brīvu vīru daļa.» (A. Čaks)

«Piņķu baznīcā 1916. gada 19. jūlijā 5. Zemgales latviešu strēlnieku bataljona komandieris apakšpulkvedis Jukums Vācietis uzrunāja bataljona strēlniekus» — tāds ir uzraksts uz šī akmens, kuru veidojis tēlnieks Uldis Sterģis. Trīs latviešu tautas virsotnes vienojušās šajā akmenī: streļķi, viņu komandieris Jukums Vācietis un viņu dziesminieks Aleksandrs Čaks. Un vēlreiz mazajā Piņķu baznīcā notika dievkalpojums, kuram nebūs līdzīga: par visiem kritušajiem latviešu strēlniekiem aizlūgumu noturēja prāvests Jānis Liepiņš. No altārglezņas, tāpat kā 1916. gada vasarā, uz klātesošajiem vērās Jēzus Kristus, kas iet pa ūdens virsu, balstīdamus mzticīgos.

Mēs turpināsim meklēt lielo patiesību par strēlniekiem. Par viņiem, kuri 1915. gadā aizsāka cīņu par Latvijas valstiskumu, tiem, kuri kā varoņi (?), kā mocekļi (?), kā nolādētie (?) par revolūcijas ideju tālajā Krievijā ziedoja ne tikai savas dzīvības vien. Kuri tepat, Latvijā, cīnijās ar bermontiešu un dzelzsdivīzijas pretspēku un pārspēku. Kur te patiesība, kur taisnība?

Uzsākts Strēlnieku ceļš. Cik spēka mums būs, lai balstītu viņu kārtējo pārnākšanu, to mēs vēl nezinām.

Latvijas Kultūras fonda aicinājums «Sakopsim Latvijas kapus!» domāts ne tikai tuvinieku, bet arī citu aizmirsto un aizaugušo, tīši un netīši novārtā atstāto piemiņas vietu atjaunošanai un sakopšanai. Dabā un arī cilvēku apziņā.

DACE BORMANE

Pietura piemiņas ceļu krustā

Ir dzirdēts sakām: nāve ir visdemokrātiskākais institūts pasaulē... Taču gribas dzīvot. Pagātnē šķiet vairāk demokrātijas aplicinājumu nekā tagadnē. Kur ir demokrātijas robeža? Un kur ir nāves vieta zem dzīvības zīmes? Tautā?

Kad tauta ir aizliegta šodienā, tad tā vēl dzīvo pagātnē, glabājot sevi nākotnei. Tam vajadzīga telpa. Viena no tautas šādas telpas modifikācijām ir kapsēta. Tā ir dzīvē klātesoša. Kas necienīs pagātni, tas necienīs arī nākotni. Vai mums būtu jājūtas vainīgiem, ka šodien veliskie (veļu) tēli tik intensīvi tiek pielūgti mūsu šodienas dzīves kārtrošanas labad? Aizgājēju vai aizraidīto telpa ir zīme mūsu dzīves jēgnozīmju tapšanai. Kapsētās pieņemts tautu mazāk turēt aizdomās par tās patiesās vienotības brīžiem, lai gan...

Patlaban loģiskā sasaistē ar politiskajām aktivitātēm ir vērojama kāpināta un salīdzinoši masveidīga pievēršanās piemiņas vietu kultūrapzināšanai un reālai (materiālai) atjaunošanai. To visu caurauž aizkustinošs cēlums. ... Aizgājībai vienmēr ir mītisks akords. Atcerēsimies pasaules kultūrmītos saklausīto brīdinājumu — neskaties atpakaļ. Atskatoties Trāķijas valdnieks Orfejs zaudē Eiridiki uz visiem laikiem... Neskaties atpakaļ, bet ej, ja esi izvēlējies, — ej! Atskatoties, t. i., pievēršoties iepriekšējam stāvoklim, tu riskē apstāties, sastingt, izkrist no virzības uz priekšu. Domātāji arvien ir teikuši: tikpat svarīgi kā atcerēties ir aizmirst. Viennozīmīga skaidrojuma šim brīdinājumam nedrīkst būt. Skats pagātnē ir ne vien sakņu apzināšanas un turpmākās attīstības priekšnoteikums, bet arī bīstamība «iestigt» sakņu apcerē. Ap tuvām, kultūrvitāli svarīgām vērtībām rosoties (īpaši tad, ja tas līdz šim bijis liegts), varam kļūt sapņaini, apmierināties ar seku ieelpu.

Daudzi vēlas, lai Latvijā tiktu celts piemineklis staļinskās politizācijas laikā iznīcinātajiem tautiešiem. Liekas — ko te varētu iebilst? Un tomēr, apzinoties, ka mani var pārprast, gribu apšaubīt,

vai tā patlaban ejams kompensācijas ceļš. Fiziskā tēla radīšana, tiecība iezīmēt izsūtījuma vietās notikušo, kad runa ir par tiem, par kuriem «pats zemes dziļums taujāts paliks kļuss», izsūtījuma sociālais uzrādījums mēmi klieudz ne pēc pieminekļa, bet pēc reāla garantanta, lai tas turpmāk nevarētu atkārtoties. Arī noteiktā vēlme atjaunot krustus virs bijušās pareizticīgo katedrāles, t. i., tagadējā planētārija Rīgas centrā, varētu būt vienīgi nekorekts, būtībā negribēts mēģinājums krusta zīmes un katedrāles iznīcināšanas akta savienošanai. Tas ir principiāls jautājums. Tiesa, cilvēks savā pasauleskatiņumā tiecas pēc tēliem. Bībeles vārdos jūtam: spēks rodas tad, kad vari sekot tēliem. Tiklīdz tā nav — vieglāk pārņem neticība un šaubas. Kur mīt svētuma ideja sekularizētajā sabiedrībā, ja «Dievs ir miris»?

Kapsēta ir simbolietilpīga realitāte, kas sarga tautas pašapziņu. Ja gribi nīdēt cilvēka garu — nīdē viņa tautas priekšmetiskās kultūrzīmes. Liepājas Vecajos kapos uz apgāzta krusta pamatnes lasāms: «Ne bīties, ka nāve pļauj, / Nāve tikai miesas kauj, / Drīzāk dzīvi bīties vairāk, / Bieži tā ir nāve garam.»

Savulaik Zenta Mauriņa apcerē «Neaizsūtītā vēstule» rakstīja: «Ir mirkļi, kad mēs aizgājušos jūtam tuvāk nekā tos, kas vēl kopā ar mums staigā šīs zemes takas. Siena, kas mūs šķir no viņsaulē mītošām būtnēm, nav daudz biezāka par to, kas šķir no šīs zemes cilvēkiem, bet mēs to aizmūrējam smagiem ķieģeļiem, lai ērtāk būtu dzīvot [..]»

Latvijā ir daudz apgāztu un augšā nepaceltu krustu. Visapkārt sadauzītu, salauztu un apgānītu krusta zīmju paliekas un krustu šķembas jaunuzcelto mūru pamatos. Šim postīšanas faktam civilizētajā pasaulē ir precedents, par ko liecina M. Birzes sacītais. Cīvēju: «...cilvēce visos laikos, lai saglabātu savas morālās vērtības un ētiskos ideālus, lai izdzīvotu, [..] lai, cik tas iespējams, pārvarētu to animālo, kas ir cilvēkā, arvien pret mirušajiem izturējusies ar milzīgu cieņu. Vecās likumu grāmatās varam lasīt, ka par kapu apgānīšanu paredzēts tāds pats sods kā par bērna slepkavību.» Vecās likumu grāmatas ataino viduslaiku ideoloģijas tendences. Mūsu sabiedrībā kapus tieši postīt nerosina, taču par to postīšanu atbildība un reāls sods nedraud. Kam ir izdevīgi dažāda veida postījumi un nelikumības kapsētās? Prātā nāk Šekspīra Polonija vārdi par Hamletu: «Jebšu tas ir ārprāts, tomēr tā ir metode.» Cilvēka garīgās un līdz ar to fiziskās drošības graušana tā kalpo efektīvi. Mūsdienās pat bailes kā cilvēka rīcības vadīšanas mehānisms — kapsētas telpā vairs neiedarbojas.

Krusta zīme, nemaz nerunājot par tās bagāto semantisko slodzi kultūrvēsturē, mūsdienā kultūrreālījās pilda atgādinājuma zīmes lomu. Savulaik arhibīskaps Matulis izvirzīja tīkla teoloģijas pamatnostādnes. Runa ir par vienas krusta jēgnozīmes noskaidrošanu. Un tā arhibīskaps 1982. gadā teica: «Tikls satver, ietver, aptver un

saista — tā ir viņa būtība. Pasaulē ir daudz dažādu tiklu, kas beidzot arī pašu cilvēku satver un sasaista gan labā, gan sliktā nozīmē. [...] Tikls tiek darināts, sienot tā acis krusta veidā. [...] Tas beigu beigās ir ticības un miera tikls, kas apņem visu mūsu dzīvi un darbu ar svētību un mīlestību.» Tāda ir viena no Latvijas kapsētu zīmēm, kas vienlaicīgi ir arī visas kapsētu teritorijas organizējoša zīme (elements). Līdz ar kapsētu telpas visvisādu deformēšanu un kapu kā kultūrzīmes noliegšanu visplašākajā veidā tiek rosināta savas dzīvesvietas ģenētiskās apjausmas ignorēšana un telpas etno-ritmu traucējumi.

Atcerēsimies 1988. gada 25. martu Brāļu kapos Rīgā, kad dotajā laiktelpā, mēmi kliezot, manifestējās tautas pilsoniskā nostādne.

Patlabanējās kapsētu sakopšanas talkas ir tāda ļaužu pašorganizēšanās forma, kur personiskā ievirze samērojas ar noteiktas sociālās kopības orientāciju. Kapi ir kā sastindzis vārds, kas šodienai atgādina vēstures jēgu. Tie ir mūsu centieni pašreabilitēties. Nereti, būdami bez vainas vainīgie, mēs sevi varam atgūt ar sabiedrībai zīmīgu reāliju aprūpi. Un kapu sociālā funkcionalitāte šajā ziņā ir ietilpīga. Ne velti citzemju verdzinātāji un viņu pakalpiņi bijuši naski senču upurvietu un piemiņas zīmju iznīcinātāji. Līdz beidzot — esam iemācījušies tās iznīcināt paši ar savām rokām.

Ir Mīrušo piemiņas diena. Deg svecītes. «Starp tiem svētkiem, ko vectēvi svinējuši, ir papriekšu tās Dieva dienas, kad viņi tās dvēseles, to nomirušu baroja un tām par godu visādas dziesmas dziedāja.» (No latviešu tautas ticējumiem.)

Kā mums «barot» savu dvēseli? Neko nevar izlabot pagātnē, var tikai laboties tagad un turpmāk.

Katra izpostīta piemiņas vieta sociāli erodē arī visu tai apkārtesošo. «Kapu kultūra» veidojusies garīgās pasaules lokos un pasaules lietiskošanas procesos. Latvijā, apzinoties, ka kapsētu postīšana sasniegusi gandrīz vai monumentālās propagandas plānam raksturīgu vērienu, «kapu kultūra» tomēr ir fenomena vērtā. Latvijā ir savs kapsētu kultūrvēsturiskais veidols (tēls) ar noteiktām pazīmēm.

Savulaik (tagad jau aizsaulē aizgājušais) docents Valentīns Būmeisters, vērodams saposto kapsētu Mazsalacā, stāstīja par dzimtu kapsētiņām Kurzemē, kas sauktas par «mājām». Turp vismaz ik sestdienu devušies saimes ļaudis apkopt, aiznest ziedus... kopā būt. Varbūt šajā gadījumā «vanitas» (dzīves niecības) temats nevis noliedz, bet apliecina...

«Veļi katru gadu veļu laikā sapulcējoties zemes apakšā un apspriežot, kas pagājušajā gadā darīts un kas nākamajā darāms. Viņi arvien pārrunājot par saviem piederīgajiem, kas vēl dzīvi. Bet, lai uzzinātu, vai piederīgie labi dzīvo, veļi veļu laikā dažreiz izklīstot

pa druvām, ēkām un visiem kaktiem, pat gultas cisas izokšķerējot un naudas krātuves pārraugot. Tā ložņādami, veļi smalki noklausoties, ko ļaudis runā. Mīļiem piederīgajiem viņi arī iečukstot labus padomus ausī.» (Latviešu tautas ticējums.)

Vai jūs viņus dzirdat? Ko viņi saka?

Jautāsim to sev, kad, runājot piecdesmit gadus veca teksta vārdiem, «Glūži kā meža teku pazaudējuši, mēs tagad ejam gabaliņu atpakaļ un meklējam nesenā pagātnē tās vadošās līnijas, tos impulsus, kas deva mums tādu spēku izcīnīt brīvību».¹

Kādā gan stāvoklī atrodas tā tauta, kuras praksē nav svešs jautājums: kurus kapus drīkst kopt, kurus — nedrīkst un kuras mežos vēl šodien ir smilšu kopiņas, uz kurām kāds noliek ziedus, bet par kurām it kā neviens neko nezina. Paradokss, bet varbūt šī šķietamā nezināšana mūs vieno. Un es atkal atceros mītu par Orfeju un Eiridiki: neskaties atpakaļ, ja esi izvīlējies, — ej!

¹ *Auškāps J. Atdzimušais latvietis // Zinātnei un Tēvijai. — 1938. — 114. lpp.*

Amati mostas!

Amatniecības mūžs iesniedzas cilvēces mūža garumā. Ar rokām, ar ķermeni, ar instrumentiem cilvēks lēnām un neatlaidīgi pārveidoja dabu atbilstoši savām vajadzībām, sevis aizsardzībai un labākai dzīvei.

Mūsu Latvijas teritorijā amatniecības aizsākumi ir meklējami pilskalnos, ezerpilīs u. c. apmetņu vietās, kur amatniecība ir radusies, pastāvējusi un arī gājusi bojā jau daudzas simtgades pirms mūra piļu rašanās. Mēs varam lepoties ar savu pagātņi, un, kaut arī tā nav salīdzināma ar antīko kultūru, tā tomēr ir mūsu.

Amatniecība ir jāvērtē kopsakarā ar zemnieku sētām, ar vecsaimniecībām un jaunsaimniecībām, kopsakarā ar pilīm un pilsētām. Jāvērtē kopsakarā ar saimniekošanas sistēmām, to uzplaukumu un pagrimumu.

Amatniecība ir sākums zinātnes un tehnikas attīstībai, sākums arī daudzām suverēnu mākslu nozarēm. Pēdējos gadu simtešos mūsu amatniecībai ir tikpat raibs mūžs kā mūsu zemei un tās daudzajiem saimniekiem.

Pasaules kultūrvēsture rāda dažādas amatniecības organizācijas formas. Sākumā bija mājamatniecība, kas, augot tautu dzīves līmenim un kultūrai, specializējās. Amatniecībā sakņojas daudz latviešu uzvārdu — Kalējs, Ādminis, Vēveris u. c.

Par pēdējiem amatniecības ziedu laikiem pieņemts uzskatīt trīsdesmitos gadus, kad amatniecība ar likumu tika ņemta valsts aizsardzībā un to vadīja vienots centrs — Latvijas Amatniecības KAMERA ar trīsdesmit biedrībām praktiski visās mūsu republikas lielākajās pilsētās.

Kari un varmācības nedarīja mūsu amatniecībai labu. Arī amatniecības tradīcija cieta zaudējumus — tika izpostītas amatnieku

darbnīcas un lieliski amatnieku darba pieminekļi, iznīcināti instrumenti un aizraidīti pasaulē daudzi labi amata meistari.

Reizē ar tautas amatu prasmi mēs pazaudējām arī cilvēku spēju caur amatu būt gudram un patstāvīgam, veidot stabilu saimniecību un ģimeni, stabilu valsti. Šobrīd, cīnoties par neatkarīgu valsti, mēs bieži aizmirstam pašu būtību — neatkarīgu cilvēku.

Tautas atmoda sekmē arī amatu atmodu. 1988. gada Māras dienā — 25. martā — LVU Pedagoģijas fakultātē, atsaucoties uz Latvijas Kultūras fonda aicinājumu, gandrīz pēc pusgadsimta ilga pārtraukuma atkal sapulcējās amatnieki. Jaunie un vecie — tie, kuri prot, un tie, kuri savu prasmi grib audzēt. Visi viņi vēlas drīzāk sākt praktiski strādāt. Tikai — kā un kur? Lai pastāvētu un radītu sev darba iespējas, bet, galvenais, lai atkal pievērstu sabiedrisko domu materiālās dzīves profesijām, tika nolemts Latvijā atjaunot Amatnieku brālību.

- Latvijas Kultūras fonda Amatnieku brālība ir sabiedriska organizācija ar pašpārvaldes tiesībām, kas apvieno visu amatu lietpratējus, meistarus un interesentus aktīvai darbībai amatu prasmes saglabāšanai un nodošanai nākamajām paaudzēm;
- Amatnieku brālība savu darbību izvērš visā republikas teritorijā un sadarbojas ar citu republiku un valstu radniecīgajām organizācijām, lai izzinātu, iepazītu amatu daudzveidību, to saglabāšanas iespējas un izmantošanu;
- Amatnieku brālība ievēro amatu tautisko un etnisko izcelsmi un sociālo nozīmi.

Lēnām, bet noteikti raisās amatnieku vēlme vēlreiz sākt no jauna un sasiet to amata gudrību pavedienu, kas teju, teju draudēja pārtrūkt.

Bieži mums jautā — vai tiešām tehnikas, mehanizācijas, kompjuāterizācijas laikā jūs ticat amatu atmodai?

Šajā gadījumā netiek ņemta vērā kāda svaiga atziņa, ka visas modernās dzīves izpausmes ir tikai metode, līdzeklis. Tā pamatā tāpat ir vajadzīga amatnieka prasme un darbs. Arī visu vadošo ārzemju firmu panākumi balstās uz nevainojamu amatniecības un jaunākās tehnoloģijas vienību.

LKF Spīdolas padome tagad atvēlējusi līdzekļus amatu meistariem, kas ņem mācībā jauniešus. Amatu brālības valde un tās locekļi aicina skolotājus, vietējos kultūras darbiniekus un saimniecību vadītājus veidot apmācības sistēmas, radīt darbnīcas — gan atjaunojot vecās, gan ceļot jaunas, gādāt tām instrumentus un nepieciešamos darbarīkus. To visu vēl var izdarīt. Par to liecina arī mūsu kartotēkas, kurās tagad jau uzskaitīts ap 500 meistaruru un mācekļu

pieteikumu. Bijušajā Amatnieku brālības namā jeb «Mazajā gildē» (1868, arhitekts Felsko) — tagadējā LRAP Kultūras namā top telpas amatnieku centram, tipogrāfijā iespiež biedru kartes, gravieri veido krūšu nozīmites. Vecie meistari kopā ar mācekļiem kaļ instrumentus, sievas auž tautastērpus. Ja vēl izdosies izveidot īstu lauku un pilsētas augstāko amatniecības skolu un varēsīm atjaunot žurnālu «Amatnieks» izdošanu, tad varam uzskatīt, ka darbam būs svētība. Amatu atmodas laiks tuvojas, mums jābūt tam gataviem!

Latvijas Kultūras fonda ziņojums. Gandrīz pēc pusgadsimta ilgā pārtūkuma atkal sapulcējās amatnieki. Jaunie un vecie — tie kuri prot, un tie kuri savu prasmu grūti apgūst. Vieni vīri veltās darīt sev praktiski lietādas. Tikal — kā un kur? Lai pasāvētu un radītu sev darba iespējas, bet galvenais lai atkal pieņemtu sabiedrisko domu materiālas daļes profesijām. Latvija atjauno Amatnieku brālību.

Latvijas Kultūras fonda Amatnieku brālība ir sabiedriska organizācija ar pašpalīdzības nosaukumu, kas apvieno vīrus, kuriem ir praktiska, mākslinieciska un zinātniska aktivitāte darbībā, kuriem ir prasmes sagādāt un nodrošināt nekārtainu pasākumu.

Amatnieku brālība savu darbību izvērš visā republikā, lai veicinātu sabiedrisko un kultūras dzīvību un veicinātu tautas ekonomisko un sociālo labklājību. Tās darbības jomas ir: izstrādāt un īstenot tautsaimnieciskās un sociālās pasākumus, veicināt tautas kultūras un mākslas attīstību, nodrošināt tautas materiālo un morālo labklājību.

Amatnieku brālība veido amatniecības un tautsaimnieciskās un sociālās pasākumus, veicināt tautas kultūras un mākslas attīstību, nodrošināt tautas materiālo un morālo labklājību.

Amatnieku brālība veido amatnieciskās un sociālās pasākumus, veicināt tautas kultūras un mākslas attīstību, nodrošināt tautas materiālo un morālo labklājību.

Amatnieku brālība veido amatnieciskās un sociālās pasākumus, veicināt tautas kultūras un mākslas attīstību, nodrošināt tautas materiālo un morālo labklājību.

Amatnieku brālība veido amatnieciskās un sociālās pasākumus, veicināt tautas kultūras un mākslas attīstību, nodrošināt tautas materiālo un morālo labklājību.

Rīgas bruģa likteņi

Rīgā par senajiem gadsimtiem stāsta ne tikai ēkas, bet arī ielas un ieliņas, pa kurām ejam, laukums, kuru pārejam, pagalmiņš, kurā ieejam, — tā ir pilsētas daļa, kas atrodas mums zem kājām. Rīgas bruģis. Katrā vietā tas viz savā krāsā, savā rakstā. Pelēkā, sarkanīgā, zaļpelēkā... Kaltais bruģis — ielās, apaļais — ielās un pagalmiņos. Likts skujiņā, gareniski vai vēl kādā citā rakstā.

«Ja ņem Iekšriģu, tajā nav nevienas ielas, kur es nebūtu strādājis,» pirms gadiem trim teica Pēteris Romančuks, ilggadējais Rīgas bruģeris. Bet toreiz rakstu par viņu, tāpat kā par dažu citu veco amatnieku, viņu «biogrāfijas» dēļ nepublicēja.

Tagad varu tikai atkārtot Tramvaju un trolejbusu pārvaldes sekretāres teikto: «Pēteris Romančuks dzimis 1921. gada 25. janvārī. Atbrīvots no darba 1987. gada 14. martā. Kā miris.»

Aizsaulē aizgājis pēdējais Rīgas bruģeris, kurš strādājis jau pirms 1940. gada. Esam nokavējuši. Palicis aparāds Meistaram un pašu sirdsapziņai. Mūsu tautas amata vēsturei. Tomēr meistara pašais stāstījums par savu amatu turpina dzīvot.

«Rīgā iebraucu, būdams septiņpadsmitgadīgs puika, un no 1938. gada, izņemot ziemas un kara laiku, strādāju par bruģeri.» Tēvs gan bijis galdnieks, bet Pēteris pārņēma vectēva profesiju, kurš bijis tik labs bruģeris, ka ticis aicināts no Rēzeknes uz Pēterburgu bruģi likt. Kad Romančuks sāka strādāt, «toreiz būvvalde darbus deva būvuzņēmējam, bet tas — mums. Maksāja labi! Pa 500 latu mēnesī saņēmām.» Jaunie, stiprie puīši strādāja pa 10—12 stundām dienā un amatu apguva. «Puika var iemācīties visu, ja vien grib. Ne jau es viens, daudzi tā strādāja. Strādāju pie būvuzņēmēja Osipova, kurš arī pats bijis bruģeris.» Pēteris Romančuks strādājis «pa visu pilsētu». Viņš lika Latviešu sarkano strēlnieku laukuma kvadrātus un tādas pašus arī Latvijas KP CK ēkas priekšplāna laukumā.

«Bruģis ir mūžīgs. Nenobraucams. Asfalts pie lielas kustības,

tādas kā Leņina ielā, pēc trim četrām sezonām beigts! Ielu bruģēšanai pārsvarā izmantoti kaltie bruģakmeņi, kurus ieveda no Zviedrijas. Tie dārgi pirkti. Latvija maksāja ar liniem, bekonu, sviestu. Pēc kara preču stacijā stāvēja ešelonī ar bruģakmeņiem, bet tagad neieved. Vēl no Karēlijas veda melnos kaltos akmeņus. Ar tiem pats bruģēju posmu Lāčplēša ielā no Frunzes līdz Abrenes ielai.» (Šis melnais nespožā bruģa posms, palāpīts ar apaļajiem akmeņiem, tur ir arī vēl tagad.) «Melnos likām arī Maskavā, Sarkanajā laukumā. Tie ir cietāki nekā zviedru, bet ceļam vajag cietus! Tas bija ap 1949. gadu, kad tur likām. Trīs gadus braukājām uz Kremli, bruģējām pie Mauzoleja, Kremļa iekšējo teritoriju, pie Ieroču palātas. Un visur — Karēlijas melnie. Var jau būt, ka tie bruģeri, kuri tur strādāja, vēl ir dzīvi. Mēs tur bijām no Tramvaju un trolejbusu pārvaldes, no Aizkarpatiem, no Igaunijas. Visi veči palikuši...» Meistars atcerējās slavenos Rjazanas bruģerus. Bijis tāds Grigorjevs. Braucis strādāt uz Rīgu, te arī palicis.

Kopā ar 5—7 kilogramu smago āmuru, ar kuru vismaz 3—4 reizes jāuzsit pa katru akmeni, dienā jāpārcilā līdz 50 tonnām kravas. Un roka jāiesit, kā saka bruģeri, un arī labam acumēram jābūt.

Bruģeris Romančuks bija ne tikai labs amata pratējs, bet arī izglītots cilvēks. «Protu poļu, vācu, čehu valodu. Igaņu — ne. Vācu jau skolā mācīja, vēl pašam jāpiestrādā... Mani maisā neiebāzīsi!»

Strādādams Ceļu, vēlāk arī Tramvaju un trolejbusu pārvaldē, Meistars visu mūžu veidojis Rīgas ielas, laukumus, pagalmus, caurbrauktuves; pratis dažādus iekļājuma paņēmienus, kopā ar amata brāļiem rūpējies par savlaicīgiem remontdarbiem. Tomēr viņā nedzisa sāpe par nesaimnieciskumu. «Ne tikai šos apaļos,» meistars rāda uz starpsliežu bruģakmeņiem Maskavas ielas gabalā, kur tolaik strādāja, «bet arī kaltos, no Zviedrijas ievestos, ar tehniku sabēra mašīnās kopā ar visām smiltīm un aizveda. Ceļu nolīdzināja un ieklāja asfaltu. Arī viss Ganību dambja bruģis tā aprakts. Veda arī uz Biķernieku mežu. Bet tā tak liela vērtība!»

Bruģerus pazīst un bruģa likteni pārzina Eduards Malnačs, jo 35 gadus nostrādājis Ceļu pārvaldē. «Pirms kara strādāja bruģeri Osipovs un Krumholds. Rīdzinieki. Malači bija. Vella pulveri.» Un atkal — bija...

«Vēl brauca no Latgales — Terentjevs, Bogdanovs un citi pelnīties sezonas darbos. Pelnīja ļoti labi, piecos mēnešos sapelnīja visam gadam. Toreiz būvvalde bruģerus meklēja. Osipovs vēl līdz sešdesmitajiem gadiem strādāja.»

Lielas naudas pelnīja arī krāvēji, grāvrači, bet tik daudz kā bruģeri — neviens. Ja jau būvuzņēmēji maksāja tik lielu naudu, tad tā bija prestiža profesija. «Toreiz prestižs visiem amatiem bija. Ja labi strādāja,» teica P. Romančuks. «Bruģeris strādāja ar palīgiem. Tie ņēma ārā veco grunti, pienesā klāt jauno. Pienesā arī akmeņus un granti. Lai ūdens sūktos bruģī iekšā, bija vajadzīga drenējošā

gruntiņa. Palīgu uzdevums — izšķirot akmeņus pēc izmēriem turpat uz vietas: apaļajiem jābūt visiem viena diametra, kaltajiem jeb rindakmeņiem — viena platuma, 14—16 cm. Garums nav tik svarīgs, jo šuvēm šķērsvirzienā nav jāsakrīt, bet jāiet pamīšus.» Meistars bruģakmeņus tikai ieklāja.

Brūģis ne tikai pareizi jāieklāj. Tas arī jākopj. Ja bruģis apaug ar zāli, tas nozīmē, ka to nelieto. Bruģstarpas agrāk nedrīkstēja aizaugt! Bruģstarpu šuves iztīrīja, piebēra ar granti, atkārtoti pieslaucīja, laistīja.

Toreiz strādājuši, kā kārtīgam amatniekam pierasts, — jau no sešiem ritā līdz tumsai klaukšķinājuši pa Rīgu ar āmuriem. Tāpat strādāja vēl arī piecdesmitajos gados. Pēc skaņas varēja atrast! Taču jaunie tā negrib! Kad akmens ielikts, tas ar mazu metāla blieķi jānoblietē — jāuzsit uz katra akmentiņa! Pirms kara vēl divatā ar lielu koka āmuru pēc tam uzsita. Tagad reizēm uzlaiž pa virsu ar motorveltni.

Pēc 50. gadiem bruģera prestižs strauji krīt. Amatu vairs negodāja, un amatnieks tika aizmirstībai nodots... Ja 50. gadu sākumā Rīgā strādāja ap 50 bruģeru, tad, sākoties 1980. gadam, bija palikuši tikai viscentīgākie — V. Aļošins, P. Solovejs, G. Jeršovs, bet no pirmskara tā sauktajiem cunftes bruģeriem bija vairs viens vienīgs — Pēteris Romančuks.

Pasliktinājās darba apstākļi, bija jāstrādā ar sliktu — netīru materiālu, mainījās attieksme pret bruģeriem un viņu darbu. Bruģerus necienīja, darbu neapmaksāja. Ja pirmskara bruģeris, sezonā intensīvi strādājot, darba dienā nopelnīja no 10—25 latiem, tad, sākoties 50. gadiem, dienas izpeļņa bija tikai 10—12 rubļi, mēnesī 250 vai 260 rubļi. «Tīrais izsmiekls pie tāda darba,» tālaika nopelnīto vērtē bruģeri.

«Labu bruģeru trūkst. 1965. gadā noorganizējām divdesmit piecu cilvēku grupu, aicinājām mācīties. Atnāca daudzi, bet Rīgā palika tikai Pēteris Solovejs, Valerijs Aļošins, labs meistars, arī Mihails Morozs. Visi strādā vēl tagad. Pārējie izklīda. Visi gribēja tikai ar kaltajiem akmeņiem strādāt — ātrāk iet, nepatika darbs zem klajas debess, radikulīti...»

Pirms kara bruģeris katru dienu nobruģējis līdz 30 kvadrātmetru. Tas nav maz. Rīgā bijuši kādi 30 bruģeri, tātad dienā no jauna uzlikts ap 1000 kvadrātmetru bruģa. Toreiz būvvalde nelika ielas uzlauzt kā tagad. Vispirms saveda kārtībā komunikācijas, tad bruģēja. Visvairāk centru, netika aizmirstas arī nomales. Toreiz bruģi ieklāja, vadoties no ekonomiskiem apsvērumiem. Kaltais akmens ir ļoti dārgs, bet apaļo laukos kala akmeņkaļi, tāpēc ielām tikai divas joslas bruģēja no kaltajiem, bet notekas — no apaļajiem. Tērbatas ielā gan no notekas līdz pat asij — visi kaltie. Dzirnauvu ielā un citās šķērsielās tikai divām joslām kaltie, piebruģis — no apaļajiem. Lai izveidotu krāsu laukumus, akmeņi jāšķiro. Laukumā

pie pils — visi sarkanie, arī pie Strēlnieku muzeja, bet šai vietai akmeņi ņemti no Daugavpils un Ogareva ielas, kur tagad asfalts.

«Bet cik daudz tonējumu Doma laukumā un Stučkas ielā! Raibs kā dzeņa vēders. Tā nedrīkst būt!» neapmierināts raizējās P. Romančuks. «Te ieklāti nešķiroti akmeņi. Kādi Bukultos iekrauti, tādi izgāzti ārā.» Bruģeri pavirši strādājuši, lielo rubli dzenot, tādus pašus nešķirotus klājuši tik iekšā! Raudzījuši tikai bruģakmens platumu, tonējumam vērību nav pievērsuši.

«Bruģa raksts bija atkarīgs no uzņēmēja gaumes un prasības. Viena labi bruģēta iela, kā Stučkas iela, stāvēs vēl tikpat ilgi, kā stāvējusi.»

Inārs Brūveris, Rīgas ceļu pārvaldes akmens seguma ceļu remontieciņķa priekšnieks, papildina: «Vienai ielai visā garumā jābūt vienā krāsā, vienā akmeņu platumā, vienā ritmā. Seguma prasības atkarīgas no transporta veida, tā apriepojuma.»

Pirmie Rīgas bruģa likvidēšanas darbi sākušies ar Komjaunatnes krastmalas asfaltēšanu no Gorkija ielas līdz 13. janvāra ielai. 1955.—1957. gadā noasfaltēta arī Ļeņina iela posmā no Gaisa tilta līdz pilsētas robežai, kur agrāk bijis rindakmens. Arī bijušo Kaļķu ielu — Ļeņina ielas sākuma posmu un Veidenbauma ielas skaisto bruģi noasfaltēja visā garumā. K. Marksa ielā nenosfaltēts palicis posms no Ļeņina līdz Stučkas ielai. Sešdesmitajos gados ar asfaltu pārklāja Ganību dambi. Tiklīdz vējš bija no jūras, ūdens pa rīdziņām nāca augšā, dambis noplūda un pa bruģi nevarēja braukt. Pilsētas saimnieki ielika lietusūdeņu novadīšanas kanalizāciju un noasfaltēja.

1967. gadā Vecrīgai piešķirtais valsts aizsargājamā objekta statuss tomēr visu tās bruģi saglabāt nav spējis.

«Bruģi pret asfaltu mainija tādēļ, ka asfalta segums tomēr augstvērtīgāks,» saka E. Malnačs, «tas ir 1. klases segums, turpretī kaltais bruģis tikai 2. klases, bet apaļais — zemākās klases.»

Lūk, kādēļ dārgi pirktais, mūžīgais bruģakmens pazuda no ielām — to vērtēja tikai kā 2. klases un pat zemākās klases segum! Bet kā tad tā? Zinot, ka neapstrādāta granīta vērtība ir 800—900 rubļu kubikmetrā, tomēr pēc 50. gadiem apstrādāto bruģakmeni novērtēja par 24—26 rubļiem kubikmetrā! Tātad 37,5 reizes lētāk par patieso vērtību. Bet, ja vēl pierēķina akmens apstrādāšanā pieliktā darba vērtību, tad iznāk, ka bruģakmens nocenots vismaz 50 reizes zemāk!

Bruģa meistari sarēķinājuši, ka viens bruģakmens maksā tikpat, cik baltais vai sarkanais ķieģelis, — desmit līdz 12 kapeikas...

I. Brūveris teica: «Asfaltam slavas dziesmas nav ko dziedāt! Tā starpremonta ilgums ir 8 līdz 12 gadi, bet bruģim — 35 gadi. Var arī teikt — beztermiņa, ja labi nobruģēts.»

Bruģakmens vērtējums šāds: «Tas ir dabiskais materiāls —

granīts, nepakļaujas atmosfēras deformācijām. Ļoti izturīgs, nolietojamības pakāpe ārkārtīgi niecīga — var kalpot tūkstoš gadu.»

Kur palika novāktais bruģis? P. Romančuks atcerējās: «Pēc kara to izmantojām kā apmalītes — puķu dobēm parkos, skvēriņos, gar trotuāriem likām rindakmeni, jo betona apmalīšu nebija.

Vislielākā kļūda ir tā, ka izņemto bruģakmeni toreizējais Rīgas ceļu un tiltu trests veda uz krautuvēm Bukultu ielā, kur kādreiz bijusi ap 1 hektāru platībā 3—4 m dziļa izgāztuve, un uz Jelgavas ielu. Šo krautuvi likvidēja, akmeņus kaut kur aizveda. Zēl, ka toreiz nebija noliktavu ...

Kad no Komjaunatnes krastmalas bruģi novāca talcinieki, zaldātiņi, akmeņus iekrāva mašīnās tīrus, bez smiltiņām. Bet kopš 1957. gada tos mašīnās krāva ekskavatori kopā ar visām netīrajām smiltīm un tādus arī aizveda uz krautuvēm. Tur bija puse akmeņu un puse smilšu. Vēl tagad Bukultos kādus metrus divus zem zemes guļ nešķiroti akmeņi. Tā bija vislielākā bruģa traģēdija.»

Simtiem tūkstošu kvadrātmetru bruģa noklāts ar asfalu. Te bruģakmens izlietots šķembu vietā... Uz bruģa uzliets Ganību dambja asfalts. Bruģis ir zem Hanzas, Sarkanarmijas, Avotu, Suvorova, Leņina un citām ielām. Kā teica I. Brūveris, inventarizācijas akts uzskaitītas vairāk nekā trīsdesmit ielas, kurās zem asfalta aprakts bruģakmens.

Neviens nekontrolēja bruģakmeņu nokraušanu. Ja akmeņus ar smilšu piemaisījumu atstāj uz desmit gadiem, tie apaug ar zāli, kokiem. Iet bojā. Pazūd.

Bukultu krautuvē bruģakmeni sabēra slišķņā. Kaut vajadzēja uz cieta pamata.

Ar bruģakmeņiem aizbērts kanāls Sarkandaugavā pie Duntes ielas.

Tresta iecere — akmeņus šķirot — nepiepildījās. Arī pārdot tos nedrīkstēja, jo bruģakmens ir mūsu pilsētas nacionālā bagātība. Bijusi arī doma apaļo bruģakmeni sadrupināt šķembās, taču jāpriecejas, ka tas nav izdarīts. Bet ko iesākt ar kalto, dārgi no Zviedrijas pirktu? Un Malnačs rēķina: viens akmens maksājis vienu latu. Kvadrātmetram bruģa vajadzēja apmēram divdesmit piecus akmeņus. Tātad viens kvadrātmetrs bruģa seguma izmaksājis divdesmit piecus latus.

Neraugoties uz pūlēm izjaukt seno Rīgas bruģi ne ar rokām, bet gan ar ekskavatoriem, tas tomēr, kaut nedaudz, saglabājies. Pirmskara bruģis samanāms dažu ielu nelielos posmos, samērā garā gabalā — V. Lāča ielā. Ipaši jāmin divas ielas. Centrā — P. Stučkas iela ar seno bruģējumu no Kirova līdz Revolūcijas ielai un Pārdaugavā — Liepājas iela, kuru klāj vēdekļveida mozaikbruģis, kas lieliski kalpo visus garos gadus. Mozaikbruģi veidoja, nelielus skal-dītus akmentiņus ieklājot velvveidīgi. Tā skaitījās bruģēšanas augstākā māksla.

«Par Liepājas ielu cīnījāties,» teica E. Malnačs, «jo nebija bruģeru, kas prastu to atjaunot.»

Mozaikbruģa gabaliņš vēl ir Pūpolu ielā, bet ar Spīķeru ielas mozaikbruģi noklāti ap 200 kvadrātmetru starp Komunāru un Raiņa bulvāri pie «Rīdzenes» viesnīcas.

Pirmskara bruģeru vairs nav. Ne Ceļu pārvaldē, ne TTP. Tomēr amats tiek nodots tālāk. To var apgūt vienā vienīgā vietā — Ceļu pārvaldes akmens seguma ceļu remontiecirknī, mācoties no aroda pratējiem, strādājot uz ielām. Ir labi 5. kategorijas bruģeri, bet ļoti labo — tikai nedaudzi.

Pašlaik Ceļu pārvaldē strādā astoņi bruģeri, kuru izpeļņa atkarībā no kvalifikācijas un izstrādātā apjoma ir no 300 līdz 700 rubļiem, un četri mācekļi. TTP ir divi bruģeri, viens mācās.

«Pirmskara bruģa kvalitāti ar šodienas nevar salīdzināt,» teica E. Malnačs. «Toreiz, arī vēl pēc kara, prasīja labu darba kvalitāti un par to arī labi samaksāja. Tagad bruģeru maz, normatīvi tie paši, bet kvalitāte... Ja prasīs kvalitāti — aizies! Strādnieki skatās vienīgi uz to, lai darba norīkojumā būtu ne mazāk par tiem 600 rubļiem, pie kuriem viņi pieraduši.»

Lai bruģera amats atdzimtu senajā, augstajā kvalitātē, E. Malnačs redz vienu iespēju — paaugstināt izcenojumu, lai par 15 kvadrātmetriem bruģa saņemtu 30 rubļus. I. Brūveris atzina, ka pagaidām šis atalgojums nav sasniegts — par 15 kvadrātmetriem apmaksā ir 18 rubļi.

1977. gada 23. decembrī pieņemts Latvijas PSR likums «Par vēstures un kultūras pieminekļu aizsardzību un izmantošanu». Tā 7. pants saskaņā ar 1. pantu par vēstures un kultūras pieminekļiem atzīst arī vēsturiskos centrus, kvartālus, laukumus, ielas, bet 9. pants nosaka: «Vietējo Tautas deputātu padomju izpildkomitejas ar likumu piešķirto tiesību ietvaros nodrošina vēstures un kultūras pieminekļu apzināšanu, uzskaiti, aizsardzību un izmantošanu padomes teritorijā; [...] nodrošina vēstures un kultūras pieminekļu aizsardzības un izmantošanas likumdošanas ievērošanu.»

Likums bija, bet ievērots netika. Pēdējos gados attieksme ir mainījusies. Arī pret bruģakmeni. Tas atgūst savu vērtību un uzraudzību. Tiesa, pamazām un grūti. Lūk, neliels solītis uz priekšu: Bukultu sliksņas vietā veidojas labiekārtota noliktava ar asfaltētiem laukumiem, kur glabāšanā pieņem tikai tīru bruģakmeni, ar smilšu piemaisījumu ne vairāk kā 10 procenti.

Toties liels solis bruģakmens aizsardzībā ir 1989. gada 9. februārī Valsts kultūras komitejas apstiprinātais «Komisijas slēdziens bruģakmens vērtības noteikšanai», kurā teikts: «Ņemot vērā kombināta «Māksla» un uzņēmuma «Granīts» kalkulācijas, bruģa kultūr vēsturisko vērtību un bruģakmens lielos zudumus pēdējos gados,

a) novērtēt bruģakmens vērtību naudas izteiksmē:

1 gab. 24—26×16×16 cm — maksā no 12 līdz 16 rbļ.,

1 gab. — 8×8×8 cm — maksā 8 rbļ.;

- b) noteikt, ka bruģakmens pielietojams tikai ielu bruģēšanai kultūrvēsturiskā vidē.»

Brūga postīšanas un izvazāšanas gadījumos aktīvi jārikojas izpildkomitejām. Ja tās klusēs, tad vainīgos nodot prokuratūras rīcībā ir Valsts vēstures un kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas pienākums.

Pēc Ceļu pārvaldes tehniskās inventarizācijas datiem: 1940. gadā Rīgā bruģēto ielu platība bija 1 635 600 m². Laikā uz 1988. gada 1. janvāri bruģēto ielu platība ir 656 700 m². (Pazudis 1 miljons kvadrātmetru.)

Vecrīgā uz 1988. gada 1. janvāri vēl palicis 60 839 m² brūga. Minētie skaitļi liecina par attieksmi pret bruģi četrdesmit astoņu gadu laikā, kā arī to, ka «Komisijas slēdziens bruģakmens vērtības noteikšanai» pieņemts pašā pēdējā brīdī.

INGRĪDA RUMBĒNA

Lai atdzimst ērģeļu balsis

Nevienu latvieti nav pārņēmusi laimes sajūta, redzot mūsu sagruvušās viensētas, nevienu, pat vispārliecinātāko ateistu, nevar pārņemt laimes sajūta, redzot izpostītās Latvijas baznīcas, viņu sagrauto arhitektūru, izlauptās ērģeles, sapostītos kokgriezumus.

I. Ziedonis

Daudz, gaužām daudz šais gados, gadu desmitos ir izpostītas baznīcas, unikāli arhitektūras un mākslas pieminekļi, savas balsis zaudējušas ērģeles. Līdz šim atsevišķi entuziasti pašai dziedīgi pūlējušies gan apsekot ērģeles, gan arī centušies instrumentus labot.

Savu brīvo laiku šim darbam ziedojuši komponisti Aivars Kaļējs un Romualds Jermaks, ērģelnieks Tāļivaldis Deksnis, ērģeļu meistars Gunārs Dālmanis (tagad jau kooperatīva «Latvijas ērģeles» vadītājs), Doma ērģeļu meistari Andris Misiks, Aldis Balodis, Gvido Ādamsons, Arnis Šimsons. Meistaru spēkiem savulaik atjaunotas Valmieras Sīmaņa baznīcas ērģeles, viņi piedalījušies arī Doma ērģeļu restaurēšanā.

1988. gada 4. jūnijs — vēsturiska diena, kad pulcējās ne tikai šie minētie speciālisti, bet arī daudzi citi ieinteresēti cilvēki, lai Latvijas Kultūras fonda ietvaros veidotu Ērģeļu centru. Par savas darbības galveno mērķi viņi izvirzīja rūpes par Latvijas ērģeļu uzturēšanu, kopšanu un atjaunošanu, par ērģeļmūzikas propagandu, lai savu skanīgumu atgūtu visi 250 republikā esošie instrumenti. Propaganda centru apņēmas vadīt Ilma Grauzdiņa, ērģelnieku apvienību — Tāļivaldis Deksnis, ekspertu komisiju un ērģeļmeistaru apvienību — Andris Misiks.

Ekspertu komisija saņēmusi uzaicinājumus apsekot instrumen-

tus, lai novērtētu to stāvokli, aplēstu nepieciešamos remontizdevumus. Realitāte liecina, ka praktiski nav ērģeļu, kurām nebūtu vajadzīgi lielāki remontdarbi. Ievērojamas summas (15—30 tūkstoši rubļu) nepieciešamas, lai restaurētu Cēsu Sv. Jāņa baznīcas, Valmieras Sīmaņa baznīcas, Ugāles, Saldus un citu baznīcu instrumentus.

Tautas atmiņa vēl glabā postījumu vēsturi. Valsts iestāžu aizsegā, to vienaldzības mudināti, rikojās vandaļi. Stāsta Rundāles pils muzeja direktors Imants Lancmanis:

— Mēs, zinātnieki, sākām darboties 60. gadu vidū, tas notika pēc baznīcu gandrīz vai piespiedu atsavināšanas. Katrā objektā, kur draudzes vairs nebija, ērģeles izrādījās tikpat kā pilnīgi izpostītas vai tika postītas. Diemžēl tas turpinājās arī vēlāk un turpinās joprojām... Visvairāk sirds sāp par Lestenes baznīcu, kur visai iekārtai bija tikpat liela vērtība kā altārim, milzīgajam ērģeļu prospektam. Viss kopā — grandiozs mākslas darbs. Turklāt šīs ērģeles, kā visiem zināms, ir minētas legendās, tās iegājušas latviešu teikā. Arī Vānes baznīcā, Suntažu, Rojas, Jaunsātu, Vecsātu, Baldones baznīcā stabules mētājās pa grīdu vai, teiksim, bija izsviestas pa logu. Tas viss piederēja pie pamesto baznīcu panorāmas.

Imants Lancmanis uzskata, un mēs visi tam pievienojamies, ka Lestenes baznīca un ērģeles ir jāatjauno. Kolhoza «Lestene» kolektīvam gan vajadzētu graudu kalti pārvietot. Normālam cilvēkam tas ar prātu nav aptverams, ka vienā no unikālākajām Eiropas baznīcām iekārtota... kalte.

13. jūlijs — pirmais labdarības koncerts, kura līdzekļi domāti Latvijas ērģeļu atjaunošanai. Rundāle. Eduards Rozenštraus un vokāli instrumentālais ansamblis «Salmi». Sirmis komponists atcerējās, ka pirmo dziesmu sacerējis, izmantojot nelielu harmoniju. Meistara vēlējums:

— Lai iegūtie līdzekļi sekmē Lestenes ērģeļu atdzimšanu!

Koncertu cikls — «Sasaucas Latvijas ērģeles» — aizsākās 1988. gada augustā ar koncertiem Valmieras, Dubultu un Kuldīgas koncertzālēs. Tā bija senu koncertdzīves tradīciju atdzīvināšana baznīcās, kuras vēl darbojās. Tāpat kā visās kultūras zemēs, arī Latvijā pirms pusgadsimta baznīcās notika regulāri koncerti. Pirmās jau ieskanējušās Cēsu Sv. Jāņa baznīcas un Gārsenes luterāņu baznīcas ērģeles. Plašu tautas atsaucību gūst turpmākie koncerti Tukuma, Alūksnes, Jaunpiebalgas, Talsu, Engures, Velēnas, Drustu, Slokas, Edoles, Popes, Ugāles, Saldus un citās luterāņu konfesijas baznīcās. Ērģeļmūzikas koncerti Ziemassvētkos. Ir apbrīnojama mākslinieku atsaucība, pat pārvarot ievērojamas ceļa grūtības un citas neērtības.

Maz pamazām krājas līdzekļi Ērģeļu centra kontā. Pirmie piecdesmit tūkstoši. Daudz vai maz?

Iecerētā veikšanai — krietni pieticīgi. Ar šādu līdzekļu apjomu

strādājot, nepieciešami vismaz simts gadi. Bet vai tad būs palicis pāri kaut kas vēl labojams?

Uz Ērģeļu centra lūgumu palīdzēt Latvijas Kultūras fonda prezidijs atbildēja atsaucīgi. Papildu līdzekļi tiks piešķirti. Turpretī Latvijas Kultūras komiteja bija krietni atturīga. Varbūt Kultūrprogrammā līdz 2005. gadam kaut neliela naudas summa tomēr būs atvēlēta arī ērģeļu sakopšanai un atjaunošanai?

Problēmu un risinājumu ir daudz. Kaut vai, piemēram, ērģeļbūves darbnīcas izveidošana, sava muzeja un zinātniskā centra veidošana ar fonotēku un bibliotēku.

Esam ceļa sākumā. Tā veiksmi vai neveiksmi noteiks mūsu kopīgs, neatlaidīgs darbs un tautas apziņa par tā nepieciešamību.

«Visu leļļu diena» — pirmais sarīkojums ar šādu devīzi notika 1987. gada nogalē Rīgā, Anglikāņu baznīcā. Nākamais — Tukuma rajona Šlokenbekas pilī gaidīja «Visu, kas lido». Bet trešais sarīkojums 1988. gada 17. un 18. decembrī pulcināja bērnus, kuri bija paņēmuši sev līdzī pašdarinātas maskas. Šo sarīkojumu centrā ir jauno mākslinieku grupa, kas veido LKF rotaļlietu salonu, kura galvenais uzdevums dot iespēju iegādāties savdabīgas lelles, spēles, klucīšus, arī nelielas glezniņas bērniņstābām, tāpat visu to, kas rosina fantāziju.

INESE ZANDERE

Gunāra Janaiša foto

Šlokenbekas pantiņi

1988

LIETUSPUTNS VIJ LIGZDU

Tumšzilu mākoņu spārni,
Varavīkšņotas spalvas —
Lietusputns lidinās
Augstu virs manas galvas.

Nu viņš ir atkal mājās!
Pirmās pilītes noviz —
Nolaidīsies un sētvidū
Savu ezeru novīs...

DZIESMIŅA PAR LEĻĻU KĀJĀM

Kājas — mājas, kājas — mājas,
 Leļļu kājas nāk no mājas,
 Kurā lellēm labi klājas,
 Un no tādas labas mājas
 Pricīgi nāk leļļu kājas.

Kājas — mājas, kājas — mājas,
 Tomēr dažas leļļu kājas
 Surpu nāk no tādas mājas,
 Kurā lellēm slikti klājas,
 Un no tādas sliktas mājas
 Bēdīgi nāk leļļu kājas.

Kājas — mājas, kājas — mājas,
 Kā tur tavām lellēm klājas?
 Kājas — mājas, kājas — mājas,
 Kādas mājas, tādas kājas...

LELLES RADURAKSTI

Tik daudz radinieku,
tik liela mana dzimta!
Mīt pogu kārbā podziņas —
vismaz pusotra simta,
un salocīta atvilktnē
guļ vecā balles kleita —
es esmu gabaliņš no tās,
gandrīz kā pašas meita!
No vectētiņa kamola
man tikai brūnie mati.
Es visiem radiem līdzīga,
bet lelle — viena pati.
Ir viena radiniece man
par visiem vairāk tuva.
Un tā ir tava māmiņa,
jo viņa mani šuva.

KO BALONI AIZNES LIDZI?

- Sveicienus citiem bērniem.
- Amerikāņu spiegu . . .
- Lietusputniņa spalvu.
- Garu diegu!
- Manas lellītes buču.
- Spoka nopūtu skaļu.
- Šlokenbekas kļavas
lapiņu, slapju un zaļu.

Taisnība visiem jums
un tomēr nav nevienam.
Baloniem līdzī uz Rīgu
aizlido Leļļu diena . . .

PSRS Kultūras fonda Mazo tautu padomes sēdē 1988. gada 17. oktobrī bija aicināti piedalīties arī pārstāvji no Latvijas Kultūras fonda Lībiešu padomes. Apsprieda mazo tautu garantijas, PSRS Valsts Statistikas komitejas un Iekšlietu ministrijas darbiniekiem klātesot. Piedalījās Čigānu, nogaju, karaīmu (Krimas un Lietuvas), Krimas taifāru, vepsu tautu pārstāvji. Par dzirdēto savos iespaidos dalās Latvijas Kultūras fonda Lībiešu kultūrpētniecības padomes loceklis

ILMĀRS MEŽS

Mazo tautu padomes sēde Maskavā

Vispirms sēdē izraisījās debātes par to, pēc kādām pazīmēm tauta pieskaitāma pie mazajām tautām. Vai to var noteikt pēc pārstāvju skaita vai autonomijas pakāpes? Pirmajā gadījumā grūti noteikt skaitlisko kritēriju, otrajā — autonomija praktiski maz ko nozīmē (uzskatāms ir nogaju piemērs, kad autonomija neaptver visu tautu). Jautājums palika atklāts.

Apspriedām karaīmu tautai veltītas brošūras manuskriptu un nolēmām, ka tas vēl papildināms ar ziņām par Lietuvas karaīmiem. Par viņiem spilgti pastāstīja filozofijas zinātnieci kandidāte Halina Kobeckaite (Karaīmu biedrības priekšsēdētāja Lietuvas Kultūras fondā). Kopskaitā nepilni 400 Lietuvas karaīmi ir ieinteresēti savas valodas un kultūras saglabāšanā.

Lielu iespaidu atstāja nogaju inteliģences ziņojums par to, cik kritisks ir nogaju bagātās nacionālās kultūras stāvoklis. Var atgādināt, ka nogaji pieder tjurku valodu grupai, kopskaitā apmēram 60 000 cilvēku, kas dzīvo dažādās vietās — Stavropoles novadā, Dagestānas APSR, Čečenijas-Ingušijas APSR un citur. Kādreiz varenajai tautai šodien vairs praktiski nav savas autonomijas. Dzīvesvietās mācības pamazām pāriet krievu valodā. Tiek pieņemts, ka tā paver jauniešiem lielāku perspektīvu. Tomēr dzīve pierāda pretējo — inteliģentu skaits, ko deva divi izlaidumi (1958—1960), kad skolēni bija mācījušies dzimtajā valodā, ir lielāks nekā no pārējiem šīs pašas skolas izlaidumiem (1961—1981) visos divdesmit gados, kad mācības vairs notika tikai krievu valodā.

Var būt, ka arī Latgalē tik krass inteliģences trūkums ir tieši tāpēc, ka tur strauji samazinās latviešu plūsmu skaits skolās? Krāslavas rajona Svāriņu, Bērziņu, Šķeltovas un Andzeļu ciemos latviešu ir absolūtais vairākums, taču nav vairs latviešu skolu, pat ne klašu, kurās pirmajos skolas gados bērni varētu mācīties latviešu valodā (!). 1986. gadā Ludzas rajona Rundēnu vidusskolu beidza pēdējie, kuri te mācījās latviski. Līdzīga tendence vērojama Latgales

lielākajā daļā. Ciemos, kur latvieši ir mazākumā (un tādu ir ap četrdesmit), bērniem praktiski nav iespējams pirmos izglītības pamatus gūt savā dzimtajā valodā.

Pievērsot Valsts Statistikas komitejas uzmanību mazo tautu uzskaites problemātikai un specifikai, senas lībiešu dzimtas pēctece vēstures zinātnu kandidāte Ieva Neilande atcerējās gadījumu, kad tautas skaitītājs, kurš nesaprata latviski, arī pēc sikiem lībiešu Ērenštreitu ģimenes paskaidrojumiem veidlapā ierakstījis — «lietuvieši»! Savukārt Iekšlietu ministrijas pārstāvim tika lūgts ņemt vērā, ka no vairāk nekā simts lībiešiem tikai mazāk par desmit cilvēku spēja izkarot sev ierakstu pasē — «lībietis». Pārējiem spēka un cerību pietrūka. Tik ārkārtīgi sarežģītas prasības bija izvirzītas šiem cilvēkiem, lai pierādītu viņu piederību mazskaitliskajai tautai, par kuru patiesībā arī informācijas tikpat kā nebija. Lībiešu padomes pārstāvji iepazīstināja klātesošos ar lībiešu (pašnosaukums — *livlist*) piederību somugru valodu saimei, radniecību ar igauņiem, votiem, somiem, ižoriem, karējiem, vepsiem (visiem Baltijas somugru piederīgajiem).

Pēc otrā pasaules kara lībiešu kultūras attīstība tika pārtraukta, skolās valodu vairs nemācīja, pamazām paši sāka kaunēties no savas valodas. Centralizācija iznīcināja mazās ostas, pierobežas zona liedza iespēju zvejojot jūrā, cilvēki nelielajos ciemos zaudēja darbu un no tiem aizgāja. Tika palaista garām pēdējā izdevība, kad ar radikālu atbalstu lībiešus un viņu valodu vēl varēja saglabāt. Notika pretējais — 1979. gada tautas skaitīšanā lībiešu tautu vairs neuzskaitīja, lai gan orientējoši lībiešu skaitu varēja vērtēt ap simtu. Tagad, pēc igauņu profesora E. Veri aprēķina, lībiešu valodu vēl prot pārdesmit cilvēku.

Lībiešu kultūras un valodas pētniecības centrs ir Tartu universitāte un Igaunijas PSR Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūta somugru valodu sektors. Par radu tautas valodu interesējas arī somu zinātnieki.

Konsultējoties ar igauņu speciālistiem, Latvijas Kultūras fondā izveidota Lībiešu kultūrpētnieciskā padome. To vada Tartu universitātes absolvente jaunā somugru speciāliste Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas aspirante Kersti Boiko. Padomes uzdevums — sekmēt lībiešu kultūras materiāla atgriešanos sabiedrības apziņā. Saskaņā ar padomes programmu izdarīti videoieraksti, dokumentējot pēdējos lībiešu valodas pratējus. Latvijas Kultūras fondā tie pieejami gan zinātniskiem, gan populāriem nolūkiem. Tagad, kopš Latvijā atjaunota Lībiešu kultūras savienība, beidzot paveras iespējas lībiešu kultūrai atdot to parādu, kas tik stipri jau iekavēts. Tāpēc galveno uzmanību šobrīd veltām visiem iespējamiem pētījumu ceļiem un avotiem, lai lībiešu kultūras mantojums atgrieztos mājās, lai šeit, lībiešu zemē, mēs varētu uzzināt kaut daļu no tā, ko par viņiem zina citas somugru tautas.

Lībieši Latvijas teritorijā

Lībiešu valoda skan jau apmēram 5 tūkstoši gadu. Pirms baltu ciltīm šo zemi apdzīvoja Baltijas somugri. Lībieši ir Baltijas somugru pēcteči Latvijas teritorijā.

Mūsu ēras pirmajos gadsimtos bija pieci lībiešu novadi — Ziemeļkurzeme, Daugavas un Gaujas novads, Metsepole un Idumeja.

Daugavas lībieši dzīvoja no upes grīvas līdz Aizkrauklei ar centru Daugmales pilskalnā.

Gaujas lībieši dzīvoja ap Siguldu, Krimuldu, Turaidu.

Idumejas un Metsepoles novadi stiepās gar jūras līča Vidzemes piekrasti līdz Igaunijai ziemeļos un Gaujai — austrumos.

Kurzemē somugru ciltis senāk apdzīvoja ne vien tās ziemeļdaļu, bet arī vidieni, atstādamas tur daudz somugru izcelsmes vietvārdu. Kurzemē robeža starp kuršiem un lībiešiem nebija izteikta. Ilgāku laiku kopā dzīvodamas, somugru un baltu ciltis pamazām sakusa, liecību par šo procesu atstādamas tāmnieku dialektā.

Tāmnieku jeb lībiskā dialekta iezīmes vēl šodien sadzirdamas arī Limbažu rajona jūras piekrastes veco iedzīvotāju valodā.

Par kuršu un lībiešu sakariem un kultūru mijiedarbību liecina arī arheoloģiskie izrakumi un vēsturē lietotais apzīmējums «kuroni-zētie lībieši».

13. gadsimtā visā Kursā, izņemot ziemeļdaļu, jau dzīvoja kurši. Lībieši kā etniskā grupa saglabājās šaurā joslā gar Ziemeļkurzemes piekrasti (kopš 18. gadsimta — no Melnsila līdz Lūžņām).

Vidzemes lībieši bija pirmie, kas saņēma krustnešu triecienus. Cīņās tika krietni izpostītas lībiešu apmetnes un zaudēti cilvēki. Vēsturē saglabājušies vairāki jēdzieni, kas liecina par lībiešu nozīmi tajā laikā. 13. gadsimtā vācu iekarotāju līgumā ar kuršiem teikts, ka viņi turpmāk būs pakļauti «lībiešu tiesībām» (1267. gadā ordeņa mestra Otona no Luterbergas izdotie noteikumi, t. i., lēņu

tiesības, ko Vācu ordenis piešķīra ievērojamākajām dzimtām, vispirms lībiešu un pēc tam citos novados). Daugavas lībiešu novadā šīs tiesības bija spēkā vēl 15. gadsimtā.

Lībieši deva vārdu veselai teritorijai, ko daudzus gadsimtus tā arī sauca — «Livland».

Lībiešu cilmes vietvārdus var pazīt pēc izskaņām *-aži, -kila* (līb. val. *kila* — ciems, tāpat kā *igauņu*), daudziem Latvijas vietu nosaukumiem ir nozīmes lībiešu valodā, piemēram, Suži — Jaunciemā vai Sudu purvs pie Siguldas (līb. val. *suž* — vilks, *sudud* — vilki).

Pirmie pārlatviskojās lībieši starp Aizkraukli un Salaspili, tad pamazām arī citi. 1649. gadā P. Einhorns raksta, ka «ap Rīgu citu valodu nerunā kā tikai latviešu».

Latviešiem un lībiešiem postošs bija arī Ziemeļu karš (1700—1721) un lielais mēris (1710—1711). Vidzemē mēra laikā izmira vidēji 62 procenti iedzīvotāju. Rietumvidzemi mēris piemeklēja bargāk nekā Austrumvidzemi. Visvairāk cieta tieši lībiešu apdzīvotie novadi. Trūkst pētījumu par to, cik stipri jau 17. gadsimtā lībieši bija asimilējušies par latviešiem, taču ir pamats domāt, ka Ziemeļu karš un mēris ievadīja lībiešu pilnīgu izzušanu.

Visilgāk Vidzemē lībiešu valoda skanējusi tagadējā Limbažu novadā ap Salacu un Svētcietu. 1846. gadā Svētcietā varēja sastapt cilvēkus, kas runāja vai vismaz saprata lībiski. 19. gadsimtā Vidzemes lībieši pilnīgi sakusa ar latviešiem. Ir atsevišķas ziņas par to, ka divdesmitajos gados Svētcietā «Priecumu» mājās sastapts septiņdesmit astoņus gadus vecs vīrietis, kurš vēl nedaudz pratis lībiešu valodu. Kurzeme no mēra cieta vairāk nekā Vidzeme, sevišķi ziemeļrietumi — tā daļa, ko apdzīvoja lībieši. Mazirbes mēra akmenī (pašreiz atrodas pie «Pakalnu» mājām) iekalts teksts — «Dundagas piekrastē no Jaunciema līdz Zocenei dzīvoja 1600 cilvēku, palika tikai 10». Ārpus šīm robežām vēl paliek lībiešu apdzīvotie Popes muižas jūrmalciemī (Lielirbe, Miķeļtornis, Lūžņas). Ir ziņas, ka Lielirbes ciemā dzīvi palikuši tikai divi cilvēki. Pētījumi apstiprina, ka izdzīvojuši «Galnieku» un «Brandu» māju iemītnieki.

Mēdz teikt, ka daba tukšumu necieš. Kurzemes jūrmalā toreiz dzimstība pārsniedz mirstību. Tad šaurajā zemes strēlē starp mežu un jūru ieceļoja igauņi no Sāmsalas, bija arī ienācēji no citurienes. 18. gadsimta vidū Kurzemes lībiešu ciemī jau atkal bija samērā normāli apdzīvoti. Ienācēji pārlībiskojās. To veicināja arī igauņu tautības iedzīvotāju klātbūtne. Līdz pat šai dienai dzimtas, kuru senčos ir igauņi, visilgāk saglabājušas arī lībiešu valodu.

19. gadsimta vidū Ziemeļkurzemē apmēram divi tūkstoši cilvēku savās ģimenēs sarunājās lībiešu valodā.

Pirmajās skolās, ko jūrmalciemā atvēra 19. gadsimta vidū, lībiešu valodu vēl nemācīja, kaut arī pirmie skolotāji Nika Polma-

nis Košragā un Didriķis Princis Pizē (Miķeļtornī) bija libieši. Arī baznīcās dievkalpojumi notika latviešu valodā. Pēc Krievijas Ģeogrāfijas biedrības ierosinājuma 19. gadsimta vidū pie libiešiem ieradās zinātnieki no Pēterburgas. Ekspedīciju rezultātā tapa nozīmīgi darbi par libiešiem, viņu valodu un sadzīvi. Tika publicēti gan Salacas, gan Kurzemes libiešu valodas paraugi, folklorā, gramatika. Latviešu grāmatniecība var atzīmēt četrdesmit gadu ilgu vēsturi, turpretim pirmās grāmatas libiešu valodā iznākušas tikai pirms 125 gadiem — 1863. gadā Londonā un 1880. gadā — Pēterburgā. Pēc tam bijis vairāk nekā četrdesmit gadu ilgs pārtraukums. 1920. gadā somu valodnieks Lauri Ketunens un folklorists Oskars Lorits, 1921. gadā igauņu etnogrāfs Ferdinands Leinboks sāka vākt libiešu valodas, folkloras un etnogrāfijas materiālus. Igaunijā un Somijā iznāca vairākas libiešu lasāmgrāmatas, Rīgā — divi libiešu kalendāri. Visu šo izdevumu kopīgais apjoms — tikai 260 lappušu! Helsinkos iznāca vēl arī trīs libiešu dziesmu krājumi un Jaunā derība libiešu valodā. Trīsdesmitajos gados (no 1931. g. Jelgavā, 1933.—1939. g. Mazirbē) kādu laiku turpināja iznākt mēnešraksts «Līvli» — kopā izdotas 272 lappuses, 71 numurs. Pēc kara P. Stučkas Latvijas Valsts universitātes Filoloģijas fakultātē sagatavota neliela libiešu tautasdziesmu izlasīte ar skaidrojošo vārdnīciņu. Lībiešu kultūrā zināmu rosību laikā starp diviem pasaules kariem veicināja «Lībiešu savienība» (Līvod It), kas dibināta 1923. gadā. Tai izdevās noorganizēt libiešu valodas stundas, kuras jūrmalciemū pamatskolās (1923—1938) pasniedza viens skolotājs, ar zirdziņu reizi nedēļā apbraukā-dams visas skolas. Savienība rīkoja dažādus svētkus un atceres dienas, kas sekmēja koru, orķestru, kā arī dramatisko kolektīvu darbību.

1923. gada arhīvā ir lieta par priekšlikumu izveidot atsevišķu libiešu administratīvo pagastu, taču Latvijas valdība to noraidīja.

Ar somugru tautu — somu, ungāru, igauņu — līdzdalību, piedaloties arī pirmskara Latvijas Kultūras fondam, Mazirbē uzcēla un 1939. gada augustā atklāja Lībiešu tautas namu. Diemžēl libiešiem tajā pulcēties bija lemts tikai īsu laiku.

Pēc kara libiešu skaits dzimtajās vietās strauji samazinājās — daļa bija aizklīdusi kara ceļos, daļu deportēja. 1935. gada tautas skaitīšanā bija 944 libieši, 1959. gadā tikai 185, no kuriem libiešu valodu prata tikai 87. Vēlāk vairs oficiālo ziņu nav, jo uzskaitāmo tautu sarakstā libiešu nebija. 1989. g. tautas skaitīšanas rezultāts vairāk liecina par savu sakņu apzināšanos, jo valodas pratēju ir maz.

Lībiešu kultūras liesmiņu tagad uztur divi libiešu ansambļi — «Līvlist» (Rīgā) un «Kāndla» (Ventspilī). Lībiešu folkloru popularizē arī «Skandinieki». Vēl ir dažas libiešu ģimenes, kurās skan dzimtā valoda. Tomēr tauta jau ir pazudusi vēstures tumsā. Kādēļ tā noticis?

Lībieši jau sen ir zaudējuši vienotu teritoriju, viņiem nekad nav

bijis savas valsts statusa. Lībiešu valoda nekad nav kļuvusi ne par baznīcas, ne valsts valodu. Jauktajās laulībās lībiešu valodu lielākoties atmeta, pārejot pilnībā uz latviešu valodu. To sekmēja arī sociālās un ekonomiskās attīstības tendences.

Gadu simteņu gaitā lībieši pakāpeniski un nu jau gandrīz pavisam iekļāvušies, pārgājuši latviešos, sajaukdamies ar tiem. Mēs, lībieši, šodien varam dziedāt līdz ar latviešiem:

«Viena zeme, viena mēle, viena dvēsele mūsu!»

Lībiešu valoda, kultūra, zeme — latviešu valodā, kultūrā, zemē, tāpat kā tauta. Un tomēr — ar savām zīmēm, paražām, ar savu pieredzi, izjūtu un izpratni. Lai mēs visi nākotnē būtu ar to bagātāki!

Viņa tevas valoda bija latviešu valoda, un viņš ne par
kas citu ne vēlējis valodu mācīties, lai būtu nāvēnu valodu lielā
valodā, gluži kā viņš pilsētā uz latviešu valodu. To sekmeja ar
svešību un atgānām, kas izvērtības lēnām.

Ļoti ātri viņš sāka mācīties latviešu valodu, un nu jau gandrīz pa
visu latviešu valodu mācījis, sajaukties ar tiem. Mēs
sveicam, ka viņš var mācīties latviešu valodu ar latviešiem.

Latviešu valoda, kultūra, zeme — latviešu valoda, kultūra, zeme,
un tā tā. Un tomēr — ar savu zīmē, parādām, ar savu
svešību, kā viņš mācīties latviešu valodu, kā viņš būtu ar to
būtu.

Latviešu valoda.

Krastā zudušās pēdas

Trīs impulsi.

Pirmais impulss. Nepazīstamā un nepieejamā Kurzemes piekraste, no kuras nāk sauciens, izmisums... pārmetums... kam?

Lūžņa¹, Oviši, Neveja, Vīdale, Vaide...

No kurienes šie vietu vārdi — neizprotami, smeldzīgi? ... Nezināmu likteņu apdvēseļoti. Un jūras — šīs kosmiskās matērijas klātbūtne? Kur, kādā dokumentā vai arhīvā atspoguļota jūrmalas ļaužu spītīgā dzimtā krasta mīlestība? To ļaužu likteņi, kas noturējās pastāvīgā dzīvības cīņā ar nāvi. Neviena piekrastes paaudze nebija atteikusies no šīs cīņas. Tā bija šo ļaužu bezizeja un arī privilēģija, identitāte, neatņemamās tiesības. Tiesības katru dienu atkarot dzīvību. Vai arī ne...

Igauņu salas, piekrasti, senos jūras sirojumus un slavenākos jūrasbraucējus gan apvija leģendas, par kurām varēja izlasīt. Tas bija igauņos.

Pie mums vēsture klusēja, bet tagadne, tiesa, gan aizvien klusinātāk, turpināja sajūsmināties par bagāto zvejnieku kolhozu tāljūras lomiem.

Kartē attālums Ventspils—Kolka bija patukšs, ar retiem apdzīvotības punktiem pie jūras.

Otrais impulss. Lūžņas! Tās pašas, no kurām garāmbraucot aiz autobusa loga varēja redzēt kādreiz apdzīvotās vietas zīmi — uz zemes gulošu jumtu!

Lūžņas, kas atradās vidū starp Ventspili un Talsu rajonu — 30 kilometrus no Ventspils un 30 no Mazirbes puses.

¹ Lūžņa — senāk lietotais ciema nosaukums, kuru tagad sarunvalodā gandrīz pilnīgi aizstājusi daudzskaitļa forma Lūžņas, Lūžņu ciems, kuru arī lietosim turpmāk. — *Aut.*

Jā, tieši no turienes nāca aicinājums — vecais mežsargs raksta sava ciema hroniku! Atbrauciet...

Nebija nemaz tik viegli viņam piekļūt. Autobuss /ja vien gāja/ no Ventspils iziet piecos no rīta. Atpakaļ pusdesmitos vakarā. Jādabū iebraukšanas atļauja pierobežas zonā.

Lai vientuļais sauciens gūtu lielāku atbalsi, meklēju domubiedrus un lieciniekus. Toreiz atsaucās Vaira Strautniece un Valdis Poikāns... Vēlāk arī Andrejs Feldmanis.

Trešais impulss. 1985. gads. Agrs, neaizmirstams rudens rīts, kad, gaismai austot, rasā nobristām kājām no meža iznākam oāzē — trejiem lokiem apjoztā līdzenumā. Zirnekļu tīmekļi, rasas mirdzuma pieliets klajums un rāma dūmu strūkļiņa vidū. Pati māja ir centrs — kā sena pils vieta, ko apjož vairāki žogu loki. Vai tas būtu vien savējiem zināms labirints? Kā gan citādi šī māja būtu tā nosargāta, tik stipra un rūpīgi kopta vispārējās pamestības un posta vidū?

Kārtīgs žogs bija arī ap veco kapsētu — Lūžņu apdzīvotības pēdējo liecinieci. Un tomēr ne pēdējo. Jo, sākot ar mirdzuma pilno agrā rudens rītu, sākās arī mūsu dzīve kopā ar visiem te bijušajiem un vēl dzīvajiem Lūžņu ļaudīm. Par dažām epizodēm mēģināšu pastāstīt.

1984. gads — Lūžņās ir vēl 6 pastāvīgie iedzīvotāji.

1985. gads — paliek 5.

1987. gads — vairs tikai 3...

Plašākais raksts, ko par šīm vietām bija izdevies lasīt, ir 1939. gadā Sabiedrisko lietu ministrijas Tūrisma nodaļas izdotais K. Vanaga «Ceļvedis pa dzimto zemi» (lūdzu saudzēt un glabāt, ja tādu vēl izdodas kaut kur ieraudzīt!).

1982. gadā izdotajā Ventspils rajona apskatā ziņas daudz skopākas. Ko lai dara, ja lieluma tieksmē mazie ceļi, celiņi, takas un atsevišķs cilvēks izrādījies pārāk sīks un nesvarīgs mērogs.

K. Vanags 1939. gadā rakstīja:

«No Mazirbes tūristi pa dzelzceļu var atgriezties atpakaļ uz Talsiem vai arī doties uz Ventspili (mazais «bānītis» visu laiku slīd gar jūras malu), vai arī kājām doties gar jūrmalu uz Pizi, Miķeļbāku, Lūžņu (lielākais lībiešu ciems)...

No Ventspils līdz Mazirbei pa dzelzceļu 64 km. Kājām ejot, jāmin šādas apstājas:

Ventspils bij. sanatorija. Te stāvkrasts, kuru ik gadus sagrauj jūra. Staldzenes zvejnieku ciems, pamatskola, baptistu baznīca, kooperatīvs, Lošu ūdensdzirnavas. (Te vislabāk ieklausīties īsto ventiņu valodā.)

Stāvā jūras nogāze atsedz zila māla slāni. Pa labi aiz dzc. līnijas lielais Bušnieku ezers, Akmeņdziru auto un dzc. pietura, Liepenes zvejniekiems (pamatskola, arī te runā īsto ventiņu

valodu). Pie Liepenes kapsētas vārtiem aug 2 īves. Kupla īve arī Liepā. Jūras krasts pamazām paliek zemāks. Ovišu piekrastes sēkli ļoti bīstami ceļiniekam. No Jaunupes līdz Ovišiem vēl jūrā redz avarējušo kuģu balķu galus (te gājuši bojā somu «Esperansa», zviedru «Ingeborg», latvju «Livonija» u. c.). Jaunupē — koku destilācijas fabrika.

5 km tālāk — Ovišu baltā bāka (36 m v. j. līmeņa, uguns saredzams 16 jūras jūdzes). No bākas tāls skats (kamēr nav bijusi iesvētīta — bākā spokojies). Jūrā ugunskuģis. Glābšanas māja. No Ovišiem uz Rīgu ved tīro jūras granti. Senāk jūra bijusi līdz Rindai. Atkāpjoties tā izskaloja kāpu rindas un atstāja aiz sevis jomas. Pie Rindas augsts kāpu strēķis — Lielais Degums (izdedzis mežs) — senās Joldijas krasts.

Pie Ovišiem ap 40 garākas kāpu rindas, kas apaugušas ar priedēm, starp tām aizauguši meža ezeri. Kāpām īpatni vārdi — Dižporkangars, Cūkmežkangars, Cepļkangars u. c. Pie Dižporkangara Vilku liekne. Visaugstākā kāpa saucas Putkale, no šīs kāpas senos laikos jūras laupītāji ar malduguniem vilinājuši kuģus krastā. Upurus laupītāji metuši Putkales akā, kur vēl tagad redzama 1,5 m plata šahta ar ūdeni. Interesanti nostāsti. Apkārtņē mežacūkas.

Gar Ventspili un Ovišiem parasti ved gāju putnu galvenais ceļš.

17 km tālāk, aiz Lūžņu upes grīvas — Miķelbāka (Pize), kuras 59 m virs jūras līmeņa augsto uguni redz 20 jūras jūdzes tālu. 275 pakāpieni līdz bākas lampai.

Pizes zvejnieku ciemā baznīciņa un 4 kl. pamatskola (arī tūristu apmetne). 2,5 km mežā zivīm bagāta Irves upe un vairāki meža ezeri.

9 km no Pizes — Dižirbe, kur Lielirbes 4 kl. pamatskola, Lielirbes stacija un Irves grīva. Jaunciems. Sīkraga pamatskola...»

Ar mežiem un purviem norobežotais jūras krasts, kur katrā ciemā ritēja rosīgs darbs — zvejniecība, zivju apstrāde, līdumu lišana, zemes iekopšana un meliorācija, nav bijis sevišķi plaši aprakstīts arī tolaik.

Tagad, uz klausot Lūžņu pēdējo trīs māju iedzīvotāju stāstus, radās gluži cita — bagāta un pilnasinīga bijušā zvejniekciema dzīves aina. Līdzās gluži ikdienišķām cilvēciskajām attiecībām — savstarpējām simpātijām un antipātijām, iekšējam sacensību garam, nenovīdībai, arī ļaunumam, tāpat kā nesavtīgai mīlestībai, līdzjūtībai, izpalīdzībai un katram nedaudz atšķirīgai taisnīguma izpratnei — pastāvējusi tā ne ar ko neatsveramā — cilvēku kopība un sadarbība, kas ļaudis apvieno grūtībās, postā un nelaimē un katrai, kaut uz vispietiecīgākajiem pamatiem balstītai, cilvēku sabiedrībai nodrošina nākotni.

Lizete Svanenberga (1902.—1987.)

Ernests Mūrnieks (1903.—1989.)

Alvīne Mūrniece (1906.)

Par vissenākajām atmiņām un šejienes agrāko apdzīvotības liecību, izrādās, vecie lūžnieki, mantotos nostāstus pārcilājot, paši ne reizi vien sprieduši un galvas lauzījuši. Kaut ko noteiktu varētu pateikt vienīgi arheoloģiskie pētījumi. Taču to te nav bijis. Bet cilvēkiem gribējās zināt. Varbūt, lai pieķertos vājjai ceribai, ka viņi te nav bijuši pirmie un nebūs arī pēdējie. Tāpēc, lai skan viņu balsis.

Lizete Svanenberga (dzimusi Leite) Lūžnās nodzīvoja 85 gadus garu mūžu. Lizete bija te pēdējā, kas vēl prata arī lībiski. Viņas māti — Mariju Leiti, lībiešu valodas un folkloras teicēju, Oskars Lorits apraksta 1936. gadā Tartū izdotajā lībiešu folkloras krājumā «*Volkslieder der Liven*».

Alvīnei Mūrniecei (dzimusi 1906. g.) māte bija lībiete, Tēva Andreja Brenča vecāki — latvieši, Lūžnās ienākuši no «arājiem». Alvīne dzimtajā pusē uz vietas nodzīvojusi visilgāk.

Ernestis Mūrnieks (dzimis 1903. g.) uzrakstījis par savu dzimtu un tās likteņiem, par Lūžņu ciemu un visiem, kas te viņa acupriekšā dzīvojuši un no šejienes katrs savu ceļu aizgājuši. Viņa valodā jūtama vislielākā ārējās pasaules ietekme.

Alvīne:

«Nu ka tā baznīc te ir bijus, ta jau tie cilvēk ar ir dzīvojuš, no dzelzceļ uz jūrpus. Mēs tos sauc par jūrmal-laukem. Tur ir bijs ciems, dzīvojuš cilvēk. Kad mammai bijs desmit gād, viņ dzīvoj starp Miķeļtorn un Lūžņam. Man mamms paps ir bijs tāds jūrsbraucejs senak. Zvejniks. Priekš pirmo pasauls kar, ta jau tād motor vēl nebij.

Kur tagad tā stacij, tur ir bijs tāds zaldāt kardons. No to komendant vajdzējs tād atļauj, ka brauc pa to jūr. Un tēs sūtijs manmamm pie to komendant dabut atļauj. Un tad viņ gājs pa tiem laukem, gar to vec baznīcviet un vel redzējs mūr ēk divstāv augstum. Nekas cits vairs nav bijs — ne log, nekas vairak, tik tie mūr. Un tagad tie mūr ar tur nau, itnekas tur nau, tikai liel kok. Pa to vīd ne, bet ta apkārt, var saprast, kur tā viet ir bijus.»

Ernesta tēvs — mežsargs Fricis Mūrnieks vēl bija sastapis veco vīru, kas, puišelis būdams, netālu no šīs iedomātās baznīcas vietas Nābelupē atradis kastī ar sudraba traukiem. Tie nodoti Popes baronam, kas par to viņam šajā vietā atļāvis būvēt māju — «Kalngali». Mājas sen vairs nav, vīrs pats miris pirmā pasaules kara gados. Viņa jaunība tad nu varētu būt bijusi apmēram pagājušā gadsimta vidū. Bet no kurienes un kā dārgie trauki še radušies, tāpat kā par citiem senākiem notikumiem — var tikai minēt un klausīties leģendas.

Alvīne:

«Pie man vectēv māj ir tād kaln, kur dziļ apakš priež stumbr. Lai priež sakns dabut ār, jarok dziļdziļs bedrs.

Celms dedzin dārva, vectēs vairāks dārvs cepļs bi ierīkojs. Zēm i māj, tik cik kartupeļiem. Maiz japērk, jazin, kur to naud dabut. Tur visapkārt tād kāln un aizs. Runa, ka senes laikes laupitāj dzīvojš, kas kūgs laupijš. Kēd bijs gar jūrmal projem, jūr iekš un zvans gāl. Ka kāds brauc, ta ziņo. Sitamāg, tas ir libisk.»
(Latviski tas nozīmētu — sūdu kalns, bet tā gan to neviens nesauca. — *Aut.*)

Alvīnes mātes vecāki bija libieši — Marija un Pēteris Botteri.

Alvīne:

«Man mammsmamm bi 14 gad, kad no pagast viņ pie saimniek piestellej. Pie Botterem Miķeltorne viņ tur piestellej. Par dienestmeit vai tād ka kalpon, par tād mazmeit, mazkalpon, kam vel vis liele dārb nebi jadar.

Kad viņai bi 16 gād, tad uztaisij to drēbskap. Viņ lik uztaisit pa sav ālg. Viņ tur dzīvoj un lāb strādaj. Un ta tas Botter, tas saimnikdēls viņs apprecēj. Jā, tās māns mammsmamm apprecēj. Viņs vīrs — mānsmamms paps bi baznics zvanitājs. Miķeltorne. Un ta tas barons, vis jau piederej baronam — mežs un viss, tas barons viņam atļāv izmeklet viet, kur viš sev var māj uztaisit. Jo ka tie dēl sāk preceties, visem jau nav rūm vairak. Tad viš tur izmeklej starp Miķelturn un Lūžņ to mājviet. Un ta viņ sauc toreiz Nābeļ, tagad viņ pārkrustij, tas jaunsaimnieks, par Jaunābeļ. Tur tecej garam Nābelup. Ko tas nozīme, nevar pateikt.»

Ernests:

«Tagad pie Jaunābeļ mājām Vecnābeļ up uzplūdus, becri uzcēluš aizsprost. Smilt up pūš ciet. Tā izlauž jaunu ceļu. Vecupe pārpuvojas. Kamēr vecie saimniek bij, tie tirij mazajām upītēm notecs. Kur tagad purvs, agrāk bij plāvs gabals katram saimniekam.

Te viss zem ir tād — purvs un kalns, purvs un kalns. Vis kaln iet no austrumiem uz rietumiem, un katram savs nosaukums.»

Alvīne:

«Pār Ansnit kangaram nāk Lāčmēž plāvs, tad Dižpor kangars un plāvs (Dižpors, kur senāk aug dzērvens). Pār Dižpor plavam Dižpor liekn (kur aug bērziņ, alkšņ, krūkl). Putersporkangars, tam pār nāk Puters pors. Vēl ir Gonit kangars, Ans plāv, Ansnit kangars (nīt — līb. plava — *aut.*) Vecnābeļ kalns un Menst (līb. — slapja vieta — *aut.*), dziļš neizbraucams pors i pie Sātik mājām un Vecnābeļ kalns, kur tie laupitājkambar apakša. Simpūs Menstem Dārvalkkalns. Dārvalk ir dabig

notec, kas ietek vecaja ezera. Kadreiz tā bij Lūžup (Nābeļup Lūžņas sauc par Lūžup).»

Ernests:

«Cik daudz pūļu prasij zemi iekopt, tas nav izmērojams. To nevar izmērit to spēku, kas ir aizgājis. Tēvs jau bi palīga, siev jau nu ar, cik varej. Brāļiem vairāk bij jāperas par sevi. Mežsārg zeme jau — vis tur bij slapš, bij jājauc smilt iekša. Cita vīg platāka, cita šaurāka, strīpam strīpam. Visus kalnus iedzina lejās, smuk druva iznāc. Lejā kūdra, kalnā smilts. Jaundūču aplokā vēl tagad ir kaln un lejas. Vispirms vajag nomelioret, tad smilt jauc ar purv kopa.

Lielāka meliorācija bij 33.—34. gada. Līdz tam tik vecais, galvenais novadgrāvis rakts tēva laika. Latvijs laik nebij vairs tik zems tas purvs, piešķīra jaun-saimniecībām. Gar grāvja malu, kur sausāks, vairākas mājas bij virsū uzbūvētas. Purvi visi bij domātas pļavas, katram savs gabals. Ap Jāņiem tik sāk pļaut, ātrāk nevarēj tikt virsū.

Vēlāk, kad es bi prom, pļāvuši viņ bi lopbarīb komūna. Cik tā labīb bi līdz to laik sēt, to jau tad bi komūna nopļāvuš. Pēc tam nu dalījuš, bet tad jau tie vadītāj bij kaut kā vairāk nopelnījuš...

39.-to gad te bij 37 mājs, un visur cilvēk dzīvoj. Vislielākais iedzīvotāj skaits, to jau lāb atceros, tas bi priekš kara. Cik mājs nu vēl ir? Trīs mājs un katr pa dīv večuk. No pārejam nekas nav redzams, pat vēsture viņš nav atminēts vairs.»

Alvīne:

«Motor parādījs Latvijs laik. Te Lūžņas a bij motor, salikas kop tie vīr un taisij motor. Te Lūžņas bij kād trīs motorlaiv toreiz. Pašam vienam tik bij motors Apšīņam. Viš aizņēmas no bank naud. Bet pārejiem jau bij kopigs tas motors pa vairākem vīrem. Tāds viss te bij Lūžņas toreiz...

Kūpinātav atradas... tur, kur tā liela stacij — uz jūrspus. Tagad jau tā stacij vairs nav, kad mazbānīt noplēs, tās ēks pārgāj ciempadomei. No Ventspil vien ārst nopirk, degan ārst, tā nopirk to lielo māj un izremonte par vasars māj...»

Ernests:

«Gandrīz Lūžņas bij tā labākā izredze zvejniekam, tāpēc ka te bij vislabāka butu zveja. Tas Lūž ciems ir tuvāk pie to akmeņaino gabal, kur butš uzturas. Brauc jau no Miķeļtorn un Lielirb ar te zvejot. Ka aizgāj kādreiz augš jūra, tāl, kur tie akmeņainie rāvas, tie butš

tur bij tād biezāk, mellāk ād, bet tie kas pa smilk
dzīvo, tie bij tād glud, ar plān ād. Tāpēc tās Lūžņ butš
bij ieslavets, te bij smilkš jūr un zeltains butš.»

Lizete:

«Tur tā māj mežmale, tā i mantēv māj — Mazbelt.
Libieš pa lielākai daļai bi viss, te tik ret bi kād latvieš
iebraukuš iekš. Vece savs stārps sarunājas tikai libisk.
Bet a mums tiem bērniem viņ runāj latvisk. Tā viņ
runāj viss, tik skaidr, tekoš. Agrāk jau dikt lāb varēj
runāt libisk, bet pulk jau ir aizmirsts. Bet tomēr, ka tā
padoma, ka viens pats, tad pulk ko var atminet vel ...

Mantēvmāj ir Mazbelts — Piški — belt. Pa latvisk
ir Purva māja — pa libisk Sūo kod.

Sis ir Jaunbelts, otra gāl bi Dižbelts. Ši māj jau
būs kād 100 gād. Ka es bi tāds mazs meitiš, ta jau tā
māj bi. Dižkāp, Dižbelt — dīv tik liel mājs tik Lūžņ bij.

Veces laikes, es jau vel ta nemaz pasaule nebij,
ta te bi kūrs, cehs, te bij fabriks. Te jau brētliņš pre-
sej — klēts, kas ir, te jau dīv daļ bij, tur bi mašins.
Strādaj cilvēk no Rīgs, no citem ciemem. Un ta šim
pašam Beltem, māj vīr tēvam, bi kūgs. Viš tāds zēgel-
nieks bi. Viņ lādēj mālk un vēd uz ārzemem, uz Rīg,
uz Igaunij, uz Sāmsāl ...»

Ernests:

«Belts taisij kūg un māj reize. Viņš bij iedomājies, ka
to kūg uzbūves un ta grābs naud. Bet pats viš nav kap-
teins, kapteins ir cits.

Kamēr to kūg būve, kapteins aizliene naud. Un
doma — tagad viš ir māj kabata, bet, ka brauks, ta
es būs viņ kabata! Tā ar iznāc — kur ārzems iebrāuc,
tur a tād īpašnieku nemaz neruna, ja viņš ar būtu.
Kapteins varēj taisīt rēķins sev par lāb. Un tā izgāz
šo cauri. Kamēr kūgs, tā teikt, spēle bankrot. Tas tiek
pārdots, īpašnieks paliek tukša. Ieguvis viņš nu bi tik-
daudz, ka reize ar to kūg izbūve arī to paš istabsēk,
kas tagad vēl ir.

Pats Belts no želuma palik tāds savādigs, beigās
izdara pašnāvību.

Citam kādam īpašniekam tiesa bij Liepāja. Ka no
tā kūg viš būt dabūjs tikdaudz kā ceļnaud uz mājām.
Kājam vien viss gabals bijš jānoiet.»

Lizete:

«Kād 200 gād atpakaļ ta te tā jūr vis bi aizsāls. No
Latvij uz Sāmsāl a kājam gāj pār. Ta jau a pastalam
gāj, a zābakem, kurpēm nestaigāj. Te taisn nevarēj
tikt, kād gabal projem pret Menst, tur viņ gāj pār. Tur

bi viss aizsāls. Sāmsala gāj iepirktes, no Sāmsals atkal nāc šurp, 40 kilometr — kas ta tur bi ko iet? Sāmsal un lībieš — šis viss ir viens valod. Tagad tas valod ir pārgājis svešāks. Grūt saprast, a tiem Sāmsal vairāk varēj saprast, a igauņiem tagad dikt grūt, viņiem dikt svešs palics, viņ pārgrozījš to valod.

Es redz pa televīzij... tad uzreiz — kas ta tas — pa lībisk runa — tik skaidr tā, tik tekoš tie vārd... pa lībisk. Es doma, kas ta nu, kas ta nu pa nelaim. Lībieš... lībieš teātrs. To som valod i viegl uzķert. Lai kam, kad trāpas tāds vilns. Vienreiz akal Zviedrij... pa zviedrisk. Te akal ilg nebi, ka es skatas televīzor — kād pār mēneš apakaļ. Taisn tovakar Žorž Siksns dzied. Ka viš dzied, ta es var klausīties nakt un dien, es neko cit vairs negrib dzirdēt. Bet Zviedrij pa priekš un neredz. Tikai dzird, ka Žorž Siksns dzied... un neko neredz.

Latvija tād smuk sievieš...

Zviedrij vispār a to apģērb viss tād vienkāršāk, tād prostāk. Latvija, ka dzied, vis ta ka lells apģērbšas. Zviedrij, ka redz, tād smuk sievieš nav.

Šis i tas pēdējs lībieš ciems, te ta smukāk lībieš valod i. Kolk tur nemaz nesaprot, tik nejauk viņ tur runa. Ka nāk tie zinātniek, es teic, lai viņ ņem to Lūž valod. Vissmukāk lībieš valod te ir. Nāk tie lielirbniek un sak: «kōps, mōtsas, pōzas», bet te, Lūžņās: «kips, mitsas, pīzas» (līb. — zaķis mežā krūmos — *aut.*)!

Es jau Miķeļtorne gāj skola, div gād dabuj noiet, atnāc pasauls karš. Tad tik es bi 11 gād, kad tas vāc ķeizars pieteic to kār. Krievu ķeizaram bij rikojums, ka vis i jāpamet, jauzar. Maskava es i bījs, Jekaterin-slava, es vis Krievij i redzējs.

Paps bij dzīvojs Sevastopole, viš brauc uz kuģiem pa matroz, uz ārzemem, uz Amerik, visur viš brauc. Ķeizar laik — ta jau varej visur braukt. Tā ka tagad ne, ka nav brīv.

Ka bij Sevastopole nodzīvojš 5 gād, tur vāciets ienāc iekš. Vienrīt, bez kāds kaujs — krievs iet pa šopus ār un vāciets atkal nāk no Turcijs iekš. Pusotr mēnes mēs brauc apakaļ uz Rīg. Kad gadījs kāds lokomotīvs, ta brauc, ka ne, ta stāvēj uz viet, dienam.

Kad atbrauc mā, es gāj mēž koks stādīt. Viss tie lauk te apkārt tie viss bi apstrādat. Te viss bi ar rudziem apsēts. Tā kā tīre labīb — un lukn un smuk. Ved jūr mēsls, labāks jau nekas pasaule nau.

Site es apprecējs. Ar to jaunako dēl, ar to Belt.
Mans vīrs bi zvejniks.

Kad vīrs gāj jūra, es gāj viņam līdz tos maliņš
vilkt. Te ir trīs sēkl. Pār pa trešo sēkl jau gāj. Simpus
sēklim neko nevarej dabūt. Kad met makšķers, ta jau
diezgan augst bi jaiet. Ka ta nu gāj lasit āra pa tiem
jomiem, ta es negāj, ta gāj viens pats...

Cetrapus gād tik dabuj dzīvot, ka vīrs noslīk...»

Alvīne:

«Viš rēna laika noslīk. Dīv noslīk, viens izglābas. Viņ
aiziet pie to sievs tēv uz to lielo māj, bišķiņ ališ tam i,
un drusciņ iedzer. Svētdiens vakara rāms laiks i. Nu
saruna — ies uz malas mest, māl tīkals mest. Ar maz
platdibenit nu brouc iekš tai jūre. Izmet to tīkal, bet
tas znots bijs dikt piedzērs, tas sācs pa to platdibe-
nit — kas tad tā bi, tād māj laiviņ — dancot pa to
laiv. Kamēr apgāž to laiv, un nu vis trīs āra. Tas znots
kā krīt, tā neparādas vairs. Tas Lizets vīrs ir mēcējs
peldet. Vecais saimnieks, tas nemācej peldet. Tas kaut
kā uz to platdibens diben ir dabūjs pieķerties. Viš
redz, tik daudz viš redz, ka tas nu peld, tas Lizets vīrs.
Un viš būt izpeldējs. Bet kas par nelaim, viņam bij
tāds kurps kājas, kur tād āķiš i katra pusse, un tie
tīkal apķērušies viņam ap tiem āķišiem. Un viš vairs
nevar papeldēt. Un tā tam bi jānobeidzas. To tūliņ da-
buj roke.

Bet Lizet iekš māje guļ, div puīseļ bi viņiems. Kas
ta nu ies iekš teikt? Neviens negrib iet. Ta viņ brāls
gājs iekš teikt. Un šī saķērus gālv un plēš mats un
kliedz... Rēna laika, jūs redz nu, viņ paliek ar diviem
bērniem...

Tas otrs, tas bij dabūjs sitien pa gālv, to otra diena
dabuj roka. Voi dieniņ...

Tas Lizets vīrs bij lībiets, un Lizet pat, tēvs, māt
ar.»

Lizete:

«Kas ta tagad ir, bet labāks viš varej būt. Tas jau
vairs nav, kas kādreiz ir bijis. Tas tik atmiņa palics.
To nekad nevar aizmirst un to vairs mūžam redzēt
nevar.

Siļķš bi, laš, vis svaig zīv, buts bi. Ta jau pa to
jom ka gāj, ka mēs te tād bērņ te jūrmale dzīvojas.
Taisn Jāņ nakti, pa to garako nakt, varēj jūrmals kā-
pas gulet un redzet grāmat lasit — tik gaišš bi. Taisn,
kad vis tas skaidrakais laiks. Un vis tik skaidr varej
redzet. Man tīkl būd vis, ka te stāv, Kuresār bāk, Sām-

sal — vis tik skaidr varej redzet. Ligoj. Ugun kurināj. Tāds vecs dārvs mucs uzlik augš un gājam tos dedzint. Pa lībisk dziedāj, pa latvisk ar: «Jāns gāj meža sien pļaut, / trīs kažok mugure, / nenoplāv zaķam nast, / ne gaiļam, kur nogulties.» Nu, ka trīs kažok mugure, ko ta var nopļaut? Piedziedājums tāpat ligo, ligo...

Vel bi Ziemsvētk, dezinaj eglit, gāj baznica. Zīleļ jaunadnakt, bet tā speciāl jau neko uz jaunad ne-taisij, galvenais jau bi Ziemsvētk. Meits paņē malk, ja umpār, vīr nedabus togad, ja pa pārim, ta dabūs vīr. Gājš stalli tekal ķert. Ja netrāpis tekal noķert, pa-lik ālavs. Akal svied tupel pār pa gālv, ja notrāpsies tain pa durim, ta bus jāiet ār, ja trāpsies kaut kā sā-nisk, ta togad vel paliksies.»

Lizetes stāstījumā bija nedalāmi savijies viss — fantāzija un realitāte, skaudri pašas pārdzīvotais ar redzēto, dzirdēto, lasīto. Tiesa, var pārmet pieraksta nepilnības, arī katra teicēja valodas intonācijas un mūziku grūti attēlot. Tomēr no magnetofona ieraksta šifrētais teksts ir konkrēts laikā un telpā. Un atspoguļo stāstītāja individualitāti, uztveri, izjūtas cilvēka likteņa, dzīvesvietu maiņas un pašas vides izmaiņu spoguļi.

Iepazīsimies ar dažiem Mūrniektēva atmiņu fragmentiem, kuros tāpat saglabātas autora valodas un pieraksta īpatnības.

Lūžņas zvejnieku ciems, kādu iesāku to redzēt 1912. gadā

Pēc atmiņas sarakstīts 1987. gadā no

E. Mūrnieka

Tā laika ciema iedzīvotāju lielākā daļa bija lībieši, mazā skaitā latvieši. Ciema iedzīvotāji pa 28 mājām kopskaitā ap 200 (divsimt) cilvēki.

Lūžņas zvejnieku ciems ietilpst Popes pagasta robežās un pieder Popes muižas baronam. Tāpēc saimniecību (māju) rentnieki maksāja zināmas uzliktas nodevas Popes baronam divas reizes gadā — pa Jurgiem 23. aprīlī un pa Mārtiņiem 10. novembrī.

Iedzīvotāji būtu jādala divās šķirās — māju rentnieki (saimnieki) un īrnieki (kalpi), kuri dzīvo kā īrnieki pie saimnieka. Savs zemes gabals, tāpat arī sava pļava ir katram gandrīz no tēvu tēviem mantots, tā ka no saimnieka viņam vajag tikai pajumti sev un saviem lopiem, un par to viņam jāvienojas ar saimnieku, kā jau pasaulē mēdz būt. Cits kalps nodzīvo pie viena saimnieka nepārtraukti vairākus gadus, citam tā laime ir katru gadu būt citās mājās. Tam par iemeslu visvairāk ir sieviešu krustceļi, bet tas viss ir pārejošs, pēc gada vai diviem pie gadījuma nonāk atkal savā kādreizējā dzīvoklī. Un tāli viņš nekur nevar iet, jo te ir viņa druva un zvejas iekārta.

Kā jau minēju iepriekš, rentnieki maksāja baronam uzliktas nodevas divas reizes gadā. Bija arī gadījumi, ja kāds rentnieks nevarēja noliktā termiņā samaksāt, tad, skatoties, kā viņš ir izturējies pret kunga noteikumiem un nav pienākts nekādā meža noziegumā un to kunga elkoni ir savlaicīgi nolaizījis, tad vēl, kāds kungam tai brīdī garastāvoklis, var nostrīpot visu termiņa nomaksu jeb kādu attiecīgu daļu. Bet, ja esi pienākts kādā meža noziegumā — visgalvenā kārtā sadarbošanās ar malu medniekiem, tad tas bija uzska-

tāms par lielāko noziegumu, un tas nekad un nevienam netika piedots. Tādā gadījumā izdzen no mājām uz karstām pēdām. Eji tagad, kur zini. Un tādā sodā kritušos es pats vēl redzēju. Starp tādiem bija gan saimnieki, gan mežsargi. Tāds bija stāvoklis starp darba darītāju un darba noteicēju. Tāpēc notika slepeni arī dažāda veida atriebība, kā dedzināšana un arī slepena nošaušana. Tā mūsu pagastā ir nošauts viens barons, kurš brauca ar laivu ezerā tīklus iemest.

Cik atceros no 1912. gada, vēl puika būdams, tad Lūžņas ciema saimniecības visumā nebūtu pieskaitāmas pie turīgajām saimniecībām, kā nekā zeme — liesa, smilšaina, pļavas patālu no mājām, turklāt vēl purvainas, zāle mazvērtīga.

Lopu bariņš — katram saimniekam bija vēl jāpieskaita īrnieka lopī, tad iznāk skaitā diezgan daudz. Pa visu ciemu iznāk divi vai trīs (gaņģi) bari. Barus jau laikus sievas sadala priekš pavasara. Kā viens gudri mācēja izteikt: kad jau nāk pēc Lieldienām, tad sievas savā starpā citu nerunā kā «pīva — pēva, pīva — pēva», tas ir, kam svētku dienās būs ganu diena.

Nu tad bija jāgana pa mežu. Kad nopļāva pļavas, tad jau varēja ganīt arī pa pļavu. Cik gan no govīs izsļauca, tas bija samērā maz, jo spēkbarību jau nevarēja piedot, par to vajadzēja izdot naudu, un to nevarēja atļauties. Labi, ja varēja atļauties pie visnepieciešamākā.

Saimniecības ienākumi bija diezgan paplāni, cits kādreiz var atļauties pārdot kādu jaunlopu vai kādu nobarotu cūku, bet to varēja atļauties tikai retais un ne katru gadu. Bet, neskatoties uz visu augšminēto, starp saimniekiem un arī starp kalpiem bija tādi, kam nauda turējās savā paša bankā — lādē, protams, tāds katru rubli veltī netērēja, un dažs pat neatvēlēja sev kārtīgi pašest.

Galvenais ienākums bija no jūras, no nozvejas. Jūra ir bagāta, bet kādreiz arī viltīga, — pēc novērojuma rādās būs jauks laiks, bet iznāk gluži pretējais, jo tad vēl nebija nekādu vētras tuvošanās brīdinājumu, bija jāvadās no piedzīvotā un no tēvu tēva padoma.

Zvejas inventārs, vairāk vai mazāk, bija katram. Butu zveju jau laikus sarunāja. Sapārojās, striķi gan ir visiem, bet laiva katram nav, tāpēc jāvienojas ar tādu, kam ir laiva un visi laivas piederumi. Bet lielāko tiesu ir tādi, kam ir visa zvejas iekārta vienam — un zvejo tēvs un dēls jeb divi brāļi utt.

Nedaudz ir arī tādi, kam priekš butu zvejas ir iekārta, bet pats jūrā nebrauc, brauc tādi, kam nekā nav. Tādā gadījumā ieguvumu dala trijās daļās: divas zvejniekiem, viena iekārtas saimniekam.

Mencu zvejā — kā kuru reizi sarunāja: kādreiz pa diviem, kādreiz pa trijiem un kādreiz pa četriem vienā laivā, jo šņores ir katram. Bet tas iznāk reti. Reņģu un brētliņu zveja ir nopietnākā zveja. Rudeņos naktis ir tumšas, kādreiz lietū vai slapja sniega skavās.

Priekš reņģu un brētliņu zvejas ir lielākas laivas, un parasti 4 vīri uz laivas un tikli katram, cik tajā reizē sarunā līdzi ņemt.

Kad es sāku redzēt, un tas ir 1912. gadā, tad mūsu piekrastē vēl nebija nevienas motorlaivas. Īsi pirms pirmā pasaules kara mūsu ciemā parādījās motorlaivas. Bet tām zvejas laiks bija īss, jo izcēlās pirmais pasaules karš un zvejniekus mobilizēja armijā. Karam beidzoties, zvejnieks atgriezās un savu motoru vēl kaut kā atrada un ar laiku salaboja, ka varēja sākt zvejot.

Latvijas pastāvēšanas laika sākuma gados mūsu piekrastē parādījās vairākas motorlaivas. Vienam padevās labāki lomi, citam vājāki, bet degviela maksā naudu, un pēc kāda laika bija spiesti motorlaivu pārdot. Daudz ir atkarīgs no tā, cik viņš pats ir uzņēmīgs un ievērigs. Zvejnieka maize tajā laikā bija diezgan sūra. Ja lomi bija bagātāki, tad zivs cena kritās zemāka. Ja lomi plānāki, tad cena kaut cik paaugstinās. Tomēr cilvēki nemaz nedomāja pārcelties kaut kur citur. Tā domāja katrs kalps vai kalpa sieva. Un kur lai viņš varētu iet, jo te ir viņa druva un savs iestaigāts taciņš uz jūrmaļu, pa kuru no bērnu dienām ir skriets un jaunībā uz randiņu staigāts.

Rets gadījums bija, ja kāda meita vai puisis salīga pie saimnieka arājos, tikpat rets gadījums, ja kāds pusaudzis būtu gājis arājos par ganu, bet lielāko tiesu dzīvoja visi vienā ligzdā, kaut gan tas rīciens kādreiz bija diezgan paplāns.

Lielu prieku kalpi piedzīvoja, kad pašam bija sava māja, bet tas laiks bija īss, 1941. gadā nāca karš, no mājām vajadzēja izvākties. Karam beidzoties, bija dažādas pārmaiņas, mājas pakāpeniski nozuda. Un tā no divpadsmit jaunsaimniecībām atlikusies tikai viena — tā, pie kuras galda šis apraksts ir uzrakstīts, tās nosaukums «Krūmkalni».

1914. gads. Bija siena laiks, visa saime, izņemot saimnieces, strādāja netālu no mājām savā pļavā. Es biju pārdzinis lopus pusdienās, pēkšņi piebrauc pagasta ziņnesis ar pavēsti priekš šīs mājas īrnieka Friča ierasties norādītā vietā uz mobilizāciju. Šo pavēsti saimniece man lika nekavējoši aiznest Fricim. Pļavā strādājošie taisījās ēst pusdienas. Fricis vēl pārtin nejauši ar izkapti pārgriezto pirkstu, kāds apprasās, vai liela tā brūce, Fricis atbild, lai jel lai, nebūs jāiet karā, jo tādas vēstis klīda, ka Vācija grib iegūt Baltijas valstis. Tā šiem runājot redz, ka puika steidzīgi nāk ar papīru rokā. Piegāju pie Friča un iedevu viņam sūtīto pavēsti. Fricis visiem dzirdot izlasa, nu bija skaidrs, karš iesācies. Visi uztraukti, katrs ko runā pēc sava prāta. Sievietes slauka asaras, apēti katram vairāk vai mazāk zuduse. Fricis nāk mājās, lai taisītos ceļā. Saimniece raudādama saka: Frici — ņem tos cūku kaujamos dunčus līdz un kauj tos vāciešus. Vakarā vēl pārrunāja katrs pēc saviem gadiem un domām, sievietes to tiesu apraudāja. Bet visvairāk raudāja pati saim-

niece, gan par citiem, bet visvairāk par savu dēlu Andreju, kurš jau iepriekš bija iesaukts obligātā kara dienestā.

Laika rats grieza savu gaitu tālāk, avīzes rakstīja, ka vācu armija drīz būšot pie galvaspilsētas Petrogradas, vēlāk rakstīja, ka Krievijas cars atteicies no troņa, valsts vadību uzņēmis kāds ģenerālis Kerenskis, karš vēl turpinājās, bet samērā mazākā veidā, jo vācu armija tāpat sāka klibot sakarā ar to, ka ķeizars Vilhelms atteicies no troņa. Tā rakstīja avīzes un tā visādi runāja, ka frontē, līdz šim ienaidnieki, tagad brāļojas. It kā vācu armija pakāpeniski atstāj fronti un brauc uz mājām.

Ap to pašu laiku Krievijā sākās jauns karš. Pilsoņu karš, kas prasīja daudz asiņu un asaru, un badu un visādas slimības un trūkumus, bet beidzās ar boļševiku uzvaru Ļeņina vadībā.

Boļševiki pārvaldīja visu Latviju un vēl tālāk. Muižnieki bija aizvākušies uz Vāciju, tur viņi organizēja un sastādīja karaspēku ar stipru bruņojumu Bermonta vadībā.

Kaujas ar Bermontiņiem notika dažādās un vairākās vietās. Vienu ko redzēju savām acīm, bija Popē Grīžkrogā. Jāzina, ka Bermonti bija Ventspile, bet Popē valdīja boļševiki. Priekšpostenis bija Grīžkrogs. Cik tur stāvēja karaspēks, nezinu. Jāpiezīmē, ka Grīžkrogs vairs nebija krogs, bet dzīvokļi, ko apdzīvoja piecas ģimenes, to skaitā viens mežsargs. Jāzina, ka Grīžkrogs no Popes ir trīs km lielceļa malā.

Bija ziema, mēs no Beržvadiem dzirdam šāvienus Grīžkroga virzienā. Saprotam, notiek kaujas, pēc laika parādās dūmi. Noproto, Grīžkrogs deg. Pēc neilga laika vēl dūmi kūpēja, mēs redzam caur logu, ka divas sievietes, bailīgi apkārt skatīdamies, nāk uz istabas pusi, plānas drēbes, tik zeķes kājās. Ielaižam istabā, kā varēdami apģērbam un sasildam, izrādās, viņas caur logu izlēkušas un dūmu aizsegā skrējušas uz meža pusi — un tā par laimi palikušas dzīvas. Vakarā kā nekā pienāca vēl šo meitu tēvs un māte un vēl viens vīrs. Citi pārējie dzīvi aizskrēja kur tuvāk tik varēja tikt pie cilvēkiem. Otrā rītā minētie vīri gāja atpakaļ redzēt notikušo, visa iedzīve bija sadegusi, viens jauns puisis un viens jau vecīgs iemītnieks nošauti. Uz ceļa viens garāmbraucējs, arī pavēcs, nošauts vēl gulēja.

Arī no boļševikiem bija krituši trīs, kurus aizveda un apraka Popes kapsētā. Cik krita no Bermontiņiem, nezinu.

Jāatgriežas Lūžņās, kā jau iepriekš minēju, Lūžņu ciema puīši, kuri pieteicās boļševikos, dzīvoja Lūžņas dzelzceļa stacijā, diezgan mierīgi. Nekas jau nebija dzirdēts par notikumu Popē, Grīžkrogā utt.

Bet vienā jaukā dienā ar vilcienu no Ventspils piebrauc Bermontu bars un bez kaujas sagūsta četrus jau iepriekš minētos puīšus un netālu no stacijas nošauj, piektajam izdodas aizbēgt. Tā beidzās šī kauja.

Mēs vēl bijām Bēržvados, kad Bermonti izdzina boļševikus no visas apkārtnes un, kā jau uzvarētāji, uzņēma visas iestādes. Reizē ar Bermonti atgriezās arī muižnieki. Atstātās mājas vairs nebija tādā kārtībā, kādā bija atstājuši aizbraucot...

Pa prombūšanas laiku tur valdīja boļševiki. Bet boļševiki nu vairs nebija, tāpēc savas dusmas izgāza uz tiem, kuriem bija uzdots tās mantas saturēt, tāpēc drīz vien sākās apcietināšanas un spīdzināšanas un pat nāves sodu pielietošana.

Tā nošāva muižas namiņi Liepiņu, Popes pagasta skrīveri Degi, Silgaila mežsarga dēlu Brūnu un Auzdar māju saimnieku Haberkornu.

Visus reizē vienā rītā nošāva. Pratināšanas pie vairākiem vēl turpinājās, bet nošaušana vairs nenotika. Cik ilgi Bermonti valdīja, neatceros, sadursmes ar boļševikiem bija vairākās vietās. Bermonti laikam palika vājāki, kā varēja spriest no tā, ka muižnieki pa otru lāgu aizbrauca un vairs neatgriezās nekad.

Ap to laiku no Krievzemes atgriezās māsa Anlīze un Lizete, pēdējā bija paspējuse apprecēties ar puisi no Pizes ciema, drīz viņi aizgāja uz Lielirbi. Tur pēc laika uzbūvēja māju un nodarbojās ar zvejniecību.

Anlīze palika mājās. Māsa Jūle palika Ļeņingradā un otrā pasaules kara laikā miruse bada nāvē.

Dzīve atkal iegāja normālā posmā. Kā jau tika solīts, bezzemnieki saņēms zemi. Priekšrocība tiem, kuri piedalījās valsts atbrīvošanā. Tā arī notika, pirmā vieta bija tiem, kuri piedalījās valsts atbrīvošanā, tad ilggadējiem muižu kalpiem un pārējiem bezzemniekiem. To prieku piedzīvoja arī Lūžņas ciema kalpi, trīs vasaras mērnies mērīja un dalīja zemi priekš divpadsmit jaunsaimniekiem un pastāvošiem vecsaimniekiem. Tā jaunsaimnieki saņēma zemi kopplatībā 7 ha. Vecsaimniekiem paliek, cik katram ir bijis. To robežas netika mainītas.

Starp zemes pieprasītājiem biju arī es, šo aprakstu autors, un man iemērija un piešķīra nekultivēto zemi, kas bija kādreiz no mežkunga iedota mežsargam par ganību. Purvains un celmainis un paugurains gabals, ko savā laikā pa daļai izstrādāju par derīgu zemi sēšanai un stādīšanai.

Tā, nu biju saimnieks, nu bija jāsāk domāt par savām mājām. Ap to laiku vairāki ciema saimnieki apbūvējās, gan pa daļai, gan pilnīgi jaunas ēkas būvēja. Tā kopīgiem spēkiem ievēdam gateru būvmateriālu apzāģēšanai.

Man reizē ar apbūvēšanos iznāca arī apprecēšanās, par laimi, tālu nebija jāmeklē, izdevās sastapt tepat kaimiņos. Un tā 1931. g. 7. jūnijā svinējām kāzas ar Dūču Alvīnes.

Nu bija kopīgas domas un kopīgi plāni, neizpaliekot arī kopīgām rūpēm.

Un tā 1933. g. sākām apbūvēties un 1934. g. pārnācām dzīvot

Visi Mūrnieka bērni 1935. gadā «Lūžniekos».
No kreisās (1. rindā): Jānis, Kārlis, tēvs Fricis un dēls Fricis, Ernests (autors);
(2. rindā) Trīne Veinberga, Karlīne Svanenberga, Lavīze Jūrberga, Zenija Marti-
novska, Anna Mūrniece, Līzete Bileskalne, Līze Botters.

savās mājās «Krūmkalnos». Un tā vēl līdz šim, tas ir, 1986. g., kaut arī ar pārtraukumiem, vēl dzīvojam. Paldies Dievam!

Ap to laiku uz līguma pamata Padomju Savienība izbūvēja mūsu ciemā piejūras apkaimē karaspēka novietni pēc līguma norādītā vietā. Minētā vieta aizņēma atsevišķus gabalus vairākām mājām. Par mājām tika atmaksāts pēc valsts takses.

Tā pienāca 1940. gads.

Latvijas valsts valdība atteicās. Tā vietā nāca citas izmeklētas personas, bet nepagāja ilgi, kad minētā valdība brauca uz Maskavu lūgt Staļinu uzņemt Latviju kā Padomju Savienības republiku. Tā arī notika. Viss sāka iet pēc Padomju Savienības likumiem.

Mežu resorā gandrīz nekas nemainījās. Visi darbinieki palika savās vietās.

Pienāca 1941. gads. 22. jūnijs. Uztraucoša vēsts — Vācija pie-
teic Padomju Savienībai karu un pie reizes laiž kara ieročus darbā. Uztraukums katram liels un rosība vēl lielāka. Dzirdam, ka vācieši jau Liepājā, krievu karaspēks atkāpās. To piedzīvoja arī Ventspils un mēs Lūžņās, kad pēdējie paspēja ar kuģi aizbraukt no Lūžņām.

Ap to laiku bija otrs nopietnāks gadījums jūrā. Kā parasti uz

Ernestis Mūrnieks
(1929. g.)

Lizete un Jānis Svanen-
bergi (30. gados)

motorlaivas butu zvejā trīs cilvēki. Viens pie mašīnas, divi pie striķiem. Zvejo diezgan tuvu pie krasta netālu no Lūžņām. Šiem velkot lomu, pārlido kara lidmašīna, apmet loku un tuvojas taisni virsū un atklāj no ložmetēja uguni. Brālis Jānis atlaižas no enkura un cik vien ātri var brauc uz malas pusi, izlec no motorkajītes un skrien uz meža pusi. Viņam skrienot lidmašīna uzbrūk pa otru lāgu tieši uz viņu. Kad viss paliek klusu, viņš dzird, ka laivas motors vēl strādā, bet zvejas biedri nav redzami. Atklājas — tie abi ir nošauti jau pirmajā uzbrukumā. Viņš izslēdz motoru un iet pie otras laivas zvejniekiem, kas netālu no viņiem, redzot notiekošo, arī steigušies uz malas pusi un paši tāpat iebēguši tuvākajos krūmos.

Kad viss apklusā, dzīvi palikušie kopīgiem spēkiem atgriežas savā valgumā, brāļa laivas striķi paliek jūrā. Nošautie bija mūsu ciema cilvēki — D. Krišjānis, otrs — Ernestovskis, tāpat ciema iedzīvotājs. Abi atstāj palielu mazgadīgu bērnu bariņu. Striķus mēs pa vairākiem vīriem izvilkām turpat krastā. Tad vēl varēja redzēt, ka brālim skrienot lodes kritušas gan pa labo, gan kreiso roku. Ap 2 metriem uz katru pusi no viņa pēdām.

Visa Latvija jau bija vācu rokās, bet Sāmsalā vēl bija bolševiki. Ar laiku vācu armija uzbruka arī Sāmsalai. Tāpēc daži krievu kara jūrnieki ar zvejnieku laivām atbrauca uz mūsu piekrasti. Dažus vācieši sagūstīja. Daži bija jau paspējuši aizbēgt. Arī Lūžņu piekrastē piebrauca divas laivas ar krievu bruņotiem jūrniekiem, ko vācieši bez kaujas sagūstīja un ar motorvilcienu aizveda. Pēc tam daži Sāmsalas zvejnieki savas laivas atrada un aizveda atpakaļ mājās.

Tā pienāca 1944. gada vasara. Vasara priekš mums bija labvēlīga. Zāle izaugusi pietiekami laba, un laiks priekš savākšanas bija labvēlīgs. Cillenes mazo šķūni piedzina pilnu ar labi sastrādātu sienu. Tāpat lauku raža padevās laba un labvēlīgi savācām. Pirmo un pēdējo reizi nokulām ar Buku lokomobilī.

Tā paša gada rudens pusē no mūsu piekrastes ar zvejnieku motorlaivām aizbrauca uz Zviedriju vairākas ģimenes un atsevišķi vairāki jaunie puīši, kam draudēja iesaukšana vācu armijā. Arī mana māsa Lizete ar vīru un dēliem un meitu aizbrauca. Pa šo laiku vīrs un viens dēls jau miruši. Iepriekšējos gados māsa trīs vasaras pēc kārtas mūs apciemoja, pēdējo reizi pat abas ar meitu. Nu jau mūža galā. Vairs nav drosmes uzņemt to ceļu, jo ir jau mūža astoņdesmit sestā vasara.

Mēs par braukšanu nedomājām, jo kur lai brauc ar pasīko ģimeni, un Alvīnes vecāki arī mūža pēdējā posmā. Tā domājām dzīvot, kā Dievs būs nolēmis. Pienāca rudens. Lauku raža jau novākta, domājām — varēsīm uzņemt ziemu.

Bet viss iznāca citādi. Oktobra mēneša beigās vācietis pavēl viņiem izvākties no mājām, kuras ietilpst 10 km joslā no jūras. Piedāvā arī pajūgus, vienjūgu ratus, ko viņi, atkāpjoties no Krievijas, ved sev līdzi. Nu, labi, kaut ar tādi...

Karš vēl turpināja savu gaitu, krievu armija gāja arvienu tālāk Vācijas iekšienē. Jau Berlīnē un vēl aiz Berlīnes. Vācu armija vairs nebija spējīga karot un 9. maijā kapitulēja. Tā priekš padomju armijas bija liela uzvara. Kā jau mēdz būt, visa vācu armija pāriet gūstniecībā.

Tā prieka vēsts ātri aplidoja visu apkārtni, ka reiz tomēr tas briesmīgais karš beidzies. Tagad katrs no mājām izdzitais centās, kā vien varēdams, tikt savās mājās. To darījām arī mēs.

Tā nu bijām savās mājās, vēl visas mantas bija iepakotas, gribējām drusku atpūsties un tad sākt kārtoties. Kad pēkšņi ierodas divi sarkanarmieši kontrolēt dokumentus un pārskata arī čemodānus. Pēc revīzijas vērtīgākās sīkās lietas vairs nebija. Man pavēlēja saģērbties un iet līdzi, uzturu paņemt trijām dienām. Sieva, bērni paliek raudot.

Pēc īsas izprasišanas atdeva pasi un varēju iet mājās. Mēs ar Jāni pārgulējām pie māsas Annas un no rīta ar vilcienu braucām mājās. Pa to laiku sievas vecāki bija atgriezušies un pagaidām dzi-

voja mūsmājās. Es lāga neatceros, bet drīzi vien es gāju atpakaļ nodot apgaitu jau bijušam mežsargam.

Es vēl pabiju pie Pūkala, bet mājās drošības vīri mani meklējuši, uzdevuši sievai man paziņot ierasties Ances pagasta valdē, kur jau vīri cītīgi strādāja ar tinti un papīriem.

Nu bija jāatvadās no sievas pa otru lāgu, bet bērniem atlika pateikt labas dienas un ardievas.

Ancē nebiju ilgi, mūs dažus ar zirga pajūgu aizveda uz Virpes staciju un tālāk ar vilcienu uz Ventspili. Ventspilī nometnē tur jau bija liela rosība, daudz pazīstami, arī visi trīs mani brāļi.

Tā pienāca ziema un diezgan auksta un vēl piedevām sniegs. Kā nekā vaļinkus jau izdeva, tāpat arī kādas biezākas drēbes. Nāca jau uz pavasara pusi, kad dažus atzina par darba nespējīgiem, starp tiem biju arī es. (Tos visus atbrīvoja, lai brauc uz mājām. Jāzina, tādi bija vairāki. Pat svešiem varēja pateikt, ka tie ir bijuši «ekskursijā» no tā vien, ka tiem bija uzpampušas sejas un tāpat kājas un lieli vēderi.) Tā mūs tādus kungus vienā vakarā pārgērba iekš pašu drēbēm, kas bija nodotas noliktavā. Citi dabūja savus mēteļus, bet lielākā daļa palika ar armijas nonēsātām drēbēm un apaviem. Man pašam bija tikai vecas nonēsātas vasaras bikses un tāds arī mētelis, turklāt maza izmēra. Tā mēs aizgājām līdz dzelzceļa stacijai, no turienes ar vilcienu līdz Gorkijai. Gorkijā bija jāgaida vilciens, kas iet uz Maskavas pusi. Tā mēs apmeklējām tirdziņu un kaut kādā apmaiņas veidā dabūjām pa puskuķuļam maizes. No turienes kārtīgi pasažieru vilcienā līdz Balahšinai. Balahšina bija tā kā centrs, kur atsūta no apkārtējiem lāģeriem tādus darbam nederīgus subjektus. Tur deva labāku zupu un pa dažām konfektēm. Lai ātrāki uzlabotos, katru rītu zināmu laiku pēc komandas bija jāvingro. Tur bija arī daži no Serpuhovas atsūtīti tāpat darbam nederīgi. Starp tiem bija tādi, ar kuriem Kļimovskā iepazināties, visi no mūsu apriņķa. Tie zināja pateikt, ka brālis Fricis Serpuhovā miris.

Cik ilgi mēs tur sabijām, neatceros. Zinu tik daudz, ka tur saņēmām dokumentus un ceļa maizi priekš vairākām dienām ceļam uz mājām.

Mums, nākot no noliktavas ar izsniegto maizi uz rokas, no otrā stāva caur logu viens sauca, vai uz mājām, atbildējām — uz mājām. Es uzprasīju, vai tur ir arī Mūrnieks. Šis atbildēja — ir. Liku, lai pasauc pie loga, bet nesagaidīju. Tad teicu, lai pasaka viņam, ka es braucu uz mājām. Jāpiezīmē, es jau biju mājās, kad no citiem atbraucējiem uzzināju, ka Jānis atbrīvots ir bijis, bet nav bijis spējīgs aiziet līdz dzelzceļa stacijai. Tādā gadījumā palicis turpat pārsūtīšanas lāģerā. To uzzinājuši, mēs pa vairākiem kopā salikām ceļanaudu un ceļamaizi un Švanders Dāvids to kolekti veda Jānim, bet Jānis jau bija miris, neilgi pirms atgriešanās ceļa...

Mājā nu biju, bet strādnieks nebiju nekāds. Nespēks un bez-

spēks radīja savu, vēl piedevām labās rokas ikšķis neganti auga un sāpēja. Tas jau man iesāka sāpēt Krievzemē, pārnācis es gāju pie feldšera pārtit. Feldšeris teica, ka tas līdzīgs mēram.

Lēnām, lēnām, tomēr atspirgu. Varēja sākt domāt par darbu, jo naudu vajadzēja katru dienu.

Tai laikā meža resorā pastāvēja divas nozares. Mežu saimniecība un mežu rūpniecība, tā kā mani no mežsaimniecības atlaida, tad iesaistījos mežu rūpniecībā tāpat Vičaku mežniecībā.

Tai laikā bija liela mežu izstrādāšana un katram spējīgam vīram bija zināms daudzums jāizcērt un arī jāizved pie dzelzceļa vai pie pludināmās upes. Nu tā mūsu iecirknī bija nozīmēti Zūru pagasta iedzīvotāji. Darbi veicās strauji, katrs centās savu uzlikto normu izpildīt. Mēs kā brāķeri bijām trīs un pietika ko darīt. Katru dienu vajadzēja katram uzņemt, cik padarīts, un to vajadzēja vakarā priekš katra izrēķināt un no rīta uzdot iecirknī. Tā tas turpinājās katru dienu un katru vakaru. Un tāpat tas bija ar materiālu izvešanu. To nu visu bijām veikuši. Materiāli bija nodoti. Domājām, ka turpmāk būs vieglāk, bet iznāca pavisam citādi.

Tā 1950. gada 1. septembrī mani ievietoja Ventspils cietumā...

Sākās nākamais ciešanu loks, kas ilga līdz 1957. gadam, kad Ernests beidzot atgriezās atpakaļ Lūžņu ciemā. Pie izaugušajiem bērniem, pie savas smagajos meža un mājas darbos jau aizliktās Alvīnes. Dzīvība bija sīkstī noturējusies. Bet taisnība?

«...vecais Lūžņu mūrnieks...»

«...sveiciens no krāšņu meistara...» —

tā Mūrniektēvs parakstās vēstulēs. Ne bez ironijas velniņa un savas ēverģēlības, kas viņam tik raksturīgi. Mežsargs un tomēr mūrnieks. Ar vislielāko atbildības sajūtu viņš raksta, starp citu, tā gan viņš dara katru darbu. Tomēr nāk klāt sava misijas izjūta un vārdos neizteikta spīts — noturēt! Noturēt! Par visu varu un pretēji «veselajam» saprātam. Neaizlaist nebūtībā, apliecināt. Ja ne citādi, tad vismaz rakstos. Ar savu dienasgrāmatu viņš spītīgi liek ķieģeli pa ķieģelīm sagrautajās, pamestajās, nojauktajās un izdemolētajās mājvietās.

Ja nevar citādi, tad lai Lūžņas dzīvo atmiņā! Lai par tām zina un atceras visi, ne tikai tie, kas no šejienes aizgājuši. Un lai šī apziņa ir spilgtāka un reālāka nekā tā ar mežu aizaugošā vieta, kura pat vairs nav iezīmēta Latvijas kartē.

P. S. Kurzemes lībiešu ciemos arheoloģiskie pētījumi nav notikuši, pavisam maz ir zināmo arheoloģisko atradumu un senvietu. Nav pētītas arī tās nedaudzās zināmās: senkapi pie Irbes vecupes netālu no Lorumu mājvietas Lielīrbē, Pizenieku senkapi Miķeļtornī. Teikas un leģendas vietu apvij tīkmēr, kamēr vēl ir kāds liecinieks.

Zeme, zeme — kas tā zeme?

Kad 1988. gada vasara uzbangoja mūsu nacionālo pašapziņu viņa galotnē, it kā gluži nevietā atmiņā uzpeldēja kādreiz dzirdēta dziesma.

Zeme, zeme — kas tā zeme,
Ja tev īstas brīves nav?
Brīve, brīve — kas tā brīve,
Ja tev savas zemes nav?

Bija pienācis ilgi gaidīts brīdis: virs latvju zemes trīsvienībā saslēdzās Amerikas «Kolibri», Baškīrijas «Atbalss» un Zviedrijas «Vilcēju» latviešu dziedātāju rokas. Saslēdzās ar augstspriegumu uzlādētā maza mirkļa piepildījumā.

Bet dziesma skanēja joprojām un nerimst skanēt. Tā nav vārdu spēle no aizokeāna tālumiem, no apburtām zemūdens pilīm, no sen-tēvu sadalītās nedalāmības. Tad un tur. Nē, arī šeit un tagad! Un vienmēr, kad harmoniskas apziņas kodols, ārspēku ārdīts, tiek sa-šķelts, pārveidots. Manī, tevī, mūsos.

Nav daudz to zīmju, kurām var uzticēties, meklējot savu zemi, savu tēvu zemi: valoda un tautasdziesma, tautisko rakstu zīmes. Daudz īsāks mērs ir cilvēka atmiņai, bet daudz īstāks ir tās mērogs salīdzinājumā ar vēstures datu skopumu, sausumu.

Pasaulē nebūs daudz tautu ar tādu likteni kā latviešiem. Vēl pirms nācijas konsolidēšanās latvju zeme nemitīgi bijusi citzemju pretspēku cīņas arēna. Vēl nepaspējis koncentrēties, kodols tika šķelts, dalīts, pretstatīts iekšēji un tā daļas nostādītas pretī cita ci-tai ārēji. Zagšus zagti brīži, kad latvietis varējis būt viņš pats, bet to ir bijis daudz par maz, lai viņš varētu izveidoties kā garīgi vese-līgas nācijas pamats.

Neapstrīdami un nepielūdzami traģiski ir fakti par mūsu iz-kaisītību pasaulē. Traģiskā minoritātē šobrīd mēs esam Latvijā. It

kā zināmi, it kā līdz apziņai nonākuši jēdzieni. Vai tomēr līdz galam izprasti? Nav nekā briesmīgāka par to, ka bērns nepazīst māti un māte noliedz bērnu. Vai šodien mūsu Latvija, mūsu sirdsapziņa, var sacīt, ka pazīst un atzīst visus savus bērnus — gan šepat dzimtenē, gan visā pasaulē?

Tajā laikā, kad vēl nebija pašas Latvijas, kad zinājām vienīgi par Vidzemes un Kurzemes guberņām, pasaulē jau bija daudzi desmiti tādu mazu, ne ar ko nesalīdzināmu «latviju» — latviešu kolonijas. Sveša zeme, tomēr pašu iekopta, pašu apdzīvota «itkāl Latvija». Jau 1897. gada tautas skaitīšana apliecina divas galvenās emigrācijas plūsmas: Krievzemē — 112 332 latvieši, citur pasaulē — 115 000. Tuvāk pievērsoties Iekšskrievijas virzienam, meklēsim izcelsmi šiem pāri par 112 tūkstošiem, kuri vēlāk — pēc 1905. gada un pirmā pasaules kara laikā — dubultošanās un pat trīskāršojās.

Neapšaubāmi, ka viens no iemesliem tautas izklidētībai ir gadsimtiem garās latviešu brīvības cīņas par savām tiesībām. Individuālie protesti pēc 18. gs. vidus pārauga kustībā. 1771. gada Vidzemes zemnieku nemierus apspieda ar karaspēka palīdzību. Diviem zemniekiem piesprieda nāvessodus, bet četrdesmit cilvēkus vairākas svētdienas pēc kārtas pēra ar rīkstēm laukumā Alūksnes baznīcas priekšā.

Nemieri turpināja laiku pa laikam uzliesmot gan Kurzemes, gan Vidzemes pusē. Pienāca 1802. gads ar Kauguru zemnieku sacelšanos. Kaut runa ir par zemnieku nemieriem, tajos zināma nozīme noteikti ir 1738. gadā Valmiermuižā atvērtajam pirmajam latviešu skolotāju semināram, jo sacelšanās iniciatoriem un kauguriešu vadonjiem bijušas zināmas Franču buržuāziskās revolūcijas idejas.

Tautas brīvības cīnītājus, pielīdzinot viņus dažādiem noziedzniekiem, kopš 18. gs. beigām bija parasts izsūtīt uz Sibīriju. 1802. gadā no izsūtītajiem tur nodibinās pirmā — Rīzkovas (pēc Rīgas vārda) un sešdesmit gadus vēlāk otrā — Vecrīgas latviešu kolonija. Apstākļos, kad noziegumu interpretēja tiesu izpildītāji, kuri daudzreiz arī paši bija cietušie, vai no viņiem atkarīgas personas, par sprieduma taisnīgumu neiespējami runāt. Nav arī brīnums, ka pēc dokumentiem grūti atšķirt politiskās un kriminālās apsūdzības. Cariskās valsts ierēdniecībai bija visas iespējas katru dumpīgu latvieti, važās sakaltu, nosūtīt uz soda zemi.

Tomēr reiz uzliesmojusi atmodas uguns cilvēku apziņā vairs neapdzisa, un laiku pa laikam jauni etapi gāja savu moku ceļu uz Sibīriju līdz brīdim, kad turienes kalēji pārcirta važas un katrs ieguva nosacītu brīvību — bēgt nebija jēgas, tūkstošiem kilometru neapdzīvotajos plašumos tā būtu bijusi pašnāvība.

Ja cilvēka dzīve nepārtrūkst visjaunākajos pārbaudījuma brīžos, tad dzīvība neizbēgami no jauna pieprasa sev darbības lauku. Tā radās pirmās latviešu kolonijas Krievzemē. Izsūtītajiem vēlāk brīvprātīgi pievienojās ģimenes locekļi, radi vai kaimiņi, kuri tālumā

no dzimtenes cerēja iegūt savā īpašumā zemi un tikt pie zināmas pārticības. Sākās zemnieku masveida izceļošana. Ap 1860. gadu, kad Vidzemes un Kurzemes muižnieki sāka zemes izpārdošanu, savas mājas nopirkt spēja tikai neliela daļa zemniecības. Desetina zemes Vidzemē maksāja 61, bet Kurzemē — 88 rubļus, taču likums noteica, ka pirkt var ne mazāk par 25 un ne vairāk par 200 desetīnām. Pat Krievijas melnzemes apgabalos zemes cena bija 2—2,5 reizes zemāka. Vairums zemnieku kļuva par kalpiem vai rentniekiem.

Pagājušā gadsimta pēdējā ceturksnī uzņēmīgi ļaudis apbraukāja Krievzemes plašumus, atrada, sarunāja vai iepirka zemkopībai derīgas lielākas platības, lai turp aicinātu tautiešus uz pastāvīgu dzīvi. Tā nebija nesavtīga misionāru kustība, šos cilvēkus vadīja izdevīga darījuma nolūki. Diemžēl, aģitācijas iespaidoti, materiālu apsvērumu dēļ, romantiskas jūsmas un pēkšņas, negaidītas perspektīvas pārņēmti, daudzi spēra liktenīgo soli.

Mēģināsim pietuvoties šim nācijai atzaram, kas bija aizcirsts jau pašā pirmsākumā, turklāt aizcirsts pašu rokām, atdaloties no dzimtenes. Kas viņi bija — izmisuma dzīti izsalkuši nelaimīgie, kuri cerēja kaut kur atrast dzīvībai nepieciešamo maizes riecieni? Varbūt zemes un mantas tīkotāji, kuri gribēja tikt saimnieku kārtā, lai saņemtu no dzīves savu, it kā taisnīgi pelnīto daļu un izbaudītu iespēju kalpināt citus neveiksmīniekus? Vai varbūt vienkārši avantūristi bez mājvietas izjūtas, bez dzimtās vietas apziņas — radījumi bez saknēm? Tomēr — līdz kādai izmisuma un pazemojuma pakāpei jānovēd cilvēki, lai viņi brīvprātīgi šķirtos no dzimtenes un tuviniekiem! Paturēsim prātā, ka 1897. gadā, kad Kurzemi atstāja tālāk publicēto atmiņu pirmā fragmenta autora vecāki, Latvijas laukos dzīvoja 70 procenti iedzīvotāju — 1 362 857 cilvēki, no kuriem savukārt 56 procenti bija bezzemnieki. Pēc oficiālajiem datiem, 19. gs. 70. gados, tātad laikā, kad bija iespējams iepirkt savas mājas, laukstrādnieka alga Kurzemē, rēķinot naudā, vidēji bija 52 rubļi gadā, Vidzemē — 50 rubļi. Zemnieku ģimenes bija bagātas ar bērniem, bet tradicionālā mantošanas sistēma nemainīgi nāca par labu vecākajam. Izceļotāji parasti bija jauni, neprecēti cilvēki vai jaunas ģimenes, kas nebija atradušas sev pastāvīgu pajumti.

Un tā statistika vēsta, ka 1926. gadā Padomju Savienībā atrodas ap 200 000 latviešu:

Baltkrievijā	58 kolonijas,	1 890 saimniec.,	19 skolas
Baškīrijā	25 kolonijas,	1 372 saimniec.,	6 skolas
Brjanskas gub.	5 kolonijas	124 saimniec.,	3 skolas
Kaukāzā	8 kolonijas,	281 saimniec.,	4 skolas
Ļeņingradas apg.	91 kolonija,	2 309 saimniec.,	27 skolas
Maskavas, Saratovas u. c.			
Krievijas Eiropas daļas			
mazapgūtājās guberņās	17 kolonijas,	550 saimniec.,	5 skolas

Arhlatviešu ciema skola ar latviešu mācību valodu darbojās līdz 1936. gadam

Sibīrijā (bez Barabinskas 102 kolonijas, 4 206 saimniec., 31 skola un Ačinskas apv.)

Smolenskas gub. 66 kolonijas, 918 saimniec., 11 skolas.

Iztēle ļauj pavērot Baškīrijas latviešu ciemus 20. gados.

Paši pirmie iecelotāji, smagās lidumnieku dzīves salauzti, jau aizgājuši aizsaulē. Urālu piekalnēs iedibinātas pirmās latviešu kap-sētas. Jaunā, aktīvā paaudze paguvusi saimnieciski nostabilizēties un turpina celt savu dzīves līmeni. Visapkārt vēl ir pietiekami spēcīgs nacionālās piederības lauks — pēc dzimtenes modeļa iekopta dabas ainava, māju izvietojums, sētu plānojums, lauku sistēma. Ir stabils ģimeņu tradīcijas, tautas svētki. Ir liela teritorija, pa kuru pārvietojoties pietiek ar dzimtās valodas zināšanām, latviešu skolās ir labas izglītības iespējas, pastāv tradicionālā tautas amatniecība un radošās darbības veidi: muzicēšana, teātra spēlēšana, kordziedāšana. Vēl ir neapdraudētas attīstības perspektīva, jo jaunās padomju valsts nacionālā politika aizstāv un atbalsta mazākumtautu intereses. Gan «Prometeja», gan citu latviešu kultūrizglītības organizāciju darbība (Maskavā, Ļeņingradā, Pleskavā, Harkovā u. c.), gan nacionālo kadru gatavošana darbam latviešu ciemos, gan literatūras, mācību grāmatu un periodikas publicēšana rada stabilitātes un nacionālās pašcieņas fonu. Vēl pastāv samērā spēcīga reliģisko mācību ētiskā ietekme, lai gan jaunākā laika uzskati jau neiecietīgi ārdā patriarhālās ģimenes vienotību, nošķeļot veco paaudzi no jaunās un noliedzot vecos vērtību kritērijus. Sakarā ar to sāk mainīties ģimenes goda jēdziens, pārtrūkst dabiskā pārmantojamības saikne starp vecvecākiem un mazbērniem.

Bakaldinas ciema latviešu bērni skatās teātra «Skatuve» viesizrādes 1933. gadā

No šodienas uzskatiem raugoties, mēs daudzreiz vaicājam: kā tas varēja notikt, kā to varēja pieļaut?

Revolūcijas atbrīvotā masu enerģija kategoriski noliedza līdzšinējās tradicionālās dzīvesveida formas un, meklējot jaunas, atgādināja palu straumi, kas parauj sev līdzīgan nederīgo, gan saudzējamo. Uzsaukumi, aģitācija, darbība — viss tika orientēts uz aktualitāti, aizmirstot saknes pagātnē un nedomājot par galotni nākamībā. Skaļi izdaudzinātā sievietes sociālā vienlīdzība ar vīrieti radīja pretdabisku pārspilējumu: sievieti-trieciennieci jebkurā darba nozarē. Tas pozitīvais, ko ieguva gan valsts, gan sieviete, iekļaujoties sabiedriskajās aktivitātēs, nelīdzsvaroja tos zaudējumus, kuri radās sakarā ar ģimenes attiecību struktūras izmaiņām un sievietes dabisko pienākumu — pavarda sargātājas un dzīvības turpinātājas — prestiža zudumu. Čaklumam, amata prasmei un darba priekam joprojām gan vēl bija praktiska nozīme un tikumiska vērtība, bet tomēr kaut kas jau tika izjaukts. Sākoties ētisko kritēriju nobīdei, manuprāt, šajos gados parādās apziņas pārveidošanās pirmās iezīmes. Cilvēku rīcību arvien neatlaidīgāk sāka salīdzināt ar lozungiem pie sienas. Novērtējums bieži bija atbilstošs prasmei izteikt

lozungus. Tos, kuri pieturējās pie veselā saprāta, atbīdīja malā. Tieši tobrīd dramatiska kļuva pārmantojamība, jo bērni, tāpat kā agrāk, turpināja apgūt tikumību, vērojot savus vecākus un citus apkārtējos, un viņi redzēja, kādas īpašības sabiedrība atzīst un vērtē visaugstāk. Auga jaunā maiņa.

Neatgriezeniskas izmaiņas sākās ar kolektivizāciju, precīzāk, ar latviskās kultūrvides un ainavas iznīcināšanu, kulaku šķiras izdalīšanu un pret to vērstajām darbībām. Caurmērā Baškīrijas latvieši piederēja vidējai zemniecībai, tomēr ievērojami atšķīrās no vietējām tautībām ar priekšzīmīgo saimniekošanas sistēmu, kārtību, mērķtiecīgo selekcijas darbu un pastāvīgo skaistuma klātbūtni līdzās višiem racionālajiem pasākumiem. Vēl šodien to atceras un goddevīgi novērtē gan krievu, gan baškīru vecākā paaudze. Lai gan tālu no lielajiem centriem, arī Baškīrijas latviešus tik un tā piemeklēja visu latviešu liktenis Padomju Savienībā 30. gados. Revolūcijas gadu kategorismu un pārmērības sāka nežēlīgi īstenot ar kulta laika asinsdarbiem. To latviešu nesavtība, kuri revolūcijas izšķirošajos brīžos bija teikuši «būt!», cerēdami uz gaišu un ilgstošu atmodu savai tautai, laikam ritot pārtapa bezspēcībā, vērojot savu ideālu iemiesojumu dzīvē.

Atskatīsimies: ir 30. gadu sākums. Vēl darbojas latviešu skolas. Jau atņemtas iekoptās mājvietas, ar pavēli izveidoti sādžu ciemati, kuros tieši vai netīši ir citāds nacionālais sastāvs. Latviešu vidū ienāk krievi, baškīri, čuvaši, mordovieši, tatāri — katrs ar savām nacionālajām īpatnībām un tradīcijām. Atstatu dzīvojot, starp viņiem nekad nav bijušas nesaskaņas. Kā būs turpmāk, kad dažādi etniskie ritmi klāsies cits uz cita, kad sastapsies dažādas pasaulizjūtas un radīsies savstarpējas neizpratnes momenti? Vēl pagaidām ciemā valdošā valoda ir latviešu, vēl svin Jāņus, Mārtiņus, Ziemassvētkus. Jā, Ziemassvētkus jau aiz cieši aizvilktienu logu aizkariem. Ir pārvēlies pirmais izsūtīšanu vilnis 1931. gadā. Daudzās ģimenēs galvenā un vienīgā apgādiece ir sieviete. Bērni aug pazemojošā, nepelnītā nabadzībā, psiholoģiskā nospīdībā, toties — tā sauktajā vienlīdzībā. Kolhozi, kurus latvieši iedēvē latviskā vārdā par kolektīviem, nodibinās ātri, jo tajos iestājas visi, kuriem gribas ēst.

Pagaidām tas ir tikai sākums. Līdzīgi notikumi risinās arī 1933.—1934. un 1937.—1938. gadā. Līdz minimumam samazinās latviešu skolotāju un vadošo darbinieku skaits. Savu tautību labāk ir noklusēt, jo nav zināms, kādus pārsteigumus vēl gatavo nākotne. Dzīli zemapziņā mostas vēlēšanās bēgt. Bet — kurp un kā? Paslepus, nost no pieaugušo acīm skolēni klausās radiobalsi: «Hallo, hallo, runā Rīga, Madona, Kuldīga, Liepāja...» — un intuitīvi meklē savas saknes. Latvijā tobrīd ir buržuāziska republika, tātad sveša ideoloģija. Un atrodas «modrais» ziņotājs. Dažas draudīgas pārrunas — un domu virziens top aizliegts.

Tomēr cilvēku vitalitāte ir neiznīdējama — vēl tiek spēlēts teāt-

ris, vēl kolektīvam ir savs korītis vai ansamblis, vēl daudzās mājās skan vijoles vai ermoņikas. Tikai vīriešu, latviešu vīru, palicis pavisam maz. Cilvēkos pamatīgi iesakņojušās bailes, karjerisms, glēvums, neuzticība. Par ienaidnieka klātesamību sludina visas avizes. Šausmīgāka par visu tomēr ir ciniskā formula: «Ir cilvēks — ir problēma, nav cilvēka — nav problēmas». Cilvēka vērtība anulēta.

Vēl vecāsmātes auž dubultsegas, kādas neprot darināt neviena vietējā audēja, vēl slaucējas atmin pirmās ganu dienas tradīcijas, vēl svin Jāņus, sien sieru un cep rudzu maizi. No Baškīrijas darba cilvēkiem valsts augstāko apbalvojumu — Ļeņina ordeni — pirmajām piešķir latviešu slaucējām Annai Dūcei un Dorei Bitei. Darbs brīžiem šķiet vienīgā aizmirstība, kas glābj no neticamās realitātes visapkārt. Līdz kamēr visas bēdas novienādo karš.

No tiem, kuri aizgāja karā no Arhangeļskas rajona, dzīvi atgriezās mazāk par pusi. Patiesībā sakropļoti bija visi. Ja ne fiziski, tad garīgi. Dzīvajiem atmiņas kļuva par mūža lāstu. Atkal dzīves problēmas reducējās uz izdzīvošanu burtiskā nozīmē.

Tā nav nejaušība, bet likumsakarība, ka šaurajam nācijas atzaram aptrūka iekšējās enerģijas. Bija pārkāpts pieļaujamo deformāciju sliekšnis, nācijai piederīgie zaudēja identitāti. Gadu simtos pārmantotās, bijīgi sargātās, var teikt, ieprogrammētās un vitāli nepieciešamās tradīcijas izdzisa vai tika izdzēstas un aizstātas ar citos avotos smeltām sadzīves paražām. Enerģijas zaudējums, ko ikviena emigrantu formācija svešatnē var atļauties ziedot nācijas īpatnību aizsardzībai, nekur neguva kompensāciju, un izturēt vairs nebija pa spēkam novārdzinātajam kolonistu atzaram. Sabiedriskās struktūras un garīguma avotu nomaīņa traģiski veda pretī sairumam.

Nejēdzīgi, zaimojoši un paradoksāli skan vārdi, ka Lielais Tēviņas karš latviešiem pēc ilgiem šķirtuma gadiem deva iespēju tikties ar tēvutēvu dzimteni. Daudziem šī tikšanās bija tik magnetizējoša, ka prom no Latvijas viņi vairs neaizbrauca, bet atsaucā šurp arī savas ģimenes.

Kara beigu posmā īsos mācībuursos latviešu izcelsmes Baškīrijas skolu jaunieši tika sagatavoti darbam Latvijā pēckara padomju iestādēs. Viņi šurp atbrauca ar darba norikojumiem. Pārējie neatkarīgi no vēlēšanās varēja atbraukt tikai tad, kad saņēma pasēs un spēja sakrāt ceļnaudu biļetei. Viņi brauc vēl šodien, saukti vai iekšējas nepieciešamības mudināti, un meklē savu sakņu vietas. Liela daļa no pārbraucējiem patiešām apmetas tajās pašās Latvijas vietās, no kurienes reiz bija sācies viņu tēvutēvu ceļš pasaulē.

Esmu grupējusi Baškīrijas latviešu atmiņas tā, lai fragmenti iespējami secīgi izklāstītu viena mūsu tautas atzara vēsturiskos un cilvēciskos likteņus. Katra cilvēka mūžs ir atšķirīgs un reizē tomēr pārsteidzoši līdzīgs pārējiem. Ja kaut kur saskatīsim paši sevi vai mums liksies, ka to stāsta mūsu vecmāmiņas vai vectēvi, nav arī nekāds brīnums. Tā ir latviešu tautas vēstures lappuse.

Raksta sagatavošanai atspulgi vākti no Ventspils vēstures un jūras zvejniecības brīvdabas muzeja fondos atrodamajām Ermaņa Brauna 1974. gadā pašrocīgi uzrakstītajām atmiņām par dzīvi Bašķirijas APSR Arhangeļskas rajona Arhlatviešu ciema padomes tagadējā teritorijā laikā no 1897. līdz aptuveni 1940. gadam, kā arī no liktenstāstiem, kurus laikā no 1980. līdz 1986. gadam man uzticējuši Aleksandrs Apsāns, Dore Bite, Agnēze Brance, Anna un Lidija Brants, Vera Cīrule, Nellija Freimane, Anna Krastiņa, Marija Lapsiņa, Rūdolfs Noriņš, Paulīne Paspārne, Zenta Podiņa, Elvīra Rācene, Ernests Rutulis, Valentīna Sovina, Alīde Steglava, Alvīne Veča, Milda Veisa, Hilda Zaķīte, Alīna Zvaigzne, Fanija Zvēra.

Sāksim šķetināt atmiņu kamolu.

Reiz Popes baznīcā ieradušies divi brāļi Sietiņi no Rindas. Tie speciāli atbraukuši, lai satiktu Popes vīrus, jo dabūjuši zināt, ka cilvēkam nav mūžīgi jābūt par kalpu, bet kaut kur Krievzemē varot rentēt zemi. Zeme esot auglīga, un tur nedaudz gados varot iekārtoties labi un pārticīgi. Ģibzdes ciema Sumburniekos esot atbraucis kāds cilvēks, kurš pirms gada izceļojis uz Ufu. Viņa uzvārds esot Vīgants. Tūlīt tika norunāts, ka nākošajā svētdienā brauks uz Sumburniekiem uzzināt sīkākas ziņas par auglīgo izrentējamo zemi Ufas gubernā. Vīgants izklāstījis atbraukušajiem popniekiem un rindeniekiem visu gūto pieredzi un piedzīvojumus, ko vienā gadā guvis «tālajā Krievzemē». Viņš runājis īsi, pārliecinoši un saprotami: «Ceļojums nav no vieglajiem. Pašlaik dzelzceļš sākas tikai Tukumā. Ar aizenbāni var aizbraukt līdz Ufas gubernas pilsētai. Tad vēl ap 100 verstes jāceļo pa zemes ceļu, ar plostiem ir jāšķērso divas upes. Tuvu pie augstiem un pasaules veciem Urālu kalniem atrodas tā izrentējamā zeme. Līdzena un samērā sausa, var lielākoties iztikt bez grāvju rakšanas. Visa platība apauguse ar lapu koku mežu. Starp kokiem pārsvarā ir liepas, kļavas, ozoli, gobas, bērzi, apsēs, vīkšņi un alkšņi. Lai kļūtu pie savas zemes, tad ir jārentē zemes gabals 20 desetīnu platībā uz 30 gadiem. Augošie koki jācērt, jādedzina un tādā veidā jāiekopj lauki. Lapu koki ir slikta paraža — laist atvases, bet nav liela māksla tās ar cirvi apkāpāt. Zeme ir auglīga, starp celmiem var sēt sēklu, iecējot to nevis ar ecēšām, bet gan ar žagaru bunti, un tomēr izaug varena raža. Ir gan aukstas ziemas, jāņem noteikti līdzī vērptomie ratiņi, kārstuves un šķiet, lai būtu iespēja garajos ziemas vakaros kārst un vērpt vilnu, bet no dzijām aust vadmalu. Vilnu tur var iegūt lielā vairumā un gluži par velti: krievu un bašķieru sādžu iedzīvotāji retos gadījumos cērpj aitas. Aitu bars, ganoties caur krūmājiem, uz

zariem atstāj prāvus vilnas kuškus, un cilvēks, pastaigājot pa ganībām, var dažās stundās pielasīt pilnu maisu ar vilnu. Mežos aug bezgala daudz liepiņas, no kurām var nolobīt mizu un pīt korpēm līdzīgas vīzes. Upēs daudz zivju. Nekādi medību ierobežojumi.» Vigants savu stāstījumu nobeidzis ar vārdiem: «Jums ir daudz stāstīts par paradīzes jaukumiem, bet redzēt paradīzi mēs varam tikai tālajā Krievzemē, kur pavasaros viss ir ziedos un smaržo pēc medus. Būs daudz darba līdumos, bet, kad iekops zemi, tad katram būs savs zemes gabals, ģimene un māja ar augļu dārzu, kūts ar lopiem un pilna klēts ar labību.»

Klausītāji bija sajūsmā, un visos nobrieda stingra pārlicība, ka noteikti jāceļo uz dzīvi tālajā Krievzemē. Nākošajiem ceļiniekiem vēl bija daudzkārt jāklāsta viss dzirdētais, lai pārliecinātu sievas un radus par izceļošanas lietderību.

Bija ziema. Gatavojās braukšana uz nezināmo, bet gaidāmo zemi. «Trušu» mājā bija norunāts un izziņots «untrops» — torgs, kur vairāksolišanā izbraucēji izpārdeva savas «liekās» mantas: zirgus, govīs, aitas, vistas, ratus, spaiņus, bļodiņas, amatrīkus, aizjūgus, ragavas un dažādus krāmus, kurus neveda līdz uz Krievzemi. Pēc «untropa» vēl pašiem palika krava. Katra ģimene veda līdzī drēbju skapi, vērpjamo ratiņu, kārstuves, nītes, audekla uzsiešanas piederumus, šautuves un šķietus.

Jau svlaicīgi visi nākošie izceļotāji vienojās par izbraukšanas dienu, kad popenieki sabrauks Brižu krogā, bet rindenieki un ancenieki — Ģibzdē. Daudz liets asaru, atvadoties no radiem un pazīstamajiem. Visi vēlējuši laimīgu ceļu un Dieva palīdzību. 1897. gada februāra pēdējās dienās izreiznieki no radiem tikuši vesti uz austrumiem.

Iebraukuši: Tukumā, vīrieši tūlīt griezušies pie administrācijas, lai kārtotu bagāžas lietas. Nodevuši bagāžā ratus, skapjus, apkaltas kastes ar mantām un amatrīkiem. Padoti vagoni, atskanējis pirmais zvans. Asaras sākušas plūst aumaļām. Raudājuši vedēji — radinieki, raudājuši izceļotāji. Sekojot vecāku piemēram, raudājuši arī bērni. Atvadījušies no vedējiem. Sakāpuši vagonos ar mantām, starp kurām bijušas verplītes ar kurzemnieku skābputru, segas, spilveni, divēli, ceļamaize, žāvēts speķis, sviesta cības un grāmatas. Pēc otrā zvana pavadītāji vēl pēdējo reizi spieduši rokas pieaugušajiem, apkampuši bērnus, vēlējuši laimīgu ceļu, laimīgu nākotni un Dieva palīdzību ceļotājiem. Tad ar cepurēm rokā, ar skumjām sejām un nokārtām galvām izkāpuši pavadītāji no vagona. Kad

atskanējis trešais zvans, ceļotāji metušies pie vagona logiem, pacēlušies uz rokām mazos, lai arī tie pēdējo reizi redz grospapus un onkuļus, pirms doties pretim nezināmai nākotnei.

Pēc svilpiena tvaikvedis sācis gaitu. Ar ātruma pieaugumu atpalikušie pavadītāji vēl brīdi bijuši redzami uz perona, tad viss ietīnies tālē...

Sācis samazināties šķiršanās rūgtums, un pēc zemes ceļa grūtībām iestājies miers. Kad jau Rīga palikusi aizmugurē, vagonos jutušies puslīdz kā mājās. Sākuši pa īstam iepazīties ar braucējiem. Izrādījies, ka bez popeniekkiem un anceniekiem vēl izceļo arī no Puzes 3 ģimenes: Šveicēri, Šternbergi un Gaiļi. Vagonā visi ceļotāji daudz laika pavadījuši, stāvēt pie logiem un lūkojoties uz tā saukto Krievzemi, apzinot notāstus no skolā dzirdētajiem «Pasaules stāstiem», jo tāds priekšmets toreiz ietilpis mācību programmā. Virieši, kuri bijuši karadienestā, pratuši krievu valodu un veduši sarunas ar pasažieriem. Tie ar nožēlu klausījušies bēdīgo stāstu, ka ar ģimeni atstāj dzimteni un dodas svešumā, kur nav zināms, kas sagaida, bet zināms tikai, ka, bez šaubām, būs pārpilnam darbs un vēl nepiedzīvotas grūtības. Kādā pieturā izrādījies, ka vilcienā blakus vāģi brauc arī Fabriciuss Ermans ar savu ģimeni. Arī viņš Popes nomalē Sprodos gatavojies tālajam ceļojumam.

Izreiznieki ceļā lasījuši arī grāmatas: «Barons Minhauzens», «Sprediķu grāmata», «Jaunā derība» un «Krievzemes vēsture un ģeogrāfija». Protams, katrā ģimenē bijusi arī Bībele un Dziesmu grāmata. Ceļā paklusi tikušas dziedātas dziesmas — kā garīgas, tā arī laicīgas.

Kādā vakarā vilciens ieņoņojis Ufas stacijā. Pie stacijas bijis daudz smago un vieglo ormaņu, tāpat arī tuvo sādžu zemnieku ar pajūgiem, kuri, vilcienam pienākot, gribējuši par samaksu izdarīt pasažieriem pakalpojumu. Tādēļ ceļotājiem nesagādājis grūtības nokļūt iebraucamā vietā, kur bijusi ērtība, siltums un «samovarā» uzvārīta tēja. Vēl vajadzējis ceļot pa zemes ceļu 80 verstes līdz Arhangeļskas sādžai, kur atradusies izrentējamās zemes pārvalde. Arī šis ceļa gabals ticis veikts viegli, jo bijuši ne mazums no Arhangeļskas, kuri atveduši pilsētā dažādas preces un atpakaļceļā labprāt uzņēmuši ceļotājus, lai nopelnītu divus rubļus par pajūgu. Bijusi vēl ziema, upes aizsalušas, tomēr redzējuši gan krievu, gan baškīru, gan čuvašu sādžas un arī plašās stepes. Arhangeļskas sādžā viegli atraduši pagaidu apmešanās vietu, jo tanīs laikos naudu nopelnīt bijis ļoti grūti, tādēļ vietējie uzskatījuši

par lielu izdevību, ja izdevies atrast īrniekus, kuri maksā un vēl turklāt pacienā bērnus ar žāvētu speķi un maizi.

Pie zemes pārvaldnieka Šcedrina noslēguši līgumus, ka 30 gadu laikā uz saņemtā zemes gabala noposis visu mežu un pārvērtīs to par tīrumu. Trīs gadi renti nebūs jāmaksā, pēc tam — ik gadu. Zemes gabali atradušies ap 20 kilometru no Arhangeļskas, jo tuvāki jau bijuši aizņemti no agrākos gados ieceļojušiem latviešiem. Vēl bijis dziļš, ap 3 aršinas (2 metru) sniegs, tādēļ vajadzējis gaidīt.

Agrā pavasarī visas ģimenes saligušas vedējus un iebraukušas savos izrentētajos zemes gabalos mūžīgajā mežā, kur nekad cirvis nebijis lietots. 1810. gadā uz tās platības nocirsti lielākie koki un sadedzināti oglēs priekš vara kausēšanas, bet, kad tur ieceļojuši latvieši, tad jau bijušajās ogļu dedzinātavās bijuši izauguši lieli koki, jo uz nozāgētajiem celmiem dažos apgabalos varējis saskaitīt 100 un vairāk gadu vecumu.

Ar nolīgto vedēju aprīļa vidū pa 2 aršinas biezo sniegu nav bijis grūti katrai ģimenei tikt līdz savam rentes gabalam. Pēdējās dienās pūtis ziemeļu vējš, tādēļ sniegs mežā pārstājis kust. Naktis bijušas skaidras, rotātas mirdzošām zvaigznēm, bet turējies vēl sals līdz 14 grādiem, tādēļ virs sniega sasaluse tāda uzkala, ka zirgs un vezums turēts kā uz ledus.

Katrs nākamais rentētājs jau bijis pirms nedēļas rentes gabalos, lai izraudzītu apmešanās vietu, kur celt dzīvokli, ar tādu apsvērumu, lai būtu ūdens akas rakšanai, jo Pieurālu kalnu atzaros ne katrā vietā racējs varēja cerēt atrast ūdeni. Izraudzītā vieta jau bijusi atzīmēta ar krūmāju izposumu. Ceļš pie tās iezīmēts ar ietēsumiem kokos. Rentnieks rādījis vedējam ceļu pēc šīm zīmēm, un saime ar klātesošajām mantām un iepirktajiem produktiem apmetusies mežā. Vedējs — krievs apturējis zirgus, noņēmis cepuri, trīs reizes pārmetis krustu un nočukstējis: «Dievs, pasargi šīs grēcīgās dvēseles!» Lai nebūtu vieta skumjām, saime cēlusi kravu no ragavām ģimenes galvas norādītajā vietā, bet vedējs, pabarojis zirgu, saņēmis maksu par pakalpojumu, atsveicinājies un, novēlējis palicējiem laimīgi iekārtoties jaunajā dzīves vietā, devies atpakaļ.

Tā tas noticis ar katru ieceļotāju ģimeni. Visapkārt bijis mežs, kaut bez lapām, tādēļ pēcpusdienā sniegs saulē kļuvis mīksts. Ar koka lāpstu sniegā atrakta vieta būdai. Steigšus sakurts liels ugunskurs, sagatavota malka visai naktij. Tad atvestajās mantās sameklējuši zāģi un cirvjus.

Zāģēti kļavas, sagaroti, skaldīti un celta būda ar lielu ieeju no dienvidiem, lai būdas priekšā degošais uguns-kurs to apsildītu un pasargātu no zvēriem. Ūdens ieguve rūpes nav sagādājusi — spainī vai katlā iebērtais sniegs devis ļoti tīru ūdeni, bet, ja katliņu likuši uz kvēlojošām oglēm, tad ūdens bijis bez dūmu piegaršas. Kļaviem bijis sulu laiks, tādēļ katrai ģimenei vīri ierīkojuši sulu renes. Savāktās sulas noderējušas dzeršanai nevāritā veidā un kafējai. Bērni rotaļājušies apkārt kokiem kā lācēni, spēlējot ķeriņos un slēpjoties cits no cita. Vecākie bērni palīdzējuši tēvam un mātei post līdumu. Katrai ģimenei bijusi cieša apņēmība jau šajā pavasarī iekopt kaut nelielu līdumu, iedēstot līdzpaņemtās sēklas, lai pie mājām augtu astras, samtenes, lauvmutītes un magones. Sējuši burkānus, stādījuši sīpolus, bet 25. maijā (pēc vecā stila) jau uz uzrušināta plēsuma iesēta prosa. Strādājuši tikai darba dienās, bet svētdienās nekādi darbi nav darīti. Tad ap pulksten desmitiem lasīts kāds gabals no Zakramoviča «Sprediķu grāmatas» vai Bibeles, ēsta pusdiena, un tad darba cilvēkam bijis laiks apskatīt un apdomāt turienes dabas jaukumus.

Kad beidzies sējas laiks, katra ģimene pirkusi govī un zirgu. Vasarā tos varējuši ganīt mežā, govš devusi labu pienu un vēl pieņēmusies miesās, arī zirgs atspirdzis, un spalva kļuvusi gludena un spodra. Zirgs palīdzējis atvest pienākošo bagāžu no Ufas stacijas, tāpat baļķus dzīvokļu un kūts celtniecībai. Visur klauzējuši cirvjī, veikti būvdarbi.

Mamma jau nav gribējusi, un mammai nezin cik tur tie brāļi palikušies — tie neviens nav gribējuši, ka mamma brauc prom no to Latviju. Bet vīram liela dūša! Mammai jau kāda tā dūša bij, to nezin, bet tam vīram dūša liela — tas grib sev saimnieks būt. Un iebrauc te, viņ saka, ienāca te tanī mežā, vairāk nekas nebij kā lieli koki un kas sasiets tanī pauniņā līdz. Divas meitas viņai jau bij, Emīlija un Elīza ir Latvijā dzimušas. Un tā viņi iesāka.

Tāds mazs placītis ir bijis mežā. Tad viņi uztaisījuši šūpuli, kokā uzkarinājuši bij, un tad sākuši uz riņķi cirst. Dedzināt un cirst — baļķus, kur būvēt, citu malkā. Un tad, vot, visi tie lauki, tie bij mūsējie.

Strādāj visi briesmīgi, tēvs un māte, cik es atminu. Ziemā, kad nāca mājās, līdz kaklam ar sniegu! Taču jau

zāgēja un dedzināja ziemā, lai ir vasarā zeme, kur art. Kādu «šadriku»¹, ko tur dedzināja, to nodeva fabrikā. Tur varēja naudu dabūt. Iedomā, kā ir — vajag sāli nopirkt, bet nav naudas! Ko tur stāstīt vairs! Tur tāds tirdziņš ir bijis, kur pārdod. Mamma stāsta: aiznes vistu un — nevienam jau viņu nevajag, visiem pašiem ir! Beigās par 15 kapeikām bij pārdevusi un tad nopirkusi sāli. Galīgi jau lēts viss ir bijis, bet tā nauda jau nav bijuse.

Viss bij tikai pa latviski. Jāņus svētījām, ka jūs redzētu, vēl sirsnīgāk kā Latvijā! Vienreiz — man vecākais brālis Jānis — alus iztaisīts, viss, un paps jau ar, cara laikā dienējis feldfēbelis, izdarīgs. Nu, un skatos: tāsis saridājuši un nāk. Es domāju — uguns jūra! Jāņa bērni salasījušies, nāk pie mumsīm. Nu ko tad tur, dzīvoja, ligoja! Siers iztaisīts, vai tad toreiz kas trūka! Vai, kā latvieši dzīvoja!

Katru rītu, kad jau bij svētdiena, visa saime bij kopā. Mamma taisa brokastu. Paps atkal visiem notur dievkalpojumu. Nu, paēd, tad iet kur pastaigāt, mums vienā galā zemei bij tāda smuka bērzu birzīte. Bet, kad nāca ogu laiks, zemenes, tad mēs tik manās agrāk augšā — piecos, visi brāļi kopā. Un tur tādas lielas pa tiem krūmiem! Salasām pilnas bļodas. Un tad nes mājā. Mamma atkal sataisa cukuru klāt, un tad ar pienu — tāda brokasta, ka vai!

Un tad atkal spradzeņu laiks. Tādas, kā mums dārza zemenes, lielas un saldas briesmīgi. Un, kad nāk mājā, ta ir nokrāvušies un pieēdušies, jā! Citreiz atkal gājām uz Basu vēžot. Bet tā — svētdienās nebij neko jāstrādā.

60 desetīnu zeme mums bij tur, pie Urāliem, jā! Pappam. Visus mežus notīrīj tīrus, 20 slaucamas govīs, 6 zirgi, visas mašīnas. Un ko ta ūsainais Staļins? Divu stundu laikā viss jāpamet, un pašu Ufas cietumā iekšā, vot, tā! Nu, ko tad — tūlīt kā noņem, viss! Pašu cietumā. Un cauri. Tāpēc es saku: vesels romāns, kā es izbēgul! Un kā pa robežu pāri pārbēgu pie Zilupi. Tiku atkal pie latviešiem. Ai, dieviņ! Ko ta, tie nagu maucēji, kad

¹ «Šadrika» gatavošana: sadedzinātu vīksnu pelnus sajauc ar kūstošu sniegu un ūdeni, līdz iegūta mīklai līdzīga masa. Ar lāpstu no tās veido gabalus un liek ugunssārtos, kur tā sacēpusies stiklveidīgā masā. Iepirkuma cena — 2 kapeikas par pudu (16 kg). To eksportēja arī uz Vāciju, kur no tā it kā gatavoja potašu. — *Aut.*

trakoja! Viss tagad pa tīro tur ir. Visu tak iznīcināja, visas saimniecības. Seši miljoni tak visas krievu zemniecības iznīcināja Staļins. Nu sadzina kolhozā, un nu it nekas vairs nav.

Mēs jau liela saime bij, mēs bij desmit mātei un tēvam. Visi karā krita — 7 brāļi. Viens brālis atnāca mājā savainots un dikti slims bij, arī nomira. Nu kāds nu kuram liktens ir! Viens bez vēsts pazuda. Viens ir apglabāts Latvijā.

Mātes tēvu sauca Mārtiņš Gavēnis. Mātei vārds bij Augustīne, apprecējās ar Sīmani Brantu. Viņa teica, ka tā kā atmin, ka viņi Rīgā dzīvojuši ir. Bet, kāpēc viņi braukuši šurp, to nezin. Nu, kas tā par zemi — mežs! Kad atbraukuši, viens mūžamežs bijis, nekas cits! Vēlāk iztāsija zemi tīru, bet... Tagad jau nav tie latvieši, te jau bij latvieši vien. Tagad, kā var teikt — baškīri. Nez, Latvijā ar tie baškīri ir? Nav?

Tagad ir samaisīti — i tādi, i tādi. Kurš vairāk, tad tur jādomā un jāraksta. Vajadzēja dēlam prasīt, viņš mums ir ģeputāts, viņš raksta to grāmatu. Nu, vot, tagad pat — Bettantei tur līdzās dzīvo, Līču Olgai ar. Starp viņām tur māja ir, tur nemaz nevar izteikt, kā viņiem ir! Mātei bij vīrs latvietis, māte krieviete, a viņa aizgāja nu pie baškīra. Tagad, vot, skaties: māte puskrieviete un puslatviete un vīrs baškīrs. Un tagad nu viņiem bērni ir. Kas tad tur tagad sanāk? Tur es gudrs netieku, kas tur tagad iznāk. Es nezinu, kas viņi, tie bērni, visi tagad ir, kā viņi nosaucās. Pa krieviski runā.

Tēvu izsūtīja trīsdesmit pirmajā gadā. Tas bij, kad sākās kolektīvi. Mēs ne bagātnieki, nekas nebij, bet tēvs bij pieņēmis vienu tādu puīseli par ganu. Es ar tāds mazs meitens, abi divi bijām aizmiguši. Lopi bij sagājuši auzās vai kviešos. Nu, man tad nekas: pa to dibenu ar žagaru. Bet tēvs bij iesitis tam puīselim, un tas bij slikti. Viņu apsūdzēja. Tūlītās sāka tēvu kulakot ārā. Un tā, var teikt, par to vien izsūtīja, ka viņš vienreiz sita. Redz, es jau bij sava tēva meita, kam tad es iešu žēloties? Nu, un ta mēs tādi maziņi palikām ar mammu.

Un tad sākās kolektīvs. Uzreiz kolektīvā negāj, tāpat kā Latvijā. Domāj, vot, kā ies un ko... Viru man arestēja, aizveda. Es paliku ar četriem maziem bērniem. Nu, kur es palikšu? Es tagad padevu zājavļēņiju, iegāj kolek-

tīvā. Papriekš negribēja ņemt, bet tad tur atkal bij komunisti, kas mani aizstāvēj, teica: kur viņa tagad ies ar četriem bērniem? Un tad mani pieņēma.

Mums jau sākās kolektīvs briesmīgi — ar bulļiem, vai, kā mēs mocījās. Man Reinis bij maziņš, uzliek uz to bulli gubiņas vest. Tas bullis mežā iekšā, puika paliek zara galā. Miļlais Dievs, ko pārcieta, kad tas kolektīvs sākās! Un tagad nobeigts tiktāl, ka viņš mums nekas vairs nav. Nāk baškīri un pasaka: ko jūs te nāk, jums Latvijā zeme! Ko jums te vajag? Vot, man vedekla fermā strādā, viņa saka — cikreiz es nav to dabūjis dzirdēt. Zin, kad mēs sāka strādāt kolektīvā, tad kolektīvs bij miljonieris, a tagad palika pensioniers. Tagad mums vairs nav nekas. Tagad tikai baškīri nāk un baškīri nāk, un tie tikai «čai piķ», un strādāt neviens negrib.

Es to nevienam nevaru izstāstīt, kādu spēku es pieliku priekš to kolektīvu. Kad es sāku domāt, man ir jāraud. Es visu savu veselību tur atdevu. 14 gadu man bija. Pirmo gadu paprasīja — es bij briesmīgi dūšīgs tāds meitēns, nav ko teikt! — man paprasīja, lai kolektīva tabūnu ganu. Mēs divi gabali, viens sieviets ganij, tam divi mazi bērniņi bij, viņa nu mājā, un es tāpēc, ka cilvēka nebij. Un es ganīju. Un, kad izganīj, ielika kūti, man uzreiz paprasīja: mēs tev dosim grupu, tu ņemsi grupu? Es teicu, ka nevarēs izslaukt. Nu, tur teica, ka palīdzēs man bišķitiņ. Pareizi, no sākuma man bij briesmīgi grūti! Un tad, kad es sāku, es visus spēkus pieliku — es tīriju, un man arvien tas piens vairāk un vairāk, un es centos, jā! Un tīras turēju vienmēr tās govīs. Un, ka jau labi cilvēkam iet, tad vēl labāk gribas, un vēl labāk.

Kādreiz, es atminu, es vēl fermā strādāju, pirmās dienas jau gājām palīdzēt tās govīs pieradināt tai tabūnā. Un tad nu, kad nācām mājās, laistijāmie ar to ūdeni. Bet tagad tas ir atgājis. Daudz kas jau ir izgājis. Vot, aitiņas mēs laiž ārā, tad gani — no vecākiem, no vecmātes — ir iesākuši: maizīti apņēm visiem uz riņķi un tad iedod tai vienai. Tad saka, ka visi kopā turas, un visi nāk mājās, tas tabūns.

Un tad vēl saka, ka, vot, to viciņu, ar ko pirmo dienu aizdzen gotiņu, vajag aiznest uz māju un kurnebūtās nolikt, lai viņa stāv, tad tā gotiņa nāks mājās, to es atminu. Kādreiz i pate es tagad ar saku — tā viciņa jānes uz mājām, jānoliek!

Mēs ar Dūč Annas aizbraucām, Maskavā mūs

Latviešu slaucējas — darba pirmrindnieces.

Pirmajā rindā centrā: Anna Dūce un Dore Bite — pirmās Leņina ordeņa kavalieres Baškīrijā 1936. gadā

Anna Dūce 1985. gada vasarā

Foto no Paulīnes Paspārnes
ģimenes albūma

Vecā tipa ēka Gornija ciemā
1985. gada vasarā

viesnīcā ielika. Laikam kādu mēnesi mēs tur nodzīvoja. Veda uz teātriem. Vislabāk man tomēr palicies «Prometejs» prātā, mūs tur aizveda.

«Pūt, vējiņi!» — to jau mēs bijām redzējušas. Teātris atbrauca un parādīja mums to «Maksimā Gorkijā». Tad jau mēs bijām kā izsalkuši. Netika jau, nebija jau biļetes un iekšā netika. Kad ar būtu bijis, nebija jau rūme. Bet mēs aiz logiem klausījāmies.

Pie valdības — nu ko tad tur? Visi bija lielā istabā un gāja pēc ordeņiem. Tik atminu vēl to, ka tam Kaļiņinam bij tāda mīksta, maza rociņa. Staļinam jau mēs roku nedeņēmām. Tas mums bija tā kā tālāk prom. Sēdēj tik kaut kur tur.

Un, kad es gāju pēc to ordeni, tā, ka pate sevi nemaz nejutu — pāri pār to... mūzika spēlē, un — iet! Nu ko, nu — mežā dzīvojis un nu ir ticis placī!

Kad es gāju skolā, tad viss bij pa latviski. Pa krieviski bij tikai divas stundas pa nedēļu — viena bij lasīšana, otra rakstīšana, vairāk nebij. Un tad no 34. gadu, tad jau sākās vairāk krievu. Līdz tam visi skolotāji bij latvieši.

Es mācījos tik pirmā pamatskolā. Latviešu. Mums jau no 37. gadu aizklapēja latviešu skolu ciet. Vispār jau tanī laikā vēl tie ieskati laikam ar tādi bij — brāļi man gāja pa augstskolām, bet mums jau, tām meitenēm, iedomājās, ka tām jau nav vairāk jāzin. Lasīt, rakstīt māc, tad pietiek. Brāļi abi divi gāja augstskolā, un abi pazuda. Jaunākais brālis beidza konservatoriju Ļeņingradā akurāt tad, kad karš sākās, un vairāk neizlaida no Ļeņingradas. Un viņš blokādē gāja bojā. Un vecāko brāli, to jau atkal — tādi masu aresti gāja kādreiz, 37. gadā, tēvu paņēma, brāli paņēma...

Lasīt es i lasījis bez sava gala, bez savas malas! Skolā es nav gājis. Jo tad jau skola nebij mums nemaz. Un pēc tam bija, bet — tad jau liels cilvēks, kam tur nu vairs skolā ies! Mājās paši iemācīja. Vecākā māsa bija gājuse skolā.

Bet tie Līgotņu ēdieni, tie jau ir mums. Tie krieviem nav. Ne baškīriem, ne krieviem. Tos mēs tomēr ievēro. Kādreiz saietam kopā, kādi divi vai trīs gadi atpakaļ te viengad līgoja. Nu, bet to sieriņu jau izsien un sviestiņu.

Agnēze Brance no Gornija ciema 1985. gada vasarā, kad Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas folkloristi ierakstīja viņas bagāto dziesmu pūru

Baškīrijas latviešu folkloras ansambļa «Atbalss» dziedātājas Annas Krasīņas mazmeita Ivetā, Arhlatviešu vidusskolas audzēkne

Kad saka: Jāņam piens, Jāņam siers un sviests... Lai tas vismaz tanī dienā tad i pietiekošs visiem.

Agrāk raugu vārija. Apiņus un druscīņ cukuru klāt. Aukstā vietā glabāja.

Es cepu vēl maizīti, kādu pīrāgu vai ko. Tā jau mums te necep tādus, paši tikai. Un rudzu maizīti jau ar necep, to mēs paši cepam. Iejauc, applaucē bišķiņ ar ūdeni. Mums vēl abriņš ir dzīvs no veciem laikiem. To beidzamo kukulīti sauc par abrkasīti. Agrāk krāsni lika kāpostlapu, ja nebij — tāpat uz klona. Maz jau cep tagad, nav vaļas un miltu ar nav. Maizes krāsns ir gandrīz visiem, bet, kad jau tagad ir gatavā maizīte, tad slinkums ir.

Liela dziedātāja es nebiju, bet dziedāt jau dziedāju. Gājām kori un dziedājām. Uzstājāties arī. Vēl man ir prātā, ka mēs dziedājām krievu dziesmas, un tie krievi smējās — meldiņš jau esot pareizs, bet vārdus nevarot saprast.

Jā, tad jau bij interese, tad jau gāja, nakti negulēj. Pārņāk mājās un — iet atkal! Dikti daudz spēka bij. Nu, tad mājās tā — kā nu kuro reizi. Godīgi vajag atzīties: kā tad tur mājās var būt labi, ka tu tur neesi katreiz? Bet vienmēr tā jau nu ne! Tā dziedāšana jau tik reiz pa nedēļu bija. Skolotājs Sville mācīja. Viņi bija kādi pieci brāļi, un visi bija skolotāji.

Tēvs man nomira ļoti ātri. Viņš bija liels muzikants. Tajā laikā jau nebija akordeons, ne bajāns, viņš spēlēja uz ermoņikas. Visās ballēs, visās bērēs, visās kāzās. Un tāpat pa 2—3 dienu, kā tagad šitie muzikanti. Un, par cik mums bij tās dažas desētnas zemes, pāris govis, kāda cūciņa, māte kādreiz raudāja. Viņa tēvam teica: ko tu staigā, mūžīgi spēlēdams, ko tie lopiņi ēdīs, vai neredzi, ka siens aizlīst? Tēvs viņai teica, to es labi atceros: «Vai tu esi govs bijuse, ka tu zini, ka viņai negaršo salijis siens?»

Man krievu vīrs ir. Bet dzimis es nav šite, es i Novgorodā, 18 verstis no Ilmeņezera. Vecāki bij atbraukuši uz turieni. No Kurzemi — ko tad mamma teica. Un vecpaps ar ir no turieni.

Mēs papriekš dzīvojām hūtoros, un tad mūs sadzina sādžās. Ciems saucās Klabučina. Un tad uznāca šitas karš. Viss, nekas vairāk nepalika. Vācietis visu sabumboja — mežs, tagad cūkas staigā.

Visus veda kur nebūt prom, a mēs pārsēdāmieš un atbraucām šite. Mamma ar 4 bērniem. Nu ko, kad atbrauca — ne ko gērbt, ne ko ēst. Ne nauda — nekas nebij! Pliki un badā, vot, tādi mēs bija. Likās gulēt uz salmiem vakarā. Nekas nebij — ne uz ko gulēt, ne ko ēst. Kas atnesa kartupeli bļodiņā, kas pienu atnesa, kas ko. Vot, tā dzīvoj. Vēlāk, tad sāka visi strādāt, nopirka govi. Kā skudras gāja visi mazie bērni. Un tad sāka vieglāki palikt.

Man ir trīs dēli. Vienam augstākā izglītība — istorija un angļiskij. Un vēl vidējā muzikālā. Otrs pabeidza stroiķelnij ķehņikumu, tagad strādā milicijā. Un trešais dēls ir pilsētā, himzavodā.

Zālitu noēda kara laikā. Un strādāj visi, dziedādami gāja! Tikai bērni un večiņas, tādas vecas tantiņas. Jau nākie bij pie to arklu, un tādi vecāki atkal veda tos buļus. Zirgi jau nebij. Kas bij labāki — visi gāja uz komisiju un uz karu prom.

Vakaros adij zeķes un cimds atkal, ko sūtīt projām. Un pa dienu jau strādāja: ara, sēja un kūla caurām naktīm tikai priekš fronti. Un pašiem — kā bij, tā bij jāiztiek. Maizīti kara laikā deva pa 200 gr, pa 300 gr, kā nu iznāca. Kad mums deva ēst ēdnicā, to zupu tad mēs izēdām, bet to maizīti, to glabāj, to atkal nesa mājās bērniem.

Ja mums vienam kaut kas notiktu, teiksim, nu — no degs jums māja. Divas dienas un — būs! Man ir divi krekli, es aiznesīšu, tev ir divas segas — iedosi! Tāds gabaliņš gaļas — pārgriezīs uz pusēm, aiznesīs. Mums visi bij tādi. Ja vienam kaut kas noticis, tad visi! Mēs tur bijām visi savi... Latvieši svešā pusē.

Nu, kas tad tur! Domā, ka latvietis pazudis? Nepazudis jau. Nepazudīs! Viņš ir diktī stiprs. Nu ja! Tā ir tāda diezgan sīksta tauta. Bezkaunīga gan ar viņu ir. Nu tā — savējus ne visai... Jūs teiksiet, ka nav taisnība? Nu, bet tomēr — savējus jau viena daļa ieredz un otra kā tad ne. Citas tautas savējus vairāk aizstāv. Tā jau viņi dūšīgi bij ar, bet savā ziņā viņiem ir tāda nelāga padarīšana. Viņi ir labi, bet viņi ir tiepīgi. Nu ja, bet nu viņi jau arī ir pa visu pasauli izkaisīti.

Bet kāpēc tā — kā tikai uzstājas pa TV kādi no Latvijas, vienādi krievu valodā? Ja latvietis negrib runāt latviski, es to nesaprotu. Nu, mums ar te ir tādas dažas

gimenes, kur, ziniet, mājās savā starpā runā krievu valodā. Es skaitu to tā nekrietni — savu mātes valodu nicināt. Nu, un ļoti nepatīkami — kādas ar nācijas nebūtu pa ķeļevigeņiju: moldavāņi — savā, gruziņi — nū! Kā Latvijas republika, kas nebūt ir ... vienīgais, ko viņi kādreiz — danco, tad nu danco pa latviski! Bet kāpēc tie kori nevar? Un tās pašdarbības grupas — neizprotami! Nu, un tad man ir tāds iespaids: vai nu viņi bij no to Latviju uzstājušies vai nebij, nekāda nozīme nebij. Kam viņi grib, tā sakot, glaimot, es nesaprotu, un priekš kam? Viņi negrib dot tieši to, ko vajadzētu no viņiem, tiešām ko vajadzētu.

Sava valoda mums tagad ir krievu. Es vēl nevaru aizmirst latviešu. Bet no rīta līdz vakaram viss iet krievu valodā, visapkārt citas tautas. No kurienes viņš būs? Kā te paliks, kas nebūt sohraņitsja latišķoje? No pereživāju ja za latišeil! Otkrovenno govorja.

Mazā Šveice stāda gornoližņikus un figuristus. Un ko dod Latvija? Abet tikai mēs zinām, ka viņiem ir latviešu uzvārdi, bet, ka to dod Latvija, mēs nezinām. Viņi nezin, es zinu! Kāpēc tā? Man gribētos dzirdēt, ka, vot, tas ir Latvijas priekšstāvis. Vot, bij tas Lūsis, ja? Bij latvietis. A kas, vai manējā Ļuba, vai manējie krievēni, kas te tagad ir, vai viņi zin, ka tas ir no Latvijas? Tas ir kāds ta Lūsis — eto voobšče. Bet, vot, togda ja pereživāju, što vroge Latvija ņičevo ņe dajot. Ņe slišno i ņe vidno.

Raimonu Paulu zinām. Nu, viņš vismaz dzīvo Rīgā vai arī jau Krievijā? Latvijā? A — Liepa? Boļšoj ķeatr, vai ne? Balderis — nu, vot, vienīgais! Tajā hokeja komandā tak neviena latvieša familija nebija, tikai Balderis.

Tak što, jūs sakāt — aizmirst vai neaizmirst Latviju, bet tas, vot, zaģevājet. Var aizmirst ar, kad nav nekas vairs no viņas! Vesela valsts, vesela valsts tak tomēr, jā-saka, tā ir.

Vot, es jums pareizi pateikšu: mūsu latvieši, tagad kas ir palikuši, nezīnu — vai no savas valodas kaunas, vai kā? Baškīri runā savā valodā, viņiem ir savas ierāžas, abet mūsējie tagad vairs nerunā, nemāk nekā runāt. Kaunas no savas valodas, no saviem, kā saka, ciltsbrāļiem, tautiešiem. Tāpēc, ka visi tagad ir pārgājuši, tā teikt — kopā, visi ir vienādi. Abet kamdēļ kaunās no savas valodas, to es nevaru saprast. Mājā visi ir latvieši — tēvs latvietis, māte latviete, bērni latvieši — visi runā pa krieviski!

Baptistiem te bija draudze. Luterāņiem tas mācītājs atbrauca no Zlatoustas. Tur viņš dzīvoja un katru gadu atbrauca. Niedols, vai, nebij uzvārds? Francis — tas bija vēlāk. Nu, un pēc tam tādi ievēlēti no vietējiem iedzīvotājiem, tā kā pērminderi. Tie taisīja, vot, bēru pavadīšanu vai kristīja. Tas katrā mājā notika, kur bij vajadzīgs. Cilvēks atnāca klāt. Kopīga pulcēšanās luterāņiem te nebija. Kad atbrauca tas mācītājs senāk, nu tad skolā. Baznīcas luterāņiem te nav bijis. Un pareiznieki, kas bija, tie visi brauca uz Arhangeļi, tur bija krievu baznīca.

Baptisti vairāk bij nākuši no Kurzemes. Paši viņi savā starpā izvēlēja un nozīmēja: tu strādā kā mācītājs.

Abet ir! Lai kas ir, viens jau ir, viens Dievs jau ir kaut kur, lai mēs nav redzējuši, viņš mums nav rādījies, un arī viņš mums nerādīsies, mēs nav tik svēti. Esot jau vienā vietā te ar Dievs parādījies, bet mūs vidū i grēcīgi, mums neredzēt. Viņš aizslēpies ir, Dievs. Mums tikai ir jātic. Es lasu, ka mums tikai ir, vot, tā teikt, kaut jānopūšas ar Dievu, i to viņš ir žēlīgs.

Vienā ziņā i labi, ka mēs nav aizbraukuši uz to Latviju. Vot, šito te grāmatiņu atveda pagājušā gadā ciemiņi no Latvijas, un es viņu kādas trīs reizes ir izlasījusi. Un pārdomājusi to Latvijas dzīvi. Cik šausmīgi ar jums tur ir gājis, cik jums tur kari nav gājuši pāri! Un mēs dzīvojam te kā dieva ausī. Mēs nevienu karu neesam redzējuši.

Mamma, kamēr bija dzīva, vienād teica: ja tikai būtu varējusi, ar kājām aizietu uz Latviju! Bet tad jau saites ar Latviju nekādas nebij. Tagad visas manas māsas ir Latvijā, es tik viena pate šite. Man tolaik vīrs bij slimš un bērni bij mazi, es aizbraukt nevarēju, kad viņi visi brauca projām. Vēlāk viņi man rakstīja, lai brauc. Bērni teica: nebrauksim uz Latviju, ko mēs tur darīs, tur zirgu nav, tur viss ar mašīnām. Es tā pārdomāj — nu, ka bērni negrib, nebrauks ar. Es brauktu, bet, kad dēli neviens nebraid, ko tad es viens tur darīs? Es no saviem bērniem negribu šķirties, neparko es no saviem bērniem negribu šķirties!

Vaļsirdīgi sakot, es nejutos sevišķi labi, kad es atbraucu Latvijā. Kāpēc vietējie iedzīvotāji neieredzēja mūs, atbraucējus? Jūs varbūt to ņem ļaunā? Bet tā bija! Vietējie iebraucējus latviešus turēja tā kā zemākus. Mēs par

visu teicām: labi. Viņi teic: nu, jūs jau neko labu nav redzējuši, tad jums ir labi!

Es jau gan neko neteicu, bet mums bija tur tāds, kara laikā apprecējies, vēl atminu, viņu par Svilpi sauca. Viņš teic — atbraucu pie savu brāli. Nu, 17 gadus vecs, viņš teic, biju izgājis no mājām, un tagad viņš man saka: tev ir krievu smaka, tu man nepatic!

Bet kaut kas, jūs zināt, velk. Lai tur kā, bet velk... Cik es ir bijis tai Latvijā. Vienreiz es tieši aizbraucu uz turieni, kur man tēvatēvs kādreiz dzīvojis bij. Viņš nomira vecs, vecs būdams, pāri par 90 gadu bij. Ja nemaldos, 96 vai 98 — varēja būt tā. Viņš ir bijis kādreiz par tādu kā miertiesnesi. Un tad, kad biju Rīgā, aizbraucu uz to Tukumu ar. Tieši tādēļ izgāju pa to galveno ielu cauri, pa to bruņojumu — domāju, sak, varbūt mans vec-tēvs ir gājis tur.

1988. gada septembris

... unu laimīgu labi. Viņi teic: nu, lās jau neko labu nav
redzējis, tad jūns ir labi.

Es jau gan nāco neteicu, bet mušs bija tur īsds,
kāra laiks apmērojuz, vēl atgāju, viņu par Svītpi sauca.
Viņš teic — aizbraucu pie savu brālī. Nu, 17 gadus vecs,
viņš teic, bija izgājis no mājām, no tagad viņš man sake:
tev ir krievu smaka, tu man nepatīc.

Bet kaut kas, pie zināt, veik. Lat tur kā, bet veik...
Cik es ir bijis tai... Veikreiz es ilst! aizbraucu uz
turētā, kur m... iz dzīvojis bij. Viņš no-
mīra vecs, vecs... ar 90 gadu bij. Ja neman-
dos, 96... bijis kadreiz par
tādu kā... Rieā, aizbraucu
to... to galveno lētū
cāst, pa to or... manā vec-
tēvs ir gājis tur.

1988. gada septembris

Šī raksta autors **Alfreds Straumanis** Karnegī Tehnoloģiskajā institūtā (**Carnegie Institute of Technology**) Pitsburgā ir ieguvis filozofijas doktora grādu drāmā. Būdam profesors Dienvidlinojas universitātes Kārbondeilas (**Southern Illinois University Carbondale**) teātra fakultātē, viņš tur vada baltiešu drāmas projektu. Viņš ir grāmatu un vairāku rakstu autors, kuros popularizēta baltiešu kultūra angļiski lasošajā publikā. Kā atzīta autoritāte **A. Straumanis** bieži tiek aicināts dažādu projektu izvērtēšanas komisijās gan nacionālo dotāciju, gan Iļinojas štata Mākslu padomes ietvaros. Viņš piedalījies arī ASV etnisko studiju likuma sagatavošanas darba grupā. Rakstā maksimāli saglabātas autora valodas īpatnības, izdarīti nelieli tīsinājumi.

ALFREDS STRAUMANIS

Kultūru atbalstītāji fondi Amerikā

Amerikas Savienoto Valstu iedzīvotāji ir daudzu tautību nācija. To pirmtauta — dažādu cilšu indiāņi — jau gandrīz divi simti gadu ir viena no mazākajām grupām starp daudzo Eiropas tautu imigrantu, kādreizējo Āfrikas melno vergu un, sākot ar 19. gadu simteņa vidu, no Āzijas iecelojušo vai darbam ievesto tautību konglomerāta pēcnācējiem. Tādēļ, runājot par pašreizējo ASV kultūru, nevar apgalvot, ka tās pamatā būtu kādreizējās pirmtautas kultūra. Zinot, ka bez mākslas, zinātnes un vēstures tradīcijām katras nācijas kultūru iezīmē arī tās folklorā un sevišķi valoda un literatūra, nevar arī runāt par amerikāņu kultūru kā viengabalainu fenomenu. Tā ir kā milzīga mozaika, kuras atsevišķie fragmenti saistīti savā starpā ar ļoti vāju līmi, kas vēl vienmēr nav sakaltusi, lai noturētu dažādo tautību piensumus vienā, relatīvi stabilā veidolā.

Vēl līdz šī gadu simteņa vidum, pieturoties pie tā saucamā «kausējamā katla» principa, kuram sekoja pilgrimu (angļu un holandiešu puritāņu) pēcnācēji jeb «baltie anglosakšu protestanti», bija tendence šīs dažādības nonivelēt līdz minimumam, sevišķi cik tas attiecās uz valodu un reliģiju. Angļu valoda jau no pašām ASV dibināšanas dienām bija kļuvusi par valsts valodu; un, kaut gan konstitucionāli reliģija ir šķirta no valsts, dažādo protestantu (ieskaitot angļiķāņu) denomināciju piederīgie parasti ieņēma vadošos posteņus gan federālajā, gan atsevišķo štatu valdībās, kā arī izglītības iestādēs, kur tiem bija iespējams ieviest tādus mācību plānus, kas palīdzētu popularizēt anglosakšu kultūru kā noteicošo visā zemē.

Kopš ASV nodibināšanas 1776. gadā līdz 20. gadu simteņa sākumam kultūra visos tās aspektos tomēr bija nobīdīta tālu aiz

ekonomiskām konsiderācijām. Jaunu, agrokultūrai piemērotu apgabalu apgūšana un kultivēšana, zemes bagātību atrašana un izmantošana, satiksmes tikla — kanālu, ceļu un dzelzceļu — izveidošana un industriālo centru būvēšana prasīja kapitāla ieguldīšanu tikai tādās aktivitātēs, kas pēc iespējas drīz dotu taustāmus, dolāros izsakāmus rezultātus. Mazizglīto un nekvalificēto jauno imigrantu darbaspēks, kaut relatīvi maz apmaksāts, tika pilnos apmēros iejūgts šais ekonomiskās attīstības dzirnavās, ko valdīja varenais dolārs. Lai nostiprinātu eksistenci jaunajā zemē, imigrantiem nebija laika nodarboties ar savas etniskās kultūras kopšanu, un daudzi asimilējās Amerikas «kausējamajā katlā», zaudējami savu kulturālo identitāti.

Tāpat kā industriālās revolūcijas laikā Eiropā, arī ASV tikai tie, kam bija daudz brīva laika, varēja domāt par tā aizpildīšanu, baudot mākslu vai iesaistoties tās radīšanā. Pie tam māksla bija domāta vairāk uzjautrināšanai nekā estētiskam pārdzīvojumam vai visas tautas, arī atsevišķo etnisko grupu kultūras iezīmēšanai.

Tikai sākot ar 20. gadu simteņa sākumu, radās cilvēki, kas aptvēra, ka pat vienkāršs strādnieks nevar dzīvot tikai no darba un seklām izpriecām, nesāņemot nekā gara tālākai attīstībai. Industrijas milži, naftas magnāti un dzelzceļa «baroni», kā Fordi, Rokfelleri un Melloni, atdarinādami tādus mecenātus kā renesanses Mediči, kļuva par filantropiem, atbalstot muzeju būvi, simfonisko orķestru dibināšanu un bibliotēku iekārtošanu, protams, neaizmirstot nosaukt šos jaunus kultūras iestādījumus savu ģimeņu vārdos, kā, piemēram, Hantingtona bibliotēka Kalifornijā, kur atrodama pasaules pilnīgākā Sekspīra kolekcija, vai daudzās Amerikas pilsētās darbojošās Karneģi bibliotēkas. Jelgavā dzimušais žīdu tautības imigrants Jozefs Hiršhorns (1899—1981) 1974. gadā uzdāvināja ASV valdībai savu gleznu kolekciju kopā ar moderni iekārtotu ēku 50 miljonu dolāru vērtībā, kas tagad ir daļa no Smitsoniana muzeja Vašingtonā. No pirmajā pasaules karā noplicinātās Eiropas amerikāņu dolārs spēja iegādāties neskaitāmus mākslas objektus, gleznas, retas grāmatas un pat vēsturiskas būves, piemēram, kādu itāļu renesanses teātri, kas akmeni pēc akmens pārvests un uzstādīts Asolo pilsētiņā un vēl šodien ir Floridas štata teātra mājoklis.

Sāda filantropija bija finansiāli izdevīga (izglītībai un kultūrai ziedotās summas var atskaitīt no tīrā gada ienākuma, nodokļus aprēķinot, un tādējādi ASV nodokļi ir progresīvi: jo vairāk nopelnīts, jo lielāks procents aiziet nodokļos, tad, pazeminot tiro ienākumu ar labdarīgiem ziedojumiem, bieži tīrais atlikums kļūst lielāks). Tādēļ radās vairāk filantropu, kas vai nu paši noteica, kādam mērķim naudu ziedo, vai arī nodibināja tā saucamos «trust» jeb uzticības fondus, kurus apsaimnieko no devēja neatkarīgas personas vai organizācijas. Pašreiz ASV ir pāri par trim tūkstošiem šādu fondu, no kuriem ik gadus atskaita kapitāla procentus mākslas, zinātnes un dažādu sociālās labdarības projektu atbalstīšanai. Starp spēcīgāka-

jiem tieši kultūras atbalstīšanā ir Rokfellera, Forda, Makartūra un Gugenheima fondi.

Periodos, kad veikalnieciski darījumi nenesa pietiekoši lielu peļņu vai ekonomikā iestājās atslābums, filantropu devīgums samazinājās. Jauns federālais ienākumu nodokļa likums ierobežoja filantropijai atskaitāmās summas uz 20 procentiem no profīta. 1960. gados Amerikas industrijas sāka ieguldīt lielāko daļu no sava tirā atlikuma nolietojušos mašīnu un fabriku atjaunošanā. Ziedojumi kultūrai apsīka, un tikai dažas bezpeļņas profesionālās baleta un teātra trupas, lielākie simfoniskie orķestri un lielpilsētas muzeji saņēma gan vietējo pašvaldību, gan filantropu atbalstu savām aktivitātēm. Pie tam šīm mākslu vienībām nebija ieteicams eksperimentēt, jo atbalsts bija domāts vairāk veco tradīciju uzturēšanai nekā jaunu radīšanai. (Jau ilgus gadus divas lielas naftas sabiedrības — *Mobil* un *Texaco* — atbalsta teātra un operas izrāžu raidījumus televīzijā un radio, bet dara to, lai reklamētu savus ražojumus, ne tik daudz aiz lielas kultūras mīlestības.) Eksperimentēšana notika daudzu universitāšu mūzikas, mākslu un sevišķi teātru skolās, bieži vien ar ļoti iespaidīgiem rezultātiem. Nesaņemot pietiekošu atbalstu, daudzas radošās organizācijas, nespēdamas sevi uzturēt lielajās pilsētās, sāka darboties ārpus tām, lai izvērstu savu finansiālo bāzi ar plašākas audiences piesaistīšanu, kā arī lai brīvāk eksperimentētu ar jaunām mākslas formām.

Ģeogrāfisku un interetnisku decentralizāciju ASV kultūrā pārīrināja ap to pašu laiku sākusies etniskā kustība, kurā ļoti aktīvi bija melnie amerikāņi. Līdz ar tiem tuvu pie simts dažādu citu izcelsmju grupas arī vēlējās apzināt un kopt savu tautisko mantojumu, atmetot ne sevišķi sekmīgo «kausējamā katla» principu. Ja līdz tam tautisko mantojumu kopa etnisko grupu klubos un baznīcās, pa reizei padīžojoties plašākai publikai ar kādu dziesmu vai deju festivālu, tad tagad līdztekus melno amerikāņu prasībām ieviest publiskajās skolās tā saucamās «melnās studijas» arī citas etniskās grupas pieprasīja sev līdzīgas tiesības. Šīs balsis bieži bija spiesti uzklausīt arī minoritāšu kongresā ievēlētie pārstāvji, kas septiņdesmito gadu sākumā pieņēma likumu par etniskajām studijām. Naudu uz pieciem gadiem (apmēram divus miljonus pirmajā un gandrīz sešus miljonus dolāru piektajā gadā) šīm studijām autorizēja kongress, ieskaitot to ASV Izglītības Departamenta budžetā, no kura caur skolām un universitātēm to piešķīra dažādiem etniskiem projektiem. (Pirmajā šīs programmas gadā caur Dienvidilinojas universitāti šī raksta autors saņēma 19 000 dolāru baltiešu drāmu tulkojumiem un izrādēm.) Kaut gan likums vēl nav atcelts un jau otrajā gadā arī bez skolu starpniecības varēja pieteikt dažādus pasākumus, kongresa autorizācijas periodam izbeidzoties, naudu šī likuma ietvaros vairs nepiešķīra.

Viens no iemesliem naudas nepiešķiršanai bija nesen izdots

likums, kas atļāva publiskās izglītības iestādēs mācības pasniegt divās valodās — angļu un pilsētā vai štatā dominējošās etniskās grupas valodā, tādā kārtā zināmā mērā palīdzot uzturēt atsevišķo etnisko grupu kultūru. No šī likuma gan vairāk labuma tika lielajām — tādām kā spāņu izcelsmes grupām un vjetnamiešu iecelotājiem, kaut gan zināms vismaz viens gadījums, kad pabalstu ir saņēmusi arī latviešu valodas un citu kultūras aspektu mācīšana amerikāņu skolā. Otrs iemesls bija jau 1965. gadā nodibinātās Nacionālās Mākslu un Humanitāro zinātņu dotācijas (*The National Endowment for the Arts and the Humanities*) demokratizācija, citiem vārdiem — ja šo dotāciju pirmajos darbības gados naudu kultūras atbalstīšanai piešķīra tikai atzītām profesionālām mākslu organizācijām ar bezpeļņas statusu un ievērojamākām akadēmiskām institūcijām, tad septiņdesmito gadu beigās, pamatojoties uz labi izstrādātiem projektu priekšlikumiem, to varēja saņemt arī individuālie pieprasītāji un etniskās organizācijas. (Starp ASV latviešiem, kas saņēmuši individuālās stipendijas no Nacionālās humanitāro zinātņu dotācijas, zināmi Astrīda Stahnke — Aspazijas dzīves pētīšanai un lugu tulkošanai ar rezultējušos grāmatu *Aspazija: Her Life and Her Drama*; Arizonas štata universitātes profesors Dr. Rolfs Ekmanis — grāmatas *Latvian Literature Under the Soviets 1940—1975* sagatavošanai; kā arī Nebraskas štata Veinas (*Wayne*) koledžas profesors Andrejs Šedriks Austrumeiropas — arī latviešu — drāmas un teātra studijām starptautiskā seminārā Ņujorkā. Dr. Šedriks bez tam vadījis režijas dažādos universitāšu teātros Nacionālās mākslu dotācijas atbalstītiem latviešu lugu iestudējumiem angļu valodā, kā M. Ziverta *Kurpurrū*, A. Brigaderes *Spridītis* un A. Straumaņa bērnu lugai *Vesels kā rutks*.)

Šī dotācija ir ar likumu radīta organizācija, kam pamatkapitālu dod katru gadu no federālo nodokļu ienākumiem budžetētās summas, kuras ik pa pieciem gadiem autorizē ASV kongress. (Pēdējā autorizācija notika 1985. gadā, tātad pašreiz naudu var budžetēt līdz 1990. gadam.) Tā ir patstāvīga organizācija, ko pārrauga ASV prezidenta iecelta 26 personu padome (*The Federal Council on the Arts and the Humanities*). Dotāciju vada prezidenta iecelts un ASV senāta apstiprināts priekšsēdētājs (*Chairman*). Sākot ar 1978. gadu, šī organizācija sadalījās atsevišķās Mākslu un Humanitāro zinātņu dotācijās (*National Endowment for the Arts un National Endowment for the Humanities*), un katrai ir savs priekšsēdētājs. Bez kongresa autorizētā pamatkapitāla dotācijas pieņem arī zināmiem pasākumiem nozīmētus privātus un publiskus ziedojumus gan naudā, gan graudā. (Baltiešu studiju veicināšanas apvienībai (AABS. — *Red*.) Amerikā, piemēram, ir piešķirti 50 000 dolāru tās darbības atbalstam no Nacionālās humanitāro zinātņu dotācijas, bet tā var tos saņemt tikai tad, ja katram dotācijas dolāram pretim var uzrādīt trīs ziedojumu dolārus.) Likums arī paredz, ka no visiem dotāciju rīcībā eso-

šajiem līdzekļiem vismaz divdesmit procentu jāsadala starp visos piecdesmit ASV štatos pastāvošajiem mākslu un humanitāro zinātņu fondiem jeb padomēm.

Gandrīz veselu gadu pirms naudas sadalīšanas abas dotācijas izsludina vadlīnijas un projektu aprakstu iesniegšanas datumus, kas jāievēro pabalstu pieprasītājiem dažādās standartizētās vai speciālās programmās. Projektu ilgums var būt līdz trim gadiem, lai gan parasti tos finansē uz vienu gadu. Iesniegtos pieprasījumus dotāciju administrācija izsūta attiecīgo disciplīnu speciālistiem novērtēšanai, kas jāizdara apmēram mēneša laikā un par ko atlīdzība nav paredzēta. Kad atsauksmes no speciālistiem — daudzos gadījumos pat līdz divdesmit — saņemtas, atsevišķo programmu administratori pēc jau iepriekš pieņemtiem kritērijiem pieprasījumus sakārto kvalitātes grupās. Visus pieprasījumus, pat tādus, kas ieguvuši ļoti maz kvalitātes punktu, tad iesniedz katru gadu speciāli sastādītām komisijām, kurās uzaicina piedalīties speciālistus arī no citām disciplīnām un kuras savas sanāksmes notur Vašingtonā. Šo komisiju locekļiem atmaksā ceļa un uzturēšanās izdevumus, bet samaksu par darbu tie nesaņem. Tie izskata pieprasījumus un, ievērojot attiecīgās programmas līdzekļus, tos prioritizē un ieteic programmas direktoram finansēšanai. Atsevišķo programmu direktori līdz ar saviem komentāriem ieteiktos projektus kopā ar visu programmas budžetu virza tālāk dotācijas priekšsēdētājam, kas formāli ir atbildīgs par naudas sadalīšanu. Tikai pēc tam, kad gadskārtējā projektu izvēle ir apstiprināta visās augstāk minētajās instancēs un droši zināms, ka budžetā paredzētā nauda ir dotācijas rīcībā, vērtēšanas rezultātus paziņo pabalsta pieprasītājam.

Kritēriji, kuri interesē vērtētājus, vispirms ir projekta mērķis un tā piemērotība kultūras mantojuma saglabāšanai un tālākajai attīstībai, un abiem tiek jautāts, vai projekts vispār nepieciešams. Ļoti liela nozīme ir projekta realizācijā iesaistīto darbinieku kvalifikācijai, ko vērtē pēc viņu iepriekšējiem sasniegumiem kultūras laukā. Svarīgs ir arī detalizēts darba plāns visam projekta realizēšanas laikam, ieskaitot specifisku aktivitāšu sākumu un beigu datumus, kā arī personāla racionālu izmantošanu. Un, tā kā pabalstam izmanto visas tautas naudu, ļoti sīki izvērtē projekta budžetu, gan to, kas attiecas uz algām, gan kancelejas, komunikācijas un ceļa izdevumiem. Sīki aprēķina vienas radītās vienības (mūzikas kompozīcijas, teātra izrādes, jaunradītas dejas, gleznas, tulkotas vai oriģināllugas lappuses, bibliogrāfiska izraksta, izstādes vai izrādes skatītāja, restaurētas retas grāmatas lappuses utt.) izmaksu, lai to salīdzinātu ar līdzīgu iepriekš radītu vienību izmaksu, protams, ievērojot inflāciju.

Lai efektīgāk administrētu dažādos projektos, abas dotācijas ir sadalītas vairākās programmās. Nacionālā Mākslu dotācija — divpadsmit un Nacionālā humanitāro zinātņu — sešas. Katra pro-

gramma savukārt sastāv no nodaļām (divīzijām). Zem Mākslu dotācijas deju programmas, piemēram, ir horeogrāfu nodaļa, kas atbalsta projektus un pasākumus, kuri palīdz radošo mākslinieku tālākai attīstībai. Otra nodaļa izsniedz pabalstus deju kompāniju mākslinieciskām un administratīvām vajadzībām. Trešā nodaļa — deja /filma/ video — palīdz atsevišķām personām un organizācijām dokumentēt ievērojamākos darbus un izplatīt tos ar filmas vai video ierakstu palīdzību. Ceturtā nodaļa atbalsta profesionālo deju ansambļu izrāžu rīkotājus, lai tie ar augstu dejas kvalitāti iepazīstinātu pēc iespējas vairāk skatītāju. Piektā nodaļa izsniedz pabalstus indivīdiem un organizācijām, kas popularizē deju (baletu, moderno un folkloristisko) gan nacionālajos apgabalos, gan vietējās pašvaldībās. Sestā nodaļa pārzina iepriekšējās neietilpstošus speciālus projektus, tādus, kas daļēji iederētos citās programmās, kā arī finansē atsevišķo štatu mākslu padomju akceptētās deju programmas.

Otra Mākslu dotācijas programma ietver dažādus dizaina projektus, dodot stipendijas gan jauniem dizaineriem to karjeras uzsākšanai, gan jau atzītiem un slaveniem dizaineriem speciālu projektu attīstīšanai un jaunu formu eksplorācijai. Arī šai programmai ir vairākas nodaļas: dizaina plānošana un demonstrēšana, dizaina eksplorācija un pētīšana, kā arī dizaina komunikācija, kas palīdz informēt publiku, citus dizainerus un nācijas vadošās personas par dizaina pielietošanu un vērtību, kā arī par mijiedarbi starp dizainu un cilvēku sabiedrisko uzvedību.

Trešā — Mākslu ekspansijas programma — ir speciāli radīta dažādo ASV minoritāšu vajadzībām, kaut gan naudu dažādiem projektiem var pieprasīt tikai profesionāli vadītas «mākslinieciski augstas kvalitātes organizācijas, kas atspoguļo un dziļi sakņojas zināmas minoritātes, iekšpilsētas vai rurālas grupas, vai arī cilts kultūrā». Šīs organizācijas rada dažādas aktivitātes skatuves mākslās, dizainā un glezniecībā, filmā un televīzijā, kā arī interdisciplinārās mākslās. Ekspansijas programma 1985. gadā atbalstīja 428 projektus ar pāri par septiņiem miljoniem dolāru. No tiem divi mazākie — Karību afrikāņu dzejas teātris Ņujorkā un San Hozē Taiko grupa (seno japāņu bungošanas mākslas popularizēšanai) — katrs saņēma divus tūkstošus dolāru. Lielāko atbalstu, 195 tūkstošus dolāru, saņēma Dunhamas (ievērojamas nēģeru horeogrāfes) Kultūralo mākslu pētīšanas un attīstīšanas fonds Austrumsentluisā, Ilinojā, lai tālāk izveidotu pie fonda pastāvošo interkulturālās komunikācijas institūtu. Jāpiezīmē, ka lielākā daļa no mākslu ekspansijas programmas budžeta aiziet divām augošajām ASV minoritātēm — nēģeriem un spāņu grupām (meksikāņiem, portorikāņiem, kubiešiem u. c.). Cik zināms, līdz šim dažas latviešu grupas ir piedalījušās interkulturālos lielāko pilsētu projektos, ko atbalstījusi aprakstītā programma.

Arī ceturtā programma, kas atbalsta folkloras apzināšanu un

kopšanu, galvenā kārtā radīta minoritāšu aktivitātēm. No šīs programmas pāri par trīs miljonu dolāru lielā budžeta 1985. gadā kopā ar divdesmit trim citiem stipendiātiem, piemēram, kāds jauns mūzikas instrumentu būvētājs saņēma tūkstoš dolāru, lai pie kāda atzīta meistara mācītos taisīt Teksasas meksikāņu divpadsmit stīgu ģitāru — *bajo sexto*. Lielākie pabalsti tai pašā gadā doti administratoru algām, citu starpā, Misūras štata universitātei 39 600 dolāru valsts folkloras koordinators postenim, kā arī Amerikas indiāņu cilšu kultūras mantojuma saglabāšanai filmā vai video ierakstos.

Piektā programma palīdz mākslinieku kolonijām radīt no rūpēm brīvus darba apstākļus radošiem māksliniekiem visās disciplīnās. Šī programma pieņem arī projektu pieteikumus menedžeru sagatavošanai dažādām mākslu organizācijām, sevišķi, ja šīs organizācijas iekļautas pasākumos, kas palīdz piesaistīt vecāku gājumu un invalīdu audiences. Arī interdisciplināri mākslu projekti, kas lieto visjaunāko tehnoloģiju darbu radīšanai un prezentēšanai, iekļauti šajā programmā.

Sestā programma atbalsta literārus pasākumus oriģinālbeletristikā (20 000 dolāru katram stipendiātam) un tulkošanā. Tā palīdz arī literārām magazinām, kas regulāri publicē dzeju, prozu, esejas un tulkojumus. Arī mazi, independenti izdevēji, kas izdod mūsdienu literatūru, var pieprasīt palīdzību gan darbu iespēšanai, gan izplatīšanai. Šīs programmas ietvaros naudu var saņemt arī lasītāju skaita palielināšanai, atbalstot kāda prominenta rakstnieka rezidenci zināmā lokalitātē, grāmatu izstāžu un gadatirgu rīkošanai, kā arī zināmu literatūras krātuvju ikdienas aktivitātēm.

Septītās programmas ietvaros atrodas filma, radio un televīzija. Pabalstus piešķir tikai tādiem māksliniekiem un organizācijām, kas var pierādīt, ka viņu darbs realizēsies mākslas objektos, ne vienkāršā tirgus precē. Kaut gan arī atsevišķi indivīdi saņem atbalstu no šīs programmas, lielākā tiesa aiziet dažādām organizācijām, kas popularizē un dod iespēju šo specifisko mākslu piekopt. Speciāli vienreizēji pabalsti centriem, kas uzglabā ierakstus kā vēsturiskus dokumentus, arī nāk no šīs programmas. (1985. gadā Amerikāņu filmu institūts saņēma 2,8 miljonus dolāru filmu arhīva radīšanai un prezervācijai.)

Astotā programma domāta muzejiem. Naudu piešķir muzeju darbinieku stipendijām, lai tie ilgāku laiku (līdz vienam gadam) varētu atbrīvoties no darba un studēt, ceļot vai izdarīt pētījumus savas kvalifikācijas paaugstināšanai. Muzeji var saņemt pabalstus profesionālu darbinieku sagatavošanai formālos augstākās izglītībasursos dažādās specialitātēs. Šai programmai ir nodaļas, kas izvērtē pabalstu piešķiršanu muzeju pētīšanas, dokumentācijas un katalogu publicēšanas aktivitātēm, kā arī palīdz izveidot efektīvāku kolekciju utilizāciju ar modernizētu eksponātu izvietojumu, to apmaiņu un darbinieku apmācīšanu. Kāda cita nodaļa piešķir pabal-

stus speciālistu apmeklējumiem, kas var palīdzēt nozīmīgu objektu pētīšanā, uzlabot gidu attiecības ar publiku, kā arī palīdzēt vākt līdzekļus muzeja uzturēšanai. Divas nodaļas atbalsta muzeju materiālu konservēšanu — viena palīdz sagatavot speciālistus un iepirkt nepieciešamās ierīces, otra — identificēt un novērst konservēšanas problēmas sakarā ar klimatisko kontroli un uzglabāšanas telpu attiecīgu nodrošināšanu.

Muzeju programmas vislielākā nodaļa — speciālās izstādes — izlieto vairāk nekā pusi no programmas līdzekļiem, atbalstot tematisku izstāžu rīkošanu, mākslas darbu aizņemšanos no citiem muzejiem, kā arī ceļojošas izstādes. Šai grupā parasti ļoti daudz universitāšu muzeju, kas ievēd vai arī komplektē izstādes uz vietām studentu un apkārtnes iedzīvotāju estētiskajai izglītošanai. Kaut vidusmēra pabalsts no Nacionālās mākslu dotācijas šai nodaļā ir tikai ap divdesmit tūkstošu dolāru un universitātes ir atbildīgas par pārējo nepieciešamo izdevumu segšanu, šī nodaļa ļoti palīdz popularizēt mākslu, nereti arī ASV minoritāšu vidū, jo bieži arī viņu mākslinieki ir pārstāvēti izstādēs, un dažu lielāko etnisko grupu mākslinieku apvienības ir saņēmušas pabalstu savu izstāžu rīkošanai.

Devītā programma izvērtē pabalstu pieprasījumus mūzikas projektiem kamerģūzikas, džēza, kōru un orķēstru kategorijās. Tā atbalsta arī komponistus, gan individuāli, gan caur organizācijām, un jaundarbu koncertus. (Šī programma 1985. gadā piešķīrusi 1500 dolāru *Pone Ensemble for New Music* koncertsērijai, ko vada latviešu izcēsmes modernās mūzikas komponists Gundars Pone pie Ņūjorkas štata universitātes koledžas Ņūpalcā.) Kaut gan mūzikas vienībām jābūt profesionālām, naudas piešķīrumi nav sevišķi lieli, jo tādu vienību visās ASV ir ļoti daudz. Ap desmit lielākie simfoniskie orķēstri gan gandrīz katru gadu saņem pāri par simts tūkstošiem dolāru. Speciāla programmas nodaļa atbalsta mūzikas konservēšanu ar visjaunākās ierakstīšanas tehnoloģijas palīdzību. Kāda cita nodaļa palīdz mūzikas augstskolām uzturēt ar stipendijām talantīgus studentus.

Atsevišķa programma ir operai un muzikālajam teātrim. Pabalstus piešķir jaunu darbu radīšanai, izrāžu sagatavošanai un popularizēšanai. Patstāvīgas operu sabiedrības var pieprasīt pabalstus mākslinieciskās un administratīvās kvalitātes uzlabošanai, kā arī bezpeļņas organizāciju viesizrāžu izdevumu segšanai. Speciāli projekti, kas nodarbojas ar bērnu un jaunatnes iepazīstināšanu ar operu, kā arī ar jaunu formu meklēšanu, tiek sevišķi atbalstīti.

Nacionālās mākslu dotācijas vienpadsmitā programma domāta tikai teātrim. Tā pieņem izvērtēšanai projektus, kas ietver atzītu dramaturģu, režisoru, scenogrāfu un citu teātra darbinieku pagaidu līdzdarbību reģionālos bezpeļņas teātros. Atsevišķi lugu rakstnieki un tulkotāji var pieprasīt stipendijas, bet tās var saņemt arī talantīgi profesionāli mīmi, kas nav saistīti ar kādu ansambli. Profesio-

nāli teātri ar bezpeļņas statusu var saņemt pabalstus mākslinieku algām un tehniskiem izdevumiem noteiktā izrāžu sezonā. Jaunu inscenēšanas metožu pielietošana arī tiek atbalstīta, un teātra augstskolām piešķir naudu meistarklasēm, ko vada ievērojami mākslinieki. Teātra žurnāli, sevišķi tie, kuriem ir zinātnisks raksturs un kurus izdod kādas universitātes paspārnē, bieži saņem pabalstus iespēšanas un izplatīšanas izdevumu segšanai.

Divpadsmitā — tēlotājas mākslas (*visual arts*) programma — domāta glezniecības, zīmēšanas, skulptūras, fotogrāfijas, lietišķās mākslas, iespieddarbu un māksliniecisku grāmatu, kā arī jaunu komunikācijas formu radīšanas atbalstam. Gandrīz pusi no autorizētās naudas sadala atsevišķu mākslinieku stipendijām, kas svārstās no pieciem līdz divdesmit pieciem tūkstošiem dolāru. Reģionālās mākslinieku organizācijas var pieprasīt kooperatīvu projektu pabalstus, caur kuriem naudu saņem individuāliem radošiem pasākumiem. Pašvaldības, štatu valdības un izglītības iestādes var pieprasīt naudu, ar ko finansēt mākslas darbu radīšanu un uzstādīšanu publiskās vietās, kā parkos, pilsētu laukumos vai ēkās. No šīs programmas naudu atvēl arī dažādiem speciāliem projektiem — uzskatāmās mākslas darbu un to autoru pētīšanai, kā arī pētījumu rezultātu publicēšanai. Mākslu centri var pieprasīt naudu mākslinieku sanāksmēm, lai tiem dotu iespēju apmainīties ar informācijām un kur tie praktiskās sesijās varētu iepazīties ar citu mākslinieku pieeju darbam.

Bez augstāk aprakstītajām programmām Mākslu dotācijā eksistē arī vēl citi departamenti. Lielākais gada budžets starp pārējām programmām ir tā saucamajai «izaicinājuma subsīdijai» (*Challenge Grants*), kas 1985. gadā piešķīra gandrīz divdesmit vienu miljonu dolāru četrdesmit piecām mākslu organizācijām. Šo naudu tās var saņemt, ja pretī katram dotācijas piešķirtajam dolāram var uzrādīt trīs no privātām personām vai organizācijām dāvinātus dolārus. Šādā veidā dotācija mēģina ierosināt plašāku tautas atbalstu mākslām. Skaidrs, ka naudu nepiešķir jebkurai kultūras organizācijai — tai jāuzrāda augstas kvalitātes ilgtermiņa mākslinieciskās spējas un publiska atzišana. Tas, ka lielākajai tiesai no šīm organizācijām katru gadu rodas budžeta deficīts, nav šķērslis pabalsta saņemšanai, jo, kaut vēlu, amerikāņi ir sākuši saprast, ka labai mākslai ir vajadzīgas subsīdijas — tā nevar pastāvēt kā kāds komerciāls pasākums, kas dod profitu, tikai pielāgojoties publikas gaumei, kā to spiests darīt amerikāņu komerciālais (Brodvejas) teātris, Holivudas filmrūpniecība un masu elki — estrāžu dziedātāji. Relatīvi jauni ir dotācijas piešķirumi internacionālām aktivitātēm, atbalstot amerikāņu mākslinieku piedalīšanos dažādos festivālos ārpus ASV, kā arī ārzemju mākslinieku un ansambļu viesošanas Amerikas kontinentā.

Nacionālās mākslas dotācijas misijas deklarācijā lasām, ka tās galvenie mērķi ir attīstīt ASV mākslu kvalitāti, dažādību un

vitalitāti, paplašinot mākslas pieejamību un cienīšanu visos sabiedrības līmeņos.

Tā kā darbošanās metodes un kritēriji ir līdzīgi arī Humanitāro zinātņu dotācijai, tās galvenais mērķis deklarēts īsi: «Atbalstīt pilnvērtības sasniegšanu nācijas zinātniskajās un kulturālajās aktivitātēs.» Lai šo mērķi sasniegtu, ļoti liels svars likts uz iepriekš aprakstītajām «izaicinājuma subsīdijām», jo šāda veida pabalsti iesaista pēc iespējas lielāku līdzdalībnieku skaitu zināmu lokalitāšu projektos. Šādas «izaicinājuma subsīdijas» izmanto visās Humanitāro zinātņu programmu nodaļās.

Pirmā ir izglītības programmu nodaļa, kurā apvienotas «netradicionālu» (vecāka gada gājuma, neklātienes, grūti apmācāmu, ciešumos ieslodzīto) studentu, mācību parauglīdzekļu sagatavošanas, koledžu ievadkursu uzlabošanas un zināmas mācību disciplīnas kvalitātes celšanas programmas. Kādā citā programmā augstākās izglītības iestādes var pieprasīt pabalstu humanitāro zinātņu kursu standartizēšanai. Atsevišķas programmas domātas humanitāro priekšmetu mācīšanas uzlabošanai pamatskolās un vidusskolās, ko visbiežāk izlieto skolotāju institūti un amerikāņu universitāšu fakultātes. Šai divīzijā ietilpst arī programma, kas atbalsta melno amerikāņu koledžas un universitātes, lai tās varētu sarīkot kursus humanitārajās zinātnēs saviem studentiem ārpus parastā akadēmiskā mācību gada.

Otrā nodaļa domāta individuālām stipendijām un semināriem, kas lielāko tiesu atbalsta profesorus no augstākajām izglītības iestādēm, uz gadu tos atbrīvojot no pienākumiem darbā, lai tie varētu ziedot pilnu laiku pētījumiem savā specialitātē vai arī papildināt zināšanas kā brīvklausītāji kādā citā universitātē. Gados un pieredzē jaunākus skolotājus pabalsta, lai tie uz laiku varētu pārtraukt darbu savā mācību iestādē un iegūt augstāko grādu savā specialitātē. Atbalsta arī visāda veida vasaras seminārus. Universitātes, kas tos rīko kāda vispārārstā humanitāro zinātņu profesora vadībā, var pieprasīt naudu studentu stipendijām, kā arī administratīviem izdevumiem. Seminārus rīko gan zemāko kursu studentiem, gan koledžu profesoriem, kurus izvēlas un ielūdz piedalīties seminārā rīkotāja universitātē. Lai šādu apmēram divu mēnešu semināru apmeklēšanu atvieglinātu, katrs profesors saņem trīs tūkstošus dolāru tiešo izdevumu segšanai. Populāri kļuvuši semināri vidusskolu skolotājiem. Tos vasarās visbiežāk rīko universitātes, bet arī cita veida organizācijas ir saņēmušas atbalstu, kā, piemēram, Eižena O'Nīla teātra centrs Konektikutā, lai ievērojamu drāmas teorētiķu un kritiķu vadībā analizētu O'Nīla galvenās lugas. Pie šīs divīzijas pieder arī ceļanaudas programma, kas līdz 750 dolāru apmēram palīdz pētniekiem apmeklēt materiālu krātuves vai nu ASV, vai arī ārzemēs. Kaut gan katru gadu pāri par četriem simtiem zinātnieku saņem šo palīdzību, jāpiezīmē, ka vismaz piecas reizes lielāks skaits to viena

vai otra iemesla dēļ pieprasa neveiksmīgi. Jauninājums šai divīzijā ir pāri par diviem tūkstošiem dolāru stipendijas topošajiem humanitāristiem kādam jaunam pētījumam, tā analīzei un dokumentēšanai esejas formā. Tās piešķir koledžu pēdējā gada studentiem.

Trešās, tā saucamās galveno programmu nodaļas mērķi ir formulēti sekojoši: padarīt pieejamus amerikāņu publikai nozīmīgākos zinātniskos darbus un mācību līdzekļus, norādīt uz labāko kultūrā un filozofijā, kā arī iesaistīt pēc iespējas plašākus slāņus šo aspektu interpretācijā un kritiskajā analizē. Visiem projektiem, kas no šīs nodaļas saņem līdzekļus, ir jāpalīdz izprast un novērtēt kultūras arhifaktus, jāizgaismo vēsturiskās idejas, personības un notikumi, kā arī jācenšas izskaidrot daudzās humanitāro zinātņu disciplinas.

Starp programmām šai nodaļā atrodamas tādas, kas domātas speciāliem gadījumiem, kā, piemēram, ASV Konstitūcijas divsimtā jubilejas gada aktivitāšu atbalstītāja programma ar četriem projektiem tuvu pie viena miliona dolāru vērtībā. Trīs universitātes un viena bezpeļņas organizācija (Konstitūcijas studiju centrs) rīkoja publiskas sanāksmes, kurās vēsturnieki, filozofi un sabiedrisko zinātņu speciālisti debatēja par šī dokumenta vēsturi, ideoloģiju un ietekmi uz šodienas amerikāņu un citu nāciju sociālo un politisko domāšanu.

Ikgadēja ir programma, kas atbalsta līdzīgu publisku diskusiju rīkošanu bibliotēkās par kādu zināmu tēmu kopā ar grāmatu un dokumentu izstādēm. Šī raksta autors, piemēram, lasījis lekcijas par latviešu, igauņu un poļu imigrantu teātru sākumiem Ilinojā Čikāgas pilsētas publiskās bibliotēkas rīkotajā simpozijā par etnisko teātru attīstību Ilinojas štatā. Sai gadījumā Nacionālā humanitāro zinātņu dotācija atbalstīja eksponātu atlasī, projekta reklamēšanu, stipendijas un ceļa izdevumus lektoriem, kā arī dažādus administratīvos izdevumus. Līdzīga programma domāta projektiem muzejos un vēstures klubos, kas rīko tematiskas mākslas izstādes kopā ar lekcijām, ko lasa kāds izcils mākslinieks vai mākslas kritiķis, atbalstot arī katalogu sastādīšanu un izdošanu. Šī programma gadā izdod tuvu pie desmit miljoniem dolāru un tā ir lielākā programma visā Humanitāro zinātņu dotācijā.

Gandrīz tikpat liels budžets ir arī programmai, kas ietver radio, video un dokumentālo filmu produkciju par humanitārām tēmām. Sākot ar scenāriju rakstīšanu, ieskaņošanu vai filmēšanu, atbalstītie projekti budžetē arī izdevumus savu radīto darbu izplatīšanai, gan piedāvājot tos publiskās izglītības televīzijas un radio tīklam visā Amerikā, gan demonstrējot tos speciālām auditorijām. Plašai publikai tā tiek piedāvāti klasiskās literatūras, ievērojamu personu (filozofu, izgudrotāju, valstsvīru, humānistu) biogrāfiju dramatisējumi, lielu mākslinieku (gleznotāju, aktieru, muziķu, dziedātāju) darbu un to radīšanas paraugi, kā arī vēsturisku notikumu un dažādu nāciju dzīves un tradīciju apskati.

Divas speciālas programmas domātas pieaugušo, ieskaitot pensijas gadus sasniegušo, un jaunatnes projektu interakcijai. Labs piemērs šādai interakcijai ir kāds ar divdesmit astoņiem tūkstošiem dolāru Humanitāro zinātņu dotācijas atbalstīts Teksasas vēstures projekts, kurā vidusskolu jaunatne pēti Sanantonio pilsētas vēstures avotus, vāc vecāku gadagājumu pilsētnieku bērnu dienu atmiņu ierakstus magnetofonā, pārraksta tos un sakopo, izdodot vēstures studiju rokasgrāmatā.

Vispārējo programmu nodaļa (ar augstāk aprakstītajām lielākajām programmām visā Humanitāro zinātņu dotācijā) gadā izdod ap divdesmit četriem miljoniem, bet Pētījumu programmu nodaļa izdod apmēram ceturtdaļmiljona dolāru vairāk. Šīs divīzijas mērķis ir palīdzēt humanitāro disciplīnu zinātniekiem pētījumos, kas noved pie jaunām atziņām. Atsevišķās programmas atbalsta oriģinālu ideju eksplorāciju un visu humanitāro aspektu kritisku pārvērtēšanu. Palīdzība tiek sniegta nozīmīgu tekstu sagatavošanai līdz publicēšanas stadijai, izziņas avotu sistematizēšanai un references materiālu sastādīšanai, kā arī projektiem, kuros vairāki pētnieki sadarbojas, lai sasniegtu kopēju mērķi, tā palielinot jaunu pētīšanas metožu attīstību un potenciālu.

Pirmavotu pieejamības programma šai nodaļā — sadalot pāri par septiņiem miljoniem dolāru gadā — palīdz identificēt un sakārtot oriģinālus avotus (retas grāmatas, vienreizējus manuskriptus, vecas kartes, vēstules, mākslas objektus, artifaktus utt.), tos aprakstīt un ievest kartotēkās vai skaitļotāju informācijas bankās, kā arī iepazīstināt plašāku publiku ar to eksistenci, publicējot katalogus vai citāda veida uzskaites. 1970. gadu beigās, piemēram, latviešu izcelsmes profesors Valters Nollendorfs caur savu darbavietu — Viskonsinas universitāti Madisonā — saņēma ievērojamu summu, lai apzinātu visus rietumu puslodē atrodamos latviešu, igauņu un lietuviešu kultūras pētīšanai nepieciešamos avotus, tos sistematizētu, anotētu un norādītu uz varbūtējiem trūkumiem, iesakot metodes to iespējamai novēršanai. Šis projekts daudz palīdzēja ne vien baltiešu izcelsmes zinātniekiem vieglāk atrast viņu pētījumiem nepieciešamos avotus, bet arī popularizēja studijas par Baltijas telpu un tautām amerikāņu zinātnieku vidū.

Izziņu literatūras programma atbalsta enciklopēdiju, kopotu rakstu, mākslinieku un kultūras darbinieku biogrāfiju sastādīšanu, kā arī sevišķi ievērojamu mākslinieku darbu jaunu izdevumu sakārtošanu, kā, piemēram, Johana Sebastiāna Baha «Hromatiskās fantāzijas un fūgas» priekšnesumam piemērotas kopijas sagatavošanu līdz ar detalizētu ievadu un anotācijām. Tuvu šai programmai stāv divas citas: viena atbalsta pētījumus humanitāro zinātņu, eksakto zinātņu un tehnoloģijas mijiedarbē; otra — pētījumus dažādu kultūru savstarpējās attiecībās. Kāda cita programma atbalsta izziņas

literatūras tulkošanu, no kuras Bitīte Vinklere saņēmusi stipendiju latviešu dainu tulkošanai angļiski un to anotēšanai.

Atbalsta arī pētišanas palīglīdzekļu sagatavošanu un publicēšanu. 1977. gadā šī raksta autors caur Dienvidlinojas universitāti no šīs programmas saņēma Humanitāro zinātņu dotācijas pabalstu trīsgadīgam baltiešu drāmas projektam ar pāri par 130 000 dolāru budžetu. Ar latviešu, igauņu un lietuviešu drāmas un teātra zinātnieku grupas palīdzību šī projekta ietvaros tika sagatavota baltiešu drāmas anotēta bibliogrāfija ar vairāk nekā 4600 lugu uzskaiti un aprakstiem, ko 1981. gadā publicēja komerciālā amerikāņu izdevniecība. Humanitāro zinātņu dotācijas daudzās programmas nesen ir papildinātas ar tā saucamo prezervācijas divīziju, kas izsniedz līdzekļus pētišanas materiālu piemērotai uzglabāšanai bibliotēkās un arhīvos, dokumentu, mākslas darbu un retu grāmatu iegādei no privātiem kolekcionāriem un to pasargāšanai no deteriozācijas, kā arī restaurācijai.

ASV kultūrai ikgadēji izdod ap 500 miljonu dolāru, kas kopā ar nacionālo dotāciju un iepriekš uzskaitīto filantropu devumu pārsniedz vienu miljardu dolāru gadā. Tomēr jāpiezīmē, ka ar miljardu nepietiek, lai uzbūvētu vienu karakuģi.

Raksta sākumā pieminētā Tautiskā mantojuma federālā likuma ietekme visvairāk jūtama atsevišķo štatu kultūras atbalsta programmēšanā. Gandrīz katra štata mākslu un humanitāro zinātņu padomes ikgadēji piedāvā palīdzību atsevišķām etniskām grupām to tautiskā mantojuma apzināšanai un kopšanai. Tas tādēļ, ka atsevišķos štatos minoritātēm ir lielāka politiskā ietekme uz vēlētiem pārstāvjiem gan parlamentā, gan vietējās pašvaldībās. Etniskajai grupai kā atsevišķai vienībai visā štatā nav nemaz jābūt lielai, lai pabalstu saņemtu. Labs piemērs ir pāris simtu Mineapoles latviešu, kam pirms dažiem gadiem Minesotas štata Mākslu padome piešķīra naudas pabalstu Amerikas latviešu amatieru teātru festivāla sarīkošanai. No apmēram deviņiem miljoniem Čikāgas iedzīvotāju labi ja atradīsies ap trīs tūkstoši latviešu izcelsmes imigrantu. No Ilinojas Mākslu padomes vietējā latviešu biedrība tomēr jau vairākus gadus saņēmusi pabalstus tautiska muzeja iekārtošanai un uzturēšanai.

Atsevišķo štatu mākslu un humanitāro zinātņu padomes labprāt sniedz palīdzīgu roku projektiem, kas nodarbojas ar vairāku kultūru un to mijiedarbības pētišanu. Šī raksta autors saņēma pāri par 18 000 dolāru no Ilinojas Humanitāro zinātņu padomes projektam, kas salīdzināja igauņu, latviešu un lietuviešu imigrantu akulturāciju Amerikā, kā to redz šo trīs grupu dramaturgi. Šis projekts, ko ar gandrīz četriem tūkstošiem dolāru atbalstīja vairākas Amerikas baltiešu grupas un ar piecpadsmit tūkstošiem dolāru Dienvidlinojas universitāte, panāca to, ka tika pārtulkotas sešas lugas, izdota monogrāfija līdz ar šo lugu vērtējumiem un televīzijā iestudēta Anšlava Eglīša luga *Ferdinands un Sibila*, ko pārraidīja vairākas ASV

publiskās televīzijas stacijas. Ar lielekrāna video palīdzību šo uzvedumu baltiešu sabiedriskajos namos noskatījās dažādu etnisko grupu piederīgie, kuri pēc tam piedalījās diskusijās par akulturācijas problēmām. Šī projekta rezultātā iznāca arī lugu antoloģija *Bridge Across the Sea* («Tilts pār jūru»), ko publicēja komerciāls amerikāņu izdevējs.

Arī Amerikas latviešiem ir dažādi kultūru atbalstītāji fondi. 1951. gadā nodibināja Amerikas Latviešu apvienības kultūras fondu, un šis apvienības priekšsēdis bija arī fonda vadītājs. Kultūras fonda locekļus uz vienu gadu iecēla apvienības valde. Tikai sākot ar 1972. gadu, Kultūras fonda priekšsēdi uz gadu ievēlēja apvienības kongress, kaut gan fonda nozaru vadītājus un referentus uz trim gadiem iecēla apvienības valde. Kultūras atbalstam naudu fonds iegūst no labprātīgiem tautiešu ziedojumiem, reizēm arī no testamentāriem novēlējumiem. Pēc pieejamām ziņām, visvairāk līdzekļu fondam bija 1981. gadā, kad to summa sasniedza 24 898 dolārus.

1956. gadā Amerikas Latviešu apvienība un Latviešu Nacionālā apvienība Kanādā nodibināja kopīgu Ziemeļamerikas latviešu Kultūras fondu, kam amatpersonas iecēla un apstiprināja apvienību valdes un kapitālu sastādīja abu apvienību iemaksas no kultūrai saziēdotām summām. Šī fonda darbība izbeidzās 1972. gadā, kad tika nodibināts Pasaules Brīvo latviešu apvienības Kultūras fonds.

Pasaules Brīvo latviešu apvienības Kultūras fonds skaitās autonoms iestādījums līdzekļu vākšanas ziņā, kaut gan līdzekļu sadalē tas vadās no apvienībā sastāvošo centrālo organizāciju ieteikumiem. Tā valde sastāv no atsevišķo zemju centrālo organizāciju izraudzītiem pārstāvjiem. Tam ir desmit nozares: daiļamatniecības, humanitāro un sociālo zinātņu, mūzikas, pedagogijas, preses, rakstniecības, tautas un mākslas deju, teātra mākslas, tehnisko un dabas zinātņu un tēlotājas mākslas. Noteikts, ka katrā nozarē ir jābūt pārstāvētai ikvienai centrālajai organizācijai vai nu ar valdes locekli, vai referentu. Šī Kultūras fonda vadītājs ir Amerikas Latviešu apvienības Kultūras fonda priekšnieks, ko uz vienu gadu ievēl minētās apvienības kongress.

Par līdzekļu sadali lemj valde, kas sanāk uz sēdi reizi gadā ASV vai Kanādā. Šis Kultūras fonds piešķir goda balvas, goda diplomus, Kr. Barona prēmiju un atzinības rakstus par sasniegumiem un veikumiem dažādās kultūras nozarēs, izmantojot 25 procentus no līdzekļiem. Pārējo gadskārtēji saziēdoto naudu izlieto latviskas izglītības un dažādu kultūras pasākumu atbalstam — skolas grāmatu izdošanai, mācību līdzekļu sagādei, pētījumiem un projektiem. Pirmajos desmit savas darbības gados šis fonds ir sadalījis \$ 132 539, tātad ap trīspadsmit tūkstošus dolāru gadā.

Ar šiem centrālo organizāciju pārvaldītajiem fondiem un to ne sevišķi veiksmīgajām darbošanās metodēm bija neapmierināta grupa jaunāka gadugājuma latviešu kultūras darbinieku, kas iegu-

vuši izglītību Amerikā. 1970. gadā tie nodibināja Latviešu fondu un inkorporēja to kā *Latvian Foundation Inc.* Mičiganas štatā, lai latviskās kultūras un audzināšanas darbam radītu pastāvīgu, drošu materiālo bāzi. Par savas darbības mērķi Latviešu fonds sprauda vienu miljonu dolāru kapitāla sagādāšanu, lai ar tā peļņu ik gadus nodrošinātu iespēju veikt ko nozīmīgu latviskas kultūras veidošanā, izplatīšanā un nodošanā nākamajām paaudzēm. Fondu pārvalda deviņu locekļu padome, ko ievēlē (katru gadu pārvēlot trīs) balsstiesīgie fonda dalībnieki. Balsstiesības var iegūt atsevišķas personas, ģimenes, kā arī organizācijas, samaksājot piecdesmit dolāru lielu iestāšanās naudu un aizdodot vai ziedojot fondam 1000 dolāru, ko var izdarīt vienā reizē vai ar kārtējām mēnešmaksām. Balsstiesīgie dalībnieki var rakstiski nobalsot, kādiem projektiem piešķirams pabalsts, ko ievēlēt fonda padomē un revīzijas komisijā, kā arī piedalīties gadskārtējā LF pilnsapulcē, kas notiek tā saucamās «Nedēļas Nogale Nākotnei» ietvaros. Par aizdevumu fonds augļus nemaksā, un aizdēvējam ir tiesības to pieprasīt un saņemt atpakaļ. Tā kā 1976. gadā fonds ieguva oficiālu bezpeļņas organizācijas statusu, ziedojumi fondam, aprēķinot ASV federālo ienākuma nodokli, atskaitāmi no kopējās ienākumu summas. Pašreiz fondā ir vairāk nekā 900 balsstiesīgu dalībnieku, un pamatkapitāls, neskatoties uz neseno biržas akciju vērtības krišanos, 1988. gadā pārsniedz 700 000 dolāru.

Kopš fonda nodibināšanas pabalstos izsniegti aptuveni 400 000 dolāru, gadskārtējai summai mainoties atkarībā no Amerikas noguldījumu procentu stāvokļa. Līdz šim lielāko atbalstu kultūrai fonds sniedza 1980. gadā ar 69 700 dolāriem. Atsevišķi pabalsti svārstās no \$ 300 tā saucamajai «sēklas naudai» kāda projekta iesākšanai līdz Amerikas latviešu vasaras vidusskolām piešķirtajiem \$ 32 500. Nozīmīgs latviešiem visā pasaulē ir 18 000 dolāru piešķirums Helsinku universitātes bibliotēkai tur līdz 1917. gadam deponēto latviešu publikāciju sakārtošanai. Nav noliedzams, ka līdz šim Latviešu fonds ir pieturējies pie iepriekš izstrādātajām vadlīnijām sava galvenā mērķa sasniegšanai. Kaut šīs vadlīnijas šķiet vienkāršas, tās ietver kultūras attīstīšanai nepieciešamos elementus: «Atbalsts tiek sniegts: 1. Latviešu izglītībā un audzināšanā; 2. Mākslā un daiļamatniecībā; 3. Zinātnes nozarēs, kas saistās ar latviešu zemi un tautu; 4. Citos kultūras pasākumos, kam nozīme un vērtība latviešu dzīvē.»

Kā jau pieminēts, fonda iniciatori bija latvieši, no kuriem liela daļa savu pamatizglītību bija guvuši Vācijas bēgļu nometņu latviešu skolās, bet vidējo un augstāko izglītību — amerikāņu un Kanādas universitātēs. Tādēļ viņu pieeja atšķīrās no pārējo latviešu fondu reizēm novecojušajiem darbības principiem. Tā ļoti tuva augstāk aprakstīto amerikāņu dotāciju un atsevišķo štatu mākslas un humanitāro zinātņu fondu pieejai, lai gan nesasniedz to apjomus tieši līdzekļu sagādāšanā un sadalīšanā. Tomēr, kā raksta 1986. gada Latviešu fonda padomes priekšsēdis Aivars Ronis, «Latviešu

fondam nav tikai finansiāla nozīme. Bez finansiālā kapitāla, kura apsaimniekošana ir visus dalībniekus vienojošs darbs, fondam ir otrs kapitāls — dalībnieki paši. Fonds ir dalībnieku saime, kam rūp, lai latviskais pastāvētu, lai saglabātu un virzītu tālāk mūsu kultūru. Fonda dzīvotspēja balstās uz nozīmīga, no citām organizācijām atšķirīga, darbības principa: paši dalībnieki, balsojot par projektiem, izvērtē mūsu vajadzības kultūrā un izglītībā. Tāpēc nav nekāds brīnums, ka 1982. gadā izvestajā aptaujā prof. Edgars Andersons Latviešu fondu novērtē par vienu no vislabākajiem pasākumiem, kas radies mūsu trimdā.»

Eiropas kultūras loki un latviešu sabiedrība no 16.gadsimta līdz 19.gadsimta vidum

Trīs gadu desmitus darbojoties ar virsrakstā minētā laikposma latviešu grāmatniecības un literatūras vēsturi, autoram radušās vairākas atziņas par dažām fundamentālām mūsu senākās kultūrvēstures likumsakarībām garajā ceļā līdz pilnvērtīgas nacionālās kultūras tapšanai. Šo atziņu kopums te tiek piedāvāts pārdomām īsas shēmas veidā. Ikviena shēma gan reālo īstenību vienkāršo, atņem tai dzīvo elpu, kas izpaužas «izlaistajās» detaļās, tomēr vienlaikus izziņas gaitā shēma ir nepieciešams darba instruments.

Rakstība, literatūra, grāmata pieder pie galvenajiem kultūras iepriekšmetošanās veidiem. Lasītājiem piedāvātie atzinumi radušies šai sfērā, taču, domājams, attiecināmi arī uz citiem kultūras procesa atzariem. Autors cer, ka viņa atziņu izklāsts var noderēt dziļākam ieskatam vēl maz pētītās pagātnes garadzīves parādībās.

1. Ceļā no viduslaikiem līdz attīstītai universālai jaunlaiku kultūrai Eiropa ir izgājusi cauri vairākām secīgām vispārīdeoloģiskās attīstības stadijām, ko var saukt arī par kultūras tipiem. Rietumeiropā tie izpaužušies klasiskā, skaidrā veidā: priekšrenesanse, renesanse, baroks, apgaisme. Katru stadiju jeb tipu raksturo gan savs pasaules uzskats, sociālās intereses, sociālie stereotipi, gan savs ētiskais, emocionālais saturs, estētiskā gaume un domāšanas modeļi. Centrā ir cilvēka un sabiedrības attiecības, personības koncepcija.

Viduslaikos personība ir iekļauta feodālo kārtu struktūrā, hierarhiskā pakārtotībā, cilvēka rīcību nosaka viņa kārtas pieņemtie noteikumi. Garadzīvi vada baznīca, kas uzstājas kā starpniece starp cilvēku un Dievu. Domāšanā valda tradicionālisms, kultūrā — stereotipiskas formas. Priekšrenesanse atzīst cilvēka tiesības uz autonomu, patstāvīgu jūtu dzīvi un autonomu labā un ļaunā vērtējumu,

bet pagaidām tikai reliģijas jomā. Tāpēc reliģija cilvēcisko, psiholoģizējas, uznirst dažādas ķecerības un mistiskas mācības, kas noraida baznīcas starpniecību starp cilvēku un Dievu. Rodas atskārta par pasaules vēsturisko attīstību.

Turpretim īstā, «lielā» renesanse pieņem cilvēku ar visām viņa fiziskās un garīgās eksistences pusēm, pieprasa viņam brīvas, harmoniskas attīstības iespēju un piešķir brīvu sava ceļa izvēli. Taču tāpēc renesanse no cilvēka prasa augstu garīgumu. Sekas — renesanse ir visu mākslu ziedu laiks.

Savukārt baroka laikmets personību virza uz iekļaušanos jaunā sabiedriskā sistēmā (nevis kārtu hierarhijā ar personālo pakļautību, bet masā ar normētām iekšējām attiecībām), meklē tam ideoloģisku pamatojumu. No vienas puses — renesansisko ideālu zaudējums un jauno sabiedrisko normu spiediens, no otras — jauna humāna personības priekšstata meklējumi baroka laikmeta kultūrai piešķir ārkārtēju sasprindzinātību, emocionālu sakāpinātību.

Beidzot, apgaismes laikmets atzīst visu cilvēku vienlīdzīgas tiesības jau no dzimšanas, vienlīdzīgas tiesības uz laimi, pie tam šepat zemesvirsū. Apgaisme būtībā ir jaunās pilsoniskās, buržuāzās sabiedrības ideoloģija. Tās pamatos ir pārliecība par ārējās labklājības un tikumiskās attīstības savstarpējo atkarību, ticība cilvēces spējai pārkārtot dzīvi pēc «dabisko tiesību» principiem. Apgaismes plauksmes laikmetu dēvē par «filozofisko gadsimtu». Jautājumā — kā nodrošināt laimi — apgaismes strāvojumi atšķiras. Viens, mērenākais, atzīst: arī trūkumainā sabiedrībā iespējama personības pilnīgošana, vispirms jālabo cilvēks, viņš jāiemāca dzīvot saprātīgi, tad sabiedriskā iekārta pati par sevi kļūs labāka. Otrs, radikālākais, virziens grauj tradicionālās autoritātes, prasa vispirms grozīt sabiedrisko kārtību, to uzskata par priekšnoteikumu indivīda laimei un labklājībai.

Galvenajiem kultūras tipiem ir savas pavadparādības reliģijā. Renesansei tāda ir reformācijas kustība, barokam — reformētās ticības atkritiens skrupulozā svēto rakstu skaidrošanā (17. gadsimtu dēvē par «teoloģijas gadsimtu») un tādējādi mācītāju kārtas jauna nostāšanās starp ticīgo un Dievu. Starp apgaismes pavadparādībām mūsu kultūras sakarā svarīgas ir trīs — teoloģiskais racionalisms, kas reliģijā pieņem tikai to, ko var aptvert ar prātu; piētisms, kas sludina iekšēju atdzimšanu, izkopj reliģiskās emocijas («sirsd teoloģija»), cenšas atjaunot psiholoģisko kontaktu ar Dievu; hernhūtisms — «reliģija bez baznīcas», kas atmet augsto prātošanu dogmu jomā, centrā izvirza Kristus tēlu, viņa uzupurēšanos cilvēka dēļ un cilvēka mīlestību uz Dievu — svētlaimes izjūtas avotu. Visas šīs apgaismes pavadparādības balstās uz tēzes par cilvēku līdztiesību Dieva priekšā un par personības nozīmīgumu.

Jaunākā literatūrzinātne vienprātīgi nonākusi pie atzinuma, ka minētie kultūras tipi bija obligāti visām Eiropas zemēm. Austrum-

eiropā, kur tautas ilgus gadsimtus vai nu atradās citzemju iekarotāju pakļautībā, vai centās tādus atvairīt (Krievija), eiropiskais attīstības process deformējās. Šeit dažās sabiedrībās viena vai otra stadija tika pārdzīvota saīsinātā, «reducētā» veidā, dažviet pat mainītā secībā, citur divas stadijas saplūda vienā, tomēr visas zemes izgājušas cauri minētajiem pasaules redzējuma un personības koncepcijas veidiem.

2. Neviena sabiedrība nevar palikt savrupa, strikti noslēgta pret citu sabiedrību kultūras veidojumiem, sasniegumiem, vērtībām; pretējā gadījumā draud stagnācija. Vecāko, agrāk attīstīto kultūru «pieminekļi tiek pārdēstīti, transplantēti jaunā augsnē un šeit turpina patstāvīgu dzīvi jaunos apstākļos un dažkārt jaunās formās. [...] Transplantācija ļauj vecās kultūras asniem patstāvīgi, radoši attīstīties jaunajā augsnē. Tā ved uz transplantējamās kultūras vietēju iezīmju un vietēju variantu rašanos. Šī parādība ir ārkārtīgi svarīga jaunu kultūru tapšanai un izveidei: to «jaunības un dzīvesspējas pazīme»¹ (D. Ļihačovs).

Neviena jaunlaiku kultūra Austrumeiropā nav attīstījusies no savas tautas folkloras tieši. Tas tāpēc, ka folkloras milzīgās ētiskās un estētiskās vērtības ir nesistematizētas, radušās stihiski (ne velti folkloru dēvē par «situācijas mākslu»). Visos gadījumos attīstība jaunlaiku virzienā ir sākusies uz internacionālā antīkās grieķu un romiešu, kristietisma, eiropiskās garadzīves sakausējuma pamata.

Sākumā šis sakausējums ieplūst augšējos, «oficiālajos»² kultūras veidojumos — skolā, literatūrā, baznīcas mākslā utt., paliek nošķirts no tautas mutvārdu daiļrades, tautas mākslas, no folkloriskās apziņas, reizēm ir tai pat klaji naidīgs. Tikai vēlāk šis slānis nonāk plašākajās tautas masās un tur tiek izmantots arī patstāvīgai jaunradei jaunajās formās. Savukārt inteliģence — zinātnieki, rakstnieki, mākslinieki — vēlākajos periodos nodibina kontaktu ar savas tautas folkloru, kas tad būtiski bagātina profesionālo kultūru. Visbeidzot apgūtais un savējais saplūst, savijas ciešā nacionālās kultūras audumā.

3. Vācu feodāļu 13. gadsimta iebrukums un uzkundzēšanās Baltijā noveda pie tā, ka latvieši gadsimtiem ilgi eksistēja bez pašu inteliģences. Latviešiem domātās kultūras «oficiālās» formas darināja galvenokārt (bet ne vienīgi!) iekarotāju — cittautiešu inteliģenti, īpaši garīdznieki, aizstāvēdami visvairāk (bet ne vienīgi!) valdošu slāņu intereses. Tomēr, savos darbos pat mezdamies tieši palīgā kungu kārtai, viņi vienkārši nevarēja neievērot latviešu dzīves apstākļus un sociālās atbrīvošanās centienus, izglītības līmeni un

¹ Лихачев Д. С. Развитие русской литературы X—XVII веков. — Л., 1973. — С. 20—23.

² So kultūras slāni dēvē arī par sistematizēto, par institucionalizēto. Nevienš no šiem nosaukumiem nav izdevies, vārdi «oficiālā kultūra» šeit un turpmāk lietoti tikai nosacīti, kā pretstats tautiski stihiskajai folkloriskajai kultūrai.

uztveri. Tātad būtībā arī tais gadījumos šī kultūras slāņa saturu un raksturu noteica latviešu sabiedrības īstenība.

Sākotnēji «oficiālās» kultūras darinājumi, piemēram, grāmatniecība un literatūra latviešu valodā, palika tautas masām tikpat kā nepazīstami. Tomēr no tiem izauga nākamie, kas, kā tālāk būs redzams, pamazām nonāca plašāko slāņu apziņā.

Sistēmā «kultūra — sabiedrība», tāpat kā visās sistēmās, darbojas atgriezeniskās saites, komponentu savstarpējās mijiedarbības likums. Sistēmā ienestās kultūras veidojumiem aktivizējot otru komponentu — sabiedrību, tas agri vai vēlu sāk iedarboties uz kultūru, pārņem to savā ziņā un liek tai kalpot savām vajadzībām.

Visu šo iemeslu dēļ pat pašus sākotnējākos «oficiālās» kultūras pieminekļus nevar un nedrīkst nošķirt no tālākās latviešu kultūras.

Latvijas vēsturē feodālisma periodā ieskaita arī laikposmu no 16. gadsimta, kad regulāri sāka veidoties «oficiālās» kultūras formas, līdz 19. gadsimta vidum. Bet Eiropas kopējā attīstībā tas taču bija jaunās, kapitālistiskās formācijas, buržuāzās dzīves kārtības izcīņas un uzvaru laiks. Dziļāk ieskatoties latviešu kultūras «oficiālā» slāņa parādībās, redzams, ka šai laikā tur norisinās pastāvīgas antifeodālo un feodālo tendenču sadursmes, atbalsoja lielle satricinājumi, kas pavadīja progresīvākas sabiedriskās iekārtas dzimšanu Eiropā. Tāpēc, piemēram, izteiciens «latviešu feodālā literatūra» ir nepieņemams. Jau paši pirmie latviešu valodā sacerētās rakstniecības pieminekļi ir atgrūdiens no viduslaicīgā, un līdz pat 19. gadsimta vidum cīņās un pretcīņās tika iets ceļš uz jaunlaicīgu kultūras celtni.

4. Pirmie droši zināmie rakstu kultūras darinājumi latviešu valodā radušies kopš 16. gadsimta 20. gadiem luterāniskās reformācijas gaitā — 1525. gadā iespiestā dievkalpojumu grāmata, ap to pašu laiku pārtulkotais katehisms, vēlāk latviskotie Jaunās derības fragmenti, pakāpeniski uzkrājies baznīcas dziesmu repertuārs. (1525. gada grāmata nav saglabājusies, pārējie teksti iespiesti no rokrakstiem vai agrākiem iespaidumiem 1586.—1587. un 1615. gadā.) Tiem pretī stājās katoļu raksti — katehisms 1585. gadā, dziesmu krājums 1621. gadā.

Jau pašā šo latvisko tekstu rašanās faktā izpaužas renesansiskais kultūras etniskais princips (pretstatā viduslaiku nivelējošajai tendencei). Vēl vairāk — pirmie luterāņu sacerējumi bija domāti baznīcēnu, t. i., sabiedrības, garīgai aktivizēšanai (luterāņu kultā ar dziedāšanu piedalās draudze). Luterāņu latvisko dziesmu repertuārā (tās sākotnējā, negrozītā redakcijā iespiestas 1615. gada krājumā) visvairāk ir Vācijas reformācijas kulminācijas laika protestantisko dziesminieku dzejojumu. Līdzās dažiem viduslaicīgiem elementiem (katoļu kulta paliekas; vietumis vārdam piedēvētā sakrālā spēka pārsvars pār tiešo informatīvo saturu) valda jaunā, protestantiskā personības koncepcija: netiek atzīta baznīcas vara piešķirt

ticīgajam dvēseles pestīšanu, pats indivīds var izvēlēties Dieva vai velna ceļu, galvenā vērība veltīta draudzes locekļa iekšējam garīgumam, atjaunota cilvēka prāta tiesība uz domu. Zīmīgi, ka 1615. gada dziesmugrāmatā vēl saglabāti Rīgas reformācijas pirmo gadu desmitu demokrātiskie elementi — Vecās derības fragmenti ar sociālā protesta pieskaņu, dažu samierniecisku M. Lutera formulējumu iztrūkums.

Katoļu latviskajās grāmatās minēto konceptuālo un demokrātisko iezīmju nav, toties tajās ir augstāk izkopta dzejas forma, vairāk cilvēcisku jūtu, kas arī galu galā ir tieksme tuvoties indivīdam.

Tā jau latvisko rakstu urdziņas pašā sākumā reljefi redzama viena no galvenajām kultūras problēmām. Divas nometnes sadūrās jautājumā: kāda tipa cilvēkam, kāda tipa attieksmei pret appasauli, sabiedrību, sevi, kāda tipa morālei jānostājas centrā. Pirmajiem latviešu rakstiem piemīt renesanses otrās — t. s. ziemeļu jeb kristīgās stadijas būtiskas pazīmes.

Bet kas no tā tika latviešu sabiedrībai? Runa var būt tikai par Rīgas latviešiem, kas ekonomiski un juridiski bija brīvāki nekā dzimtļaudis laukos. Fakti, ka gadus 90 pēc reformācijas sākuma iznāca luterāņu grāmata (1615) ar redakcionāli sen novecojušiem (tātad baznīcēniem pierastiem) tekstiem, ka vēl 17. gadsimta 70. gados rīdiniēki pieprasīja šos pašus tekstus joprojām nepārgrozītā veidā, liecina — dziesmās, katehismā, Jaunās derības fragmentos ietvertā ideju bagāža palēnām sāka iespiesties ļaužu apziņā, kaut arī pagaidām vēl tās ārējā, ekstravertajā slānī.

5. Jau 1615. gada krājuma jaunākajās dziesmās un 1621. gada katoļu dziedājumos pavīd barokāla patētika, barokam raksturīgā pretstatība, galēji garīgo izteicot ar galēji naturālo. Drīz baroks kļuva par valdošo tipu latviešu kultūras «oficiālajā» plūdumā, tā turpinājās līdz pat 18. gadsimta vidum.

«Oficiālās» kultūras darbības formas daudzveidojās. Piemēram, mākslas vēsture visu Latvijas novadu baznīcās redz lielu tēlotājmākslas uzplaukumu. Grāmatu informācijas reliģiskajā saturā jau ietverti politiskās un tiesiskās, ētiskās un mākslinieciskās domāšanas elementi. Tas viss vairs nebija tik anonīms kā iepriekš. Ir ziņāmi baznīcu kokgriezumu autori, katrs ar savām stilistiskajām īpatnībām. Literatūrā radās rakstnieka tips, kas apzinājās individuāli rakstītā nozīmi, savu pilsonisko pienākumu.

Rakstu kultūras barokālais raksturs — rituāls, manierība, emocionāls sastrēdzinājums — izpaužas jau literārajā formā. Piemēram, G. Manceļa sprediķu grāmatas (1654) proza ir tēlaina, efektīga, ritmizēta; viņa tonis — bargs, šķiet ka autors būtu nemitīgā konfliktā ar savu klausītāju. (Bet Manceļa valodas tautiskums, folkloriskie piemēri no Bībeles viņa sprediķus it kā sarado ar baznīcu gleznu un skulptūru brīžam naivo primitīvismu.) K. Firekera dzies-

mas ieturētas vācu baroka poētikas kanonos (apbrīnojamas tāpēc, ka viņš tajos pratis ielikt patiesas jūtas, pārdzīvojumus).

Latviešu literatūrā laikmeta dziļo pretrunīgumu visuzskatāmāk izteic G. Manceļa un J. Reitera personības. Mancelis, nostājies muižnieku šķiras pusē, aizstāv centralizētu, no «augšas» vadītu ideoloģiju. Cilvēka izvēles iespējas viņš ierobežo ar savām prasībām. Mancelis cenšas ieaudzināt ārēju baznīcas rituālu piekopšanu, turpretim tiesību individuālam patstāvīgi domāt viņš pilnīgi izskaudis. Manceļa «literārais varonis» ir pūlis, ar normām apvaldāma masa, bez personības pazīmēm. Ar skrupuloziem spriedelējumiem «teoloģiskā gadsimta» garā viņš līdz pāris teorētiskām tēzēm izsausinājis tuvāk-mīlestības bausli.

Turpretim J. Reiters — latvietis — bija pastāvīgās sadursmēs ar varasnesējiem, bet zemnieki viņu mīlejuši «kā savu Mozu». Reiteram maz ko nozīmēja dogmas, šai ziņā viņš vēl bija renesanses cilvēks. Protokolos par Reitera strīdiem ar baznīcas vadību, viņa universitātes studiju darbā «Par lēnprātību» (1654 — vienlaikus ar Manceļa sprediķu izdevumu!), tulkojuma paraugam izraudzītajos Bībeles fragmentos (1675) skan izmisīgi cilvēkmīlestības sludinājumi. «Baroka literatūrā raduši iemiesojumu gan dziļas traģiskas pilni centieni nosargāt cilvēka cieņu šai grūtajā pārejas laikā, gan mēģinājumi radoši apjēgt uzbangojušās krīzes galaiznākumus, tās mācību gaismā bagātināt humānistiskos priekšstatus par cilvēku un īstenību»¹ (J. Vipera).

Tā, Latvijas specifisko apstākļu iekrāsots, izpaudās baroka kultūras traģiskais antinomisms — renesansisko ideālu krīze (Mancelis) un jaunas humanitātes meklējumi (Reiters).

Izcils kultūras sasniegums bija E. Glika paveiktais Bībeles tulkojums (izdots 1689—1694). Tas pārsteidzoši adekvāts oriģinālam, augsti māksliniecisks. Toreizējo ļaužu uztverē Bībele bija gan svētums, gan arī informatīva vēstures grāmata (visai pamatoti, kā rāda mūsdienu pētījumi). Bet ne tikai tas. «Ar Glika tulkojumu arī latviešu tauta pieklāvās kristīgās pasaules kultūrai, spēra svarīgu soli, lai apzinātos sevi par vienotu veselumu, taču ne etniski valodiskā un kultūrvēsturiskā haosā, bet ciešā un organizētā «atgrieztā» tautu rindā, tautu, kas nostājušās uz civilizācijas un apgaismošanas ceļa»² (V. Toporovs).

No Bībeles 1500 eksemplāriem 800—900 sējumu iegādājās latviešu zemnieki. Grāmatu nestās kultūras iedarbības lauks ievērojami paplašinājās. Jau 17. gadsimta nogalē Rīgā un Vidzemē skolas ik gadus sagatavoja 800—1000 lasītpratēju, latviešu izdevumi kļuva

¹ *Bunner Ю. Б.* О разновидностях стиля барокко в западно-европейских литературах XVII в. // Проблемы изучения культурного наследия. — М., 1985. — С. 376.

² *Топоров В. Н.* Эрнст Глюк, немецкий подвижник латышского и русского просвещения // Балто-славянские исследования 1984. — М., 1986. — С. 252.

par masu grāmatām, kas no Rīgas un Jelgavas spiestuvēm plūda nepārtrauktā straumē. Bet 18. gadsimta pirmajā pusē, kad Rietumeiropā, kā tagad lēš, grāmatu vidējie metieni bija 2500—3000 eksemplāru, latviešu (t. i., zemnieku — plašu masu) grāmatām par parastām kļuva izdevumu tirāžas 5000—6000 eksemplāros. Grāmatu autori sāka mainīt taktiku. No ticības ārējas apliecināšanas, no teksta, kas acu priekšā tur tikai draudzi kā abstraktu kopību, viņi pamazām virzījās uz individuālo celsmi, uz cilvēka iekšējo pasauli. Veidojās lasīšanas tradīcijas. Parādās arī ziņas par latviešiem, kas lasījuši ne vairs ceremoniāla pildīšanas nolūkā, bet aiz nepieciešamības pēc jaunas informācijas pieplūdes, kas vairo zināšanas, izkopj jūtas, palīdz izprast appasauli un risināt personiskās vai sociālās problēmas.

«Oficiālās» kultūras «transportlīdzeklis» — kristietisms baroka laikmetā Latvijā gan vēl palika kungu ticība. Bet tieši grāmata kristietisma mācību atbrīvoja no nesimpātiskā mācītāja klātienēs, šo mācību objektivizēja. Grāmatu mācība ietveras kanonizētās, pret ietekmēm noslēgtākās formās nekā mutvārdu sludināšana. Tas arī droši vien bija viens no iemesliem, kāpēc kristietisms un līdz ar to «oficiālā» kultūra tautas apziņā nesajaucās ar folkloru, ar «dabisko», empīrisko īstenības apjēgsmi.

Informācijas cirkulācijā ir likums — informācijas objektīvā masa neatkarīgi no tās autoriem pārsniedz informācijas programmu (autoru nolūkus). Kristietisma kultūrā ir daudz tādu pušu, kas neietilpa 17.—18. gadsimta Latvijas cittautiešu garīdznieku programmā, piemēram, Bībeles zemnieciskais demokrātisms (īpaši Vecajā derībā), baznīcas dziesmu spēja saliedēt dziedātāju kolektīva apziņā, sprediķos katram indivīdam uzliktā atbildība par savu rīcību, tātad patstāvības audzināšana. Tāpēc tā laika reliģiskajā kultūrā slēpās iekšēja pretruna. Tā izlauzās uz āru nākamajā periodā, kad sākās zemnieku literārā aktivitāte un viņi reliģiju izmantoja savu vēlmju izteikšanai.

6. Kopš 18. gadsimta vidus Latvijā straujāk sāka risināties pāreja uz jaunlaiku sabiedrību. Šo procesu ietekmēja divu sociālekonomisko formāciju — atmirstošās feodālās un topošās kapitālistiskās — izšķirīgā sadursme, kas vispirms izpaudās kā dzimtniecības iekārtas krīze, bet pēc dzimtniecības atcelšanas Kurzemē un Vidzemē — kā t. s. «prūšu ceļš» lauksaimniecības attīstībā ar tam raksturīgiem daudzajiem brīvas iniciatīvas kavēkļiem.

Pārejai uz jaunlaiku sabiedrību joslā starp Krieviju un Rietumeiropu pievienojās vēl īpašs, svarīgs vispārīdeoloģisks uzdevums — radīt aizkavēto nacionālo kultūru. Aizkavējuma cēlonis bija šīs joslas tautu ilgā pakļautība citzemju iekarotājiem (Balkānos — turku jūgam un grieķu garīgajai ekspansijai, tālāk uz ziemeļiem — Hābsburgu monarhijai, Ukrainā, Baltkrievijā, Lietuvā, Latgalē — poļu varai, Vidzemē, Kurzemē, Igaunijā — vācu muižniekiem, Somijā —

zviedru aristokrātijai; visās pēdēji minētajās zemēs vēlāk arī Krievijas carismam). Rietumeiropā nācījas un nacionālās kultūras izveidojās agrāk un harmoniskāk; minētajā joslā nācījas tapa līdz ar kapitālistisko attiecību novēloto formēšanos un atbrīvošanos no cit-tautu ekonomiskās vai politiskās kundzības.

Jaunākie pētījumi noskaidrojuši, ka nacionālu universālu jaun-laiku kultūru radīt tieši uz arhaiskā agrāko gadsimtu mantojuma pamata šai joslā nebija iespējams. Uzdevuma izpilde te risinājās divos etapos — vispirms garīgās dzīves vispārēja atjaunināšana un tikai pēc tam tieša nacionālās kultūras elementu radīšana (parasti jau uz profesionāliem pamatiem).¹ Pirmajā etapā minētās joslas zemēs par garīgās atjaunināšanas līdzekli derēja no Rietumeiropas pārņemtā apgaisme. Austrumeiropā tā ilga līdz pat 19. gadsimta vidum. Gara dzīves vispārēja atjaunināšana norit bez izteikti nacionālām iezīmēm (tāpēc zemēs, kur trūkst paštautas inteligences, to realizē cittautieši). Otrajā etapā radās vispārnacionālo uzdevumu un nacionālo vērtību apjēgsme, risinājās nacionālā konsolidācija, dzima un auga nacionālā pašapziņa.

7. Garadzīves vispārējas atjaunināšanas process Latvijā tika risināts no dažādām pozīcijām, bieži vien neapzinoties īstos tālākos mērķus. Tiešo, virspusē saskatāmo nolūku raibums un pretrunīgums mums apgrūtina kopējās virzības apjautu. Process bija arī nepilnīgs, tajā trūka tādu svarīgu Rietumeiropai raksturīgu komponentu kā, piemēram, antīkā mantojuma ieplūdes, folkloras apguves vai antiklerikālisma akciju. Tomēr ir skaidrs, ka aktuāli tika apgaismes politiskie, filozofiskie, zinātniskie, literārie, pedagoģiskie uzdevumi. Par galvenajiem apgaismes darbības virzieniem gan visā Austrumeiropā, gan arī Latvijā kļuva kārtu sabiedrības idejiskā sagrāve un garadzīves sekularizācija, atbrīvošana no reliģijas paspārnēs.

Apgaismes pirmās pazīmes Latvijas vācu domātāju un literātu darbos saskatāmas 18. gadsimta 50. gados. Gadsimta otrajā pusē «apgaismotas» idejas brīžam izvērtās gandrīz vai par modi. Kurzemē vairāk izakcentējās kulturālā puse, Vidzemē — sociālā; nelielā mērā sakustēšanās jaušama arī Latgalē. Kad gadsimta nogalē Krievijā iestājās politiska reakcija un pēc tam Baltijas ideoloģijā uzkundzēties tiecās «filozofiskajam gadsimtam» naidīgais reliģiskais neopietisms, apgaisme tomēr turpināja darboties «pa sāņu ceļiem» — daiļliteratūrā, rūpēs par izglītību utt., līdz pat nākamā posma sākumam 19. gadsimta 30. gadu vidū.

Latvijā izvērsās abi pirmajā punktā minētie apgaismes strāvājumi. Mērenākais, kas atziņu par pastāvošās iekārtas negrozāmību apvienoja ar personības pilnīgošanas centieniem, šeit izpaudās nacionālistu darbībā, vērstoties arī tieši pie tautas un talkā ņemot grā-

¹ Концепции национальной художественной культуры народов Центральной и Юго-восточной Европы XVIII—XIX веков. — М., 1985.

matu (gan ticības mācībā, gan darbus ar laicīgu saturu). Viņi latviskajos sacerējumos propagandēja «taisnu dzīvošanu», sniedza daudz vērtīgas ziniskās informācijas, iedibināja daiļliteratūru tautai (pirmais darbs — G. F. Stendera «Jaukas pasakas in stāsti», 1766). Pat viņu reliģisko un literāro darbu ilustrācijas bija «zinātniskas», tās centās paplašināt lasītāju reālās zināšanas. Racionālistu nopelns — viņi dažādas intelektuālās darbības jomas atbrīvoja no kalpības reliģijai un pārvērtā par patstāvīgām nozarēm, izstrādāja literārā darba iemaņas; veicinādami personības apzinātu aktivitāti un cenzdamies izkopt tās individualitāti, pašrefleksīvu ieskatu sevī, viņi faktiski darbojās jaunlaiku garīgās formācijas virzienā.

Radikālo apgaismi reprezentē virkne publicistu (spilgtākais — G. Merķelis), kas prasīja dzimtniecības iekārtas atcelšanu. Viņi pie tautas nevērsās, taču, kā tālāk būs redzams, viņu ģenerālās idejas tai nepalika svešas.

Latviešu grāmatu repertuārā ieplūda arī apgaismes reliģiskie pavadstrāvājumi — teoloģiskais racionālisms, piētisms, hernhūtisms. Teoloģiskā racionālisma spilgtākā izpausme — t. s. jaunā dziesmu-grāmata (Kurzemei 1806, Vidzemei 1809) — sarakstīta «izskaidrotā», prātnieciskā garā. Piētisti pirmie grāmatniecībā uzsāka konceptuāli jaunu virzienu (jau 18. gs. 20.—30. gados dažas brošūriņas), ticības būtību rodot cilvēka jūtu dzīlēs. Taču viņu darbībai lielāka nozīme izrādījās praktiskajā lasītprasmes izplatīšanā un it sevišķi hernhūtisma sākotnes atbalstīšanā. Toties hernhūtiešu literārā rosme ir ievērojama.

Te nu jāuzsāk runa par latviešu sabiedrības dzimstošo literāro aktivitāti, pārņemot un izmantojot «oficiālās» kultūras līdzekļus savu interešu, ilgu, garīgo un sociālo prasību labā. Hernhūtiešu raksti galvenokārt cirkulēja pašu zemnieku darinātu rokraksta grāmatu formā. Viņus šai strāvai piesaistīja atziņa par cilvēku vienlīdzību pāri kārtu robežām, par personiskā pārdzīvojuma vērtību, savstarpējās mīlestības mācība. Hernhūtiešu rokraksta literatūra, atzīstot cilvēka tiesību vērtēt parādības pēc iekšējiem sirdsapziņas likumiem, vispārīdeoloģiskajā attīstībā atbilda priekšrenesanses stadijai. Dabiski, ka no viņu vides nāca arī pirmie sociālā protesta sacerējumi (Kīkuļa Jēkaba dziesmas, 1777). Ortodoksālā luterānisma arsenālu sabiedrības kritikai izmantoja J. N. Ramanis savā rokraksta grāmatā (1778—1797).

Zemnieku rokraksta literatūrā — J. Pulana «Stāstā tās latviešu tautas» (starp 1800 un 1820) — atskanēja arī Merķeļa radikālā prasība likvidēt dzimtnieciskās attiecības, pie tam šo jautājumu Pulans risināja kā īsts apgaismes laikmeta dēls ar «zinātnisku» pamatojumu vēsturē. Dumpīgs nemiera gars dvesmoja J. Peitāna paveiktajā F. Šillera lugas «Laupītāji» tulkojumā (rokraksts un uzvedums, 1818).

Latviešu literatūrā (iespiestajā un rokrakstos) atbalsojās gan drīz vai visi apgaismes literārie novirzieni — racionālisms, agrinā vācu apgaisme (G. F. Stenders), sentimentālisms (K. G. Elferields, Neredzīgais Indriķis), Ž. Ž. Ruso ietekmētais vācu filantropisms (K. G. Zalcmaņa un J. H. Kampes darbu lokalizējumi un tulkojumi), «vētru un dziņu» rakstniecība («Laupītāju» tulkojums), t. s. Veimāras klasika (K. Hūgenbergers, J. F. Lundbergs). Katrs no tiem, tāpat kā racionālisma vai hernhūtisma vispārīgais modelis, bija vienpusīgs, tomēr visi kopā — nepieciešami jaunlaiku garīdzīves komponenti.

Lasišanas vēstures pētījumi liecina arī par izmaiņām «oficiālās» kultūras un sabiedrības mijiedarbībā šajā sociālā un psiholoģiskā konflikta laikmetā. Apmēram 80 gadu laikā tika iespiests vairāk nekā 700 latvisku izdevumu 1—2 miljonu eksemplāru koptirāžā. Lasītpratēju skaits Vidzemes un Kurzemes zemnieku vidū 18. un 19. gadsimta mijā sasniedza 50 procentu. Jau visai noteikti saskatāma īpaša aktīvo lasītāju — informācijas līderu kategorija, tie bija cilvēki, kas ar grāmatu darbojās vairāk vai mazāk regulāri, iekšējas vajadzības mudināti — rokrakstu izgatavotāji, pirmie literāti, kas publicējās iespiestajā presē, literatūras krājumu īpašnieki, gaidāmo izdevumu iepriekšparakstītāji utt. Lasišana vairs netika uzlūkota par kungu kārtas privilēģiju, bet arvien biežāk par augstu vērtētas pašu latviešu referentas grupas pazīmi. Ievērojamo un pastāvīgi augošo lasāmvielas pieprasījumu nevar izskaidrot tikai ar spiedienu no augšas — ar mācītāju paskubinājumiem. Acimredzot aktīvajai dziņai iegūt grāmatu informāciju cēlonis bija dziļi sociālpsholoģiski procesi. Bija sākusies nu jau tieša pāreja uz jaunu sabiedrības struktūru. Bet jaunlaiku sabiedrības tapšanas Latvijas «modelim» piemita sava īpatnība — ilgi saglabātā dzimtniecības iekārta. Pārmaiņas tāpēc vispirms skāra ārējo, sabiedrisko attiecību sfēru (piemēram, attiecības starp muižu un pilsētu, starp zemnieku kopienu un administrāciju), turpretim sētas, muižas, pagasta iekšienē vēl stingri turējās patriarhāli feodāla dzīves kārtība. Tāpēc straujāk attīstījās jaunlaiku sabiedrības tapšanas procesa viena puse — cilvēku sabiedriskais sasaistījums, bet iekavējās ar to dialektiski saistītā otrā puse — indivīda izdalīšanās no masas, no konglomerāta, savas atsevišķības, personības neatkarīgā apzināšanās. No tam savukārt kultūras apguves īpatnība: reliģiskā ortodoksālā literatūra — sabiedrības kopējo dzīves formu ideoloģiskais analogs, kas prasa individuālo gribu pakļaut kolektīvām interesēm —, izplatījās daudz lielākos apjomos nekā apgaismes un tās pavadparādību ietekmētā laicīgā un garīgā grāmata — indivīdu «atomizēšanās» pavadone. Jaunie strāvājumi, vērtību pārbīde no dogmām uz cilvēciskumu vairāk skāra tos sabiedrības locekļus, kuri atradās uz sociālo grupu «robežām» — ārpus lauksaimnieciskās ražošanas vai tās organizētāju posteņos — un tādējādi pirmie tika ierauti jauno attiecību vir-

puļos. Bet arī mazkustīgākā masa nepalika vienaldzīga pret «oficiālo» ideoloģiju. Jo spilgta liecība tam — ilgie un plašie nemieri Kurzemē un Vidzemē 19. gadsimta sākumā sakarā ar jaunās dziesmugrāmatas ieviešanu. Zemnieku pretestību tai vietām varēja apspiest tikai ar bruņotu karaspēku un miesassodiem. Tātad pat attieksmē pret reliģiju latviešu sabiedrība vairs nebija propagandas iedarbības objekts, bet patstāvīgs subjekts, kas izraugās savai mentalitātei atbilstošo variantu. (Reliģija bija pirmā un ilgu laiku arī vienīgā sistematizētā sabiedriskās apziņas forma, ar ko saskārās feodālisma laikmeta iedzīvotāju zemākie slāņi.)

Detalizēti lasīšanas vēstures pētījumi liecina, ka vispārējās garīgās atjaunināšanas posmā strauji, pat eksplozīvi paplašinājās grāmatu sociālpsiholoģiskās funkcijas (to droši vien var attiecināt arī uz citiem kultūras pievadkanāliem). Līdzās sociālās kontroles funkcijai (no kungu pozīcijām — apvaldīt pakļauto slāņu nemieru, no zemnieku protestētāju pozīcijām — atcelt ekspluatācijas mehānismu) reljefi izcēlās personības socializācijas, dzīves jēgas noskaidrošanas uzdevums. Līdztekus praktiskās darbības optimizācijai ar padomiem — īstenības modelēšana teorētiskajai izziņai. Līdzās vērtību orientēšanai un rīcības patstāvīgas motivēšanas spējai arī emocionāla starppersonu saskare, komunikācija ar jaunajiem sociālajiem veidojumiem (hernhūtiešu draudzi, zemnieku nemierniekiem). Līdzās domas iemaņu izkopšanai arī estētiskās gaumes attīstīšana.

8. No 19. gadsimta 30. gadu vidus līdz 50. gadu vidum ātrā tempā veidojās latviešu pilsoniskā sabiedrība. Vispirms tapa tās starpslāņi — aprindas, kas nebija kapitālistisku uzņēmumu īpašnieki, bet nebija arī spiesti strādāt muižnieku labā (amatnieki, tirgotāji, dzirnavnieki, mežziņi, muižu pārvaldnieki, sīki ierēdņi, skolotāji utt.). Izvērsās sabiedriskā dzīve (pagastvaldēs, skolās, pirmajos kooperatīvos, baznīcu draudzēs), lieli sabiedriski savīļņojumi (zemnieku nemieri, pāreja pareizticībā, pretalkoholisma kustība). Līdzās senajam folkloriski patriarhālajam un jaunākajam reliģiski didaktiskajam¹ garīgās dzīves lokam formējās jaunlaiku sabiedrības pastarpinātā apziņa. Tā iezglojās jaunas augstāka tipa kultūras nepieciešamība.

Aktīvo attieksmi pret garīgajiem procesiem labi raksturo fakts, ka latviešu sabiedrība tiecās pārņemt iniciatīvu visos grāmatniecības cikla posmos — grāmatu intelektuālajā un materiālajā ražošanā (sacerēšanā un izdošanā), tirdzniecībā un bezmaksas izplatīšanā, lasāmvielas izvēlē. Tapa pašu tautas inteligence kā sociāls slānis,

¹ Arī jaunajos apstākļos intelektuālo impulsu reliģiskajam apvalkam vēl bija liela nozīme; jāatceras, ka buržuāzās sabiedrības tapšanu visur pavada puritānisms, dievbijības kulminācija.

tapa latviešu literārā dzīve, literārās aprindas, to darbībā jau bija profesionālisma iezīmes. Tieši jaunā, zaļoksnējā inteliģence kļuva par ideju galveno ģenerētāju un novadītāju plašākajās aprindās.

Aplūkojamā divdesmitgade ir sava veida «sliksnis». Pretstatā iepriekšējiem latviešu kultūrvēstures periodiem, kad, kā minēts, dominēja viens vai otrs vispārīdeoloģiskās attīstības tips, tagad sākās dažādu strāvojumu uztvere, dažādu ietekmju pārstrāde, t. i., universālas kultūras formēšana. Daži piemēri. Tautskolotāju audzinātājs J. Cimze smēlās tajos pedagoģiskās domas avotos, ko bija iedzīvinājis t. s. vācu klasiskā filozofija; K. Valdemārs jaunībā — 18. gadsimta Rietumu domātāju veikumā; J. Alunāns ģimnāzista gados — grieķu un romiešu rakstniecībā, vācu t. s. priekšmarta nemierpilnajā dzejā, krievu klasiskajā literatūrā; universāli izglītotas personības bija pedagogs K. Biezbārdis, mācītājs H. Pēšs, ārsts un valodnieks J. Bārs. Divdesmit gadu laikā jaunā latviešu inteliģence strauji evolucionēja idejiskā ziņā. Sākumā to visvairāk nodarbināja sociālās netaisnības problēma pagātnē un tagadnē, pēc tam kultūras un intelektuālās sfēras jautājumi, pilsoniskas sadzīves un humānas, cildenas personības izkopšana, beidzot, 50. gadu pirmajā pusē, to nenormālo ekonomisko un sociālo apstākļu kritika, kuri kavēja šādu cilvēcisku ideālu realizāciju. Tā garīgās atjaunināšanas process sāka pāraugt nacionālo uzdevumu apjēgsmē.

Latviešu inteliģence izstrādāja un ar rakstiem un runām centās plašās aprindās ievadīt jaunas idejas. Šī ideju kompleksa galvenie motīvi: negatīvs 13. gadsimta iekarojuma un dzimniecības laika vērtējums; progresa doma; nepieciešamība pasaules tautu kultūras pieredzi pārnest latviešu vidē; skolu izglītības uzlabošana un pedagoga misija; personības humanizēšana; sava laika sociālo spaidu apsūdzība; kārtu un tautu vienlīdzība; tautas protesta kustību izvērtējums; nacionālā apziņa un aktīvais patriotisms; nākotnes attīstības programma; nacionālās rakstniecības radīšana; literārajā metodē — tuvināšanās reālās īstenības atveidei agrākā apgaismei raksturīgā abstraktā vēlamo īpašību koncentrāta vietā. Daudz kas no visa tā tik tikko iezīmējās, daudz kas palika neskaidru, fragmentāru un nekonsekventu izteikumu formā. Tomēr latviešu kultūrā tā bija gluži jauna kvalitāte. Latviešu tautības kultūras darbinieki sāka veikt katras tautas inteliģences svēto misiju — dzīves kritiku uz augšu.

Līdz 50. gadu vidum jauno ideju aizmetņus vēl neizdevās pārvērst par vispārniecālu pārliecību, jo trūka savu preses orgānu, publicēšanas kavēja administrācija un cenzūra, trūka garīgās un akadēmiskās dzīves centru un organizāciju, kur doma virmo, meklē rezonanses telpu. Taču nepareiza ir līdzšinējā prakse 19. gadsimta 30.—50. gadu posmu ietilpināt feodālisma periodā. Šie gadu desmiti ievadīja to, kas sestajā punktā shematiski nodēvēts par nacionālās kultūras elementu izveides etapu. Progresīvās inteliģences

darbība 30.—50. gados sagatavoja nākamā perioda dominanti — jaunlatviešu kustību.¹

9. 19. gadsimta 50. gadu vidū, kad latviešu inteligences sabiedriskie pasākumi pārkāpa lokālās pagasta robežas, kad jaunlatvieši eksplodēja aktīvā darbībā un cīņos par sabiedriskās kārtības izmaiņām, kad tas viss nokļuva līdz plašu masu apziņai, uzausa liels tautas atmodas laikmets, istā renesanse.²

Sākās lielais pilnvērtīgas nacionālās kultūras izveides darbs. Pilnvērtīgas tādā nozīmē, ka tad tā spēja risināt svarīgākās visai jaunajai nācijai kopējās, vispār nacionālās problēmas (vispirms tautas ekonomiskā un garīgā atbrīvošanās no vācu mazākuma kundzības, valodas tiesību izcīņa utt.), spēja nācijai kopējās vērtības padarīt par tās locekļu dziļi personīgām vērtībām, spēja kļūt par sabiedrības virzītāju spēku.

Grūdiens bija tik spēcīgs, ka latviešu sabiedrības paātrinātā attīstība 19. gadsimta otrajā pusē izvērtās par Eiropas mēroga fenomenu. Pie tam nacionālā universāla tipa kultūra tika radīta laikā, kad nebija nedz latviešu augstāko mācībiestāžu un zinātnisko organizāciju, nedz profesionālas tēlotājas, teātra, mūzikas mākslas tradīciju. Atšķirībā no zemēm, kur attīstība risinājās «normāli» (Rietumeiropa, Krievija), šeit jaunlaiku kultūras izveide bija jāsāk nevis no augstākajām formām (piemēram, akadēmiska darbība, klasicisma tradīcijas literatūrā un mākslā), pakāpeniski nolaižoties līdz iedzīvotāju plašākajiem slāņiem, bet no zemākajām, zemnieku un pilsētas vienkāršo darbaļaužu uztverei pieejamām, paceļoties līdz augstākajiem līmeņiem.

Pusgadsimta laikā latvieši no nožēlojamas klaušinieku tautiņas kļuva par kulturālu, modernu eiropisku nāciju, kas spēja dot tādas visaugstākās klases vērtības kā zinātniski nepārspētais K. Barona «Latvju dainu» kārtojums un Raiņa dzeja.

¹ Šeit par svarīgo 19. gs. 30.—50. gadu posmu tik īsi runāts tāpēc, ka jo detalizēti tas aplūkots rakstā: *Apinis A.* Agrienā // *Karogs*. — 1982. — № 8. — 141.—145. lpp.; № 9. — 149.—158. lpp.

² Kā hernhūtiskā priekšrenesanse, tā jaunlatviskā renesanse latviešu sabiedrībā realizējās «apgrieztā secībā» — pēc baroka un otrā pat pēc apgaismes perioda. Latviešu 16. gadsimta rakstos ienāca svarīgi renesanses elementi, turpretim jaunlatviešu kustība risināja visu renesanses uzdevumu kopumu.

VALDIS MUKTUPĀVELS

Prūšos manas kājas autas

En Prūsamans ast aūtan majjas naggis

1988. gada 30. maijā dzima Latvijas Kultūras fonda kopa «Rasa».

Rasas pilieni, veidojušies nakts melnumā un rīta agrumā no sīk-sīkām ūdens tvaiku daļiņām, dod valgmi dzīvībai. Tiem ir arī dziedinošs spēks: mazgāšanās rīta rasā dod skaistumu un veselību. Rasa ir auksta, bet tās pilienos lūst un atspīd saules stari, veidodami gaismas un krāsu rotaļu.

Vārds «rasa» saista daudzas indoeiropiešu valodas. Mantots acīmredzot jau no indoeiropiešu pirmtautas laikiem, tas zināms baltiem — latviešiem, lietuviešiem un, bez šaubām, arī prūšiem; valodniekuprāt, pietiekams pamatojums tam ir vārda «rosa» pastāvēšana slāvu valodās, kurām, kā zināms, ar rietumbaltiem ir īpaša saistība. Latīņi ar vārdu «rōs» apzīmēja gan rasu, gan šķidrumu, mitrumu un valgmi. Senindiešu valodā — sanskritā vārds «rasā» būdams etimo-

Folkloras kopa «Rasa»
Priekšplānā Andris
Veismanis.
Otrajā rindā (no kreisās) Gīta Lancere, Valdis Muktupāvels, Iveta Tāle, Gīta Traksele, Gatis Vanags, Ilze Šarkovska.

loģiski atbilstīgs latviešu «rasai», nozīmē: valgme, mītiska upe Rasa, pazemes pasaule, zeme. Ir vērts pieminēt arī sanskrita vārda «rasā» variantu vīriešu dzimtē — «rasa» — ar savu jo bagāto nozīmju kompleksu: sula, šķidrums, ūdens, vidus, būtība, zāļu deva, indes malks, garša, sajūta, tieksme, sajūsma, pārdzīvojums, reliģiska izjūta.

Grupas «Rasa» sūtība ir ieraudzīt un vākt kopā senkultūras mantojuma izklīdētās daļiņas, piešķirt tām noteiktu apveidu un tad aprasināt ar tām mūsu gara dzīves druvas. Tas ir garīgo bagātību apzināšanas, noskaidrošanas un atpakaļatdošanas darbs, tā ir skaista rotaļa, kam jāklūst par jaunradi uz vecā drupām.

Pirmā un dziļākā «Rasas» interese ir par baltu senvēsturi, par prūšiem un par viņu sakariem un sakarībām ar latviešiem.

PRŪŠU INDOEIROPEISKĀS UN BALTISKĀS SAKNES

Baltu, tāpat kā citu indoeiropiešu tautu, māte ir indoeiropiešu pirmtauta, kurai indiešu zinātnieks S. K. Čaterdži ir devis *wiros* vārdu (Čaterdži 1977, 43.—45.).

Kad Ēģiptē jau valdīja pirmās faraonu dinastijas un Sumerā sāka slieties milzīgi tempļi, tad no Priekšāzijas kalnāja uz Melnās jūras dienvidu piekrastes stepēm un no turienes tālāk uz visām debesu pusēm devās atsevišķas *wiros* tautas daļas, pamazām attālinādamās cita no citas ne vien telpiski, bet arī valodiski. Un tā nu vēlāku laiku vēsturē no aizmūžu tumsas parādījās heti, tohāri, ārieši, grieķi, trāķieši, illīrieši, armēņi, ķelti, itāliki, ģermāņi, slāvi un balti. Arī vārds *wiros* nu jau skanēja atšķirīgi: senindieši teica *vira*, latīņi — *uir*, ģermāņi — *wer*, senīri — *fer*, balti — *vīras* (tagad: latvieši — *vīrs*, lietuvieši — *vyras*, mazliet agrāk prūši — *wirs* un jātvīngi, iespējams, — *wiras*).

Baltu senči apmetās uz dzīvi Baltijas jūras dienvidaustrumu piekrastē pirms vairāk nekā četrstūkstoš gadiem. Viņi runāja vienā no *wiros* valodas dialektiem. Viņi prata art zemi un turēt mājlopus. Viņi mācēja ierīkot pilskalnus un celt pilis. Viņu kareivji lietoja laivasveida akmens cirvjus, bultas ar krama uzgaļiem un bronzas šķēpus. Viņu amatnieki gatavoja ar saulītēm, ugunskrustiem, Māras vilnīšiem un Laimas skujiņām rotātus māla podus. Viņu burtnieki zināja akmeņos iecirsto un sarkanbaltās jostās ieausto burtu rakstu noslēpumus. Baltie ļaudis teica dainas¹, kurās bija vēl no *wiros* tautas laikiem mantotā gudriba, tikumi un ticība.

Baltu kultūras «zelta laikmets» ir bijuši mūsu ēras pirmie pieci gadsimti. Tad viņu apdzīvotā teritorija sniegusies no Vislas līdz

¹ Arī lietuviešiem ir vārds *daina*, kas nozīmē — tautas dziesma. Tāpat rumāņiem — *doină*, ko viņi saņēmuši mantojumā no trāķiešiem vai dakiem. Sanskrita *dhēnā* nozīmē «runa», «balss», «lūgšana», «dziesma» un senirāņu Avestas *daēnā* — «sapratne», «cilvēka augstākā būtība», «mācība, ticība, reliģija».

Okas upes vidustecei Piemaskavā un no Daugavas līdz Dņeprai lejpus Kijevas. Visā šajā zemē strauji pieauga labklājība, augstu līmeni sasniedza gara dzīve. Nebijušu plaukumu piedzīvoja tirdzniecība, amatniecība, zemkopība un māksla. Visa tā rezultātā strauji palielinājās iedzīvotāju skaits. Kaut arī vēlāk dažas no minētajām dzīves sfērām attīstījās tālāk, tomēr kopumā tādu uzplaukumu balti vairs nav sasnieguši (Gimbutiene 1985, 86).

Par baltiem vēl ilgi varēja runāt kā par ļaužu kopību, tomēr jau krietni senāk šajā kopībā bija iezīmējušās arī atšķirības. Diezgan skaidri gan ar savu valodu, gan dzīvesveidu izdalījās starp Vislas, Nemunas un Ventas upēm dzīvojošie rietumbalti, vēlāko prūšu, galindu, jātvingu, kuršu un, iespējams, arī sēļu un zemgaļu senči. Rietumbalti radīja savu īpatnēju kultūru, par ko visskaidrākās un pilnīgākās liecības mums ir no prūšu apdzīvotās teritorijas — Prūsas¹.

PRŪŠU DZĪVES TELPA UN LAIKS

Sākotnēji, līdz 11. gadsimtam, prūši apdzīvoja tikai Sembas pussalu un jūras piekrasti uz dienvidiem no tās. Prūšiem kaimiņos dzīvoja citas baltu tautas: ziemeļos — kurši, ziemeļaustrumos — lamati un skalvji, dienvidaustrumos — jātvingi, dienvidos — galindi (loti iespējams, ka galindi bija viena no prūšu ciltīm).

Jau agrajos viduslaikos (11.—16. gs.) pašu prūšu zeme bija sadalījusies pilsnovados jeb valstīs, ko veidoja ciemu kopiena ar pili centrā. Šobrīd Prūsā ir zināms ap 500 pilskalnu. Pili valdīja pilskungs, bet vara pār visu zemi bija galvenā svētnieka — krīva² rokās. Ap atsevišķām pilīm veidojās pilsētas, no kurām dažas bija pazīstamas tālu Eiropā: Elbinga, Balga, Tvangste (Kēnigsberga, Karaļauči), Insrute, Tilzīte un citas.

Pamazām prūšu ietekmē nonāca kaimiņzemes, līdz beidzot 12. gadsimtā izveidojās prūšu zemju apvienība — rikejāts³, kurā ietilpa vienpadsmit zemes: Semba, Pamede, Pagude, Vārme, Nāntanga, Nadrava, Skalva, Bārta, Galinda, Lubava, Kulma.

Visas lielās apvienības laicīgais un garīgais vadītājs bija krīvu

¹ Nosaukums Prūsa tiek lietots attiecībā uz baltisko prūšu apdzīvoto teritoriju; šī nosaukuma latinizētā forma Prūsija nozīmē germanizēto Prūšu.

² Krīvs — lietuviešu *krivė*, prūšu *kriwe* (*kriwwis*); augstākā priesteru nosaukums baltu tautās. Nereti sastopams formā *Kriwe Kriwaitis* (*Kriwwin Kriwaitis*), kur nosaukuma otrā sastāvdaļa ir pirmās deminutīvs (*kriw-ait-*); te rodama netieša liecība, ka kādreiz šis nosaukums attiecināts uz diviņu brāļu sakrālo pāri, līdzīgi kā tas ir citām indoeiropiešu tautām, piemēram, latīņiem «Remus-Romulus» vai osētiņiem «Xsart-Xsart-æg». Krīva varas zīme ir krīvūle jeb nūja ar izliektu galu. Izliektības, kreisuma ideja ir cieši saistīta ar zilēšanu vai pareģošanu: arī vārdu *krīve*, *kriwe* (*kriwwis*), *krīvus* etimoloģija saistāma ar izliektības un kreisuma apzīmējumiem baltu (un arī slāvu) valodās.

³ Rikejāts (prūšu val.) — valdījums. Nosaukums izcelsmes ziņā ir saistīts ar vārdu *rikautwei* — rīkot, valdīt.

krīvs ar saviem palīgiem — vaidelošiem.¹ Krīvu krīva sēdeklis bija rikejāta kulta centrā — Rāmavā², kas atradās Nadravas zemē. Ar laiku arī katrai zemei izveidojās sava Rāmava — kulta vajadzībām īpaši veidota svētbirzs kopā ar citām sakrālām būvēm (Kulakovs 1987, 100.—101.). Te svarīgi piebilst, ka krīvu krīva varai pakļāvās ne vien prūši, bet daļēji arī lietuvieši un baltu tautas tagadējās Latvijas teritorijā (Dusburgietis 1985, 87).

Prūši pielūdza Dievu Ukapīrmu³. Viņu panteonā bija arī daudzas citas dievības: Autrimps, Patrimps, Natrimps, Perkūns, Aušauts, Patuls, Pikuls, Bārdaitis, Pergrubis, Zemīna un vēl vairākas zemāka ranga mitoloģiskas būtnes.

Par laicīgās un garīgās varas aizsācējiem prūši uzskatīja teiksmainos dvīņu brāļus Videvutu un Prātenī⁴. Abi esot atpeldējuši uz Prūsiju pa jūru līdz Vislas grīvai. Videvuts tad izveidojis valsti un kļuvis par zemes valdnieku. Savukārt Prātenis ierīkojis Rāmavu, kur mūžzaļā svētajā ozolā bijuši mājokļi Patulam, Patrīmpam un Perkūnam. Pats viņš kļuvis par virspriesteri — krīvu krīvu. Videvutam un Prātenim par godu prūši taisīja akmens stabu pārus ar abu teiksmaino brāļu atveidiem un izvietoja tos gar Prūsas robežām.

Lielāko prūšu sabiedrības daļu veidoja brīvie ļaudis. Viņi nodarbojās ar zemkopību, lopkopību un amatniecību, turklāt darīja to ļoti prasmīgi. Pasaulē tomēr viņus vislabāk zināja kā dzintara⁵ vācējus. Prūsas zemi Sembu dēvēja par Dzintarzemē⁶, no turienes gāja ievērojamais dzintara ceļš uz Romu un tālāk līdz pat Indijai.

Prūšu brīvās un neatkarīgās attīstības posmu pārtrauca krustnešu agresija 13. gadsimtā, kuras rezultātā visa zeme tika pakļauta, bet liela daļa iedzīvotāju — iznīcināta. Daudzi aizgāja uz Lietuvu un citām kaimiņzemēm, turpretī dzimtenē palikušie nonāca beztie-

¹ Vaidelotis — burvis, zintnieks, krīva palīgs, kulta kalpotājs Rāmavā. Vārda sakne *vaid-* ir etimoloģiski saistīta ar latviešu *vied-* (vieds, viedēt), senkrievu «ved-» (veda, vedun), sanskrita *vēd-* (vēda, un vid- (vidyā)). Pašā prūšu valodā ir zināms darbības vārds *waidleimai* — (mēs) buramies, (mēs) nodarbojamies ar buršanu, zintniecību.

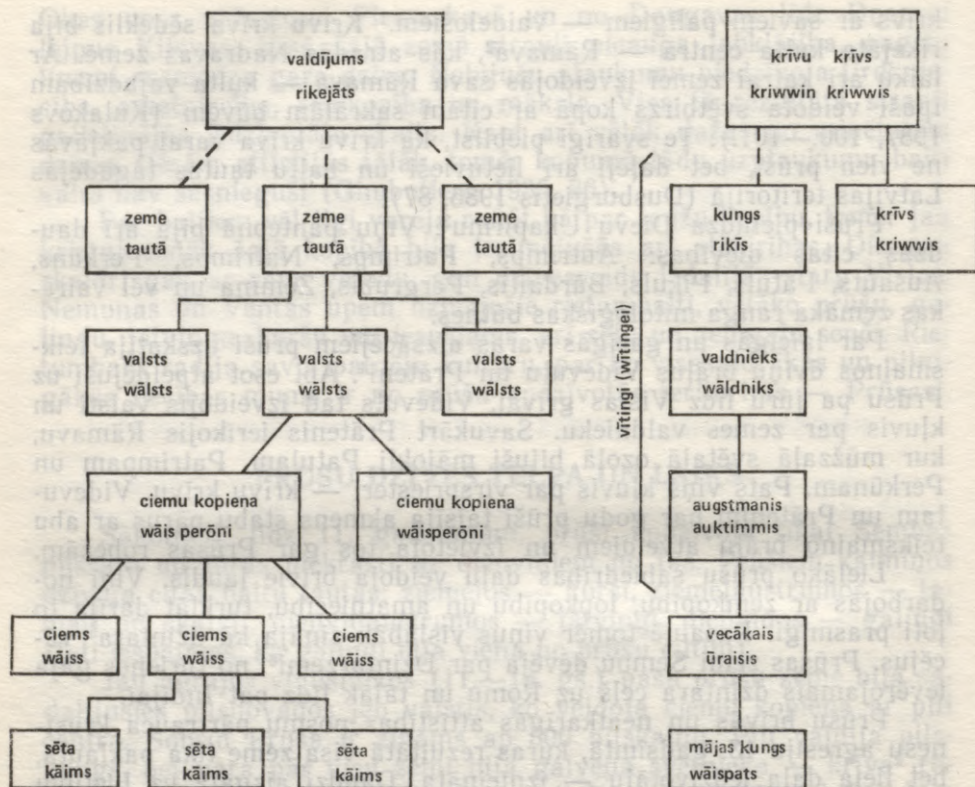
² Rāmava — svētvieta, kulta centrs, krīva un vaidelošu uzturēšanās vieta. Lietuviešu valodā ir Romove vai Rāmuva; latviešu literatūrā reizēm sastopams kļūdaini uzrakstījums Romnove. Nosaukuma sakne *rām-* ir latviešu un prūšu vārdā *rāms*, kā arī lietuviešu *romus*; tās lietojums sakrālajā sfērā saistīts ar mierīguma, apskaidrotības, svētuma ideju. Iespējama arī tā saistība ar indoeiropiešu tautās izplatīto Rāmas kultu (Slava 1988).

³ Ukapīrms — Visupirmais; no prūšu *uka-* — «vis-» un *pirms* — «pirmais».

⁴ 16. gadsimta rakstos mitoloģizētā dvīņu pāra otrais brālis nosaukts par Brutenu. Valodniekprāt, tā ir prūšu valodas nezinātāju sagrozīta forma. Šim vārdam sākotnējā forma tiek rekonstruēta kā Prātenis, pieļaujot, ka sagrozījumi attīstījušies šādi: Prātenis > Prutenis > Brutens.

⁵ Paši prūši dzintaru sauca vārdā *glīss* vai arī *gentars*.

⁶ Te vietā piebilst, ka mūsdienās bijušajā Sembā jeb tagadējā Kaļiņingradas apgabala ziemeļaustrumu daļā Jantarnijas ciemā atrodas pasaulē lielākās dzintara iegulas (94 procenti no pasaules krājumiem), ko iegūst rūpnieciskā veidā atklātos karjeros.

1. zīmējums. Prūšu zemju teritoriālā un administratīvā shēma 12.—13. gadsimtā (rekonstrukcija).

siskā okupantu pakļautībā. Sākās liels vācu migrantu pieplūdums un līdz ar to arī zemes pārvācošana. Asimilācijas un citu procesu dēļ prūšu skaits strauji samazinājās, bet pēc 1709.—1711. gada Lielā mēra un tam sekojošā bada prūšu valoda tikpat kā vairs neskanēja. Palika tik zemes nosaukums — Prūsija, kas pastāvēja diemžēl tikai līdz 1946. gadam. Tā apgaismības gadsimtā pašā Eiropas vidū beidza pastāvēt sena kultūrtauta — prūši.

ATJAUNOTĀ PRŪŠU VALODA UN DZIESMAS

Kā jau minējām, prūšu valoda pieder pie indoeiropiešu valodu saimes baltu grupas, un kā tādai tai ir daudz kas kopīgs ar brāļu

tautu — latviešu un lietuviešu — valodām. Kur latvietis teic *Dievs*, tur lietuvietis — *Dievas* un prūsis *Dēiws*; tāpat arī *zeme* — *žemė* — *zemė*; *saule* — *saulė* — *sāuli*; *tēvs* — *tēvas* — *tāws*. Šīs valodas tuvina daudzi kopīgi vietvārdi: te lai pieminam tādas kā prūšu *Barta* — latviešu *Bārta*, tāpat arī *Wāirmi* — *Vārme*, *Tilzite* — *Tilža*, *Preila* — *Preiļi*, *Balga* — *Pie-balga*. Savukārt kā rietumbaltu valodai prūšu mēlei ir daudz saskares punktu ar slāvu valodām¹, daudz vairāk nekā tas ir austrumbaltiem — latviešiem un lietuviešiem. Varētu minēt dažus piemērus: *mans brālis* — prūsiski *majs brāti* (poliski *mój brat*); *tava sieva* — *twajā genā* (krieviski «*tvoja žena*»); vārds, nosaukums — *emmens* (poliski *imię*).

Līdzīgi kā lielum lielajam vairumam indoeiropiešu tautu arī prūšiem ir bijusi cilvēkvārdu darināšanas tradīcija, vienā vārdā apvienojot divas neatkarīgas saknes. Tā līdzās senindiešu *Deva-datta*, *Šveta-šravāh*, *Veda-vyāsa*, senirāņu *Vanhu-dhata*, *Vahu-mano*, grieķu *Dio-doros*, *Demos-thenes*, *Hippo-kratēs*, ķeltu *Boduo-gnatus*, *Virido-vix*, ģermāņu *Walde-mar*, *Eber-hard*, *Helm-fried*, slāvu *Bori-slav*, *Vladi-mir*, *Vse-volod*, lietuviešu *Vaiš-tartas*, *Vyd-mantas*, *Gaud-rimas*, latviešu *Vies-turs*, *Vis-valdis*, *Gun-dars* arī prūšiem bija *Min-gailis*, *Vis-gauds*, *Tvir-butis* un vēl jo daudzi citi.

Saglabājusī sevī veselus indoeiropiešu, baltu-slāvu vai baltu kopības laika valodu slāņus, prūšu valoda savā ilgajā attīstības gaitā izveidojās par pastāvīgu, savrupu valodu ar savām likumībām un iezīmēm. Laimīgā kārtā (cik nu te vispār var lietot vārdu «laimīgs») vēstures kataklizmās tā neizgaisa bez pēdām, bet līdz ar vistuvāk radniecīgajām rietumbaltu — kuršu un jātvingu — valodām saglabājās vietu un ūdeņu vārdos, uzslāņotajās valodās un, kas ir ļoti būtiski, arī rakstu pieminekļos.

Senākā rakstiskā prūšu valodas liecība ir vācu-prūšu vārdnīca, kas sastādīta Elbingā 13. gadsimta beigās un ietver 802 prūšu valodas vārdus. Bez mūka Simona Grūnava sastādītās vācu-prūšu vārdnīcas no 16. gadsimta sākuma vēl ir zināmi trīs prūšu katķismi (visi sarakstīti ap 16. gadsimta vidū) un tad vēl atsevišķi prūsiski teicieni un frāzes hronikās un citos rakstos.

So valodas liecību ir bijis diezgan, lai pēc 250 nāves klusuma gadiem atkal ieskanētos senās balsis, bet nu jau atjaunotajā prūšu valodā. 1984. gadā lietuviešu valodnieks Lets Palmaitis kopā ar pazīstamo Maskavas baltistu Vladimiru Toporovu pasludināja memorandu par jaunprūšu valodas atjaunošanu. Dodami šai valodai vārdu «jaunprūšu valoda» (lietuviski *naujoji prūsu kalba*, vāciski *neuprussische Sprache*, angļiski *modern Prussian*, krieviski *ново-*

¹ Kā parādījuši jaunākie zinātniskie pētījumi, tad slāvu pirmvaloda izveidojās uz perifērijas baltu (jeb vēlāko mums zināmo rietumbaltu, tostarp arī prūšu) dialektu bāzes (Toporovs 1975, 6.). Citos darbos izteikta varbūtība, ka tā pati slāvu pirmvaloda uzskatāma par vienu no rietumbaltu dialektiem.

prusskij jazyk, poliski język nowopruski) jeb pašā jaunprūšu valodā *stai nauna prūsiska bila*, viņi izvirzīja un pamatoja domu par šāda atjaunošanas darba zinātnisko, ētisko un kultūrvēsturisko nozīmi (Palmaitis, Toporovs 1983, 46.—48.). Turpinot iesākto, uz zinātniskiem pamatiem tiek atjaunota jaunprūšu valodas gramatika un vārdnīca. Jau agrāk Rietumvācijā līdzīgus mēģinājumus izdārīja Ginters Krafts-Skalvīns, bet 1980. gadā vācieši nodibināja «Tolkemitas» biedrību. Tajā apvienojās visupirms jau ģermanizēto prūšu pēcteči, turklāt daudzi ar dokumentāli pierādītu cilmi. «Tolkemitas» arhīvos tika savākti vai visi vēsturiskie, etnogrāfiskie, valodnieciskie materiāli par prūšiem, te Heincs-Georgs Podēls mēģināja rakstīt prūsiskus dzejoļus.

Tā šodien prūšu valoda sāk savu otro dzīvi. Ik gadu palielinās jaunprūšu valodā pārtulkoto vēsturisko, sakrālo, daiļliteratūras un citāda veida tekstu daudzums, tiek radīti pat sarunvalodas teksti un dziesmas (sk. pielikumu). Tas kļuva iespējams, pateicoties pirmā lietuviešu tautasdziesmu vācēja, izdevēja un pētnieka Ludvika Rēzas savāktajām dziesmām tā sauktās Mazās Lietuvas jeb tagadējā Kaļiņingradas apgabala teritorijā. Folkloristi šajās dziesmās saskatīja daudzus nelietuviskus elementus un pat nosauca tās par lietuviskotām prūšu dziesmām. Nu Lets Palmaitis prūsiskoja tās, un divarpus gadsimtus aizturētās baltisko prūšu balsis varēja ieskanēties ar atjaunotās tradīcijas spēku. Viņšaulē aizgājusī skaņa atdzima šaisaulē. To paveica grupa «Rasa», izveidodama programmu «Prūšos manas kājas autas».

Bez prūšu ziemas saulgriežu, vedību, bērnu dziesmām, bez prūsiskota luterāņu korāļa «Dievs Kungs ir mūsu stipra pils» programmā ir jo daudzas latviešu tautasdziesmas, kurās minēti prūši vai kuras tā vai citādi ar viņiem saistītas. Savulaik jautājumam par prūšiem latviešu tautasdziesmās ir pieskārušies gan Pēteris Šmits (Šmits 1908; 1912; 1939), gan Arveds Švābe (Švābe 1923). Daudz pamatīgāk šo problēmu ir pētījis Jānis Rozenbergs, galu galā secinādams, ka lielākajā daļā latviešu tautasdziesmu ar vārdu «prūši» ir apzīmēti baltiskie prūši, nevis viņu ģermanizētie pēcteči (Rozenbergs 1968, 175.). Tādējādi «Rasa», pievēršdamās prūšu dziesmām, ir cēlusi dienasgaismā aizmirstus vai gandrīz aizmirstus slāņus iz tautas atmiņas, mēģinādama aktualizēt šo mūsu garīgā mantojuma daļu. Pilnīgi pašsaprotami ir tas, ka programmā «Prūšos manas kājas autas» organiski ir iekļāvušās divas muzikāli ietērtas dzejas «Jāņumāte sieru sēja» un «Es tev savu dvēseli» no Imanta Ziedoņa krājuma «Poēma par pienu».

Vēlreiz ieklausīsimies Tautas dzejnieka vārdos:

sargā priedi miza
sargā bērzu — tās
baltu baltu dvēselīte
ar migliņu aplaidās

DZIESMA UN TEKSTI JAUNPRŪŠU VALODĀ

Ei, skī - ja skī - ja bē jāu et - skī - ja
Iz Gil - li - jas mis - tī - kan jāu gel - tāi - nan laiwikan.

I

Ei, skīja skīja
Bē jāu etskīja
Iz Gillijas mistikan
Jāu geltāinan laiwikan,
Iz Gillijas mistikan
Jāu geltāinan laiwikan.

— Ei, bratīrk bratīrk,
Tū bratīrike majs,
Grēnzimai kwei laiwikan
Wērpimai kwei ziglīkans?
Grēnzimai kwei laiwikan,
Wērpimai kwei ziglīkans?

Anga ān-jurin,
Anga ān-marin,
Anga ān stan kaimikan,
Kwei aūg majā mergīka?
Anga ān stan kaimikan,
Kwei aūg majā mergīka?

Neggi ān-jurin,
Neggi ān-marin,
Ter ān debban kaimikan,
Kwei aūg majā mergīka.
Ter ān debban kaimikan,
Kwei aūg majā mergīka.

Ai, cēlās cēlās
Un jau atcēlās
Iz Gilijas miestīņa
Jau dzeltena laiviņa,
Iz Gilijas miestīņa
Jau dzeltena laiviņa.

— Ai, brālīti, brālīti,
Tu brālīti mans,
Kurp griezīsīm laiviņu,
Kurp aizzēgēlēsim?
Kurp griezīsīm laiviņu,
Kurp aizzēgēlēsim?

Vai gan uz jūru,
Vai gan uz mari,
Vai gan uz to ciemiņu,
Kur aug mana meitiņa?
Vai gan uz to ciemiņu,
Kur aug mana meitiņa?

Nedz uz jūru,
Nedz uz mari,
Tik uz dižo ciemiņu,
Kur aug mana meitiņa.
Tik uz dižo ciemiņu,
Kur aug mana meitiņa.

Stwen en kaimikan,
En pēnktan buttan,
Sai aūg majā mergīka,
Sai mi šujja nurtwīkan.
Sai aūg majā mergīka,
Sai mi šujja nurtwīkan.

Sujja geltāinan,
Sujja ūrminan,
Sen zalesmu silkīkan
Māldasmu mi nurtwīkan.
Sen zalesmu silkīkan
Māldasmu mi nurtwīkan.

— Ei, mergit mergit
As enmirīlai —
Pīdalai tena rānkans,
Wartīlai en prēipirstan.
Pīdalai ten na rānkans,
Wartīlai en prēipirstan.

— Ei, wāikli wāikli,
Tū majs māldenīk,
Pīdais pūwas sparnīkan
Na kīrsnanin kelmīkan,
Ter ni men na rankīkans
Wartītan en prēipirstan!

Tur ciemiņā,
Piektaajā namā,
Se aug mana meitiņa,
Se man šuj krekliņu.
Se aug mana meitiņa,
Se man šuj krekliņu.

Suj dzeltenī,
Suj sarkani,
Ar zaļu zīdiņu
Man jaunam krekliņu.
Ar zaļu zīdiņu
Man jaunam krekliņu.

— Ai, meitiņ, meitiņ,
(Ja vien) es iespētu —
Nēsātu tevi uz rokām,
Pārvērstu gredzenā.
Nēsātu tevi uz rokām,
Pārvērstu gredzenā.

— Ai, puisi puisi,
Tu mans jauniņais,
Nēsā pāva spalvas
Pie melnās cepures,
Tik ne mani uz rociņām
Pārvērstu gredzenā!

II

Aīns, dwāi, trīs,
keturēi, penkēi, ušāi,
septinēi, astanēi, newinēi,
dessimts.

Viens, divi, trīs,
četri, pieci, seši,
septiņi, astoņi, deviņi,
desmit.

III

— Labban dēinan!
— ...?
— An tū bilēi prūsiskai? As kwaitīlai
sen tebbei erzinātunsi. Majs emmens ast
Jānīks. Kāi assei bilitan?
— Audange.
— Māim enimmewingi sen tebbei erzi-
nātunsi. Kāi ūran assei?
— As asmai māldan. Be tū?
— As ni waīda... As asmai stēisan
dwiddesimt mettans ūran. Kwei tū bu-
winna?
— As buwinna en Ringai.
— Kasse paggan?
— Ni waīda. Mennei padinga ūrmīstan.
— An assei šai pirmawārst?

— Labdien!
— ...?
— Vai tu runā prūsiski? Es gribētu
ar tevi iepazīties. Mani sauc Jānīks.
Kā tevi sauc?
— Audange.
— Man patīkami ar tevi iepazīties.
Cik tev gadu?
— Es esmu jauna. Un tu?
— Es nezīnu... Man ir divdesmit
gadu. Kur tu dzīvo?
— Es dzīvoju Rīgā.
— Kāpēc?
— Nezīnu. Man patīk vecpilsēta.
— Vai esi šeit pirmoreiz?

— Ni, šai asmai as āntrawārst.
— Tū assei nusā gastī. As enwakēi ti
preīmen.
— Dinkauī, sklāit as asmai perjāwusi
sen majasmu wīran.
— ???
— As ni kwai ēitwei ainā.
— Etwinūī! As senprestasi wargan.
Mennei gulle siran.
— Tebbei skel pūtun zālins be preilaikā-
tun lastaspakkajan. Kailūstisku tēmprais
neggi aūss.
— Dīnkun! Eraīns ast swaise dei-
wūtiskwas utris. Sandeī!
— Labban pīntin!

— Nē, šeit esmu otrreiz.
— Tu esi mūsu viešņa. Es ielūdzu
tevi pie manis.
— Pateicos, bet es esmu atbraukusi
ar savu vīru.
— ???
— Es negribu iet viena.
— Atvaino! Es jūtos slikti. Man sāp
sirds.
— Tev vajag dzert zāles un pieturē-
ties pie gultas režīma. Veselība dār-
gāka par zeltu.
— Paldies! Katrs savas laimes kalējs.
Ardievu!
— Laimīgu ceļu!

IV

Nūsan Tāws ēndangu,
Swintints wirsei Twajs emmens,
Perēisei Twajs rīks,
Twajs kwaitis audāseisi kāigi
ēndangu, tīt dīgi nōzemin.
Nūsan dēininin geitīn dāis
nūmans šandēinan
Be etwerpeis nūmans nūsans
āušautins, kāigi mes etwerpimai
nūsamans āušautenikans.
Be ni weddais mans en perbandāsnan,
sklāit izrānkais mans ezze wārgu.
Amen.

Mūsu tēvs debesīs,
Svētīts lai top Tavs vārds,
Lai nāk Tava valstība,
Tavs prāts lai notiek kā debesīs, tā
arī virs zemes.
Mūsu dienišķo maizi dodī mums
šodien
Un piedodī mums mūsu
parādus, kā arī mēs piedodam
saviem parādnīkiem.
Un nieved mūs kārdināšanā,
bet atpestī mūs no
ļauna.
Āmen.

V

Kāils Marija, etnīstis pilnai, Rīkīs sen
Tebbei.
Tu pagirta sirzdau gennāmans be pagirts
Twajas ķērmenes wēsis Izus.
Swinta Marija, Dēiwas Mūti, madleis
pērmans grīkenikans teinū be en kīsmān
nūsas galas.
Amen.

Esi sveicināta Marija, žēlastības pilna,
Kungs ir ar Tevi.
Tu esi svētīta starp sievietēm un svē-
tīts ir Tavas miesas
auglis Jēzus.
Svētā Marija, Dieva Māte,
lūdies par mums grēcinīkiem
tagad un mūsu nāves stundā.
Āmen.

VI

Teinū giwāntei baltai leitawīnai be leta-
wīnai mazzi pertreptun aulēwusins brā-
tins be, emperri sen mikskamans be pō-
liskamans panzdaunīkans stēisan prūsān,
prūsiskan kultūran tenstun en etgamīntai
nāunai prūsiskai billan.

Tagad dzīvojošie balti — lietuvieši un
latvieši var pārstāvēt nomirusos brā-
ļus un kopā ar prūšu vāciskiem un
poliskiem pēctečiem
turpināt prūšu kultūru
atdzīvinātā jaunprūšu valodā.

IZMANTOTĀ UN IETEICAMĀ LITERĀTŪRA

- Atspulgs 1937 P. Atspulgs. Senprūši // Labietis: Dievturīgs laikraksts. — R., 1937. — 2. burtn. — 120.—128. lpp.
- Caterdži 1968 *Catterji* S. K. Balts and Aryans. — Simla, 1968. — 180 p.
- Caterdži 1977 *Catterdži* S. K. Vvedenie v indoarijskoe jazykoznanie; Vosem lekcij, pročitannyh v 1940 g. v Gudžaratskom obščestve rodnogo jazyka (Ahmadabad). — M., 1977. — 256 s.
- Dusburgietis 1985 *Petras Dusburgietis*. Prūsijos žemės kronika. — Vilnius, 1985. — 498 p.
- Endzelīns 1943 *Endzelins* J. Senprūšu valoda: Ievads, gramatika un leksika. — R., 1943. — 288 lpp.
- Gimbutienē 1985 *Gimbutienē* M. Baltai priešistoriniais laikais: Etnogenezė, materialinė kultūra ir mitologija. — Vilnius, 1985. — 191 p.
- Kulakovs 1987 *Kulakov* V. I. Zemlja prussov i «prusskie zemli» // Balto-slavjanskije issledovanija 1985. — M., 1987. — S. 95.—101.
- Manharts 1936 *Mannhardt* W. Letto-Preussische Gotterlehre — R., 1936. — 674 S.
- Mažulis 1981 *Mažiulis* V. Prūsų kalbos paminklai II. — Vilnius, 1981. — 394 p.
- Okuliča-Kozarina 1983 *Okulicz-Kozaryn* L. Zycie codzienne Prusów i Jaćwiggów w wiekach średnich (IX—XIII w.). — Warszawa, 1983. — 275 s.
- Palmaidis, Toporovs 1983 *Palmajtis* M. L., *Toporov* V. N. Ot rekonstrukcii staropruskogo k rekreacii novopruskogo // Balto-slavjanskije issledovanija 1983. — M., 1984. — S. 36.—59.
- Rēza I *Rēza* L. Lietuvių liaudies dainos I. — Vilnius, 1958. — 415 p.
- Rēza II *Rēza* L. Lietuvių liaudies dainos II. — Vilnius, 1964. — 392 p.
- Rozenbergs 1968 *Rozenberg* Ja. Prussy v lityšskih narodnyh pesnjah // Fol'klor baltiskih narodov. — R., 1968. — S. 137.—175.
- Slava 1988 *Slava* M. «Mēs esam Rāmas tauta»: Latviešu tautas kultūrā lietotie ornamentī un ģeometriskie simboli // Skolotāju avīze. — Nr. 36. — 1988. g. 7. septembrī. — 16. lpp.

Smits 1908

Smits P. Latvju dainas. I. Trešās daļas pirma puše // Krievu Latvijas biedrības Zinātnu komisijas rakstu krājums, XIII. — R., 1908.

Smits 1912

Smits P. Kāda mūzika ir mūsu tautas dziesmām? // Starptautisko rakstu krājuma, I. — R., 1912.

Svābe 1923

Svābe A. Kara dainas // Raksti par latvju folkloru, I. — R., 1923.

Tagorova 1925

Предисловіе // В. Н. Тагоров. Прусский язык. Словарь А—Д. — М., 1925. — С. 3.—10.

Atpazīst

Dāvinājumi Latvijas Kultūras fondam

1987. 8. X Rīgas Lietišķās mākslas vidusskolas mācību ražošanas darbnīcas dāvina ziedojumu vācēlītes — «Daugavai», «Rīgas pilij», «Strēlnieku fondam».
21. X Leopolds Sipoliņš (Kanāda) dāvina videokameru un latviešu mākslinieku gleznas.
21. X Anna Udere (Jūrmala) dāvina Teodora Udera arhīvu — mākslinieka vēstules (nodotas CVVA), viņa darbu diapozitīvus un grāmatas (nodoti Valmieras bērnu mākslas skolai).
22. X Lūcija Vankina (Rīga), izpildot mirušā brāļa Teodora Vankina vēlēšanos, dāvina bibliotēku — 580 grāmatas, kas iznākušas latviešu, krievu, vācu, angļu valodās laikā no 1869.—1987. gadam.
27. X Austrā Jaunslaviete dāvina sava mirušā vīra — bibliogrāfa Alfrēda Jaunslavieša bibliotēku — 730 grāmatas. Bagātīgi pārstāvēti Raiņa, Aspazijas, A. Pumpura, Kronvaldu Ata, Doku Ata, Kr. Valdemāra, J. Poruka, A. Birkerta, P. Roziša, J. Akurātera, brāļu Kaudzišu, kopotu rakstu pirmskara izdevumi.
1988. 17. V Mākslinieces Natālijas Menteles keramikas darbus dāvina dzīvesbiedrs Oļģerts Mentelis.
Mākslinieki Izabella un Gunārs Kroļļi dāvina savus darbus.
Kopējā kolekcija deponēta izstādišanai Madonas rajona kolhozā «Pamati».
19. VII Keramiķis Evalds Vasiļevskis (Rēzekne) velta 49 māla podus — vāravniekus, novēlot tos apbalvojumiem par nozīmīgu ieguldījumu Latvijas Kultūras fonda darbā.
4. XI Rasma Gaile-Eglīte (Islande) dāvina mākslinieka gleznotāja Jāņa Gailiša reprodukciju albūmus.
10. XI Latviešu Nacionālā apvienība Kanādā dāvina pavairojamo iekārtu, kas pēc dāvinātāju novēlējuma nodota Tautas frontei.
Pasaules Brīvo latviešu apvienība Kanādā dāvina grāmatas, motorzāģi un pavairojamo iekārtu, ko izmanto LKF darbā.
14. XI Mākslinieks Mārtiņš Krūmiņš (ASV) dāvina 14 eļļas gleznas, no kurām daļa novēlēta Jūrmalas Vēstures un mākslas muzejam, kā arī Tukuma mākslas un novadpētniecības muzejam.

21. XI Valdis Liepiņš (Kanāda) dāvina videokasetes un pavairojamo iekārtu, kas tiek izmantota LKF darbā.
9. XII Dace Makare (Rīga) dāvina grāmatas, to vidū Jāņa Akurātera 1923. gadā J. Rozes apgādā izdotie Kopoti raksti.
15. XII Artūrs Plaudis (Austrālija) dāvina savas Austrālijā iznākušās grāmatas.
16. XII Atis Lejiņš (Zviedrija) dāvina grāmatas un «Cilvēkarhīvam» — savas mātes (viņa gājusi bojā otrajā pasaules karā) atmiņas.
1989. 30. I Austrālijas Latviešu rakstnieku apvienība dāvina personālo skaitļotāju un drukājamo iekārtu.
Sidnejas Latviešu apvienība dāvina lāzera rakstāmkārtu.
27. II Ņujorkas apkārtnes Latviešu biedrība dāvina krāsu televizoru, videomagnetofonu, videokameru un videokasetes.
24. IV Lilija Srēdere (Rīga) dāvina žurnālu «Domas» (1914. g. sešas burtiņas).
25. V Pokipsijas un Ņujorkas apkārtnes Latviešu biedrība dāvina drukājamās iekārtas piederumus.
Latvijas Kultūras fonda atbalsta kopa no Sirakūzām un Vašingtonas dāvina personālā skaitļotāja piederumus un drukājamo iekārtu.
Ģirts Zeidenbergs (ASV) un Ņujorkas apkārtnes latvieši dāvina mikrokašešu magnetofonus, magnetofonu un videokasetes.
26. V Juris Tārs (Zviedrija) dāvina grāmatas par Kārli Ieviņu, 12 krāsu fotogrāfijas un 135 krāsu diapozitīvus.
2. VI Valentīns Pelēcis (ASV) dāvina grāmatas.
7. VI Mirdza Lejiņa (Kanāda) dāvina J. Labsvīra grāmatu «Kārlis Ulmanis».
7. VI Kārlis Grencions (ASV) dāvina grāmatas.
14. VII Rietumaustrālijas Latviešu biedrība dāvina grāmatas.
15. VI Ansis Muižnieks Amerikas Latviešu biedrības vārdā dāvina motorzāģi, ar ko strādā LKF talkās.
23. VI Rita Uibo (ASV) dāvina videokameru.
5. VII Latviešu rakstnieku asociācijas Sidnejas grupa dāvina grāmatas.
14. VI Pasaules Brīvo latviešu apvienība dāvina grāmatas.
14. VII Latviešu biedrības Rietumaustrālijā dāvina grāmatas.
21. VII Grāmatu apgāds «Daugava» (Stokholma) piegādā Latvijas Kultūras fondam lielu grāmatu sūtījumu.

No vēstulēm

* * *

Ir 1987. gada novembris Juglā, un tuvojas brīdis, kad mēs visi — Kurta Bartela Rīgas 39. vidusskolas skolēni, viņu vecāki un mēs, skolotāji, apvienosimies kopīgā pasākumā — ziedojumu vākšanas akcijā Latvijas Kultūras fondam. Sākumā nemaz neliekas, ka tas būs tik satraucoši — tik gaiši, apliecinoši un vienojoši.

Kad spriežam, kam — kādam mērķim ziedojumu vākt, izrādās, ka palielajā kolektīvā ir dažādas vēlēšanās — cits grib ziedot Rīgas Zoologiskajam dārzam, cits E. Veidenbauma «Kalāču» atjaunošanai. Par diviem virzieniem mums šaubu nav — visi vēlas palīdzēt Daugavai un vēl — ziedot Jukuma Vācieša un latviešu strēlnieku piemiņas saglabāšanai, jo tieši mūsu skolā mācās legendārā strēlnieku tēva mazmazmeita Ineta Vāciete.

Mācību gads nesen kā sācies, taču skolā aizvien iegriežas arī pagājušā gada absolventi, vēl dzīvodami līdz mūsu nodomiem un darbiem. Un arī mēs gaidām viņus, būdami pieraduši iepriekšējā gadā kā jau ar skolas pieaugušākajiem dalīt savus priekus un bēdas. Nu kopīgi ar viņiem gaidām armijā iesaukšanas ziņu, zilējam «nākotni neizzināmo», pārspriežam Kultūras fonda lietas.

«Mēs arī piedalīsimies,» saka liemie zēni. «Pirms aiziešanas dienestā esam pastrādājuši, nopelnījuši un nu gribam kaut nedaudz piedalīties kopējā svētajā lietā, kurā divus gadus būs jāiztiek bez mums.»

Mārtiņš, Māris, Normunds, Aivis, Raitis — viņi visi ir gan baznīcu jumtus labojuši, gan dienām un nedēļām «Kalāču» takās strādājuši, gan citur savu roku pielikuši...

Kad pirmajā dienā pēc rudens brīvlaika ieradāmie skolā, mūs apciemoja Aivis un Māris.

«Jums, skolotāj, atvadu sveiciens un īsa vēstulīte no Mārtiņa,» sauc zēni.

Uz aplokšnes atpakaļadresē trīs vārdi: Mārtiņš, dienestā aizejot.

Lasu:

«Ļoti cienījamā skolotāja!

Parakstieties, lūdzu, par mani Kultūras fondā un ieskaitiet šo te summu līdzīgi trijās daļās:

10.— rbļ. — Strēlniekiem,

10.— rbļ. — Daugavai,

10.— rbļ. — Zoo vai «Kalāčiem».

Mārtiņš būtu ieradies arī pats, taču diemžēl nepaspēja.

Ar cieņu Mārtiņš

10.11.87.»

«Kopā ar Mārtiņu savas iemaksas vēlamies dot arī mēs, jo gribam, lai mūsu paraksti būtu līdzās,» saka Māris.

Un viņi ir pirmie, kas parakstās uz garajām, baltajām papīra loksnēm, ko esam sākuši gatavot šai ziedojumu akcijai.

Mārtiņš Alksnis.

Aivis Dzenis.

Māris Svilāns.

Aiz viņiem vēlāk parakstās gan trešklasnieks ar 20 kapeikām sauja, gan to ģimeņu pārstāvji, kas ziedo fondam pa ceturtdaļsimtniekam, gan skolotāji. Un parakstoties visi izlasa šos pirmos trīs — savu absolventu vārdus un uzvārdus. Pēkšņi arī man tie nav vienkārši zēni no 1987. gada vienpadsmitās. Es arī vairākkārt pārlasu šos vārdus un ieklausos, cik skaisti, cik pamatīgi tie skan — kā rupja kaluma dzelzs naglas pūra lādes vākā. Kā solījums — mēs pārņāksim.

Mārtiņš Alksnis.

Aivis Dzenis.

Māris Svilāns.

Skolotāja Gunta Micāne

* * *

1919. gada maija beigās un jūnija sākumā no Rīgas atkāpjošās sarkangvardu grupas Madonas (toreiz Cēsu) apriņķa Mēdzūlas pagastā paņēma par ķilniekiem 15 apkārtnes zemnieku un inteliģences pārstāvju. Pēc dažām dienām šiem cilvēkiem tika pievienoti vēl 20 Vecpiebalgas pagasta iedzīvotāji.

Balto armijai tuvojoties, uz patvarīgi nodibināta «tribunāla» lēmuma pamata visi šie cilvēki tika nošauti.

Nošauto vidū bija apkārtnē pazīstamu ģimeņu locekļi: 2 skolotāji brāļi Bielaji, gleznotāja Kārļa Baltgaila 2 brāļi, Emīla Dārziņa

drauga klaviervirtuoza Zaķkājas 2 brāļi, vairāki Priekuļu lauksaimniecības vidusskolas audzēkņi, Vecpiebalgas baznīcas draudzes priekšnieks, Gulbenes muižas īpašnieks — ļoti progresīvi noskaņots barons un citi apkārtnes zemnieki un kalpi.

Šie cilvēki neko sliktu nebija darījuši. Pēc balto armijas ienākšanas šis neviena neprovocētais, asiņainais patvaļas akts izraisīja kā atbildi arī daudzus baltā terora aktus.

1932. gadā Mēdzūlas sabiedrība par saviem līdzekļiem šinī vietā uzcēla staltu obelisku ar granītā cirstiem nošauto vārdiem un Raiņa dzejas rindām.

1946. gadā pieminekli tika nogāzts, ilgus gadus gulēja zemē. 1956. gadā vietējie iedzīvotāji to par jaunu uzcēla. Pēc gada vandalisma akts atkārtojās no jauna. Tagad šis obelisks guļ, krūmos ieaudzis, purvainas pļavas malā. Man ir 70 gadu, un viens šo pieminekli uzcelt nevaru. Lūdzu Kultūras fonda iejaukšanos, lai padomju saimniecība «Liezere» sniedz man nepieciešamu palīdzību šī obeliska uzstādīšanā. Tā apkārtnes uzkopšanu uzņemos uz sevi. Lai šī piemiņas zīme stāv kā atgādinājums —

«Naidis kad plosās tuvi, tāli,
jēl netiesājiet brālis brāli!» (M. Šolohovs)

Ar cieņu — Cinkovs, «Brīvniekos»

* * *

Vai patiešām mums, mūsu pašu arhitektiem, māksliniekiem, nav iespējams atjaunot Vecrīgu? Vai nevar pienākt laiks, kad mazdēls pajautās vectēvam: «Kur tu toreiz biji? Kāpēc tu to nedarīji?» Gadsimti neatgriezeniski aizplūst caur jūsu pirkstiem. Otrās tādas izdevības nebūs, bet gan būs rūgta nožēla par šīs dziļdziļās saskarsmes trūkumu. Vecrīga taču nav kāds unikāls pasaules nozīmes komplekss, ka tās atjaunošanai (precīzi, precīzi!) būtu vajadzīgi pasaules klases speciālisti. «Padomju Jaunatne»: «Kas veica restaurāciju? — Tikai pašu speciālisti. Viļņā atrodas restaurācijas institūts...» Nu tad brauksim, pamācīsimies no viņiem! Lai nav jāteic: zaudētu mirkli nevar atdot ne pati mūžība.

Un varbūt tās rokas, kas alkst fiziska darba metro celtniecībā, tagad varētu ar lāpstu, ar ķelli, ar kaltu un otu atdot savai un nākamajām paaudzēm gadsimtu putekļu apslēptās sirdspilsētas mīļos vaibstus.

Ar cieņu — E. Reinholde,
Siguldā

* * *

Tērvetes Ainavu parka veidotājam Kļaviņam bija padomā atjaunot seno Tērvetes koka pili. Pareizāk sakot — uzcelt to no jauna. Viņš to nepaspēja. Varbūt to varētu izdarīt mēs?

Pagaidām reāli esam tāds bariņš fizmatu puisi, kuri beigs dienestu un ir noskaņoti aktīvi darboties.

Mūsu praktiskajā laikmetā ir grūti izskaidrot, kādēļ ir jāceļ tāda pils un nevis tautas saimniecībai vairāk noderīgs cūku nobarošanas komplekss.

Tad nu arī griežos pie Jums pēc palīdzības un padoma. Jo ar gribu strādāt vien nepietiek. Vēl vajag materiālus, vajag vēsturnieku, projektētāju, visbeidzot — finansētājus. (Varbūt vietējais kolhozs «Tērvete»?) Jo, lai gan studenti ir entuziasti, SCV ir vienīgā iespēja kaut cik necik uzlabot savu finansiālo stāvokli.

Par pašu pili un tās izmantošanas iespējām es pagaidām runāt pat baidos — jāapstiprina sava ideja.

Ar cieņu — Uldis Grīnbergs

* * *

Visas Daugavas hidroelektrostacijas darbojas t. s. galotņu režīmā. Sakarā ar to visās trijās HES ūdenskrātuvēs novēro ļoti straujās ūdens līmeņa svārstības, kas negatīvi ietekmē ūdenskrātuvju piekrastes joslu. Nerunājot par krastu nostiprināšanu, kas ir aktuāla pirmām kārtām Rīgas un Pļaviņu HES ūdenskrātuvēs, gribu ieteikt, kā varētu uzlabot sanitārhygiēniskos apstākļus, bet, galvenais, rekreatīvos komponentus Pļaviņu HES ūdenskrātuves labajā krastā pie Rīgas—Daugavpils autoceļa.

Mazo upīšu ietekas, kas šķērso autoceļu, atrodas tieši Pļaviņu HES ūdenskrātuvju ūdens līmeņa svārstību amplitūdā — no normālā 72 m līmeņa līdz minimālajam 68 m līmenim. Tā kā Pļaviņu HES ūdenskrātuvē reizi vai pat divas reizes diennaktī ūdens līmenis svārstās no 72 metru atzīmes līdz vismaz 70 metriem, mazo upīšu krasti atsedzas un paveras vizuāli neglīts skats.

Ierosinu:

1) Lai izvairītos no straujām ūdens līmeņa svārstībām, Lokstenes straucha applūdinātajā lejtecē jāizbūvē vienkāršas konstrukcijas regulējoša būve, kas uzturētu applūdinātajā ieplakā līmeņa atzīmes robežās no 72 m (HES ūdenskrātuves normālais līmenis) līdz 71,8 m (regulējošās būves vieta un konstrukcija jānosaka pēc objekta apsekošanas un iespējamās būvietas uzmērīšanas).

Pēc regulatora ierīkošanas Lokstenes straucha ieplakā izveidosies dekoratīvs diķis, kura tuvāko apkārtni būtu lietderīgi labiekārtot un diķa krastus apstādīt.

2) Rīgas—Daugavpils autoceļā pie Rīteriem (Stučkas raj.) atrodas līdzīga iepakā, kurā ieklūst Rīteru strauts. Arī Rīteru iepakā, kas Daugavas virzienā agrāk veidoja kokiem apaugušu gravu, ūdens līmeņa dienas svārstības notiek diapazonā no 72 līdz 70 metriem. Līmeņsvārstību ierobežošanai un dekoratīva diķa izveidošanai te jāuzceļ dambis ar virsmas atzīmi ap 71,8 metriem. Dambja vieta jāprecizē uz vietas pēc gravas izmērīšanas.

Imants Rieksts

* * *

Ziedošu naudu, darbu un mīlestību, guvis pārliecību par rīcības turpinājumu. Neredzu, žēl (jo sliktāk man), oficiālo iestāžu garantijas, ka Jūsu izdarītais darbs tiks atzīts un uzturēts kārtībā uz priekšdienām. No valsts — no visas sabiedrības. Varbūt tas tiek nodots Jūsu īpašumā pārzināšanai?! Apsveicams būtu katru padarīto darbu noformēt un nodot tālākai uzraudzīšanai konkrētai iestādei. Tas jādara ar centrālā laikraksta starpniecību, lai nevienam nepaņemta roka to postīt. Oficiālie nodošanas-pieņemšanas akti to neno drošina, jo nav paredzēti nodošanai arhīvos un vēl jo vairāk tautas atmiņā.

Kā esmu mācīts un saprotu, padomju valsts par katru graudu un «punktiņu» uz zemes (dabas, tautas bagātību telpā un laikā) atbild ar saviem institūtiem. Tāpēc katra talka šobrīd ir «lāča pakalpojums» tiem, kuri par to ir saņēmuši un saņem padomju rubli, un uz tā rēķina dzīvo priekšnieki un padotie.

Būtu lieti ieteikt visiem divkošiem gan valsts, gan sabiedriskajā un ikdienas darbā aizmirstu kultūras elementu — ir vajadzīga ne tikai labu vārdu un darbu sakritība, bet arī patriotisma jūtu sakritība ar valsts likumu pildīšanu, proti, kā teica senā grieķu tauta: «Ja mīli Tēvijū, cienī viņas likumus!»

Sabiedriskā kārtā uzcelto dažas amatpersonas ar savu rīcību sabradā kā nevienam nepiederošu, nenesot par to atbildību. Labākajā gadījumā liekulīgi aicinot uz (pagrabu tīrīšanu) atkalpalīdzēšanu, neatmaksājot par padarīto. Piemērs: II Meža kapi. Kas atļāva aizņemt ceļus, alejas un izloloto kultūras pieminekli pārvērst par džungļiem? Vai pie Zābera kapa var vienlaikus pieiet ģimene (5—7 cilvēki)? Kaps ir, ceļa nav.

Atbalstu Kultūras fonda centienus un priecājos, ka Jūs protat norobežot kultūras vajadzības no saimnieku nesaimnieciskās rīcības.

Ar cieņu — A. Babris, Rīgā

* * *

1. septembrī skolēni atsāka skolā mācības ar noskaņu un cerībām just un uzņemt visu to jauno, kas ienāk mūsu dzīvē. Diemžēl vienā, Jums labi zināmā, punktā viss palicis pa vecam. Joprojām skolniecīgam nav iespēju savas mīlotās zemes kartē dzimtajā valodā izlasīt ne savu tuvākā novada vietu nosaukumus, ne arī tos, kuri iezīmē kultūrvēsturiskos ceļus gar Daugavu, jūrmalu utt.

Manuprāt, Latvijas Kultūras fonds varētu noorganizēt Latvijas kartes izdošanu latviešu valodā. Arī papīra un auduma jautājumu iespējams nokārtot. Ļaunākajā gadījumā ir pamats cerēt, ka papīru sagādāt palīdzēs daļa latviešu ārzemēs, varbūt pat ziedojumu veidā. Iespējami arī citi varianti.

E. Ābuls, Blīdenē

* * *

Cienījamie darbinieki!

Mana sirdssāpe, salīdzinot ar citām, tāds nieks vien laikam ir, taču arī tā man nedod mieru. (Protams, sirds man sāp par daudz ko.)

Kādreiz uz bijušās Latvijas ārlietu ministrijas ēkas (tagad Rīgas pilsētas izpildkomitejas) bija skaists latīņu teiciens: Concordia res parvae crescunt. (Vienprātībā mazie kļūst lieli.)

Kopš kāda laika es vairs šo uzrakstu tur neredzu. Vai tas uzraksts nebija domāts saistīt ar šo ēku, kad to cēla? Bet varbūt tagad jādomā par šī teiciena otru daļu? (Discordia maxu mae dilabuntur.) Pēdējais teikums vairāk joka pēc.

Kas man varētu šo lietu izskaidrot?

Edīte Šmitmane

* * *

Sis nosūtītais ir steigā un karstā vasaras laikā uzrakstīts, dažā vietā pat rakstībā kļūdas ir, bet pārrakstīt šai darba laikā nav laika. Domāju, ka Jums vajadzētu likt pārrakstīt uz mašīnas.

Man vēl ir materiāli par apkārtnes krogiem, krodzniekiem. Varbūt derētu.

Mūsu apkārtņē veco amatnieku nav. Tie, kas strādā kolhoza darbnīcās, ir veco dēli vai pavisam sveši, kas amatu neprot.

Man darba lietu vairs nekādu nav palicis. Tās visas bija paša taisītas un daudz glītākas kā pirktās. Cik zinu, tagad saradušies pi-

nēji no klūdziņām un saknītēm, kas ir no meistara apmācīti un dara labu un glītu darbu.

Jūs brīnīsieties: galdnieks un novadpētnieks, ģeologs un pēdējā laikā folklorists. Kā to savienot?

Es sāku strādāt jau 17 gadu vecs, naudas mums nebija, tēvs bija vecs, nevarēja nopelnīt.

Iztaisīju 2 pārus koka ūdensspaiņus un aizvedām ar tēvu uz Lejasciema tirgu.

Tur dabūjām 4 latus. Bija jau nauda. Varēju jau šo to nopirkt, vecajam tēvam arī paciņu pīpju tabakas.

Ganos iedams, sāku taisīt karotes. Tika mājā jaunas karotes. Bet mācīties, lasīt grāmatas ļoti gribējās. Mīlēju Gauju, dabu, mīlēju iet un braukt pa svešiem ceļiem, skatīties, kādas ir mājas, kā dzīvo ļaudis.

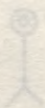
Es teicu, ka darbdienās es visu darišu, bet svētdienas pieder man.

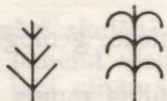
Pirmais bija akmeņi. Izzināt tos bija grūta lieta. Mācījos, mācīja citi: Lancmanis, Pērkons, Greste, Dreimanis, kas tagad Kanādā, Grāvītis. Man vismīļāk bija apstāties pie vecas rijas, klēts vai pirtiņas.

1988. g. 18. jūlijā

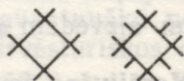
J. Kučers

Līdz ar Latvijas Kultūras fonda «Cilvēkarhīvā» iesūtītajiem pētnieciskajiem materiāliem atradās arī ar paša meistara roku rakstīta lapiņa — tautā pazīstamo ornamenta zīmju nosaukumi. Viņš šos rakstus bieži izmantojis, savas koka karotes grebjot un iezīmējot (sk. 214. lpp.).

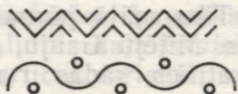

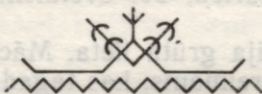
Laimas skujiņas vai zari

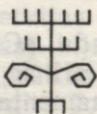
Ozois ar 8 un 12 zariem

Māras likļoči

Svētais, sarkanais vai Dieva koks

Austras koks

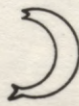
Pūka zīme

Mārtiņa zīme
(sakrustotie gaiļi)

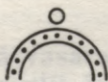
Lietuvēna krusts

Pērkona krusts

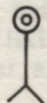
Mēness

Auseklis

Maizes dieva Juma
(Jumja) zīme

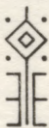
Jāņa dienas, Jāņa zīme

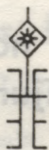
Juma zīme
(divas lauztas vārpas)

Saules ratu un Saules zirgu zīme:
Saules rats

seši zirgi

astoņi zirgi

Ušiņa (Saules vedēja) zīme

«Cilvēkarhīvam» un novadu kultūrpētniecībai ieguldījumu devuši:

Vilma Kalde no Skultes ciema — ar fotoalbumu «Skultes dziedātāji», kur pirmais attēls rāda kolektīva pirmsākumus 1880. gadā.

Līvija Reinverte no Ķeguma — ar sava tēva Kārļa Briņķa (1898—1942) autobiogrāfiju un latviešu strēlnieka Jura Cekuliņa pierakstīto dziesmu kladi.

Anna Ābele no Apšuciema — ar Engures septiņgadīgās pamatskolas audzēkņu vēstures pulciņa novadpētniecības albumu (1947./48. m. g.).

Vilis Timze — ar plašu autobiogrāfisku aprakstu par savā jaunībā (30.—40. gados) Rūjienas pusē pieredzēto.

Jānis Indriksons no Sunākstes — ar vecātēva Kārļa Indriksona dienasgrāmatu, kas sāka rakstīt I pasaules kara gados un turpināta visu viņa garo mūžu.

Ernests Mūrnieks no Lūžņām — ar savam ciemam un tā bijušajiem iedzīvotājiem veltītu atmiņu stāstu.

Deviņdesmitgadnieks **Jānis Kļaviņš** no Dobeles — ar savu sarežģītās dzīves un uzkrāto atziņu aprakstu.

Pagrīdes ciņas veterāne ventspilniece **Olga Rozenberga** — ar savu dzīves stāstu.

Rīgā dzīvojošais **Jānis Licis** — ar atmiņām par savu dzimto Krapes pagastu.

Jānis Kučers no Sinoles — ar daļu no sava bagātā mūža vērojuma un pētījumiem.

Lilija Kosa no Rīgas — ar bagātu pašas pārrakstītu un saglabātu pētniecisko materiālu.

Ilga Reizniece ar sava tēva Andreja Reiznieka stāstu par latviešu kolonijas izveidošanos Baltkrievijā.

Latvijas Kultūras fonda hronika

(1987. g. 28. IV—1988. g. 31. XII)

1987. g. 28. IV — Padomju Kultūras fonda Latvijas republikāniskās nodaļas (turpmāk Latvijas Kultūras fonds) dibināšanas konference Latvijas Komunistiskās partijas CK Politiskās izglītības namā. Fonda organizācijas komitejas priekšsēdētājs — Latvijas PSR Ministru Padomes priekšsēdētāja vietnieks Leonards Bartkevičs.

Konference ievēl LKF valdi, tās Prezidiju un Revīzijas komisiju. Par valdes priekšsēdētāju ievēl Tautas dzejnieku Imantu Ziedoni. Par priekšsēdētāja pirmo vietnieci — mākslas zinātnieci Ināru Ņefedovu:

«Es saprotu, ka Kultūras fonds, manuprāt, ir viena no visnozīmīgākajām pašdarbības formām. Jo tā nav tikai mākslinieciska rakstura pašdarbība. Tas nav tikai personības brīvā laika pavadīšanas paņēmieni. Tā ir pašdarbība jau kultūras politikā, kultūras virzības noteikšanā. Sis ir viens no skaistākajiem mūsu laika demokratizācijas gājiņiem. Jo tas aicina ne tikai dziedāt un gleznot, ne tikai fotografēt un veidot, bet aicina uz tautisku un valstisku darišanu — uz kultūras politikas veidošanu — pašā tautā, sabiedrībā, pašpārvaldē.

Kultūras fondam ar šo svarīgo aktu šodien no valsts tiks dota kultūras pašpārvaldes iespēja. Tas ir liels demokrātisks akts».

21. IX — Vietvārdu komisijas sanāksme. Vadītājs J. Stradiņš.
1. X — Jauniešu mūzikas apvienības koncerts Valsts filharmonijas kamerzālē (D. Okuņas ievadvārdi).
10. un 11. X — Ziedojumu vākšana Rīgas svētku dienās. Piedalās Rīgas 45. vidusskolas audzēkņi, TDA «Dancis» un «Vektors» dalībnieki.

Pirmie ziedojumi — Daugavas fondā:

14 403,31 rublis,
20 Kanādas dolāri,
10 Ungārijas forinti,
10 Somijas markas.

11. X — Mākslas darbu (gobelēnu, gleznu un keramikas) izsole. Iegūti kopsummā 4 265,00 rubļi Daugavas fondā — Rīgas pils zinātniskajai izpētei.
9. XI — Veltījuma koncerts Latvijas Kultūras fondam.
Piedalās Uldis Bērziņš
Jānis Baltvilks
Pēters Brūveris
Amanda Aizpuriete
Andris Zebers
Guntars Godiņš
Inese Zandere
«Intermeco» Māra Lasmaņa vadībā
Kamerkoris «Sindi putnu dārzs»
19. XI — Latviešu strēlnieku piemiņas komisijas dibināšana.
20. XI — Rīgas pilsētas Tautas deputātu padomes izpildkomiteja nolemj pēc LKF Vietvārdu komisijas ieteikuma aizsargājamajā vēstures un arhitektūras zonā Vecrīgā atjaunot vēsturiskos nosaukumus:
Jēkaba laukums
Pils laukums
Reformātu iela
Anglikāņu iela
Kēniņa iela
Bīskapu iela, kā arī dot
Riharda Vāgnera vārdu kādreizējai lielai Kēniņa (bij. Komunālajai) ielai.
22. XI — Vissavienības un starptautisko konkursu laureāta Tautas kolektīva Rīgas kamerkora «Ave Sol» (māksl. vad. I. Kokars) un Nopelniem bagātā Latvijas PSR Valsts Filharmonijas kamerorķestra (māksl. vad. T. Lifšics) veltījuma koncerts Latvijas Kultūras fondam.
22. XI — Sarīkojums Liepājā, veltīts Latvijas Kultūras fondam. Plaša programma Liepājas «Sarkanā Metalurga» Kultūras pilī, Liepājas Valsts teātri, Baltijas flotes drāmas teātri, Liepājas Vēstures un mākslas muzejā.
Ziedojumi: Kurzemes jūrmalai — 2 108,06 rbļ.
Aizputes baznīcai — 1 741,58 „
Daugavas fondam — 1 293,41 „
un Nikolaja II laika 5 rbļ. zelta monēta.
25. XI — Ritas Treimanis solokonzerts Anglikāņu baznīcā — ziedojums Gāršenes baznīcas remontam.
1. XII — LKF Valdes un prezidija sēde apstiprina D. Ivāna kandidātūru Padomju Kultūras fonda stipendijai.
3. XII — Jauniešu mūzikas apvienības koncerts. Piedalās — N. Golubkina (klavieres).
4. XII — «Rēriha miera karogs» — sarīkojums mazajā Ģildē. Piedalās Marina Kosteņecka
Ansis Epnars.

10. XII — Daugavas komisijas dibināšanas sanāksme. Par priekšsēdētāju ievēl Gunti Eberhardu.
11. XII — «Literatūra un Māksla» pirmoreiz publicē LKF emblēmu. Autors — I. Blumbergs. Esejas autors — I. Ziedonis.
15. XII — «Atgriešanās» — Zentas Mauriņas piemiņas vakars Mākslas darbinieku namā. Piedalās I. Sokolova.
19. XII — Alūksnes rajona kultūras namā veltījuma koncerts Latvijas Kultūras fondam. Piedalās Daugavpils Tautas koris «Rūta», Tautas vīru koris «Cēsis», Alūksnes rajona kultūras nama Tautas koris «Dzelme», Alūksnes SCO vīru koris «Celtnieks» un Latvijas PSR Tautas mākslinieks Valters Kaminskis.
19. un 20. XII — «Visu leļļu diena». Bērnu gatavoto leļļu izstāde, tirdziņš, izsole.
20. XII — «Daugaviņa» — Daugavai. Jauniešu Tautas kora «Daugaviņa» (diriģents K. Beinerts) veltījuma koncerts Spīdolas fondam (525.— rbļ.).
25. XII — Ritas Treimanis (soprāns) solokonzerts Jēkabpils rajona kultūras namā. Piedalās Jānis Skanis
muzikoloģe Zaiga Sneibe
koncertmeistari
Ausma Borska un
Helvijs Stengrēvics.

1988. gads

1. I — LKF talka Ikšķilē Kābeļkalnā.
1. I — R. Blaumaņa piemiņas vakars «No Braku kalna» — veltījums LKF.
5. I — Tikšanās ar žurnālistiem — LKF Daugavas programmas apspriešana.
6. I — Rīgā, Arhitektu savienības zālē Talku vadītāju centra dibināšanas sanāksme — 106 dalībnieki.
Izraksts no protokola:
«J. Dobelis: Pārstāvu cilvēku grupu, kas desmit gadus darbojusies kritušo latviešu karavīru piemiņas vietu kopšanā. Sākumā bijām maz, tagad jau esam liela grupa. Vispār — grūti, maz ir cilvēku, kam šī lieta interesē...»
13. I — Valsts Akadēmiskais Raiņa Dailes teātris izrādes «Mūžības skartie» ienākumus (1 459,60 rbļ.) velta J. Vācieša fondam.
15. I — R. Treimanis solokonzerts — ienākumi (344.— rbļ.) veltīti Gārsenes baznīcai.
17. I — Salonmūzikas ansambļa «Optimisti» koncerts «Ave Sol»

- koncertzālē — ziedojums Vānes baznīcas sienu gleznojumu atjaunošanai.
- «...Tā ir ļoti laba sajūta, ka tu savā brīvdienā piecelies, aizbrauc simt kilometru un vari izdarīt ko labu. Tagad baznīcai ir jauns jumts, ielikta grīda, durvis. Tālākajiem darbiem vajadzīgi kvalificēti mūrnieki, apmetēji. Tāpēc mēs vairāk nodarbojamies ar koncertu rīkošanu...» — saka Jānis Smilškalns, «Optimistu» vadītājs.
19. I — Liepājas rajona kultūras nama sarīkojums, ieņēmumi (45.— rbļ.) pārskaitīti LKF.
19. I — LKF atbalsta grupas organizēšanās sapulce Tukumā.
22. I — Jauniešu mūzikas apvienības koncerts Valsts filharmonijas kamerzālē.
23. I — Talka Iecavā.
27. I — Talku centra sanāksme.
27. I — LKF Daugavas komisijas sanāksme par līdzekļu izlietošanu Daugavas krastu nostiprināšanai; par Lokmanes un Rīteru strautiņu dambju sistēmas atjaunošanu, par Vīgantes parka atjaunošanas un kopšanas darbiem, par piemiņas zīmi Starburagam.
31. I — Talka Ergļu kalnā (Cēsu rajons).
Maskavā — Padomju KF dibinātāju Valdes un Revīzijas komisijas sēde.
I. Nefedova, LKF priekšsēdētāja pirmā vietniece: «Mums ir iespēja būt patstāvīgiem sadarbībā ar citām valstīm. Gan dibinot kontaktus ar tautiešiem ārzemēs un cenšoties atgūt tur esošās tautas kultūras vērtības, gan attiecībās ar līdzīgām sabiedriskajām organizācijām citur pasaulē.
Kultūras fonda galvenais uzdevums ir izveidot visā zemē kultūras ekoloģijas programmu. Tajā ietvert dabas ekoloģiju, dvēseles ekoloģiju...»
2. II — Zaņa Lipkes piemiņas koncerts Filharmonijas koncertzālē.
5. II — Daugavai veltīts sarīkojums — vēstuļu diena Koknesē.
7. II — Talkas Nāves salā, Alstiķī.
10. II — Talku centru sanāksme.
14. II — Talkas Dainu kalnā Turaidā, Ikšķilē, Jāņukalnā.
18. II — LKF Spīdolas padomes dibināšanas sanāksme.
18. II — LKF Ķekavas atbalsta grupas dibināšana.
19. II — RPI Studentu klubā sarīkojums, veltīts Ainažu jūrskolai. Piedalās Tallinas Zinātnes un izglītības nama folkloras ansamblis «Leegajus» un LVU Cietvielu fizikas institūta tradīciju kopa «Budēji» — igauņu un latviešu folkloras par jūru.

21. II — Talka Ikšķilē.
21. II — Valmieras folkloras ansambļa «Daina» koncerts — «Es karā aiziedams, krustu cirtu ozolā...», veltījums Latvijas Kultūras fondam.
22. II — Daugavpili, bijušajās teātra telpās, viesojas L. Paegles Valsts Valmieras drāmas teātra aktieri un režisore Māra Ķimele ar Raiņa lugas «Pūt, vējiņi!» izrādi.
M. Ķimele: «Rainis šajā lugā ģeniāli pareģojis tautas nākotni, tās likteņa iespējamās mezglpunktus. Nesaskatisim tajā tikai bārenītes un mātesmeitas cīņiņu daugavieša dēļ. Gara dzīve un materiālais, praktisms un ideāli — Rainis saprata, kā tas viss tālāk būs tautas nākotnē».
22. II — LKF Daugavas komisijas sanāksme — par Daugavpils dzelzbetona rūpnīcas darbības sekām.
22. II — Talku centra sanāksme.
26. un 27. II — Daugavpili sarīkojums «Savai Daugavai». Piedalās Daugavpils un rajona iedzīvotāji, Latvijas, Baltkrievijas zinātnieki, pašdarbnieki un kultūras darbinieki.
27. II — Jauniešu mūzikas apvienības koncerts.
27. II — Talka Koknesē.
28. II — Talka Ikšķilē.
29. II — Māras Zālītes autorvakars — veltījums LKF — mazās Ģildes zālē.
3. III — Daugavas ainavas telpiskā veidojuma darba grupas sanāksme.
4. III — Amatnieku pulcēšanās Anniņmuižā.
6. III — Talkas Ozolājos, Ikšķilē, Nāves salā.
6. un 7. III — Talka Buses pilskalnā.
9. III — Talku centra sanāksme.
11. III — Latvijas republikāniskā Agrokooperatīvo biedrību savienība ieskaita Daugavas fondā gladiolu izsoles ienākumus (2 650.— rbj.).
13. III — Talkas Nāves salā, Ikšķilē.
17. III — TDA «Kalve» ieskaita ieņēmumus (106.— rbj.) Spīdolas fondā.
18. III — LKF Daugavas komisijas sanāksme.
18. III — Latvijas Valsts universitātes lielajā aulā Rīgas 3. internātskolas četru koru kolektīvu koncerts — veltījums Daugavas programmai.

«... Un cīruļputenim pretim devās latviešu tautas dziesma «Skaisti dziedī, lakstīgala» J. Vitola apdarē. Skanējums izstrādāts, muzikāls. Uz mirkli pieveru acis un redzu skaistāko Pārdaugavas bērzu birztaļu, kas cieši piekļaujas 3. internātskolai.

Tā kā par agru lakstīgālām. Un tomēr viņas ir. Sobrid šeit — LVU aulā».

Jānis Ērenštreits.

19. un 20. III — Kultūras fonda dienas Gulbenē — «Mēs savam novadam».
20. III — Talka Ikšķilē.
22. III — Amatnieku sanāksme Anniņmuižā.
24. III — LKF Spīdolas padomes sanāksme. Spīdolas programmas pieņemšana.
24. III — Talka Nāves salā.
25. III — Amatnieku brālības dibināšanā piedalās vairāk nekā 80 biedru. Par valdes priekšsēdētāju ievēl Laimoni Kogu.
27. III — Talka Ķekavā, Ikšķilē.
28. III — Tautas sieviešu koris «Noktirne» par koncertu ieņemtus līdzekļus velta K. Zemdegas pieminēklim Tukumā.
30. III — L. Paegles Valsts Valmieras drāmas teātris pārskaita Daugavas fondam 450.— rbļ.
30. III — Latvijas republikāniskā Medicīnas darbinieku nama interešu kluba «Mājas svētība» sarīkojums «Mūsu tautas likteņgaitas» un pirmie ziedojumi «Cilvēkarhīvam».
31. III — LKF aktivistu grupas «Ziemeļblāzma» dibināšana.
1. IV — Koka arhitektūras aizsardzībai veltīto Zaļo kluba sanāksme Rīgas Kino namā.
6. IV — LKF Talku centra sanāksme.
8. IV — LKF Prezidija sēdē pieņemts:
Nolikums par LKF aktivistu grupām, arhitekta P. Blūma ierosinājums par viduslaiku silueta atjaunošanu Rīgas pils Sv. Gara tornim, atvēlot šim darbam nepieciešamos līdzekļus no Daugavas fonda.
Nolemts uzaicināt Baškīrijas APSR Arhangeļskas rajona Gorkija kolhoza latviešu folkloras ansambli piedalīties festivālā «Baltica — 88» Latvijā.
9. IV — LKF ikšķiliešu kopas kapu talka.
11. IV — «Niklāva Strunkes atnākšana» — LKF organizēta izstāde Teātra muzejā.
12. IV — LKF Daugavas komisijas sanāksme.

21. IV — LKF Spīdolas padomes sanāksme.
21. IV — Latvijas PSR ZA Filozofijas institūtā seminārs «Kultūras tradīcijas un kultūrvide».
22. un 23. IV — Talka Tartu Jāņa draudzes kapos. Tie ir lielākie zināmie kapi ārpus Latvijas, kuros guldīti I pasaules karā kritušie 180 latviešu strēlnieki un 98 latviešu bēgļi.
Uzposts un atjaunots pēc A. Birznieka meta veidotais piemineklis.
22. un 23. IV — Kultūras fondam dāvināto mākslas darbu izstāde un izsole Madonā.
23. IV — Izsole Rīgas pili.
23. IV — LKF «Ziemeļblāzmas» kopas sarīkojums Vecmīlgrāvī.
26. IV — Kultūras fondam veltīta Oļega un Artura Auzeru personālizstāde «Juvelierizstrādājumi un gleznas» Zinību namā.
27. IV — Talku centra sanāksme.
28. IV — LKF veltīts sarīkojums Latvijas PSR Traumatoloģijas un ortopēdijas ZPI.
28. IV —

Aprit gads, kopš oficiāli nodibināts Latvijas Kultūras fonds. No LKF priekšsēdētāja Imanta Ziedoņa pārskata ziņojuma: «Ir ļoti jūtama tautas cerība, ka Kultūras fonds nozīmē jaunas iespējas kultūras dzīvē. Tas ir dabiski šajā situācijā, kad katrs meklē jaunas iespējas un jaunus ceļus. Un, ja parādās jauns karogs, visi grib būt zem šī karoga. Tas izpaužas, pirmkārt, naudas ziedotāju atsaucībā. Mūsu republika, salīdzinot ar citām, ir visintensīvākā ziedotāja.

Ko tas nozīmē — grūti pateikt, — tas var nozīmēt, ka mūsu kultūras dzīve ir stipri nolaista un ka mūsu oficiālā kultūras finansēšana varbūt nav notikusi vēlamajā virzienā un nu visi grib ziedot un darīt to, kas nav padarīts.

Tas var nozīmēt arī tādu lielu kultūras prasību tautā, tādu īpašu kultūras intensitāti, kas varbūt ir lielāka nekā citur.

Ziedoņi parasti ir mazie ziedoņi. Nabago brāļu labā griba, varētu teikt. Ziedo nabaga brāji. Rūpnieki un birokrātiskā vide vismazāk atsauca ar ziedoņiem, atturas vai vēl nemaz nezina par Kultūras fonda esamību. Ir atsevišķi izņēmumi, piemēram, Mežsaimniecības un mežrūpniecības ministrija, Ceļu un tiltu tresta pārvalde.

Otra kultūras intensitāte izpaužas vēstulēs, ideju un priekšlikumu pārpilnībā. Nāk milzum daudz vēstuļu, un mēs netiekam ar tām galām. Vienīgais, ko darām — mēs izstrādājam priekšlikumu reģistru, lai zinātu, ko tauta grib...»

LKF Prezidija sēde. Prezidijs noklausās un apstiprina pirmās LKF atbalsta kopas — no Ikšķiles, Kokneses, Skrīveriem, Gulbenes, Tukuma, Jelgavas; «Ziemeļblāzmu» Vecmīlgrāvī; Latvijas Vēstures Stropu no Rīgas 69. vidusskolas, Latviešu karavīru piemiņas kopu.

Apstiprina Spīdolas padomes lēmumu par pirmajiem

LKF Spīdolas stipendiātiem: Pēteri Kōrsaku, Brigitu Cīruli, Lari un Gunvoru Štrunkēm.

Apstiprina Amatnieku brālības statūtus.

LKF valdes sēde pieņem I. Nevedovas iesniegumu veselības stāvokļa dēļ atbrīvojot viņu no LKF priekšsēdētāja pirmās vietnieces pienākumiem.

Par LKF priekšsēdētāja pirmo vietnieci apstiprina R. Umbliju.

30. IV — M. Birzes autorvakars «No dienasgrāmatām» — «Ave Sol» koncertzālē.

Ienākumi 557,20 rbļ. veltīti LKF. Piedalās LPSR Nopelniem bagātais skatuves mākslinieks R. Plēpis un Valmieras stikla šķiedras rūpnīcas folkloras ansamblis «Daina».

2. V — Akvarelistu dāvināto mākslas darbu izsole.
«...Man akvarelis ir neatklāta patiesība, kurai es tuvojos darba procesā».

Malda Muižule

(no izsoles darbu kataloga).

3. V — Latvijas Kultūras fonda gadadienai — ziedotājiem, atbalstītājiem, stipendiātiem un aktivistiem — veltīts svētku koncerts «Ave Sol» koncertzālē.

Piedalās E. Dārziņa mūzikas vidusskolas zēnu koris (diriģents J. Erenštreits).

Pirmo Spīdolas stipendiātu apsveikšana un LKF Uzticības rakstu pasniegšana atbalsta kopām.

5. V — Ventspils koru draudzības koncerta ienākumi pārskaitīti pirmā lībiešu dzejnieka Jāņa Prinča piemiņas fondā.

6. V — Valmieras Viestura 3. vidusskolas skolēnu koncerta ienākumi (200.— rbļ.) pārskaitīti J. Neilanda piemiņai veidošanai.

7. un 8. V — Kapu talkas visā Latvijā:

Gāršenes kapos (ar solistes Rītas Treimanis piedalīšanos koncertā pēc talkas).

Rīgā — Torņakalnā, Meža, Mārtiņkapos, Ziepniekkalna kapos, Babītē, Bolderājas kapos,

Ikšķiles vecajos kapos,

Ikšķiles Brāļu kapos un Nāves salas kapos,

Asaru un Brāļu kapos Kalnciemā, Piku kapos,

Sunākstes kapos un Stendera kalniņā,

Seces kapos un vēl daudzās citās kapsētās.

8. V — Kuldīdznieku talka Ēdoles pilī.

8. V — Latvijas vispārējā kapu talka turpinās.

«Ziemeļblāzmas» kopa Vecmilgrāvja kapsētā atrod daļēji zemē iegrimušu nodauzītu krusta augšdaļu ar uzrakstu vācu valodā:

«Johans Georgs Peitāns

17. I 1801—5. VIII 1859» —

zīmi par to, kur meklējama pirmā Šillera lugas «Laupītāji» tulkotāja, pirmās latviešu teātra izrādes organizētāja kapa vieta.

8. V — Jelgavā no zemes izrok Kārļa Jansona pieminekļa «Jelgavas atbrīvotājiem» («Lāčplēsis» — uzstādīts 1932. gada Ligo svētku priekšvakarā) figūras daļu.
13. V — Veltījuma koncerts Aleksandra Čaka ielai mazajā Ģildē. Piedalās Ieva Akurātere, Uldis Stabulnieks un ansamblis «Remix».
14. V — Jelgavas rajona kultūras namā Latvijas Kultūras fondam veltīta pēcpusdiena.
16. V — Talsu ceļu darbinieku vīru kora «Dziedonis» koncerta ienākumi (349,30 rbļ.) pārskaitīti K. Zemdegas piemineklim «Koklētājs».
16. V — Liepājas koncertapvienība ieskaita 108 rbļ. Kurzemes jūrmalas labiekārtošanai.
19. V — Tautas sacensības «Orientieristi — Kultūras fondam».
21. V — Piemiņas plāksnes atklāšana pie Alberta Kronenberga mājas Jūrmaļā, Viktorijas ielā 25.
22. V — Talkas Ikšķilē, Saulkalnē, Ogrē.
25. V — Siguldas 1. vidusskolas deju kolektīva «Vizbulīte» veltījums (323,52 rbļ.) Daugavas fondam.
26. V — LKF Spīdolas padomes sanāksme.
27. V — LKF Prezīdija sēde. Apstiprina Spīdolas padomes piešķirtās stipendijas:
«Atbalsts» — P. Blūmam un I. Abajam,
«Cerība» — M. Kalvelei.
Noklausās un atbalsta V. Muktupāvela vadītā ansambļa iekļaušanu Latvijas Kultūras fondā.
Apstiprina ainavas veidošanas talcinieku grupu (vad. E. Blūms), atbalsta ar 50 000 rbļ. (no bezmērķa ziedojumiem) J. Vītola «Anniņu» atjaunošanu.
29. V — LKF atbalsta kopas organizēšanās Madonā.
30. V — Talka Ventspils pilī.
31. V — RPI Studentu klubā Valda Muktupāvela ansamblis un LRAP kultūras nama jauniešu kamerkoris «Balsis» (diriģenti K. Putniņš un M. Kupčs) sniedz Spīdolas fondam veltītu nakts koncertu «Prūšos manas kājas autas».
1. VI — Kāpu zonas kopšanas talka Ventspilī.
- 1.—2. VI — Latvijas PSR Rakstnieku savienības valdes paplašinātais plēnums kopā ar Arhitektu, Dizaineru, Kinematogrāfistu, Mākslinieku, Teatra darbinieku un Žurnālistu savienībām ceļ kultūras aktualitāti jaunā sabiedriskās apziņas līmenī.
2. VI — LKF Spīdolas padomes sanāksme.

4. VI — Ērģeļu grupas sanāksme Rīgas Kino namā. Ērģeļmūzikas propagandas un Latvijas ērģeļu aizsardzības un atjaunošanas programmas veidošana.
4. VI — Jauniešu klasiskās kultūras kluba talka G. Merķeļa atdusas vietā Katlakalna kapsētā.
- 4.—5. VI — Krāslavā Daugavas svētki un aktīvistu kopas dibināšana.
6. VI — Arhitektu un dizaineru apspriede par Daugavas ainavas izveidi.
8. VI — Dobeles kultūras namā — kādreizējās Latviešu biedrības namā — LKF iniciatīvām veltīta sanāksme, atbalsta kopas veidošanās.
11. VI — Aleksandra Čaka ielas pārdēvēšanai veltīts koncerts Rīgas Operetes teātrī.
16. VI — Lielziedu īrisu izstāde un izsole.
Dalībnieki: selekcionārs Aldonis Vēriņš, kolekcionāri Visvaldis Zajums un Edvīns Lasmanis.
Izolē iegūtā peļņa 3420.— rbļ. ziedota staļinisma upuru piemiņai.
125.— rbļ. — bojā gājušo ebreju piemiņas iemūžināšanai.
21. VI — Pirmoreiz kā LKF grupa reprezentējas mūziķu kopa «Rasa».
«Mūziķi izvēlējušies nosaukumu «Rasa», jo tas kā pavēdiens saista daudzas indoeiropiešu valodas. Šis vārds atrodams visās baltu valodās: latviešu, lietuviešu, prūšu; ļoti līdzīgu to atradīsim arī slāvu valodās. Senās Indijas sanskritā vārds *Rasa* bez mums zināmās pilienvēida rīta valgmes nozīmes tiek lietots, runājot par veselības vai dzīvības spēka dzērienu, arī par izjūtu, noskaņojumu, emocionālo stāvokli...»
V. Muktupāvels
27. VI — Talsu rajona Kultūras nodaļa pārskaita Mākslas dienu ienākumu (1000.— rbļ.) K. Zemdega skulptūrai «Koklētājs».
Žurnāla «Māksla» redakcija 100.— rbļ. no 1988. gada 4. numura honorāriem ziedo Jukuma Vācieša fondā.
- no 26. VI līdz
7. VII — Ansambļa «Līvi» un «Rondo» (Lietuva) koncertceļojums «Staburags» — Daugavpilī, Balvos, Rēzeknē, Preiļos, Jēkabpilī, Koknesē, Madonā, Ogrē, Valmierā, Jelgavā, Dobelē.
9576 apmeklētāji. Daļa nopelnīto līdzekļu pārskaitīta Daugavas fondā.
30. VI — Daugavas komisijas darba grupas sanāksme par Birzgales apkārtnes ainavisko vērtējumu.
2. VII — Senās mūzikas koncerts Rundāles pils Baltajā zālē, veltīts baroka mūzikas tradīciju kopšanai.
Piedalās Aina Kalnciema (klavesīns),
Dita Krenberga (flauta).
5. VII — Talsu rajona Novadnieku dienas dalībnieku ziedojums K. Zemdegas skulptūrai «Koklētājs».

- 12.—17. VII — Folkloras festivāls «Baltica — 88». Pēc LKF aicinājuma festivālā viesojas latviešu folkloras ansamblis no Baškīrijas.
13. VII — Koncertu «Pa kuru laiku nosirmojo jūra» Rundāles pilī sniedz LPSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks Eduards Rozenštrauhs un ansamblis «Salmi» — veltījums Latvijas ērģeļu atjaunošanai.
15. VII — «Nakts sadziedāšanās mazajā Gildē». Piedalās ārpus Latvijas dziedošie folkloras ansambļi:
 «Vilcējas» (Zviedrija)
 «Kolibri» (ASV)
 «Atbalss» (Baškīrijas APSR)
16. VII — Ūdenslidēji Anatolijs Koļesņikovs un Voldemārs Rains izceļ no Rūjas upes pirms 40 gadiem nogremdēto K. Zemdegas skulptūras «Sējējs» galvu.
19. VII—7. VIII — «Daugavas ainava» — arhitekta Jāņa Vilciņa akvareļu izstāde kolhoza «Ezerciems» izstāžu zālē.
19. VII—7. VIII — Izstāde «No Armanda Hammera dāvinājuma Padomju Kultūras fondam» (Aivazovska, Brodska, Bogdanova, Makovska, Vereščagina gleznas, Repina zīm.).
 Izstādi apskatīja 8935 apmeklētāji.
20. VII—15. VIII — «No Dvinas līdz Daugavai» — ekspedīcijas «Zaļā bura» aizsākums.
28. VII—30. VII — Fotoatmiņas Vecpiebalgā — G. Žakerta fotoizstāde kapu svētkos.
29. VII — Ķekavā Brāļu kapos pie «Kuģiem» un «Trušeļiem» piemiņas brīdis I pasaules karā — 1916. gada marta un jūlija kaujās — kritušajiem strēlniekiem.
7. VIII — Cikla «Sasaucas Latvijas ērģeles» koncerts Gārsenes baznīcā. Piedalās Atis Stepiņš.
11. VIII — Ērģelmūzikas koncerta ienākumi (944.— rbļ.) Strenčos pārskaitīti baznīcas atjaunošanai.
13. VIII — Cikla «Sasaucas Latvijas ērģeles» koncerts Dubultu baznīcā.
13. VIII — Dievkalpojums Auces baznīcā un pirmais veltījums koncerts Latvijas Kultūras fondam.
 Piedalās PSRS Tautas skatuves mākslinieks Pēteris Grāvelis, Ārija Bronka, Ieva Biķe, komponists Arturs Maskats.
15. VIII — «Parāds nav brālis» — koncerts Ogres estrādē. Piedalās Nopelniem bagātais kultūras darbinieks Eduards Rozenštrauhs un grupa «Mantojums».
19. un 20. VIII — Talka un koncertdiskusija E. Melngaiļa memoriālajā muzejā Igatē. Jauniešu mūzikas apvienības koncerts.
20. VIII — Cikla «Sasaucas Latvijas ērģeles» koncerts Kuldīgā Katrīnas baznīcā.

21. VIII — Trešie Daugavas svētki Dolē.
21. VIII — Cikla «Saucas Latvijas ērģeles» koncerts, veltīts N. Vana-
dziņa piemiņai Valmierā Sīmaņa baznīcā.
24. VIII — Pārskaitīti Vecpiebalgas brāļu draudzes saiešanas nama at-
jaunošanai veltītā koncerta ienākumi (2093,04 rbļ.).
26. VIII — LKF Prezidijs nolemj ieteikt Latvijas PSR Augstākajai pado-
mei atzīt kultūrvēsturisko simboliku: sarkanbaltsarkano krāsu
salikumam par tautas nacionālo karogu; auseklīti, lēcošo saulīti
par nacionālajiem simboliem un Baumaņa Kārļa sacerēto tau-
tas lūgsmu «Dievs, svētī Latviju!» par tautas himnu.
Iesaka atjaunot Latvijas pilsētu un novadu autentisko
heraldiku.
LKF prezidijs apliecina uzticību Jelgavas, Kuldīgas, Val-
kas rajonu atbalsta kopām, Latvijas Erģeļu centram un
Jauno arheologu pulciņa talciniekiem.
30. VIII — Lēdurgas ciema labdarības koncerta ienākumi (737.— rbļ.)
pārskaitīti G. Merķeļa piemineklim.
- No 5.—6. IX — Laikraksta «Pionieris» konkursa «Es vaicāju Daugavai» uz-
varētājiem veltīts ceļojums pa Daugavas krastiem.
8. IX — VDR Kultūras darbinieku delegācijas viesošanās un Jauniešu
mūzikas apvienības koncerts Rundāles pils muzejā.
16. IX — Daugavas telpiskās ainavas veidošanas darba grupas sanāk-
sme ar dizaineru piedalīšanos.
16. IX — «Cilvēkarhīva» ekspedīcijā uz Valmieras rajona Kārķu c.
«Mārām» piedalās Rīgas 39. vidusskolas audzēkņu grupa sko-
lotājas G. Micānes vadībā.
17. IX — Amatnieku brālības sanāksme mazajā Ģildē.
17. IX — Viļķenes ciema «Indriķos» atklāj pieminekli Baumaņu
Kārlim.
Tēlnieks Vilnis Titāns.
24. IX — Alūksnes baznīcā dievkalpojumā piedalās ērgelniece Lilita Cir-
cene un Tautas koris «Rīga».
25. IX — Jaunpiebalgas baznīcā mākslinieku
Līgita Arājas,
Vitas Kalnciemas,
Bruno Egles koncerts.
- 26.—27. IX — «Daugava — Dvina» — Baltkrievijas KF organizēta konfe-
rence Polockā ar LKF Daugavas komisijas pārstāvju pida-
līšanos.
- 26.—30. IX — Padomju Kultūras fonda seminārs Viļņā.
2. X — Republikā pirmie izlokšņu svētki sarīkoti Ventspils novadā
Popē.

- «Ventīņi, pužiņi, popiņi, ančiņi, suitiņi — vai šodien vēl var saklausīt seno tāmnieku izlokšņu bagātību? Ventspils rajona kultūras darbinieki kopā ar valodniekiem Jāni Kušķi, Benitu Laumani, Dzintru Hiršu, Brigitu Bušmani pierāda — ja grib, tad var».
10. X — Latvijas Valsts konservatorijas pārstāvim nodoti no Jāzepa Vītola mantinieces saņemtie memoriālie priekšmeti — notis, grāmatas, rokraksti un E. Māršana apraksts par komponista pēdējiem dzīves gadiem.
14. X — «Senās Kursas varavīksnes» kopa rīko svētkus Bārtas kultūras namā.
22. X — Talka Bērzes kapos.
22. un 23. X — LKF atbalsta kopas organizēšanās Preiļos.
26. X — Latgales kultūras biedrības dibināšanas sanāksme.
27. X — Aleksandra Čaka ielai veltīts koncerts.
27. X — LKF prezidija sēdē apstiprina LKF Dobeles kopu, Latvijas mežu vēstures pētnieku kopu un LKF Fotoapvienību, kā arī statūtus Jūrniecības vēstures kopai.
3. XI — LKF prezidija sēdē izskan aicinājums visām LKF atbalsta kopām un aktīvistiem uzskatīt Kultūras fonda iniciatīvas par TF kultūras programmas sastāvdaļu un aicinājuma «visus Latvijas iedzīvotājus apvienot gara spēkus».
4. XI — LKF Jūrniecības vēstures kopas dibināšanas sanāksme Rīgas Vēstures un kuģniecības muzejā. 150 dalībnieki. Par kopas goda priekšsēdētāju ievēl rakstnieku Egonu Līvu.
4. XI — LKF un Latvijas PSR Dabas un pieminekļu aizsardzības biedrības Rīgas pilsētas Maskavas rajona nodaļas kopīgi rīkots mūzikas zinātnieka, komponista un pedagoga Nilsa Grīnfelda piemiņas vakars.
Piedalās solistes Rita Treimane un Maija Krīgena,
pianiste Inta Villeruša,
klavieru trio Valdis Jancis,
Juris Svolkovskis,
LPSR Tautas skatuves mākslinieki Māris Villerušs.
- Koncerta ienākumi — veltījums Daugavas fondam.
- 4.—5. XI — LKF mūzikas kopas «Rasa» koncerti Liepājas mūzikas vidusskolā.
6. XI — LKF mūzikas kopas «Rasa» koncerts Sīmaņa baznīcā Valmierā.
13. XI — Dievkalpojums un koncerts Vecauces baznīcā.
Piedalās Ārturs Maskats,
Ieva Biķe,
Lilija Zilvere.

14. XI — Mājturības centra dibināšanās Anniņmuižā.
17. XI — Amatnieku brālības sanāksme.
17. XI — «Rasa» ar programmu «Prūšos manas kājas autas» viesojas Lietuvas Valsts konservatorijā Viļņā.
17. XI — Maskavā Padomju Kultūras fonda Mazo tautu padomes sēdē piedalās LKF Lībiešu kultūras padomes pārstāvji.
18. XI — Rēriha biedrības atjaunošana Latvijā.
18. XI — LKF «Ziemeļblāzmas» aktivistu grupa piedalās Vecmīlgrāvja Baltās baznīcas jubilejā.
23. XI — Jukuma Vācieša 115. dzimšanas dienas sarīkojums Saldus rajona Jaunlutrīņos.
Piedalās folkloras ansamblis «Budēji».
26. XI — Jukumam Vācietim veltīta piemiņas stunda Piņķu baznīcā. Piemiņas akmens atklāšana un aizlūgums baznīcā.
Piedalās Latvijas PSR Tautas skatuves mākslinieks E. Valters, Dailes teātra ansamblis, kamerkoris «Cantus» un prāvests Jānis Liepiņš.
27. XI — Lībiešu kultūras savienības «Līvōd It» nodibināšana, 138 biedri. Vadītāja — vēstures zinātņu kandidāte Ieva Neilande.
27. XI — Dievkalpojums un koncerts ar Valsts Akadēmiskā kora un jauniešu kamerkora «Versija» mākslinieku piedalīšanos Ručavas baznīcā.
27. XI — Aleksandra Čaka ielai veltīts koncerts.
29. XI — LKF Daugavas komisijas sēde.
- 2.—3. XII — Latvijas Kultūras fonda dienas Gulbenē.
4. XII — Dievkalpojums un koncerts Strenču baznīcā.
Piedalās Tautas skatuves mākslinieki L. Andersone un P. Grāvelis, I. Biķe (čells) un komponists A. Maskats.
6. XII — Tautas celtniecības pieminējiem veltīts seminārs Popē, Ventspils rajonā.
8. XII — Pareizticīgo katedrāles kora koncerts (diriģents priesteris Joans Senroks. Aleksandra Kazakova ievadvārdi).
9. XII — Skrīveros Stučkas rajona kultūras darbinieku salidojumā piedalās LKF priekšsēdētāja pirmā vietniece R. Umblija un vecākā eksperte M. Dzērve.
10. XII — Jēkabpili Oškalna kultūras namā sarīkojums «Mēs — daugavieši».
Piedalās PSRS Tautas skatuves mākslinieks A. Zilinskis, A. Kairiša, J. Lisners, O. Kliģere, R. Bebre un vīru vokālais ansamblis «Arājs» (vad. M. Skride).

- 10.—11. XII — Latvijai veltītajās dienās Maskavas Valsts universitātē piedalās LKF Lībiešu kultūras padomes, Latvijas Jūrniecības vēstures kopas pārstāvji un mūzikas kopa «Rasa».
- 10.—11. XII — Latvijas Tautu forums.
14. XII — LKF prezidija sēde. Izvirza fotopublicistu Valtu Kleinu Padomju KF stipendijai, apstiprina LKF Ķekavas, Alūksnes, Liepājas novada «Senās Kursas varavīksne» atbalsta kopas.
16. XII — LKF darba pārskata sarīkojums «Saulgriežu noskaņās». Piedalās LKF prezidija un valdes locekļi, folkloras kopa «Ilģi», mūzikas kopa «Rasa», Maskavas rajona kultūras nama jauniešu kamerkoris (O. Cintiņa vadībā). LKF priekšsēdētāja I. Ziedoņa uzruna.
17. un 18. XII — «Visu leļļu diena» Anglikāņu baznīcā.
19. XII — «Sibīrijas trimdinieku dziesmas» mazās Ģildes zālē. Piedalās V. Urtāns un folkloras kopa «Grodi».

Dievkalpojumi un
ērģelmūzikas koncerti:

23. XII — Kables luterāņu baznīcā.
24. XII — Vecauce, Jēkabpils, Sabiles, Alūksnes, Cēsu un Dzirciema luterāņu baznīcās.
25. XII — Saldus, Skrundas, Kuldīgas, Mērsraga, Engures, Rojas, Smiltenes un Dubultu luterāņu baznīcās.
30. XII — Koncerts — veltījums Latvijas Kultūras fondam RPI Studentu klubā.
Piedalās kamerkoris «Senais kalns» (diriģents E. Grāvītis), senās mūzikas ansamblis «Cantus» (vadītāja I. Neisone).

10-11 XII

16-17 XII

18 XII

19 XII

20 XII

21 XII

22 XII

23 XII

24 XII

25 XII

26 XII

27 XII

28 XII

29 XII

30 XII

31 XII

1. IANUARIJS

2. IANUARIJS

3. IANUARIJS

4. IANUARIJS

5. IANUARIJS

6. IANUARIJS

7. IANUARIJS

8. IANUARIJS

9. IANUARIJS

10. IANUARIJS

11. IANUARIJS

12. IANUARIJS

13. IANUARIJS

14. IANUARIJS

15. IANUARIJS

16. IANUARIJS

17. IANUARIJS

18. IANUARIJS

19. IANUARIJS

20. IANUARIJS

21. IANUARIJS

22. IANUARIJS

23. IANUARIJS

24. IANUARIJS

25. IANUARIJS

26. IANUARIJS

27. IANUARIJS

28. IANUARIJS

29. IANUARIJS

30. IANUARIJS

31. IANUARIJS

1. FEBRUARIJS

2. FEBRUARIJS

3. FEBRUARIJS

4. FEBRUARIJS

5. FEBRUARIJS

6. FEBRUARIJS

7. FEBRUARIJS

8. FEBRUARIJS

9. FEBRUARIJS

10. FEBRUARIJS

11. FEBRUARIJS

12. FEBRUARIJS

13. FEBRUARIJS

14. FEBRUARIJS

15. FEBRUARIJS

16. FEBRUARIJS

17. FEBRUARIJS

18. FEBRUARIJS

19. FEBRUARIJS

20. FEBRUARIJS

21. FEBRUARIJS

22. FEBRUARIJS

23. FEBRUARIJS

24. FEBRUARIJS

25. FEBRUARIJS

26. FEBRUARIJS

27. FEBRUARIJS

28. FEBRUARIJS

29. FEBRUARIJS

30. FEBRUARIJS

31. FEBRUARIJS

1. MARCHS

2. MARCHS

3. MARCHS

4. MARCHS

5. MARCHS

6. MARCHS

7. MARCHS

8. MARCHS

9. MARCHS

10. MARCHS

11. MARCHS

12. MARCHS

13. MARCHS

14. MARCHS

15. MARCHS

16. MARCHS

17. MARCHS

18. MARCHS

19. MARCHS

20. MARCHS

21. MARCHS

22. MARCHS

23. MARCHS

24. MARCHS

25. MARCHS

26. MARCHS

27. MARCHS

28. MARCHS

29. MARCHS

30. MARCHS

31. MARCHS

1. APRĪLIS

2. APRĪLIS

3. APRĪLIS

4. APRĪLIS

5. APRĪLIS

6. APRĪLIS

7. APRĪLIS

8. APRĪLIS

9. APRĪLIS

10. APRĪLIS

11. APRĪLIS

12. APRĪLIS

13. APRĪLIS

14. APRĪLIS

15. APRĪLIS

16. APRĪLIS

17. APRĪLIS

18. APRĪLIS

19. APRĪLIS

20. APRĪLIS

21. APRĪLIS

22. APRĪLIS

23. APRĪLIS

24. APRĪLIS

25. APRĪLIS

26. APRĪLIS

27. APRĪLIS

28. APRĪLIS

29. APRĪLIS

30. APRĪLIS

31. APRĪLIS

1. MAIJS

2. MAIJS

3. MAIJS

4. MAIJS

5. MAIJS

6. MAIJS

7. MAIJS

8. MAIJS

9. MAIJS

10. MAIJS

11. MAIJS

12. MAIJS

13. MAIJS

14. MAIJS

15. MAIJS

16. MAIJS

17. MAIJS

18. MAIJS

19. MAIJS

20. MAIJS

21. MAIJS

22. MAIJS

23. MAIJS

24. MAIJS

25. MAIJS

26. MAIJS

27. MAIJS

28. MAIJS

29. MAIJS

30. MAIJS

31. MAIJS

1. JŪNIJS

2. JŪNIJS

3. JŪNIJS

4. JŪNIJS

5. JŪNIJS

6. JŪNIJS

7. JŪNIJS

8. JŪNIJS

9. JŪNIJS

10. JŪNIJS

11. JŪNIJS

12. JŪNIJS

13. JŪNIJS

14. JŪNIJS

15. JŪNIJS

16. JŪNIJS

17. JŪNIJS

18. JŪNIJS

19. JŪNIJS

20. JŪNIJS

21. JŪNIJS

22. JŪNIJS

23. JŪNIJS

24. JŪNIJS

25. JŪNIJS

26. JŪNIJS

27. JŪNIJS

28. JŪNIJS

29. JŪNIJS

30. JŪNIJS

31. JŪNIJS

1. JULIJS

2. JULIJS

3. JULIJS

4. JULIJS

5. JULIJS

6. JULIJS

7. JULIJS

8. JULIJS

9. JULIJS

10. JULIJS

11. JULIJS

12. JULIJS

13. JULIJS

14. JULIJS

15. JULIJS

16. JULIJS

17. JULIJS

18. JULIJS

19. JULIJS

20. JULIJS

21. JULIJS

22. JULIJS

23. JULIJS

24. JULIJS

25. JULIJS

26. JULIJS

27. JULIJS

28. JULIJS

29. JULIJS

30. JULIJS

31. JULIJS

1. AUGUSTS

2. AUGUSTS

3. AUGUSTS

4. AUGUSTS

5. AUGUSTS

6. AUGUSTS

7. AUGUSTS

8. AUGUSTS

9. AUGUSTS

10. AUGUSTS

11. AUGUSTS

12. AUGUSTS

13. AUGUSTS

14. AUGUSTS

15. AUGUSTS

16. AUGUSTS

17. AUGUSTS

18. AUGUSTS

19. AUGUSTS

20. AUGUSTS

21. AUGUSTS

22. AUGUSTS

23. AUGUSTS

24. AUGUSTS

25. AUGUSTS

26. AUGUSTS

27. AUGUSTS

28. AUGUSTS

29. AUGUSTS

30. AUGUSTS

31. AUGUSTS

1. SEPTEMBRS

2. SEPTEMBRS

3. SEPTEMBRS

4. SEPTEMBRS

5. SEPTEMBRS

6. SEPTEMBRS

7. SEPTEMBRS

8. SEPTEMBRS

9. SEPTEMBRS

10. SEPTEMBRS

11. SEPTEMBRS

12. SEPTEMBRS

13. SEPTEMBRS

14. SEPTEMBRS

15. SEPTEMBRS

16. SEPTEMBRS

17. SEPTEMBRS

18. SEPTEMBRS

19. SEPTEMBRS

20. SEPTEMBRS

21. SEPTEMBRS

22. SEPTEMBRS

23. SEPTEMBRS

24. SEPTEMBRS

25. SEPTEMBRS

26. SEPTEMBRS

27. SEPTEMBRS

28. SEPTEMBRS

29. SEPTEMBRS

30. SEPTEMBRS

31. SEPTEMBRS

1. OKTOBRS

2. OKTOBRS

3. OKTOBRS

4. OKTOBRS

5. OKTOBRS

6. OKTOBRS

7. OKTOBRS

8. OKTOBRS

9. OKTOBRS

10. OKTOBRS

11. OKTOBRS

12. OKTOBRS

13. OKTOBRS

14. OKTOBRS

15. OKTOBRS

16. OKTOBRS

17. OKTOBRS

18. OKTOBRS

19. OKTOBRS

20. OKTOBRS

21. OKTOBRS

22. OKTOBRS

23. OKTOBRS

24. OKTOBRS

25. OKTOBRS

26. OKTOBRS

27. OKTOBRS

28. OKTOBRS

29. OKTOBRS

30. OKTOBRS

31. OKTOBRS

1. NOVEMBRS

2. NOVEMBRS

3. NOVEMBRS

4. NOVEMBRS

5. NOVEMBRS

6. NOVEMBRS

7. NOVEMBRS

8. NOVEMBRS

9. NOVEMBRS

10. NOVEMBRS

11. NOVEMBRS

12. NOVEMBRS

13. NOVEMBRS

14. NOVEMBRS

15. NOVEMBRS

16. NOVEMBRS

17. NOVEMBRS

18. NOVEMBRS

19. NOVEMBRS

20. NOVEMBRS

21. NOVEMBRS

22. NOVEMBRS

23. NOVEMBRS

24. NOVEMBRS

25. NOVEMBRS

26. NOVEMBRS

27. NOVEMBRS

28. NOVEMBRS

29. NOVEMBRS

30. NOVEMBRS

31. NOVEMBRS

1. DECEMBRS

2. DECEMBRS

3. DECEMBRS

4. DECEMBRS

5. DECEMBRS

6. DECEMBRS

7. DECEMBRS

8. DECEMBRS

9. DECEMBRS

10. DECEMBRS

11. DECEMBRS

12. DECEMBRS

13. DECEMBRS

14. DECEMBRS

15. DECEMBRS

16. DECEMBRS

17. DECEMBRS

18. DECEMBRS

19. DECEMBRS

20. DECEMBRS

21. DECEMBRS

22. DECEMBRS

23. DECEMBRS

24. DECEMBRS

25. DECEMBRS

26. DECEMBRS

27. DECEMBRS

28. DECEMBRS

29. DECEMBRS

30. DECEMBRS

31. DECEMBRS

SATURS

Ziedonis I.	7
Skujiņš Z.	9
Stradiņš J.	10
Lancmanis I.	11
Lazovskis I.	12
Dobrovenskis R.	13
Rubenis J.	15
Zariņš I.	16
Ziedonis I.	17

IEVADS

No Kultūras fonda vēstures	23
No Raiņa runas Satversmes sapulcē 1921. gada 14. oktobrī	25
<i>Cālīte A.</i> Latvijas kultūras papildāmā krātuve	29
Latvijas Kultūras fonda Valdes prezidija sastāvs (1989. gada 27. maijā)	32
No Latvijas Kultūras fonda telpu vēstures	34

DAUGAVA

<i>Eberhards G.</i> Daugavas programma	39
<i>Graudonis J.</i> Daugavas krastu kultūrapzināšana	42
<i>Markova L.</i> Pils Daugavas ielejā	44
<i>Melluma A.</i> Savienot vienā veselumā	50
<i>Cālīte A.</i> Daugava — vienotāja	53

SPIDOLA

<i>Lazovskis I.</i>	61
Spīdolas padomes pirmās stipendijas	66
Vārds stipendiātiem	68
Korsaks P.	68
Kalvele M.	70
Svešinieks gana zilus zirgus	71
<i>Abajs I.</i> Kultūrvides apzināšanas ekspedīcija Dundagas apkārtnes ciemos	72

DOMAS UN DARBI

Vietvārdu komisijā	77
<i>Endzelins J.</i> Par Rīgas ielu vārdiem	78
<i>Cāļiņa A.</i> Atkal mājās pārnāk strēlnieki	80
<i>Bormane D.</i> Pietūca piemiņas ceļu krustā	84
<i>Kazāks V.</i> Āmaži mostas!	88
<i>Bušmane I.</i> Rīgas bruģa likteņi	91
<i>Rumbēna I.</i> Lai atdzimst ērģeļu balsis	98
<i>Zandere I.</i> Šlokenbekas pantiņi	101
Lietusputns vij ligzdu	101
Dziesmiņa par leļļu kājām	102
Lelles raduraksti	103
Ko baloni aiznes līdzī?	104
<i>Mežs I.</i> Mazo tautu padomes sēde Maskavā	105
<i>Šuvcāne V.</i> Lībieši Latvijas teritorijā	107

CILVĒKARHĪVS

<i>Krasts U.</i> ... Mans tēvs	113
<i>Zirnīte M.</i> Krastā zudušās pēdas	114
<i>Mūrnieks E.</i> Lūžņas zvejnieku ciems, kādu iesāku to redzēt 1912. gadā	125
<i>Strautniece V.</i> Zeme, zeme — kas tā zeme?	135

KULTŪRA LAIKĀ UN TELPĀ

<i>Straumanis A.</i> Kultūru atbalstītāji fondi Amerikā	161
<i>Apinis A.</i> Eiropas kultūras loki un latviešu sabiedrība no 16. gadsimta līdz 19. gadsimta vidum	177
<i>Muktupāvels V.</i> Prūšos manas kājas autas	190
Prūšu indoeiropiskās un baltiskās saknes	191
Prūšu dzīves telpa un laiks	192
Atjaunotā prūšu valoda un dziesmas	195
Dziesma un teksti jaunprūšu valodā	197
Izmantotā un ieteicamā literatūra	201

ATBALSIS

Dāvinājumi Latvijas Kultūras fondam	205
No vēstulēm	207
«Cilvēkarhīvam» un novadu pētniecībai ieguldījumu devuši	216
Latvijas Kultūras fonda hronika (1987. g. 28. IV—1988. g. 31. XII)	217

77	Vietvārdu komiteja
78	Endzelins A. Par Rīgas leju vārdu
80	Čakša A. Aizsardzības pārvalde atklātais
84	Borņans B. Pārvalde pēnijas ceļu krustā
88	Kašāns I. Ārmatī mūzikā
91	Baizans A. Rīgas brūns līkums
95	Kamblāns I. Lai atzīmēt ērtu dalību
101	Čandars A. Šķērsošanas pantiņi
101	Lietuvalsts VII līkums

**СБОРНИК СТАТЕЙ
ЛАТВИЙСКОГО ФОНДА КУЛЬТУРЫ**

Составитель М. Зирните

Рига «Авотс» 1991

На латышском языке

Художник Д. Лапса

105	Ziedonis I.
105	Štālins Z.
107	Strādins J.
111	Lānciņš I.
114	Čakša A.
114	Čakša A.
125	Čakša A.
135	Ziedonis I.
135	Ziedonis I.

В сборнике использованы фото В. Аузиня, М. Брашмане, Я. Гейстарда, А. Калвена, П. Корсака, В. Страутнице, Р. Гейтвина и Г. Янайтиса

KULTŪRA LAIKĀ UN TĒLA

181	Čakša A.
177	Čakša A.
160	Čakša A.
141	Čakša A.
135	Čakša A.
135	Čakša A.
127	Čakša A.
101	Čakša A.
95	Čakša A.
84	Čakša A.
80	Čakša A.
78	Čakša A.
77	Čakša A.

16	Čakša A.
16	Čakša A.
16	Čakša A.
16	Čakša A.
16	Čakša A.
16	Čakša A.
16	Čakša A.
16	Čakša A.
16	Čakša A.
16	Čakša A.
16	Čakša A.

« LATVIJAS KULTŪRAS FONDA GRĀMATU SĒRIJA «LIKTEĻNĀRĪTĪS»

LATVIJAS KULTŪRAS FONDA GADURAKSTI

1987.—1989.

ИБ № 2371

Redaktori R. Inķis un J. Kravale.
Mākslinieciskais redaktors E. Garkevičs.
Tehniskā redaktore S. Zandberga.
Korektores M. Starķa un B. Keisele.

Nodota salikšanai 23.11.89. Parakstiņa iespiešanai 06.12.90.
L-000024. Formāts 60×84/16. Grāmatu — žurnālu 60 g.
Literatūras garnitūra. Augstspiedums. 13,95 uzsk. iespiedl.;
14,41 uzsk. kr. nov., 14,15 izdevn. l. Metiens 8000 eks.
Pasūt. № 1099-3. Cena 3 rbļ. 30 kap. Izdevniecība «Avots»,
226047 Rīgā, Aspazijas bulv. 24. Izdevn. № 208/Dok-21.
Iespiesta tipogrāfijā «Rota», 226011 Rīgā, Blaumaņa
ielā 38/40.

TURPMĀK IZNĀKS

IKF GRĀMATU SĒRIJA «LIKTEŅARHĪVS»

F. Cielēns. RAINIS UN ASPAZIJA

F. Leja. DZEJAS

A. Meiers. MŪŽI UN LIKTEŅI

S. Ziemeļis. TĪĢERU MEDNIEKI

K. Kundziņš. ATMIŅAS. MANI TAPŠANAS GADI

V. Timze. DZĪVES ATMIŅU SPOGUĻI

J. Veselis. TEIKSMA PAR MANU MŪŽU

«LIKTEŅARHĪVS»

Šī grāmatu sērija nāk ar Latvijas cilvēku likteņiem — skaistiem, gudriem, interesantiem, laimīgiem, nelaimīgiem, traģiskiem, jocīgiem, bezgala dažādiem, tomēr tādiem, kas savā izteiksmībā pārstāv Latvijas kopīgo likteni.

Tādi var būt vadošo valstsvīru memuāri, mākslinieku, zinātnieku un rakstnieku, ģeniālu personību dzīvesstāsti, bet tādas var būt arī mūsu ikdienas ļaužu dienasgrāmatas un atmiņas — no visdažādākajiem sadzīves līmeņiem un tautas likteņa situācijām dzimtenē un trimdā, sētā un ģimenē, pasaules piedzīvojumos un klaidonībā, censonībā, neatlaidīgā darbā un meklējumos.

Feliksa Cielēna atmiņu grāmata par Raini un Aspaziju mums ir divkāŗši interesanta: gan kā ievērojama valstsvīra memuāri ar savu biogrāfisko klātbūtni, gan kā liecība par mūsu Lielā Divnieka — Raiņa un Aspazijas — likteni.

Autors piesaka it kā objektīvu vērojumu, reālpolitisku vērtējumu, taču daudzas vietas grāmatā izklausās kā atvairošanās Rainim par neizpratni, par laika trūkumu un nespēju satuvināt politisko ar māksliniecisko, diplomātisko ar cilvēcisko.

Šī ir reizē visdokumentālākā un visintīmākā grāmata par mūsu lielo trimdinieku dzīvi.

IMANTS ZIEDONIS

LKF GRĀMATU SĒRIJA
«TĒVZEMES MĀCĪBA»

A. Freināts. DZIMTENES ĀRĒS

J. Seskis. LATVIJAS VALSTS IZCEĻŠANĀS

U. Ģērmanis. PA AIZPUTINĀTĀM PĒDĀM

J. Krūmiņš. VIDZEMES AUGSTIENES EZERS VIEŠŪRS

R. un M. Kaudzītes. CEĻOJUMU APRAKSTI

MŪSU TĒVIJA. T. Zeiferta sakārtojumā

«TĒVZEMES MĀCĪBA»

Ar grāmatu sēriju «Tēvzemes mācība» mēs gribam tautai, it sevišķi mūsu jaunatnei, atdot visu labāko, ko par mūsu zemi un tautu, par mājām, pagastiem un novadiem sarakstījuši mūsu pašu tautieši gan rāmā latviskā mierā, gan ceļotāja romantiskajā nemierā. Tie būs gan ceļojumu apraksti, ko sarakstījuši ievērojami latviešu kultūras vīri (K. Barons, R. un M. Kaudzītes, V. Veldre, K. Students, Valdis, Freināts), gan māju, dzimtu un apvidus apraksti, ko veidojuši plašākai publikai vēl nezināmi vietējie pētnieki un patrioti (Krūmiņtēvs no Gaiziņkalna apkārtnes, Gulbenes novadpētnieki u. c.). Tās būs arī sveštautiešu grāmatas un raksti par latviešu tautu gadsimtos un šodien. Tās būs arī grāmatas par citu tautu kultūru Latvijā (par lībiešu tautu, par krievu kultūras pasauli Rīgā, par baltvācu, par ebreju, igauņu un lietuviešu pienesumu).

Katram, kas savu apkārtni redz dzīvu un kultūras gaismā starojošu, ir tiesības savus spēka vārdus likt aprakstā un nodot to tautai caur Kultūras fonda apgādu. Lasīšanai un ceļvedim. Ceļa priekam un pasaules ieraudzīšanai.

LATVIJAS KULTŪRAS FONDS

Latvian Cultural Foundation, 1987-1988, 1989
M. Kaudzīte — R. Kaudzīte, 1991 — 2001, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025, 2026, 2027, 2028, 2029, 2030, 2031, 2032, 2033, 2034, 2035, 2036, 2037, 2038, 2039, 2040, 2041, 2042, 2043, 2044, 2045, 2046, 2047, 2048, 2049, 2050, 2051, 2052, 2053, 2054, 2055, 2056, 2057, 2058, 2059, 2060, 2061, 2062, 2063, 2064, 2065, 2066, 2067, 2068, 2069, 2070, 2071, 2072, 2073, 2074, 2075, 2076, 2077, 2078, 2079, 2080, 2081, 2082, 2083, 2084, 2085, 2086, 2087, 2088, 2089, 2090, 2091, 2092, 2093, 2094, 2095, 2096, 2097, 2098, 2099, 2100, 2101, 2102, 2103, 2104, 2105, 2106, 2107, 2108, 2109, 2110, 2111, 2112, 2113, 2114, 2115, 2116, 2117, 2118, 2119, 2120, 2121, 2122, 2123, 2124, 2125, 2126, 2127, 2128, 2129, 2130, 2131, 2132, 2133, 2134, 2135, 2136, 2137, 2138, 2139, 2140, 2141, 2142, 2143, 2144, 2145, 2146, 2147, 2148, 2149, 2150, 2151, 2152, 2153, 2154, 2155, 2156, 2157, 2158, 2159, 2160, 2161, 2162, 2163, 2164, 2165, 2166, 2167, 2168, 2169, 2170, 2171, 2172, 2173, 2174, 2175, 2176, 2177, 2178, 2179, 2180, 2181, 2182, 2183, 2184, 2185, 2186, 2187, 2188, 2189, 2190, 2191, 2192, 2193, 2194, 2195, 2196, 2197, 2198, 2199, 2200, 2201, 2202, 2203, 2204, 2205, 2206, 2207, 2208, 2209, 2210, 2211, 2212, 2213, 2214, 2215, 2216, 2217, 2218, 2219, 2220, 2221, 2222, 2223, 2224, 2225, 2226, 2227, 2228, 2229, 2230, 2231, 2232, 2233, 2234, 2235, 2236, 2237, 2238, 2239, 2240, 2241, 2242, 2243, 2244, 2245, 2246, 2247, 2248, 2249, 2250, 2251, 2252, 2253, 2254, 2255, 2256, 2257, 2258, 2259, 2260, 2261, 2262, 2263, 2264, 2265, 2266, 2267, 2268, 2269, 2270, 2271, 2272, 2273, 2274, 2275, 2276, 2277, 2278, 2279, 2280, 2281, 2282, 2283, 2284, 2285, 2286, 2287, 2288, 2289, 2290, 2291, 2292, 2293, 2294, 2295, 2296, 2297, 2298, 2299, 2300, 2301, 2302, 2303, 2304, 2305, 2306, 2307, 2308, 2309, 2310, 2311, 2312, 2313, 2314, 2315, 2316, 2317, 2318, 2319, 2320, 2321, 2322, 2323, 2324, 2325, 2326, 2327, 2328, 2329, 2330, 2331, 2332, 2333, 2334, 2335, 2336, 2337, 2338, 2339, 2340, 2341, 2342, 2343, 2344, 2345, 2346, 2347, 2348, 2349, 2350, 2351, 2352, 2353, 2354, 2355, 2356, 2357, 2358, 2359, 2360, 2361, 2362, 2363, 2364, 2365, 2366, 2367, 2368, 2369, 2370, 2371, 2372, 2373, 2374, 2375, 2376, 2377, 2378, 2379, 2380, 2381, 2382, 2383, 2384, 2385, 2386, 2387, 2388, 2389, 2390, 2391, 2392, 2393, 2394, 2395, 2396, 2397, 2398, 2399, 2400, 2401, 2402, 2403, 2404, 2405, 2406, 2407, 2408, 2409, 2410, 2411, 2412, 2413, 2414, 2415, 2416, 2417, 2418, 2419, 2420, 2421, 2422, 2423, 2424, 2425, 2426, 2427, 2428, 2429, 2430, 2431, 2432, 2433, 2434, 2435, 2436, 2437, 2438, 2439, 2440, 2441, 2442, 2443, 2444, 2445, 2446, 2447, 2448, 2449, 2450, 2451, 2452, 2453, 2454, 2455, 2456, 2457, 2458, 2459, 2460, 2461, 2462, 2463, 2464, 2465, 2466, 2467, 2468, 2469, 2470, 2471, 2472, 2473, 2474, 2475, 2476, 2477, 2478, 2479, 2480, 2481, 2482, 2483, 2484, 2485, 2486, 2487, 2488, 2489, 2490, 2491, 2492, 2493, 2494, 2495, 2496, 2497, 2498, 2499, 2500, 2501, 2502, 2503, 2504, 2505, 2506, 2507, 2508, 2509, 2510, 2511, 2512, 2513, 2514, 2515, 2516, 2517, 2518, 2519, 2520, 2521, 2522, 2523, 2524, 2525, 2526, 2527, 2528, 2529, 2530, 2531, 2532, 2533, 2534, 2535, 2536, 2537, 2538, 2539, 2540, 2541, 2542, 2543, 2544, 2545, 2546, 2547, 2548, 2549, 2550, 2551, 2552, 2553, 2554, 2555, 2556, 2557, 2558, 2559, 2560, 2561, 2562, 2563, 2564, 2565, 2566, 2567, 2568, 2569, 2570, 2571, 2572, 2573, 2574, 2575, 2576, 2577, 2578, 2579, 2580, 2581, 2582, 2583, 2584, 2585, 2586, 2587, 2588, 2589, 2590, 2591, 2592, 2593, 2594, 2595, 2596, 2597, 2598, 2599, 2600, 2601, 2602, 2603, 2604, 2605, 2606, 2607, 2608, 2609, 2610, 2611, 2612, 2613, 2614, 2615, 2616, 2617, 2618, 2619, 2620, 2621, 2622, 2623, 2624, 2625, 2626, 2627, 2628, 2629, 2630, 2631, 2632, 2633, 2634, 2635, 2636, 2637, 2638, 2639, 2640, 2641, 2642, 2643, 2644, 2645, 2646, 2647, 2648, 2649, 2650, 2651, 2652, 2653, 2654, 2655, 2656, 2657, 2658, 2659, 2660, 2661, 2662, 2663, 2664, 2665, 2666, 2667, 2668, 2669, 2670, 2671, 2672, 2673, 2674, 2675, 2676, 2677, 2678, 2679, 2680, 2681, 2682, 2683, 2684, 2685, 2686, 2687, 2688, 2689, 2690, 2691, 2692, 2693, 2694, 2695, 2696, 2697, 2698, 2699, 2700, 2701, 2702, 2703, 2704, 2705, 2706, 2707, 2708, 2709, 2710, 2711, 2712, 2713, 2714, 2715, 2716, 2717, 2718, 2719, 2720, 2721, 2722, 2723, 2724, 2725, 2726, 2727, 2728, 2729, 2730, 2731, 2732, 2733, 2734, 2735, 2736, 2737, 2738, 2739, 2740, 2741, 2742, 2743, 2744, 2745, 2746, 2747, 2748, 2749, 2750, 2751, 2752, 2753, 2754, 2755, 2756, 2757, 2758, 2759, 2760, 2761, 2762, 2763, 2764, 2765, 2766, 2767, 2768, 2769, 2770, 2771, 2772, 2773, 2774, 2775, 2776, 2777, 2778, 2779, 2780, 2781, 2782, 2783, 2784, 2785, 2786, 2787, 2788, 2789, 2790, 2791, 2792, 2793, 2794, 2795, 2796, 2797, 2798, 2799, 2800, 2801, 2802, 2803, 2804, 2805, 2806, 2807, 2808, 2809, 2810, 2811, 2812, 2813, 2814, 2815, 2816, 2817, 2818, 2819, 2820, 2821, 2822, 2823, 2824, 2825, 2826, 2827, 2828, 2829, 2830, 2831, 2832, 2833, 2834, 2835, 2836, 2837, 2838, 2839, 2840, 2841, 2842, 2843, 2844, 2845, 2846, 2847, 2848, 2849, 2850, 2851, 2852, 2853, 2854, 2855, 2856, 2857, 2858, 2859, 2860, 2861, 2862, 2863, 2864, 2865, 2866, 2867, 2868, 2869, 2870, 2871, 2872, 2873, 2874, 2875, 2876, 2877, 2878, 2879, 2880, 2881, 2882, 2883, 2884, 2885, 2886, 2887, 2888, 2889, 2890, 2891, 2892, 2893, 2894, 2895, 2896, 2897, 2898, 2899, 2900, 2901, 2902, 2903, 2904, 2905, 2906, 2907, 2908, 2909, 2910, 2911, 2912, 2913, 2914, 2915, 2916, 2917, 2918, 2919, 2920, 2921, 2922, 2923, 2924, 2925, 2926, 2927, 2928, 2929, 2930, 2931, 2932, 2933, 2934, 2935, 2936, 2937, 2938, 2939, 2940, 2941, 2942, 2943, 2944, 2945, 2946, 2947, 2948, 2949, 2950, 2951, 2952, 2953, 2954, 2955, 2956, 2957, 2958, 2959, 2960, 2961, 2962, 2963, 2964, 2965, 2966, 2967, 2968, 2969, 2970, 2971, 2972, 2973, 2974, 2975, 2976, 2977, 2978, 2979, 2980, 2981, 2982, 2983, 2984, 2985, 2986, 2987, 2988, 2989, 2990, 2991, 2992, 2993, 2994, 2995, 2996, 2997, 2998, 2999, 3000, 3001, 3002, 3003, 3004, 3005, 3006, 3007, 3008, 3009, 3010, 3011, 3012, 3013, 3014, 3015, 3016, 3017, 3018, 3019, 3020, 3021, 3022, 3023, 3024, 3025, 3026, 3027, 3028, 3029, 3030, 3031, 3032, 3033, 3034, 3035, 3036, 3037, 3038, 3039, 3040, 3041, 3042, 3043, 3044, 3045, 3046, 3047, 3048, 3049, 3050, 3051, 3052, 3053, 3054, 3055, 3056, 3057, 3058, 3059, 3060, 3061, 3062, 3063, 3064, 3065, 3066, 3067, 3068, 3069, 3070, 3071, 3072, 3073, 3074, 3075, 3076, 3077, 3078, 3079, 3080, 3081, 3082, 3083, 3084, 3085, 3086, 3087, 3088, 3089, 3090, 3091, 3092, 3093, 3094, 3095, 3096, 3097, 3098, 3099, 3100, 3101, 3102, 3103, 3104, 3105, 3106, 3107, 3108, 3109, 3110, 3111, 3112, 3113, 3114, 3115, 3116, 3117, 3118, 3119, 3120, 3121, 3122, 3123, 3124, 3125, 3126, 3127, 3128, 3129, 3130, 3131, 3132, 3133, 3134, 3135, 3136, 3137, 3138, 3139, 3140, 3141, 3142, 3143, 3144, 3145, 3146, 3147, 3148, 3149, 3150, 3151, 3152, 3153, 3154, 3155, 3156, 3157, 3158, 3159, 3160, 3161, 3162, 3163, 3164, 3165, 3166, 3167, 3168, 3169, 3170, 3171, 3172, 3173, 3174, 3175, 3176, 3177, 3178, 3179, 3180, 3181, 3182, 3183, 3184, 3185, 3186, 3187, 3188, 3189, 3190, 3191, 3192, 3193, 3194, 3195, 3196, 3197, 3198, 3199, 3200, 3201, 3202, 3203, 3204, 3205, 3206, 3207, 3208, 3209, 3210, 3211, 3212, 3213, 3214, 3215, 3216, 3217, 3218, 3219, 3220, 3221, 3222, 3223, 3224, 3225, 3226, 3227, 3228, 3229, 3230, 3231, 3232, 3233, 3234, 3235, 3236, 3237, 3238, 3239, 3240, 3241, 3242, 3243, 3244, 3245, 3246, 3247, 3248, 3249, 3250, 3251, 3252, 3253, 3254, 3255, 3256, 3257, 3258, 3259, 3260, 3261, 3262, 3263, 3264, 3265, 3266, 3267, 3268, 3269, 3270, 3271, 3272, 3273, 3274, 3275, 3276, 3277, 3278, 3279, 3280, 3281, 3282, 3283, 3284, 3285, 3286, 3287, 3288, 3289, 3290, 3291, 3292, 3293, 3294, 3295, 3296, 3297, 3298, 3299, 3300, 3301, 3302, 3303, 3304, 3305, 3306, 3307, 3308, 3309, 3310, 3311, 3312, 3313, 3314, 3315, 3316, 3317, 3318, 3319, 3320, 3321, 3322, 3323, 3324, 3325, 3326, 3327, 3328, 3329, 3330, 3331, 3332, 3333, 3334, 3335, 3336, 3337, 3338, 3339, 3340, 3341, 3342, 3343, 3344, 3345, 3346, 3347, 3348, 3349, 3350, 3351, 3352, 3353, 3354, 3355, 3356, 3357, 3358, 3359, 3360, 3361, 3362, 3363, 3364, 3365, 3366, 3367, 3368, 3369, 3370, 3371, 3372, 3373, 3374, 3375, 3376, 3377, 3378, 3379, 3380, 3381, 3382, 3383, 3384, 3385, 3386, 3387, 3388, 3389, 3390, 3391, 3392, 3393, 3394, 3395, 3396, 3397, 3398, 3399, 3400, 3401, 3402, 3403, 3404, 3405, 3406, 3407, 3408, 3409, 3410, 3411, 3412, 3413, 3414, 3415, 3416, 3417, 3418, 3419, 3420, 3421, 3422, 3423, 3424, 3425, 3426, 3427, 3428, 3429, 3430, 3431, 3432, 3433, 3434, 3435, 3436, 3437, 3438, 3439, 3440, 3441, 3442, 3443, 3444, 3445, 3446, 3447, 3448, 3449, 3450, 3451, 3452, 3453, 3454, 3455, 3456, 3457, 3458, 3459, 3460, 3461, 3462, 3463, 3464, 3465, 3466, 3467, 3468, 3469, 3470, 3471, 3472, 3473, 3474, 3475, 3476, 3477, 3478, 3479, 3480, 3481, 3482, 3483, 3484, 3485, 3486, 3487, 3488, 3489, 3490, 3491, 3492, 3493, 3494, 3495, 3496, 3497, 3498, 3499, 3500, 3501, 3502, 3503, 3504, 3505, 3506, 3507, 3508, 3509, 3510, 3511, 3512, 3513, 3514, 3515, 3516, 3517, 3518, 3519, 3520, 3521, 3522, 3523, 3524, 3525, 3526, 3527, 3528, 3529, 3530, 3531, 3532, 3533, 3534, 3535, 3536, 3537, 3538, 3539, 3540, 3541, 3542, 3543, 3544, 3545, 3546, 3547, 3548, 3549, 3550, 3551, 3552, 3553, 3554, 3555, 3556, 3557, 3558, 3559, 3560, 3561, 3562, 3563, 3564, 3565, 3566, 3567, 3568, 3569, 3570, 3571, 3572, 3573, 3574, 3575, 3576, 3577, 3578, 3579, 3580, 3581, 3582, 3583, 3584, 3585, 3586, 3587, 3588, 3589, 3590, 3591, 3592, 3593, 3594, 3595, 3596, 3597, 3598, 3599, 3600, 3601, 3602, 3603, 3604, 3605, 3606, 3607, 3608, 3609, 3610, 3611, 3612, 3613, 3614, 3615, 3616, 3617, 3618, 3619, 3620, 3621, 3622, 3623, 3624, 3625, 3626, 3627, 3628, 3629, 3630, 3631, 3632, 3633, 3634, 3635, 3636, 3637, 3638, 3639, 3640, 3641, 3642, 3643, 3644, 3645, 3646, 3647, 3648, 3649, 3650, 3651, 3652, 3653, 3654, 3655, 3656, 3657, 3658, 3659, 3660, 3661, 3662, 3663, 3664, 3665, 3666, 3667, 3668, 3669, 3670, 3671, 3672, 3673, 3674, 3675, 3676, 3677, 3678, 3679, 3680, 3681, 3682, 3683, 3684, 3685, 3686, 3687, 3688, 3689, 3690, 3691, 3692, 3693, 3694, 3695, 3696, 3697, 3698, 3699, 3700, 3701, 3702, 3703, 3704, 3705, 3706, 3707, 3708, 3709, 3710, 3711, 3712, 3713, 3714, 3715, 3716, 3717, 3718, 3719, 3720, 3721, 3722, 3723, 3724, 3725, 3726, 3727, 3728, 3729, 3730, 3731, 3732, 3733, 3734, 3735, 3736, 3737, 3738, 3739, 3740, 3741, 3742, 3743, 3744, 3745, 3746, 3747, 3748, 3749, 3750, 3751, 3752, 3753, 3754, 3755, 3756, 3757, 3758, 3759, 3760, 3761, 3762, 3763, 3764, 3765, 3766, 3767, 3768, 3769, 3770, 3771, 3772, 3773, 3774, 3775, 3776, 3777, 3778, 3779, 3780, 3781, 3782, 3783, 3784, 3785, 3786, 3787, 3788, 3789, 3790, 3791, 3792, 3793, 3794, 3795, 3796, 3797, 3798, 3799, 3800, 3801, 3802, 3803, 3804, 3805, 3806, 3807, 3808, 3809, 3810, 3811, 3812, 3813, 3814, 3815, 3816, 3817, 3818, 3819, 3820, 3821, 3822, 3823, 3824, 3825, 3826, 3827, 3828, 3829, 3830, 3831, 3832, 3833, 3834, 3835, 3836, 3837, 3838, 3839, 3840, 3841, 3842, 3843, 3844, 3845, 3846, 3847, 3848, 3849, 3850, 3851, 3852, 3853, 3854, 3855, 3856, 3857, 3858, 3859, 3860, 3861, 3862, 3863, 3864, 3865, 3866, 3867, 3868, 3869, 3870, 3871, 3872, 3873, 3874, 3875, 3876, 3877, 3878, 3879, 3880, 3881, 3882, 3883, 3884, 3885, 3886, 3887, 3888, 3889, 3890, 3891, 3892, 3893, 3894, 3895, 3896, 3897, 3898, 3899, 3900, 3901, 3902, 3903, 3904, 3905, 3906, 3907, 3908, 3909, 3910, 3911, 3912, 3913, 3914, 3915, 3916, 3917, 3918, 3919, 3920, 3921, 3922, 3923, 3924, 3925, 3926, 3927, 3928, 3929, 3930, 3931, 3932, 3933, 3934, 3935, 3936, 3937, 3938, 3939, 3940, 3941, 3942,

LKF GRĀMATU SĒRIJA
«LATVIJAS KULTŪRAS FONDS»

«LATVIJAS KULTŪRAS FONDS»

Latvijas Kultūras fonda gaduraksti. 1987.—1988. / Sast. M. Zirnīte. — R.: Avots, 1991. — 233 lpp., il.

Krājuma mērķis ir informēt lasītājus par Latvijas Kultūras fonda darbības līnijām, sniegt ieskatu kultūras procesos, atbilstoši sabiedriskajai iniciatīvai un kultūras uzdevumiem perspektīvē. Grāmata paredzēta visiem, kas interesējas par Latvijas Kultūras fonda daudzpusīgo darbību, Latvijas kultūrvēstures jautājumiem.

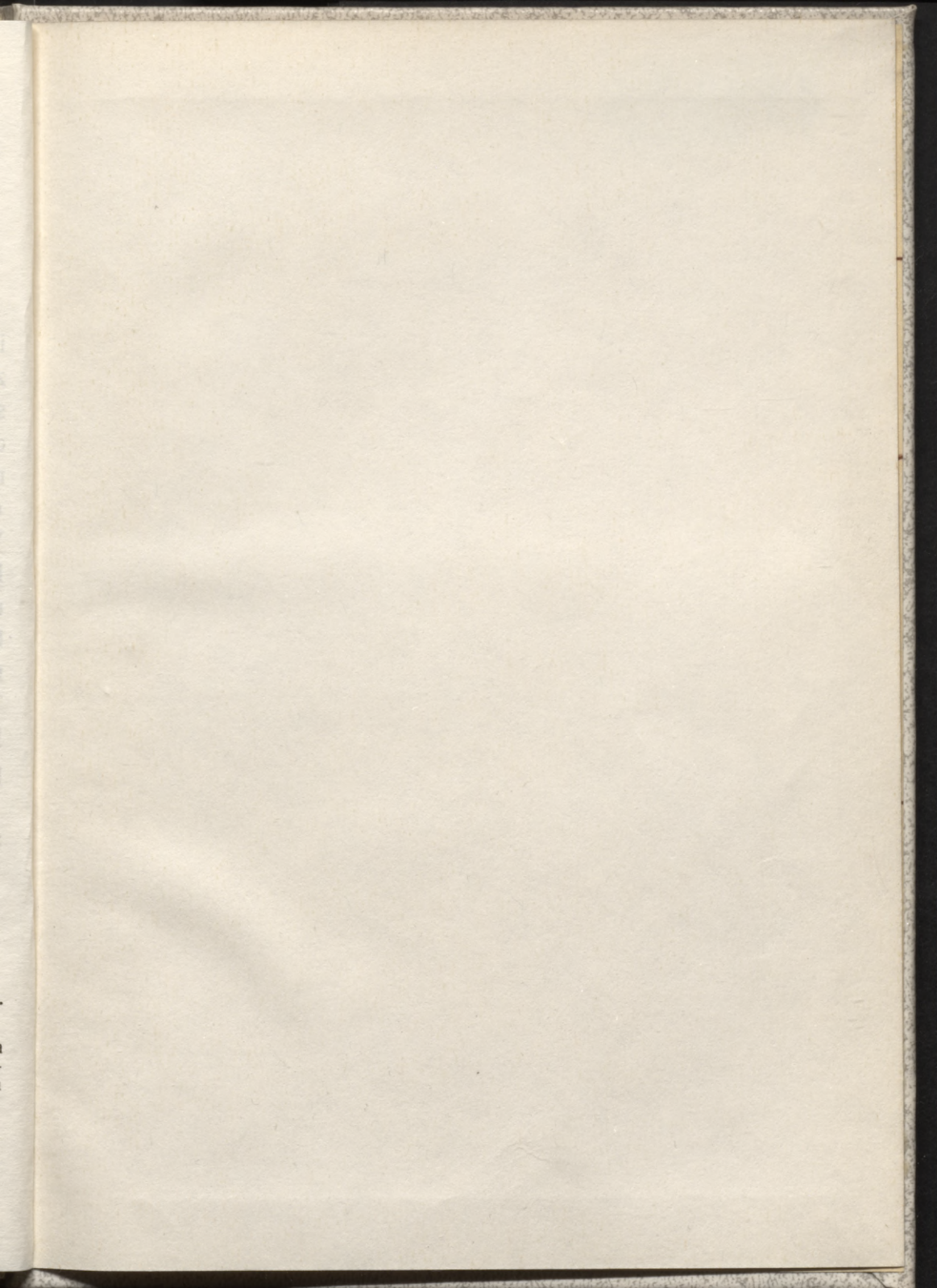
LATVIJAS KULTŪRAS FONDS

La 805 Latvijas Kultūras fonda gaduraksti. 1987.—1988. / Sast. M. Zirnīte. — R.: Avots, 1991. — 233 lpp., il.

Krājuma mērķis ir informēt lasītājus par Latvijas Kultūras fonda darbības līnijām, sniegt ieskatu kultūras procesos, atbilstoši sabiedriskajai iniciatīvai un kultūras uzdevumiem perspektīvē. Grāmata paredzēta visiem, kas interesējas par Latvijas Kultūras fonda daudzpusīgo darbību, Latvijas kultūrvēstures jautājumiem.

L 0803010410—208
M803(11)—91

71.4(2L)

BALTI UN TO KAIMIŅI 2.GADU TŪKSTOŠA SĀKUMĀ

